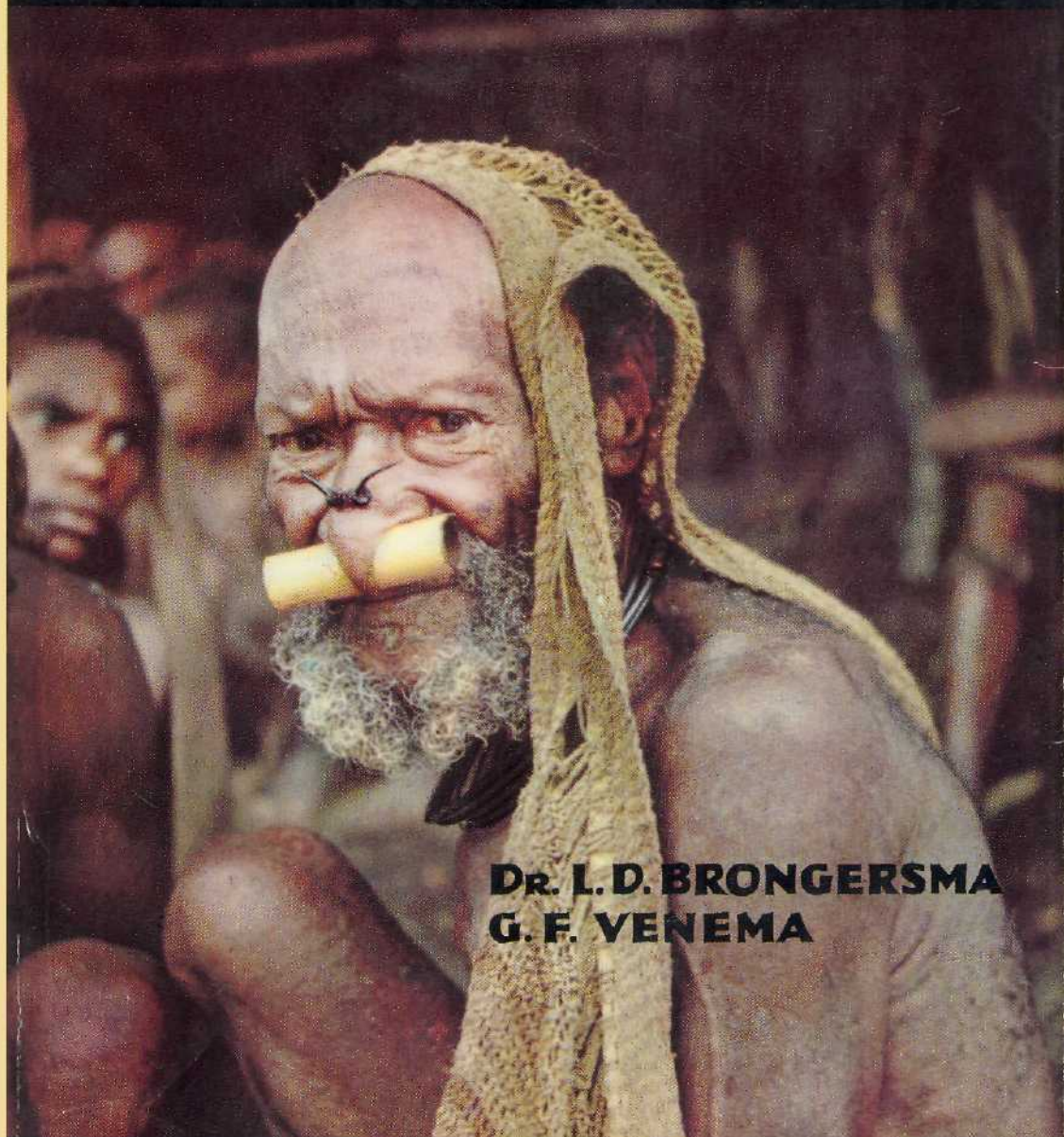

HET WITTE HART VAN NIEUW-GUINEA

**DR. L. D. BRONGERSMA
G. F. VENEMA**

Met de Nederlandse expeditie naar het Sterrengebergte

HET WITTE HART VAN NIEUW-GUINEA

met de Nederlandse expeditie
naar het Sterrengebergte

DR. L. D. BRONGERSMA

EN

G. F. VENEMA

Dicht bij de oostgrens van Nederlands Nieuw-Guinea, ligt in het midden van het eiland een moeilijk toegankelijk gebergte met diepe dalen en steile, scherpe bergkammen, dat tot voor kort nog als een witte vlek op de kaart stond. „Wit“ omdat er van land, volk, planten en dieren uit dit gebied niets bekend was; wit ook omdat men op de hoogste bergtop eeuwige sneeuw vindt. Naar dit „witte hart“ trok in 1959 een expeditie, gesteund door vliegtuigen en helikopters, beschermd door mariniers en politie en begeleid door dragers. Door oerwouden waar zonnestralen maar zelden tot op de bodem doordringen, dikwijls in stromende regen, geplaagd door bloedzuigers, soppend door de modder en wadend door beken en rivieren trokken de onderzoekers het centrale bergland in.

Slecht weer, defecten aan de vliegtuigen, het verongelukken van een van de twee helikopters, ziekte van de vliegers en een tekort aan dragers bemoeilijkten de aanvoer en meer dan eens zag het er naar uit dat de expeditie voortijdig haar werk zou moeten staken, maar steeds weer kwam er uitkomst. De toppen van het Antaresgebergte en de met sneeuw en ijs bedekte Julianatop werden beklommen. Voor het eerst werd een tocht dwars door het eiland gemaakt van het zuidelijke laagland uit, door het gebergte, naar Hollandia aan de noordkust. Een schat aan gegevens over land, volk, planten en dierenwereld werd bijeengebracht.

De schrijvers — zo verschillend van aard — geven in dit boek een bont en afwisselend beeld van de belevenissen van de expeditie. De grote moeilijkheden die werden ondervonden, de spannende momenten die de expeditie moest doorstaan en de omgang met de primitieve bevolking hebben hun relaas grote levendigheid en spanning gegeven.

**GROOTS IS DE NATUUR,
INTERESSANT IS DE BEVOLKING
EN BELANGWEKKEND ZIJN DE
RESULTATEN VAN DEZE
NATIONALE EXPEDITIE.**

NEDERLANDS-NIEUW-GUINEA

100 200km.

DR. L. D. BRONGERSMA - G. F. VENEMA

HET WITTE HART VAN NIEUW-GUINEA

*Met de Nederlandse expeditie
naar het Sterrengebergte*

SCHELTENS & GILTAY
AMSTERDAM

Voorwoord

'Het witte hart van Nieuw-Guinea' geeft een overzicht van de belevenissen van de expeditie die in 1959 een gedeelte van het centrale bergland van Nederlands Nieuw-Guinea onderzocht. De bewerking van de bijeengebrachte verzamelingen en gegevens zal nog jaren vergen en wij kunnen daarom slechts hier en daar iets van de wetenschappelijke resultaten vermelden; uitvoeriger zal daarover worden gepubliceerd in het tijdschrift 'Nova Guinea'.

Zeer velen, zowel in Nederland als in Nederlands Nieuw-Guinea, hebben ertoe bijgedragen om het uitzenden van de expeditie te verwezenlijken. Het is niet mogelijk om hen hier allen te noemen, maar enkele namen willen wij toch vermelden. De initiatiefnemer Prof. Dr. Ir. F. A. Vening Meinesz, de besturen van de Maatschappij voor Wetenschappelijk Onderzoek in de Tropen en van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap en de Stichting Expeditie Nederlands Nieuw-Guinea komt een woord van hartelijke dank toe; gaarne noemen wij nog afzonderlijk van de bestuursleden van deze Stichting: Prof. Dr. H. J. Lam (voorzitter), Prof. Dr. Ir. F. A. van Baren (ondervoorzitter), de heer Hendrik Muller (penningmeester) en de heer C. A. J. von Frijtag Drabbe (ouddirecteur van de Topografische Dienst), die wel in zeer bijzondere mate tot het slagen van de expeditie hebben bijgedragen.

In Nederlands Nieuw-Guinea is er welhaast geen gouvernementsdienst die niet op de een of andere wijze bemoeienis met de expeditie heeft gehad. Van de velen die daar de expeditie steunden of die bij

de voorbereiding medewerkten, noemen wij in het bijzonder Zijne Excellentie Dr. P. J. Platteel, Gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, de heren A. Boendermaker (destijds Resident van Zuid-Nieuw-Guinea), Mr. Th. C. van den Broek, Dr. J. W. Schoorl en A. A. M. Hermans.

De deelnemers aan de expeditie hebben door de verslagen die zij indienden en door de verhalen die zij ons telkens bij hun terugkeer in het basiskamp vertelden, het schrijven van dit boek aanmerkelijk verlicht. Over hun prestaties in het veld behoeven wij hier niet uit te weiden, die worden in het expeditieverhaal beschreven.

Leiden, juni 1960.

L. D. BRONGERSMA
G. F. VENEMA

Het voorspel

OP ZEER VELE ONDERZOEKERS HEEFT NIEUW-GUINEA EEN ONWEERstaanbare aantrekkingskracht uitgeoefend. Zelden vindt men onder de evenaar zo grote verschillen in klimaat en terreingesteldheid bij elkaar. Koraalriffen met een bonte verscheidenheid aan dieren, stranden van hel-wit zand met daarachter wuivende klapperpalmen, uitgestrekte moerassen en oerwouden, grote rivieren en meren, een hoog en sterk doorsneden bergterrein, waarvan de hoogste toppen met eeuwige sneeuw en ijs bedekt zijn. Plaatsen met een jaarlijkse regenval van zes tot zeven meter, waar men geen verschil tussen de seizoenen heeft, en plaatsen met slechts 150 cm regen, waar een uitgesproken natte tijd met een droog seizoen afwisselt. Dit alles heeft zijn invloed laten gelden op de plantenwereld, op de verspreiding van de dieren en zonder twijfel ook op de mensen die er wonen.

Honderd jaar geleden moest men zich nog in hoofdzaak beperken tot het onderzoeken van de kustgebieden en zo vertoonde bij de aanvang van deze eeuw de kaart van Nederlands-Nieuw-Guinea één groot wit vlak in het centrum, het gebied waar nog geen blanke was doorgedrongen en waarvan men niet veel meer wist dan de plaats van de hoge, van de kust af zichtbare bergtoppen. Verscheidene expedities trokken van noord- en zuidkust uit het binnenland in, de militaire exploratie (1907-1915) doorkruiste grote stukken van het land, bestuursambtenaren maakten tochten van de door hen bezette posten uit en de witte plekken op de kaart werden kleiner en minder in aantal.

Toch bleef in het hart van het eiland nog een grote 'witte' vlek bestaan, al zou men dit aan de kaarten niet zeggen. Met behulp van luchtfoto's werden de ligging van de gebergten en het verloop van de rivieren ingetekend en zo werden de open plekken op de kaart opgevuld. 'Wit' zou deze plek echter blijven totdat door waarnemingen op

de grond de kaart zou zijn gecontroleerd, en totdat men gegevens zou hebben verzameld over de bevolking, de dieren- en plantenwereld, de bouw van het gebergte, enzovoort.

In mei 1953 besloten de Nederlandse Maatschappij voor Natuurwetenschappelijk Onderzoek in Oost- en West-Indië en het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap, op initiatief van Prof. Dr Ir F. A. Vening Meinesz, om gezamenlijk een expeditie uit te zenden die het oostelijke deel van het centrale bergland zou onderzoeken en daarmee de laatste witte plek van de kaart zou wegwerken. Het zou een expeditie worden anders dan die welke vroeger het binnenland introkken, met een groter aantal wetenschappelijke onderzoekers en er zou op ruime schaal gebruik worden gemaakt van vliegtuigen.

Een dergelijke grote onderneming vereist heel wat voorbereiding en zo duurde het nog bijna zes jaar voordat de expeditie het gebergte introk. Uitvoerig werden de mogelijkheden besproken, er werd overleg gepleegd met de regering en met de gouverneur en er werden op allerlei gebied adviezen ingewonnen. Voor de uitvoering van de plannen werd de Stichting Expeditie Nederlands-Nieuw-Guinea opgericht en in 1955 was men zover gekomen dat men de leiders kon aanwijzen: Dr L. D. Brongersma als algemeen en wetenschappelijk leider, kapiteinluitenant ter zee vlieger G. F. Venema als technisch leider. Beiden kenden het land en zij hadden daar al eerder samengewerkt.

De expeditie zal gebruik maken van vliegtuigsteun en het eerste dat er moet worden gedaan, is het aanleggen van een vliegveld bij of in het te exploreren bergterrein. Dat daartoe wel een mogelijkheid zal zijn, staat vermeld in een verslag van de Mijnbouwmaatschappij Nederlandsch-Nieuw-Guinea, die in 1938/39 een exploratie aan de rand van het Sterrengebergte uitvoerde; in het dal van de Ok Sibil had men terreinen gezien die geschikt voor de aanleg van een vliegveld leken. De luchtfoto's van dit gebied worden nog eens nauwkeurig bekeken en drie op het oog geschikte stukken voor nader onderzoek aangewezen. Zo krijgt de controleur J. W. Schoorl, hoofd van plaatselijk bestuur te Mindiptana, van de resident van Zuid-Nieuw-Guinea opdracht om een tocht naar de Sibilvallei te maken; 14 november 1955 gaat hij op weg, vergezeld van de administratief ambtenaar Hermans, acht Papoea-politieagenten, twee tolken en een aantal dragers.

Ruim een maand later is Schoorl weer op zijn standplaats terug en

brengt een bemoedigend verslag uit. De vlakte waardoor de Ok Sibil stroomt, biedt wel mogelijkheden; zij is begroeid met een soort hoge alang-alang en wild suikerriet, maar zwaar bos ontbreekt er gelukkig en dat zal de aanleg veel eenvoudiger maken. Om enig idee van de grondgesteldheid te krijgen wordt evenwijdig aan de rivier een strook open gekapt van achthonderd meter lengte. De bodem bestaat uit zwarte grond en vermoedelijk zijn hier vroeger tuinen van de bevolking geweest; hier is wel wat te maken, mits er voor een goede afwatering wordt gezorgd.

Het rapport van Schoorl is van beslissende invloed op de verdere plannen. Alles lijkt nu in kannen en kruiken, maar in de zomer van 1956 is er in Nieuw-Guinea nog maar weinig schot gekomen in de voorbereidingen. Wel wordt er druk gecorrespondeerd, doch de grote afstand doet zich hier gevoelen en veel kostbare tijd gaat verloren. Daarom gaan de beide leiders maar eens in Nieuw-Guinea praten; allerlei problemen zijn dan gemakkelijker op te lossen.

Zo vertrekken Brongersma en Venema op 25 juli 1956 als passagiers in een Mariner-amfibievliegboot van de Marine Luchtvaartdienst naar Biak. Zij doen twaalf dagen over deze vliegreis en voor Brongersma is dat een buitenkansje, want op alle plaatsen waar zij onderweg landen is voor hem wel iets te verzamelen: insecten, hagedissen, kikkers. Door het personeel van de RAF-kampen en van de hotels waar zij logeren wordt dit bedrijf met verbazing gadegeslagen, want zij vinden er iets grappigs in als allerlei 'ongedierte' op hun erf wordt gevangen of als er een slangetje in de eetzaal wordt buitgemaakt.

In Hollandia en Merauke worden besprekingen gevoerd met tal van autoriteiten over allerlei problemen die met de expeditie verband houden. De resident van Zuid-Nieuw-Guinea, de heer A. Boendermaker, blijkt een enthousiast voorstander van de expeditie te zijn en later zal blijken van hoeveel belang dit voor de uitvoering van de plannen is. Een technisch ambtenaar uit Hollandia zal het door Schoorl aan de Ok Sibil uitgezochte terrein nader onderzoeken. Voldaan gaan de leiders in september naar Nederland terug. In een eindbespreking met de gouverneur, Dr. J. van Baal, is besloten dat de expeditie in januari 1958 zal kunnen beginnen; er is dus nog ruim een jaar om de voorbereidingen te voltooien.

Als iedereen denkt dat alles nu voor elkaar is, komt uit Nieuw-Guinea het bericht dat de uitgezonden technische ambtenaar het ter-

rein voor het vliegveld heeft afgekeurd: 'Onmogelijk,' heet het, 'een drassig terrein waar men zonder moeite een stok meer dan een meter in de grond kan steken.' Opnieuw worden de luchtfoto's en het rapport van Schoorl bestudeerd, er wordt overleg gepleegd met deskundigen op het gebied van vliegveldaanleg en het bestuur van de Stichting kan zich niet aan de indruk onttrekken dat er een vergissing in het spel is. Alles wijst erop, dat het door Schoorl bekeken terrein wel geschikt is te maken. Zonder vliegveld behoeft er niet aan gedacht te worden om de expeditie het gebergte in te sturen.

Er wordt lang en intens vergaderd; de mening van Venema wordt gevraagd en die ziet maar één oplossing: de Stichting zal zelf een onderzoek moeten instellen, want het is uitgesloten dat er in dit hele gebied nergens een stukje zou zijn te vinden om een vliegveld aan te leggen. Als men hem met een ingenieur naar de Sibilvallei stuurt, dan zal zonder twijfel een geschikt terrein worden gevonden. Goedkoop zal dit nieuwe onderzoek niet zijn, want men moet de beschikking hebben over twee helikopters. Daarover zijn al inlichtingen ingewonnen: van half juni tot half juli zijn deze uit Port Moresby (Australisch-Nieuw-Guinea) te krijgen. Na enig wikken en wegen valt de beslissing: Venema zal met Ir. T. K. Huizinga de situatie in Sibil gaan bekijken. Het Ministerie van Zaken Overzee staat volledig achter dit plan; in Nieuw-Guinea bewaart men een afwachtende houding, want men kan niet geloven dat een Nederlandse ingenieur het beter zal weten dan de plaatselijke deskundige.

Zo begint de voorexpeditie.

Als uitgangspunt voor deze voorexpeditie kiest men Mindiptana aan de rivier de Kaoh; tot hier kunnen de voorraden per schip worden gebracht en de twee helikopters zullen het verdere transport naar de Sibilvallei verzorgen. Om de situatie te Mindiptana op te nemen gaan resident Boendermaker en Venema er op 3 juni 1957 heen met een Beaver, een eenmotorig watervliegtuig. De landing op de rivier verloopt vlot, maar als zij twee uur later weer willen vertrekken is de toestand geheel veranderd. Een bandjir heeft het water in de rivier enkele meters doen stijgen en enorme boomstammen worden door de stroom meegevoerd. Er is geen keus: liggen blijven betekent de ondergang van het vliegtuig, dat ligt te rukken aan de boei; dus maar starten tussen de drijvende stronken in het woest kolkende water.

Venema, zelf vlieger en vroeger de chef van Gottschalk, die nu in dienst van De Kroonduif de Beaver bestuurt, weet uit ervaring hoe

onaangenaam het is om bij dergelijke dingen op je vingers gekeken te worden; hij klimt dus achterin, terwijl Boendermaker voorin naast de bestuurder gaat zitten. Gottschalk klimt op de smalle drijver en gooit met een snelle beweging het vliegtuig los, dat direct begint af te drijven. Met een aapachtige behendigheid duikt hij in de cockpit en start de motor, die gelukkig direct pakt. Zigzaggend tussen het drijfhout, zo nu en dan ternauwernood een stam ontwijkend, schiet het vliegtuig met toenemende snelheid over het water. Venema bezit zijn ziel in lijdzaamheid, want hij kan toch niets aan de situatie veranderen. Uit het zijraampje staart hij naar de witte waaier van water die sissend onder de drijver wegschiet. De bomen langs de oever vervagen tot een groene muur. Vijfendertig seconden duurt het voordat het vliegtuigje loskomt van het water en over het oerwoud wegklimt. Boendermaker kijkt grijnzend om en steekt zijn duim op.

Als zij 's middags bij Merauke landen, zoeken ze tevergeefs naar de meerboei, zodat ze ten slotte besluiten de Beaver vast te maken aan een vlot waarop gewoonlijk de vaten met benzine liggen. Deze zijn er door het kolkende water afgespoeld. Het duurt ruim een uur voor zij aan land kunnen gaan; het bootje dat hen moet afhalen, drijft ergens in de richting van de zee met een defecte motor en het moet eerst opgepikt worden. Als zij ten slotte aan wal komen staat de havenmeester hen op te wachten met de mededeling dat de *Mimika*, het scheepje dat de voorraden van Merauke naar Mindiptana zou brengen, aan de ingang van Straat Marianne is gekapseisd in een zware grondzee. Schip en voorraden zijn verloren, maar de bemanning heeft zich weten te redden en is baggerend door de kleiige modder, uitgeput door de ontberingen, komen aanzetten te Kimaän op Frederik-Hendrikeiland.

De resident vindt dat het nu tijd is om alle spanningen weg te werken met een koel glas bier. Nauwelijks zitten ze hiervan te genieten, of daar komt de havenmeester weer aan, zwaar transpirerend in de middaghitte. 'Hij heeft zeker ook dorst,' zegt Boendermaker. 'Resident, de *Beraoer* heeft brand in de machinekamer.' De *Beraoer* is een motorschip dat van Sorong naar Merauke onderweg is met een lichter, waarin de benzine voor de helikopters, op sleptouw. 'Gelukkig is het hier nog goed,' zegt Boendermaker laconiek.

Het zijn weer enkele van die gebeurlijkheden, zoals die in Nieuw-Guinea nog wel eens voorkomen en die ook de grote expeditie nog te wachten staan. Niet voor niets hoort men hier nogal eens de opmerking: 'De toestand is hopeloos, maar niet zorgwekkend.' Dikwijls zal

het er uit zien of alles vastloopt, maar er zal altijd wel een oplossing worden gevonden. Zo is Nieuw-Guinea.

Dank zij de medewerking van de Koninklijke Marine heeft men de beschikking over een Catalina-amfibievliegtuig, de P-217, onder bevel van luitenant ter zee 2e klasse o.c. G. Smelik. Met dit vliegtuig worden verkenningen langs de route naar het gebergte uitgevoerd; voorraden en brandstof voor de helikopters kunnen worden opgevoerd van Merauke naar het vliegveld van Tanah Merah aan de Digoel en vandaar kunnen zij dan per schip over de Digoel en de Kaoh naar Mindiptana worden gebracht. De Catalina P-217 is de laatste vliegboot van dit type in gebruik bij de Marine Luchtvaartdienst in Nieuw-Guinea en deze taak is de laatste die door dit vliegtuig wordt uitgevoerd. Tragisch is de omstandigheid, dat ltz. Smelik in augustus van hetzelfde jaar om het leven komt bij een ongeval met een ander marinevliegtuig, dat voorraden voor de bestuurspost in de Sibilvallei zou gaan afwerpen.

De helikopters die van Mindiptana naar de Sibil zullen vliegen, een afstand van honderd dertig kilometer over dicht oerwoud, moeten op hun route uitwijkmogelijkheden vinden, waar zij bij slecht weer of bij motorstoring zullen kunnen landen. Langs de route zullen van afstand tot afstand open plaatsen (clearings) in het bos moeten worden gekapt; soms ook zullen tuinen van de bevolking als noodlandingsterrein kunnen worden gebruikt, maar op elke clearing moet een stevig, horizontaal platform worden gemaakt waarop de helikopter kan landen. Een detachement van de Algemene Politie onder leiding van de hoofdagent Raaff zal zich met het kappen van de clearings belasten.

Op 9 juni 1957 vertrekt deze groep uit Mindiptana, langs de route die vroeger door controleur Schoorl is gelopen, en op 22 juni wordt de laatste landingsplaats gemaakt bij Katem aan de samenvloeiing van de Ok Iwoer en de Oost-Digoel; een fraaie prestatie, want in veertien dagen tijds zijn tweeëntwintig clearings gemaakt. Van Katem naar Sibil is voldoende open terrein en het is niet nodig om daar speciale noodlandingsterreinen te maken. Raaff keert met een deel van zijn detachement naar Mindiptana terug, terwijl enkele agenten met de bestuursambtenaar Dragt doorlopen naar de Sibilvallei.

De bestuursambtenaar A. Hermans wordt per helikopter naar de Sibilvallei gebracht en als op 29 juni Ir. Huizinga en Venema daar aankomen is er reeds een eenvoudig bivak ingericht; voor de verbinding

met de buitenwereld is een radiozend- en ontvanginstallatie meegenomen. Onmiddellijk begint de terreinverkenning. Bodemmonsters worden genomen en er worden metingen verricht. Het blijkt dat op het door Schoorl aangewezen terrein wel degelijk een vliegveld kan worden aangelegd en dat het oordeel van de technische ambtenaar die hier een onderzoek instelde, beslist te pessimistisch was.

Hermans weet de bevolking voor het werk te winnen en als cheer leader zweept hij de massa op. De politieagenten en de Moejoe-dragers, die met de patrouille zijn meegekomen, laten zich ook niet onbetuigd. Op 1 juli begint een groep van ruim honderd man het uitgekozen terrein schoon te kappen en 's avonds is al een oppervlakte van 2500 vierkante meter van begroeiing gezuiverd. De volgende dag zijn er nog meer mensen aan het werk. Ondanks de regen, die alles doornat maakt, zien de Sibillers toch kans om de gekapte rietmassa's te verbranden.

Huizinga en Venema kunnen weer naar huis. De bestuursambtenaren die in de vallei achterblijven, zullen ervoor zorgen dat het vliegveld klaarkomt. De opgewekte Sibillers en de Moejoes werken hard. Het hoge riet moet met de taaie wortelmassa worden verwijderd. De oppervlakkige veenlaag wordt afgegraven van een strook van zeshonderd bij dertig meter. Uit de rivier worden rolstenen gehaald om de baan te verharderen, een laag leem erop en dan gaat de wals erover, d.w.z. zware, dikke boomstammen worden er door Sibillers en Moejoes over gerold om alles goed aan te drukken.

Er wordt een sterke, laagblijvende grassoort gezaaid om de bovenlaag vast te houden. Om het veld worden diepe goten gegraven voor de ontwatering. Geheel met handkracht is zo een vliegveld aangelegd dat geschikt is voor landingen met lichte vliegtuigen, zoals de Twin Pioneer van De Kroonduif of de Cessna van de Zendings Luchtvaart Vereniging. Hard hebben de Sibillers meegewerkt, maar wat een vliegveld is, wordt hun pas duidelijk als maanden later het eerste vliegtuig landt.

Nog voordat de expeditie in het veld komt, wordt het vliegveld twee maal door een ramp bedreigd. De eerste keer is het een rupsenplaag: duizenden rupsen doen zich te goed aan het gras en het ziet er naar uit dat de grasmat spoedig zal zijn verdwenen. Bij de bestrijding van dit kwaad worden de Sibillers ingeschakeld; in rijen lopen zij over het veld, plukken de vraatzuchtige rupsen van de grassprietten en... eten die smakelijk, smakkend op; het blijkt voor hen een delicatessen te zijn.

Een entomoloog, die ijlings uit Hollandia komt om de plaag te bestuderen, komt net te laat. Met moeite worden er nog twee rupsen voor hem gevonden.

Bij de aanleg van het veld maken de Sibillers bezwaar tegen het gebruik van stenen uit de rivier voor verharding van de baan, want daar kan niets goeds van komen. 'In de rivier stroomt er water over de stenen, dat is altijd zo geweest en dus zal er ook altijd water over de stenen moeten stromen; verplaatst men nu de stenen, dan zal de rivier wel moeten volgen,' redeneren de Sibillers en in maart 1959 ziet het er naar uit, dat zij gelijk zullen krijgen. In één etmaal regent het 104 millimeter; de Ok Sibil treedt buiten zijn oevers en inderdaad stroomt er dan water over het vliegveld, gelukkig zonder ernstige schade aan te richten.

Dank zij de samenwerking van bestuur, marine en politie en dank zij het pionierswerk van de helikoptervliegers Jean Cecille, Fransman, en Jones, Australiër, is de voorexpeditie een succes geworden en daarmee is de mogelijkheid voor de wetenschappelijke expeditie geschaapt. Ook Jean Cecille behoort niet meer tot de levenden; tijdens helikopteroperaties in Brits-Noord-Borneo vindt hij in juni 1959 bij een ongeval de dood.

Het succes van de voorexpeditie is een goede stimulans voor de organisatoren van de wetenschappelijke expeditie. Men is uit de impasse geraakt, die was ontstaan door de mening van het gouvernement dat de aanleg van een vliegveld onmogelijk zou zijn. Er kunnen nu meer gedetailleerde plannen worden gemaakt. Niet dat nu alle moeilijkheden voorbij zijn. Herhaaldelijk moeten wijzigingen in de plannen worden gebracht om die zoveel mogelijk in overeenstemming te brengen met de nog schaarse geldmiddelen.

Is men in een bepaald stadium van plan helikopters van het type Alouette II te nemen, die zeer geschikt zijn voor het werk op grote hoogte, dan blijkt op het laatste ogenblik dat deze zo duur zijn, dat men wel genoeg moet nemen met Bell-helikopters, die niet zo hoog in het gebergte kunnen werken en die minder lading kunnen vervoeren. De aanvangsdatum wordt nog enkele malen verschoven, maar eind 1958 neemt men de beslissing: in april 1959 zal de expeditie in het veld zijn. Er volgt dan een zeer drukke tijd, want de uitrusting en de voorraden moeten worden aangeschaft en verscheept; de deelnemers moeten nu definitief worden aangewezen.

Meer en meer begint de pers aandacht aan de expeditie te besteden; de leiders moeten zich herhaaldelijk aan vraaggesprekken onderwerpen en de publikatie van artikelen over de plannen heeft een stroom van brieven ten gevolge van lieden die mee willen of die zelfs menen dat zonder hun deelname de expeditie onherroepelijk zal falen. Verzoeken de leiders de pers een bericht op te nemen, dat men niemand kan aannemen en dat de mensen dus echt niet meer behoeven te schrijven, dan komen er de volgende dag weer vele brieven. Het blijkt wel dat het avontuur nog vele mensen lokt. De leeftijd van de gegadigden varieert van vijftien tot ruim zestig jaar; de meesten zijn tot alle werkzaamheden bereid. De beroepen lopen sterk uiteen: een slager die een maaltijd voor twaalf mensen kan koken en ook kan slachten, een hotelbediende, een meneer die werkzaam is in een herenconfectiebedrijf, een verhuurder van strandtenten (met veel ervaring in het opzetten van tenten), een huisschilder, enz. enz.

Zelfs het vrouwelijk geslacht blijkt belangstelling te hebben: een jongedame die Frans en Nederlands spreekt en Spaans aan het leren is; drie meisjes van achttien en negentien jaar, die de huishouding voor ons willen doen en die onze kleren willen verstellen, die kannibalen minder gevaarlijk vinden dan autobussen in het moderne verkeer. De brieven komen niet alleen uit Nederland, maar ook uit Hongkong, Pakistan, enz. Het is jammer dat wij al die mensen moeten teleurstellen. De kosten van uitzending zijn zo hoog, dat men vanuit Nederland alleen maar enkele specialisten kan zenden; de overige deelnemers worden in Nieuw-Guinea aangeworven.

Het bedrijfsleven draagt veel tot de expeditie bij, zowel door het verlenen van subsidies als door het verstrekken van produkten, maar ook daarbij zijn vreemde aanbiedingen; er worden vrachtauto's aangeboden, die bijzonder geschikt zijn voor het rijden in de bergen (en dat voor een land waar men eerst elke meter van het pad moet schoonkappen), boten voor de rivieren (die in het bergland volkomen onbevaarbaar zijn) en nog vele artikelen meer. Alle brieven worden met zorg gelezen en wat bruikbaar lijkt wordt nader bekeken.

Op 15 januari 1959, een winterse dag met lichte sneeuwval en gladde wegen, komen de deelnemers uit vele hoeken van Nederland om voorgelicht te worden over de plannen. Het is een bonte mengeling van wetenschap en techniek: geologen, een anthropoloog, botanici en zoölogen, vliegers en mecano's. Er worden namen gepreveld en

handen geschud en ieder van het gezelschap tracht de anderen te taxeren op hun waarde voor de samenwerking in de rimboe. De voorzitter van het Stichtingsbestuur, Prof. Dr H. J. Lam, spreekt enkele woorden ter inleiding en de pers maakt foto's.

De beide leiders lichten de plannen toe en zij wijzen er met nadruk op dat er, als de expeditie in het veld is, nog wel veel in deze plannen zal moeten worden gewijzigd, al naar de situatie zich zal ontwikkelen. Nieuw-Guinea is een onberekenbaar land en dikwijls zal het heel anders lopen dan thans op papier is gezet. Er worden vragen gesteld en beantwoord over data, routes en uitrusting. Laat in de namiddag breekt het gezelschap op, in een opgewekte stemming, die alle goeds voor de toekomst belooft. Opgewekt ook, omdat het nu eindelijk zal gebeuren, de expeditie gaat door en over drie maanden zal men al in het veld zijn.

Ruim een jaar heeft het gekost om alle voorraden en uitrusting voor elkaar te krijgen. Er is gecorrespondeerd met ervaren mensen zoals resident Boendermaker en de aan de leiding toegevoegde commissaris van politie Oosterman, die belangrijk voorbereidend werk in Nieuw-Guinea verricht. Bevoorradingsinstanties van ministeries en grote bedrijven hebben adviezen verstrekt. Over het Sterrengebergte zijn gegevens verzameld uit rapporten van bestuur en politie, waarvan mensen in de randgebieden werken. Zo kan je doorgaan met voorbereidingen, maar op een bepaald moment moet er toch een streep onder worden gezet, anders ben je over tien jaar nog bezig zonder dat er een man van de wetenschap in de omgeving van de Antares is geweest.

Zal het gekozen materiaal in de praktijk voldoen? Zijn de aantallen juist?... Deze en soortgelijke vragen stellen de leiders zich als zij in een grote loods aan de Borneokade te Amsterdam de metershoge stapels uitrusting en voorraden zien staan. De toekomst zal het leren, maar één ding staat vast: er is geen uitstel of terugkeer meer mogelijk. Staande in het schijnsel van lampen die opgesteld zijn voor een televisie-opname, beantwoorden zij vragen van journalisten, van ambtenaren en emballeurs over de bedoeling van de expeditie, over formaliteiten, over de verdeling van de goederen over de laadkisten, enzovoort.

'Pasterop!' Een laadkist wordt voorbijgerold, voortgeduwd door twee emballeurs. Boven het middenpad zakt een stelsel van ijzeren hijsbalken naar beneden. Kettingen worden onder de kist doorgehaald; een elektrische lier begint te zoemen en onder gekraak van hout rijst het gevaarte centimeter voor centimeter van de grond. 'Zestienhonderd

kilo; wel wat te zwaar, ik zou er maar wat uithalen, want anders kan hij in Nieuw-Guinea niet gelost worden.'

Venema wordt aan zijn mouw getrokken. Hij onderbreekt zijn gesprek met Brongersma over de vraag of velpon in het ruim mag, of dat deze lijm als deklading moet worden verzonden. Omkijkend ziet hij een van de emballeurs achter zich staan, in gezelschap van iemand die alle kenmerken vertoont van een ambtenaar in functie: een dreigende, ietwat gegriefde blik in de ogen, een donkere regenjas - politiemodel - en een zwijgende collega op de achtergrond, gereed om zo nodig bij te springen.

't Is mij een raadsel,' begint de man meteen. 'D'r ligt hier een stapel vleeswaren waar je van omvalt en we weten niet eens van dit zaakje af. Allemaal export en er is niets gekeurd.'

'Wat bedoelt u?' begint Venema bescheiden. Brongersma trekt zich tactisch terug. Het onderwerp is niet-wetenschappelijk en dus ligt het niet op zijn weg om er zich mee te bemoeien.

'Ja, meneer, ik ben van de warenkeuring en mijn chef heeft gezegd dat ik monsters van deze partij vlees moet nemen. Anders komt het het land niet uit!' voegt hij eraan toe, kennelijk met de bedoeling ieder argument uit te sluiten. Zijn zwijgende schaduw knikt instemmend; hij schijnt tevreden over het optreden van zijn meerdere. 'Ik snap het niet,' zegt deze nogmaals. Hij schijnt diep getroffen door de onwetendheid die zijn omgeving ten aanzien van de voorschriften voor de export van vleeswaren tentoon spreidt. Venema begint aarzelend uit te leggen, dat het hier de voorraden voor een wetenschappelijke expeditie naar het Sterrengebergte betreft en dat al deze vleeswaren speciaal hiervoor zijn ingeblikt.

'Ik moet monsters trekken,' zegt de ambtenaar halsstarrig. 'Ik heb mijn orders.'

De expeditie, professoraal van uiterlijk, met puntbaardje en bril, komt te hulp.

'Ik heb hier wel een lijst voor meneer. Misschien hebt u daar wat aan: de leveranciers staan er ook op.' De man van de vleeskeuring kijkt de lijst door. De eveneens aanwezige douaneambtenaar kijkt van het strategische punt dat hij inneemt, staande in de stroom van warme lucht die door een paar grote pijpen de pakloods binnenvloeit, ongeïnteresseerd toe. Zolang de voorschriften van Invoerrechten en Accijnzen niet worden overtreden, heeft hij er weinig belang bij. Hij tast in zijn zak naar een pakje sigaretten, neemt er een uit, bedenkt dat er

2. (1) Luchtfoto van Sibil; links Ok Sibil, midden vliegveld, rechts basiskamp Mabilabol.

(2) De helikopter start (Julianabivak).

een groot bord 'Verboden te roken' recht voor hem hangt en gaat gelaten door met leunen, de sigaret onaangestoken in de mond.

'Allemachtig,' zegt de vleeskeuring, opkijkend van de lijst; er klinkt afschuw in zijn stem. 'Dertienhonderd blikken corned beef. Dat is toch onbegonnen werk! Daar moet ik tien procent monsters van trekken... dat is dan honderd dertig blikken. Hoe moet ik daar nou mee aan.' Voor het eerst zegt de satelliet iets: 'Ze moeten allemaal in de broedstroof.' Zijn stem klinkt opgewekt, zonder aanwijsbare reden. Venema voelt zich niet prettig. Kisten openbreken, die nu verzonden moeten worden. Tien procent van de vleesvoorraad naar de haaien in de broedstoven van de keuringsdienst... De man voelt zelf blijkbaar ook het onprettige van de zaak. 'Dit spul komt uit Rotterdam. Ze hadden het daar moeten keuren op de fabriek. Nu schuiven ze het op ons af, hier in Amsterdam. Het beste lijkt me, dat u mijn chef maar eens even opbelt,' wendt hij zich tot Venema.

Het telefoontje geeft weinig verlichting. Ook de chef is van mening, dat er monsters moeten worden getrokken. Op dat ogenblik besluiten de emballeurs dat het tijd wordt om te gaan schaften, waarop de man van de vleeskeuring zegt dat hij dan later op de middag wel weer zal terugkomen om de monsters op te halen. Hoe ten slotte de zaak tot oplossing is gekomen, is niet helemaal duidelijk; de monsters worden niet getrokken en de vereiste papieren komen uit Rotterdam.

Het is een van die grote en kleine rampen, die meestal als onweersbuien overdrijven, doch die ook wel eens in alle hevigheid losbarsten boven de expeditievoorbereiding.

Op 23 januari 1959 vertrekt het motorschip *Musilloyd* uit Rotterdam met ruim dertigduizend kilogram aan uitrusting en voorraden; een week later worden in Genua de twee Bell-helikopters aan boord genomen. Toch is daarmee de drukte voor de leiders nog niet afgelopen. Vraaggesprekken voor dagbladen, een interview voor de televisie, korte artikelen schrijven over het doel van de expeditie en vergaderingen met het stichtingsbestuur nemen nog veel tijd in beslag. Nagekomen uitrustingsstukken worden klaargemaakt voor verscheping in februari en dan op 4 maart vertrekken Brongersma en Venema per vliegtuig over de pool naar Nieuw-Guinea. Zij gaan een maand eerder dan de andere deelnemers, want er zal in Hollandia en Merauke nog heel wat te regelen zijn. Ook moeten zij daar nog contact opnemen met de deelnemers die in Nieuw-Guinea in gouvernementdienst zijn. Het is een hele rust als zij eenmaal in het vliegtuig zitten.

In de vroege ochtenduren van 7 maart komen Brongersma en Venema in Biak aan. De eerste luitenant der mariniers C. B. Nicolas is er om hen te verwelkomen; hij zal als detachementscommandant met de expeditie meegaan en hij heeft nog tal van vragen. Brongersma neemt zijn intrek in het K.L.M. Hotel 'Het Rif', Venema gaat naar de nieuwe marine kazerne, die het primitieve maar toch wel uiterst gezellige kamp aan de 'Base' heeft vervangen.

Na enkele uren min of meer geslapen te hebben (het ritme van dag en nacht is door de snelle reis over de pool grondig verstoord) wordt Brongersma door een luid gebonk op de deur gewekt. Het is Venema, die met de kapitein ter zee Beudeker op bezoek komt. De kolonel brengt een telegram mee van Z.K.H. Prins Bernhard: 'Aan Heren Brongersma en Venema. Wens U en andere expeditieleden succesrijke en voorspoedige tocht naar Sterrengebergte. Zal met belangstelling Uw verrichtingen volgen.'

Tanah Merah

HET GERONK VAN DE MOTOREN VAN DE DAKOTA BEGINT AF TE NEMEN. De tergende lawaaierigheid van het, van binnen onbekte, vliegtuig gaat over in een fluisterend gezoem, terwijl het toestel, langzaam zakkend tussen de wolkenstapels, zich een weg zoekt naar het vliegveld van Tanah Merah.

Negentien van de tweeëntwintig zitplaatsen worden ingenomen door expeditiegangers: Brongersma, Venema, luitenant der mariniers Nicolas, hoofdagent van politie Kroon en tot slot vijftien agenten van de Mobiele Politie, die in de schilderachtigste houdingen in hun stoelen hangen, terwijl hun karabijnen en andere uitrustingsstukken aan de stoelen en bagagenetten bengelen, meeslingerend met iedere beweging van het vliegtuig. Men kan de lucht in het vliegtuig snijden. De stank van zware tabaksrook vermengt zich met de schimmelige geur van halfnatte kleren. De laatste regenbui op het vliegveld van Merauke heeft ervoor gezorgd, dat niemand droog in het vliegtuig is gestapt.

De lichtjes boven de deur naar de cockpit flitsen aan: 'Fasten seatbelts - no smoking,' zegt de aanmaning, ervan uitgaande dat ook minder bereisde passagiers dit duidelijke Engels zullen begrijpen. Kroon draait zich half om in zijn stoel en werpt een inspecterende blik op de hem toevertrouwde politiemannen. 'We zijn er!' Hij steekt een duim op en kijkt naar Brongersma alsof hij eraan toe wil voegen: 'Hebben we hem dat even geleverd!' Brongersma grijnst vriendelijk terug en grijpt naar zijn fototoestel, dat van de leuning van de stoel van zijn voorman dreigt te glijden bij een plotselinge, nogal steile bocht van het vliegtuig. De vlieger heeft kennelijk een gat in het wolkendek gevonden, waardoor hij met het vliegtuig naar beneden kan cirkelen.

Venema trekt zijn lange benen binnen de rij van de stoelen en tuurt door het raampje naar buiten. Als vlieger volgt hij het verloop van

iedere landing nauwkeurig; dat is een tweede natuur van hem. Beneden zich ziet hij de rivier, die telkens aan het gezicht onttrokken wordt door wolkenflarden. Door wolkenschaduw en gevlekt ligt daar het beige lint van de Digoel, dat zich door het in vele tinten groen gekleurde oerwoud slingert. Vanuit de lucht lijkt het landschap vrijwel levenloos. De matglazen rivier straalt hitte uit. Het vliegtuig beweegt zich alsof het over een onregelmatig geconstrueerde roetsbaan naar beneden glijdt.

De warmte op geringere hoogte doet de atmosfeer in het vliegtuig geen goed. Een enkele politieman geeft het op en graait vlak voor de landing nog even naar een der waterdichte papieren zakken die door iedere luchtvaartmaatschappij op ruime schaal gratis beschikbaar worden gesteld. Even later scheert het vliegtuig heel laag over de huizen. De rode daken flitsen langs en enkele seconden later rammelen de wielen over de rode oppervlakte van het vliegveld.

Fanoy, hoofd van het plaatselijk bestuur te Tanah Merah, die tevens als havenmeester en agent van de Nederlands-Nieuw-Guinea Luchtvaart Maatschappij 'De Kroonduif' fungeert, wacht de leiders met een opgewekte glimlach op. Terwijl ze naar het 'stationsgebouw' lopen, kunnen ze, door met grote tegenwoordigheid van geest op zij te springen, nog net het vege lijf redden als de expeditie-jeep met aanhangwagen zich met flinke snelheid door het publiek boort. 'We hadden gehoopt dat u gisteren zou zijn gekomen,' zegt Fanoy, 'maar het veld was door de regen te zacht voor een Dakotalanding.' Weer moet het gezelschap op zij, want van de deur van het vliegtuig nadert een lange rij in het blauw geklede dragers. Ze deponeren hun vracht op een platte wagen op luchtbanden en bespannen met twee sapi's, waarmee de vracht verder vervoerd zal worden.

Uit de massa van belangstellende blanken en Papoea's maakt zich bedachtzaam een gezette figuur los: Oosterman, de commissaris van politie, die zich de afgelopen maanden bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt met het voorbereiden van de Digoel-route en de opslag van de goederen in Tanah Merah. Hij begint meteen verslag uit te brengen over de toestand: 'Het begint er nu op te lijken. De *Cycloop* is gisteren binnengekomen met de laatste acht mariniers van het detachement en met een verschrikkelijke hoeveelheid barang. Verder ligt de *Hans Fübri* op stroom; hij is al gelost en zal ieder moment kunnen vertrekken.' Hij schudt bedenkelijk zijn hoofd: 't Is me anders een lawine die we hier zo ineens op ons dak krijgen. Gelukkig dat de mariniers er zijn

en dat het politiedetachement nu ook compleet is, anders zouden we het beslist niet voor elkaar brengen.' De gedachte aan de mogelijkheid, dat er eens geen mariniers en politie geweest zouden zijn, vervult hem kennelijk, hoewel geheel nodeloos, met zorg.

De huisvesting van de ruim veertig man die in zeer korte tijd in Tanah Merah zijn aangekomen, is door Oosterman keurig verzorgd. De mariniers trekken in de kantine van de politiekazerne; de agenten die voor de expeditie bestemd zijn, slapen op de kegelbaan (de enige die Nieuw-Guinea rijk is).

De jeep raast ongeduldig, maar de mariniers zullen nog even geduld moeten hebben. De nieuwkomers moeten vele handen schudden en dan volgt nog het afscheid van de luchtreizigers met bestemming Merauke. De expeditieleiders klimmen op de jeep met diegenen die nog een plaatsje weten te vinden en die zich het buitenkansje, zich een wandeling van tien minuten in de middaghitte te besparen, niet laten ontgaan. De eerste auto van Tanah Merah begeeft zich onder het gejoel van de menigte toeterend op weg, terwijl links en rechts donkere figuren, die dit vervoermiddel nog beangstigend vinden, van de smalle, rode kleiweg in het hoge gras langs de kanten duiken. Van het vliegveld klinkt het geraas van de vliegtuigmotoren die worden aangeslagen.

Tanah Merah, een doordrustig plaatsje, drie dagen varen van de mond van de Digoel, was oorspronkelijk een interneringsoord. Het werd een dertigtal jaren geleden gebouwd op de rode klei, waaraan het zijn naam te danken heeft. Een vliegveld was er toen nog niet. Een maal in de drie maanden kwam er een klein stomertje met de nodige voorraden voor de geïnterneerden en hun bewakers en voor de kleine militaire bezetting, die, geteisterd door malaria en zwartwaterkoorts, een eentonig bestaan leidde in de smoorhete, stomende jungle. Een ideale plaats voor de grote gevangenis, want al zou men aan het oog van de bewakers ontsnappen, de kans om veilig de kust te bereiken was gering. In die tijd was de bevolking in die streken nog niet bijzonder vriendelijk voor vreemdelingen en er bestond grote kans dat een ontsnapte gevangene op zijn tocht naar de kust zou worden vermoord en opgegeten.

Sedert de uitbreiding van de verbindingsmogelijkheden en het doordringen van het bestuur tot in die gebieden, is er wel wat meer te leven, hoewel er nog steeds weinig mensen wonen. Eerder minder,

want de militaire bezetting met al haar aanhang van soldatengezinnen en Chinese handelaars is verdwenen. Ook het politiedetachement en het gevangenispersoneel zijn sterk ingekrompen sedert de gevangenis na de oorlog in betekenis is teruggelopen. Slechts een honderdtal kannibalen en moordenaars leidt er een rustig en veilig bestaan. Zij werken in de gevangenistuin en vissen in de rivier tot hun eigen voordeel, want de opbrengst brengt meer variatie in hun voeding; daarnaast verrichten zij betaalde arbeid bij het lossen en laden van vliegtuigen en schepen.

Sommigen van hen blijven na afloop van hun straftijd in Tanah Merah werken, óf omdat zij er weinig voor voelen de familie van de door hen vermoorde stamleden te ontmoeten (want die trekken er zich soms niet veel van aan dat door het bestuur reeds recht werd gedaan) óf omdat zij geen zin meer hebben in het primitieve kamponglevens. Zo was de voortreffelijke huisbediende van onze gastheer Fanoy een ex-moordenaar; en een ex-kannibaal (die er zich nog op kan beroemen jaren geleden meegelopen te hebben bij het verorberen van een Europeaan) is nu een degelijk dienaar van het gouvernement in een keurig uniform. Aan de tijd van voor de oorlog herinnert nog de huizenbouw: grote, stenen huizen met ruime kamers en hoge plafonds; huizen zoals men ze overigens alleen nog aantreft in de oudere plaatsen, zoals in Fakfak en Manokwari. Nieuw zijn het vliegveld en de elektrische verlichting.

Als de leiders op 26 maart te Tanah Merah aankomen, heerst er een drukte zoals daar maar zelden voorkomt. De kustvaarder *Cycloop* van de KPM ligt aan de steiger expeditievoorraden uit Merauke te lossen. Midden in de rivier ligt de gouvernementskustvaarder *Hans Fübri* voor anker. Dit schip heeft uit Sorong een deel van de uit Nederland verzonden uitrusting gebracht; het lossen is al gebeurd, maar men wacht nu nog op een reserve-onderdeel voor de motor, dat met het vliegtuig is meegekomen. Uit Sorong is bericht gekomen dat ook de *Orion* onderweg is. De lading uit Nederland was te veel voor de *Hans Fübri* en de geoloog Bär, die in Sorong een oogje op de doorvoer houdt, heeft van de Nederlandsch Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij de beschikking over de kustvaarder *Orion* gekregen. Zo komen in een week tijds drie schepen aan de steiger van Tanah Merah te liggen.

Onder grote belangstelling van de bevolking wordt de *Cycloop* gelost. De grote laadkisten worden uit het ruim gehesen en op de steiger

gezet; daar worden zij uitgepakt en de jeep met aanhangwagen brengt uitrusting en voorraden naar een loods op het terrein van de politiekazerne. De lege laadkisten worden door mariniers en politie versjouwd en op een rij langs het pad geplaatst; zij kunnen daar nog als doorvoermagazijn worden gebruikt. Bij een plotselinge regenbui worden zij ook als schuilplaats gewaardeerd; er kunnen zeker tien Papoea's in staan.

Het heeft in het gebergte blijkbaar flink geregend, want de rivier staat hoog; het water komt bijna tot het bovenvlak van de steiger en het is zaak alles zo spoedig mogelijk weg te krijgen. Nog wat meer regen en het risico is groot dat alles van de steiger afspoelt. Er wordt dan ook koortsachtig gewerkt. De jeep met aanhangwagen staat geen moment stil; hij rijdt tot vlak voor de steiger... wagentje los... om-draaien... wagentje aankoppelen... volladen en wegrijden, het is een werkje van enkele minuten. Loeiend in de eerste versnelling kruipt de combinatie de steile helling op naar de weg die naar de politiekazerne leidt. Daar worden de artikelen gesorteerd en soort bij soort opgeslagen.

In de grote loods van de politiekazerne heerst commissaris Oosterman. Hij zit op een klapstoeltje achter een pakkist die als schrijftafel dienst doet. Naast vellen papier, half afgescheurde notitieblokken, een stuk of wat kromme spijkers en een nijptang staat een half glas koud geworden koffie; de grond om hem heen is bezaaid met sigarettepeukjes en as. Onverstoort zit hij de binnenkomende voorraden op te tekenen, terwijl hij aan de sergeant der mariniers De Wijn aanwijzingen geeft voor de verdeling van de goederen: 'Wat is dat? Daar in die kist?... Veldbedden?... Haal er acht uit. Die zijn bestemd voor Katem. En haal acht dekens van die stapel daar in die hoek. Ook voor Katem.'

Hoofdagent Kroon heeft zich belast met het wegen van de verschillende artikelen. Onder zijn leiding schildert een van de agenten met onvaste hand in zwarte cijfers het gewicht op de gewogen pakken. In snel tempo sorteert een andere ploeg op het zwijgend gebarenspeel van Oosterman vrachten van vijfhonderd kilo bijeen, die met de jeep naar het vliegveld worden gereden. Daar staan acht laadkisten op een rij en in elk daarvan wordt één zo'n vracht gestouwd: telkens de lading voor een vlucht van de Twin Pioneer die van 2 tot 6 april ter beschikking van de expeditie zal staan, hoewel we deze tijd moeten delen met het gouvernement, dat de bestuursambtenaren en de politie in de Sibilvallei moet bevoorraden.

Oosterman kijkt somber naar de binnenstromende lading. Dat er veel nodig is, weet hij, maar dat het zoveel moet zijn is hem wel wat te bar. Vooral de grote stapels wetenschappelijke uitrusting wekken zijn verbazing op. Hij schudt zijn hoofd als er 350 kilo oude kranten worden binnengedragen. 'Wat moeten ze nu in vredesnaam met al die rommel,' verzucht hij. 'De goedang is nota bene te klein om dat allemaal op te bergen. Ouwe kranten...' Er klinkt afschuw in zijn stem. De wetenschappelijke leider, die naast hem staat, laat deze opmerking volkomen onberoerd; zonder kranten kunnen de botanici hun planten niet drogen en zo is het met zoveel zaken van de wetenschappelijke uitrusting, die voor een buitenstaander overbodig lijken; toch moet alles naar de Sibilvallei.

Gemakkelijk is het voor Oosterman niet, dit beheren van het magazijn en het samenstellen van de op te voeren ladingen. Hij zit daar te midden van een lawine van voorraden en tracht iedereen zoveel mogelijk ter wille te zijn bij de opvoer. De technische leider en de wetenschappelijke leider hebben ieder hun wensen over de opvoer van beddegoed, kleding, glazen potten met alcohol, kist nummer 23 van de zoölogie, ten minste tien pakken kranten, tien zakken meel, enzovoort, enzovoort...

Oosterman hoort alles met eindeloos geduld aan: 'Zeker, meneer Brongersma, dat komt voor elkaar. Natuurlijk, meneer Venema, ik zal het even opzij laten zetten. Welke kisten zei u ook weer dat uitgepakt moesten worden? Tentzeilen heb ik niet gezien, die staan ook niet op de verzendlijst...' Met een zucht staat hij op, terwijl hij een zakdoek te voorschijn haalt en zich uitgebreid het zweet van zijn gezicht en uit zijn stevige nek begint te vegen. 'Tsjonge... Tsjonge...', zucht hij. Kans om even uit te blazen krijgt hij echter niet. Een nieuwe lading wordt binnengebracht en een zwerm amateur-emballeurs valt er op aan. Iemand gaat op een vers geschilderd merk zitten en vloekt.

Zo wordt er dag in dag uit hard gewerkt in het magazijn en terwijl nieuwe voorraden Tanah Merah bereiken, wordt een deel opgevoerd langs de Digoel naar het bivak Kawakit. Twee Mappi-boten, motorboten van het type Holland launch, varen de rivier op om dit bivak, waar straks de geologische groep naar de Sibilvallei langs zal trekken, te bevoorraden.

Op tweede paasdag (30 maart) klinkt het zware, doordringende geluid van een scheepsfluit over de kota, echoënd tussen de bosranden. De kustvaarder *Orion* komt om de bocht van de rivier in zicht en

schuift zijn silhouet langs de woudzoom. Dof dreunen zijn zware machines in de drukkende middaghitte, het plaatsje tot in de verste hoeken doordringend met het diepe geluid. De stilte die volgt als het schip aan de steiger ligt en de machines worden stopgezet, lijkt plotse-ling voelbaar, totdat ze verbroken wordt door het geschreeuw van de meerploeg en het geratel van de kettingen.

Met de *Orion* komt de eerste wetenschappelijke deelnemer aan: de mijnningenieur Cortel. Hij brengt een ploeg van vijfentwintig Sansaporezen mee, dragers die in de omgeving van het dorp Sansapor aan de noordkust van de Vogelkop zijn aangeworven. De mensen uit dat gebied worden altijd gebruikt bij de exploraties van de oliemaatschappij, omdat het in het algemeen mannen zijn met het nodige uithoudingsvermogen en gewend aan ruw terrein. Om wat speling te hebben bij het opzetten van het bivak voor de Sansaporezen, wordt in overleg met de kapitein van de *Orion* besloten, dat ze nog een nacht aan boord van het schip zullen slapen.

Een dag later brengt een Catalina van de NNGPM de geologen Bär en Escher. De geologische ploeg is nu compleet en men kan dus de plannen voor hun tocht nog eens uitvoerig bespreken. Op 2 april vertrekken zij met de twee Mappi-boten de rivier op.

De Twin Pioneer begint op 2 april met de opvoer van Tanah Merah naar Sibil. Van Hulten, de Kroonduifvlieger, zet er vaart achter. Op de dag van zijn aankomst maakt hij al een retourvlucht naar de vallei: drie kwartier vliegen, een kwartier lossen en weer drie kwartier vliegen terug naar Tanah Merah. Daarna weer laden voor de volgende vlucht, die echter pas de dag daarop kan plaatsvinden, omdat de bewolking boven de vallei te zwaar wordt om zonder gevaar de ruggen van het Ariemgebergte en van het Digoelgebergte te passeren. De eerste keer duurt het laden drie kwartier, maar de volgende dagen wordt dit door de onvermoeide laadploeg, die uit mariniers en politie bestaat, teruggebracht tot twintig of vijfentwintig minuten.

Terwijl de Twin Pioneer onderweg is naar de Sibilvallei, wordt te Tanah Merah alles klaargemaakt voor de volgende vlucht. De vracht wordt uit de laadkisten gehaald en precies afgepast zoals zij over het vliegtuig moet worden verdeeld. Een stel gevangenen rolt twee vaten benzine uit de opslagplaats naar het vliegveld. Als het vliegtuig is geland, wordt onmiddellijk de lading erin gebracht en vastgesjord; de gevangenen pompen, onder toezicht van de tweede vlieger, met een handpomp de brandstof in de vliegtuigtanks; de eerste vlieger vult de

ladingspapieren in. In het plaatijzeren, zwaar verroeste 'stationsgebouw' nemen de vliegers een slok koffie of een staande lunch en in die tijd zijn twee mariniers al bezig met het 'poeteren': de propellers worden enkele malen met handkracht rondgedraaid. Nog even een snelle controle, de vliegers stappen in en de Twin Pioneer start weer naar Sibil. Zo kunnen bij gunstig weer drie tot vier vluchten per dag worden gemaakt, elke vlucht met bijna een ton aan lading en passagiers.

Brongersma, Oosterman, Kroon, enkele mariniers en politieagenten gaan vast naar Sibil. Omstreeks 7 april kunnen de deelnemers uit Hollandia en uit Nederland verwacht worden en er valt in het kamp nog wel het een en ander klaar te maken om hen te kunnen ontvangen. Venema blijft te Tanah Merah om te wachten op de helikopters; hij zal de vliegers de weg naar de Sibilvallei wijzen.

De kratten met de helikopters en de kisten met onderdelen worden te Sorong overgeladen op de *Kasimbar* van de KPM, die deze lading naar Merauke zal brengen. De vliegers en mecano's zijn daar al op 21 maart aangekomen en zij hebben alle voorbereidingen getroffen om de toestellen snel te monteren. De verwachting was dat de helikopters op 7 april naar Tanah Merah zouden kunnen vliegen, maar het loopt anders. De *Kasimbar* heeft enkele dagen vertraging en komt pas op 6 april in Merauke aan. Onder leiding van Nieraeth wordt er hard gewerkt, soms tot laat in de avond. Het monteren moet, met het oog op de lange rotorbladen, in de open lucht gebeuren en zware regenbuien werken vertragend.

Elke dag informeert Venema radiotelefonisch in Merauke hoe het ermee staat en elke dag vraagt Brongersma vanuit Sibil waar die dingen toch blijven. Bär rekent erop dat hij op 10 april aan de Oost-Digoel nieuwe voorraden zal krijgen. Wel heeft hij voor enige dagen voedsel in reserve, maar lang mag de bevoorrading niet uitblijven, want dan moet hij met zijn groep weer terug naar Kawakit. Op de dag dat Bär aan de Oost-Digoel uitkijkt naar de helikopters, is men in Merauke zo ver dat de eerste helikopter kan proefvliegen en op 13 april is de tweede klaar. Chef-vlieger Zijlstra stuurt bericht naar Tanah Merah dat beide helikopters op 14 april zullen komen.

In Merauke hebben de vliegers ruimschoots gelegenheid gekregen om inlichtingen in te winnen over het land waar zij nu moeten vliegen. Bestuursambtenaren die in het moerasgebied van Zuid-Nieuw-Guinea hebben rondgetrokken, politiemensen, vliegers van De Kroonduif, zij

allen hebben van de moeilijkheden verteld. Op de kaart ziet het er allemaal nogal eenvoudig uit, maar de sterke verhalen (met een grond van waarheid, maar wel enigszins aangedikt) geven hun de overtuiging dat het wel eens een moeilijk karwei kan worden. Een mogelijkheid om uit te wijken naar een of ander vliegveld is er niet en als je ergens een noodlanding moet maken, kan het wel een paar weken duren voor een hulpploeg je bereikt, tenminste als je tijdig wordt gevonden.

In overleg met Venema is de route vastgesteld: van Merauke over de uitgestrekte moerassen van de Boven-Bianrivier naar de Digoel en vervolgens langs deze rivier nog veertig kilometer stroomopwaarts naar Tanah Merah. In jerrycans wordt extrabenzine meegenomen, want dat kan nog wel te pas komen op een tocht die ruim twee uur zal duren. Een Martin Mariner van de Marine Luchtvaartdienst zal langs de route patrouilleren om een oogje in het zeil te houden. De helikopters zullen radioverbinding met dit vliegtuig hebben en dit zal Merauke op de hoogte brengen als er iets bijzonders gebeurt.

Zo staat op 14 april half Tanah Merah bij het vliegveld te wachten op de helikopters, die tegen half een kunnen aankomen. De toestellen vliegen tachtig tot negentig kilometer per uur en als ze wat wind tegen hebben loopt de grondsnelheid wel terug tot een kilometer of vijftig. De tocht zal dus wel ruim twee uur duren. Hoog boven Tanah Merah passeert met zwaar geronk een reuzenamfibievliegtuig, de Mariner. Voor het moreel van de helikoptervliegers is dit geleide wel goed, want je voelt je nogal eenzaam in zo'n glazen luchtbel boven een paar honderd kilometer oerwoud. De tijd verstrijkt, het wordt een uur en nog geen helikopters.

Luitenant Nicolas gaat eens bij het radiostation informeren of Merauke iets weet van eventuele vertraging. Net is hij weg of er ontstaat rumoer in de gelederen van de belangstellende Papoea's; zij horen het geluid al op grote afstand en het duurt nog wel tien minuten voordat de helikopters, laag boven de bomen vliegend, in zicht komen. Met veel lawaai en geronk laten de wentelwieken zich op het platform zakken. Zijlstra klimt moeizaam van zijn zitplaats en loopt naar het belangstellende comité van ontvangst. Hij ziet er vermoeid, bezweet en een beetje verformfaaid uit.

'Wat is er gebeurd, dat jullie zo laat zijn?'

'Een half uur hier vandaan viel de oliedruk weg en moest ik een noodlanding maken. We zaten gelukkig vrij hoog en ik zag beneden

me een mooi, vlak, groen stukje terrein bij de rivier. Daar besloot ik maar vlug in te duiken en dus ging ik naar beneden. Toen ik er ten slotte inzakte, viel het wel even tegen, want dat mooie, groene, vlakke stukje was een moeras, dik begroeid met hoog riet van een meter of vier, vijf. Ik verdween er met toestel en al in. 't Was net of ik in een mandje zat, overal riet,' vertelt Zijlstra.

'Ik ben naast hem geland,' grinnikt Van den Bos, 'en toen waren we elkaar volkomen kwijt. Ik heb hem alleen kunnen vinden door hem te vragen wat geluid te maken.'

Zijlstra zucht nog eens diep: 'Ik was een hoop olie uit de tank kwijtgeraakt. We hebben niet precies kunnen vinden waardoor, maar er zat geen liter meer in. Gelukkig hadden we een jerrycan met olie bij ons en toen Menge de zaak had opgenomen en de tank was gevuld, zijn we weer gestart. De helikopter leek wel een maaimachine. De rotor sloeg alle rietpluimen eraf. De kist zit nog steeds vol riet. Wat een land, wat een land!'

Menge knikt opgewekt. 'Tot over mijn knieën zat ik in het water, want als je een paar maal over dat rietpakket hebt gelopen, zakt het naar beneden in het moeras. Een mooi oord voor de wetenschap om er eens wat te gaan vangen; volop mooie vlinders en een boel muskieten.'

Venema klimt met de vliegers in de jeep om in de pasanggrahan een hapje te gaan eten. Onder de lunch worden de verdere plannen besproken. Er is haast met het bevoorraden van de groep Bär. Sergeant De Wijn laadt ondertussen de persoonlijke bagage van Venema op de PH-HEO, terwijl de PH-HEN een vrachtje van 175 kilogram te versjouden krijgt. Om een uur of twee kiezen de twee toestellen het lucht-ruim op weg naar Kawakit.

De Digoel-route

DE VERKENNING DOOR CONTROLEUR SCHOORL IN 1955 EN DE VOOR-
 expeditie in 1957 kozen, zoals gezegd, Mindiptana aan de Kaoh-
 rivier als uitgangspunt voor de tocht naar de Sibilvallei. De route heeft
 het voordeel dat hij goed bekend is en dat met betrekkelijk weinig
 moeite de noodlandingsplaatsen voor de helikopters, welke in 1957
 door de politiepatrouille van hoofdagent Raaff werden gekapt, weer in
 orde te brengen zijn. Mindiptana heeft echter ook bezwaren. Kustvaar-
 ders, zoals de *Cycloop*, kunnen er niet komen en er is geen vliegveld.
 Voor Tanah Merah aan de Digoel gelden deze bezwaren niet. Hier
 kunnen tonnen uitrusting per schip worden aangevoerd om per Twin
 Pioneer van De Kroonduif naar de Sibilvallei te worden gevlogen.

Het gebrek aan geld waaronder de expeditie van de aanvang af lijdt,
 maakt dat men ook de helikopters bij de opvoer zal moeten inschake-
 len. Met Tanah Merah als uitgangspunt moet daarvoor een geheel
 nieuwe route met noodlandingsplaatsen worden gemaakt. Daarmee
 zal de geoloog Bär zich belasten. Hij heeft reeds eerder in dit gebied
 geologisch onderzoek verricht en hij wil dit aanvullen met waarne-
 mingen langs de Oost-Digoel tot Katem. Zo wordt besloten om voor
 de helikopters de Digoel-route te kiezen; het is ook de kortste uitwijk-
 route als de expeditie zich genoodzaakt zou zien te voet terug te gaan.

In grote kronkels slingert de Digoel zich door het laagland, daarbij
 enorme, wijde lussen vormend. De afstand van Tanah Merah naar
 Kawakit is hemelsbreed ongeveer 53 km, maar langs de rivier wel drie
 maal zo lang. Zo kan men uren varen en daarbij maar weinig in de
 goede richting vorderen. Sommige lussen maken zo'n wijde bocht, dat
 men bijna weer op het punt van uitgang terugkomt. Aan de buiten-
 zijde van de bochten, waar de stroom het sterkst is, wordt de oever
 ondermijnd en daar storten grote brokken aarde met bomen en al in de

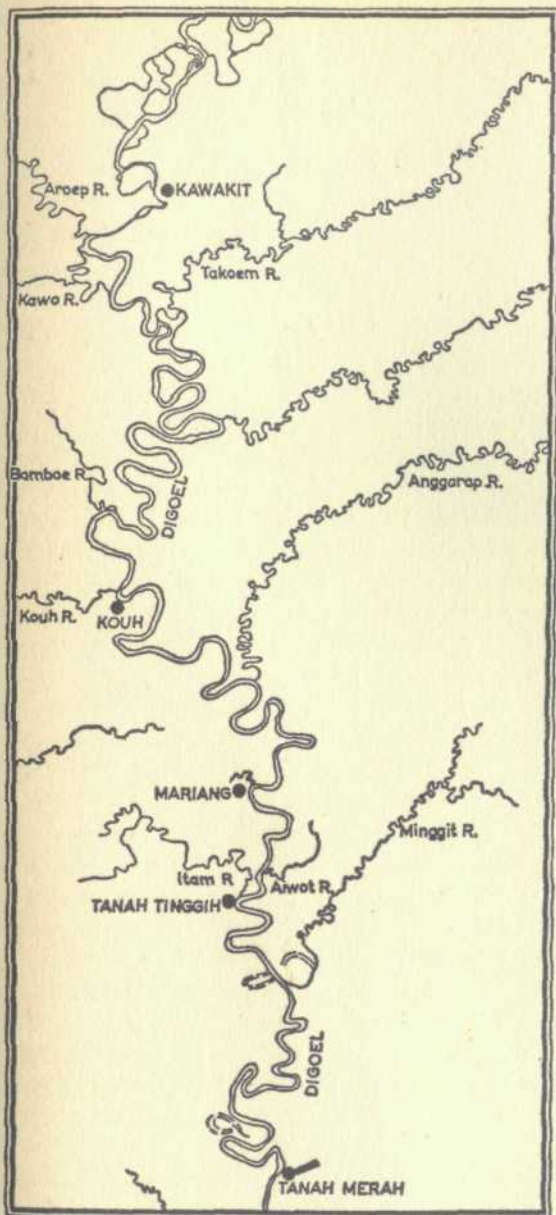

Fig. 1. De Digoel van Tanah Merah tot Kawakit.

rivier en worden door de stroom weggespoeld; in de binnenbochten worden zandbanken afgezet en daar vult de bedding zich weer op.

Zo verlegt de rivier in de loop der jaren zijn bedding. Uiteindelijk wordt de smalle strook land die begin- en eindpunt van een lus scheidt, weggevreten en er ontstaat 'kortsluiting'; de rivier stroomt dan weer rechtdoor en de lus blijft achter als een hoefijzervormige, dode rivierarm, die langzaam vol groeit met waterplanten en verlandt. Vliegt men over het laagland, dan ziet men rechts en links van de rivier talrijke van dergelijke afgesneden lussen en het lijkt wel of een reusachtig paard hier is voorbijgedraafd en zijn spoor heeft achtergelaten.

Op de dagen, dat de 'Mappi 26' en de 'Mappi 27', de twee motorboten die mensen, uitrusting en voorraden naar Kawakit brengen, zullen vertrekken, begint het werk heel vroeg. Al bij het eerste ochtendgloren wordt Tanah Merah opgeschrikt door het geraas van de expeditiejeep, die de lading naar de haven brengt. Het laden geschiedt snel en als de inwoners van Tanah Merah nog maar net aan het ontbijt zitten varen de boten al. Tegen de sterke stroom in duurt de tocht twee dagen, maar men vaart dan ook uitsluitend overdag.

Het varen op de rivier vereist veel oplettendheid. Staat het water laag, dan moet men met zorg de grind- en zandbanken ontwijken. Bandjirt de rivier, dan worden bomen, riet en stukken van eilanden meegevoerd. Boomstammen, verzadigd met water, zweven dan onder de oppervlakte; een aanvaring daarmee kan kromme schroefassen en verbogen schroefbladen ten gevolge hebben en rammelend en gierend moet de boot dan terugkeren naar Tanah Merah om daar de zaak te kunnen herstellen. De Papoea-bestuurders moeten voortdurend waakzaam zijn en zij moeten snel kunnen manoeuvreren om obstakels te ontwijken.

Op gunstige plaatsen, waar men over de rivier een vrij uitzicht naar het noorden heeft, kan men, staande op de voorplecht, in noordelijke richting de blauwe kammen van het Ariemgebergte - het voorgebergte van het centrale bergland - zien. Het moet dan wel helder weer zijn; vaker belemmeren regen of laag boven het water hangende mistfarden het uitzicht, of de bergen zijn gehuld in zware wolkenmassa's, die de mannen van de motorboten waarschuwen voor een komende bandjir die over een of anderhalve dag de rivier met zijn smerige watermassa's in enkele uren kan doen stijgen. Alleen de hooggelegen nederzettingen

zijn dan veilig; alles wat zich op de lage oevers bevindt wordt onherroepelijk meegesleurd.

Als 's avonds de zon ondergaat wordt de boot aan de oever vastgelegd; de bemanning maakt het eten klaar en kruipt vroeg onder de klamboe. De zwermen insecten die dan op komen dagen, maken het leven buiten de muskietennetten verre van aangenaam. Het geluid van de vogels verstomt, hoogstens laat een enkele nachtvogel nog zijn roep horen. Stil wordt het echter niet, want een overweldigend koor van krekels, cicaden en kikkers zet in.

De volgende ochtend, als in de eerste ochtendschemering het oerwoud te voorschijn komt uit zware nevelbanken, als de klamboes en dekzeilen nog nat en zwaar van de dauw zijn, worden de motoren aangeslagen en warm gedraaid. De geur van verse koffie vermengt zich met de walm van de diesels. Voorzichtig balanceren de opvarenden op het smalle ijzeren dekje boven het roer om met enkele putsen van het gele, modderige rivierwater de laatste slaap te verdrijven. Als een sliert rook uit de ronkende uitlaat hen dreigt te verstikken, springen ze onder het uiten van enkele hartige opmerkingen weer in de boot.

Men vaart alweer terwijl het ontbijt van enkele waterbiscuits met jam, kaas of corned beef en koffie wordt genuttigd. Hoewel het 's morgens nog betrekkelijk koel is op de rivier, geniet men toch van het zuchtje wind dat door de vaart wordt opgewekt. De zwaar geladen boten zwoegen nu op het laatste deel van de route, het traject van de zendingspost Kouh naar Kawakit. Twee dagen duurt de heenreis, in een dag zijn ze met de stroom mee weer terug in Tanah Merah. Wekenlang varen de Mappi-boten op dit traject om Kawakit te bevoorraden en om lading aan te brengen die later door de helikopters verder zal worden gebracht.

Voor velen is het varen op de rivier maar een eentonig bedrijf; zij zien slechts het dikwijls modderige water en op de oevers de door struiken en bomen gevormde groene muur. Wie enig oog heeft voor het landschap en voor de planten- en dierenwereld behoeft zich geen enkel ogenblik te vervelen; voor hem verandert het beeld doorlopend. Hij geniet van de verschillende typen van bomen, van de lianen met soms fel gekleurde trossen bloemen, van de varens.

Zo nu en dan is de groene muur op de oever onderbroken, waar zich aan de rivier een dorp met tuinen heeft gevestigd. Daar komt men ook de bewoners tegen in hun kleine, slanke prauwen, waarmee zij zich dicht langs de oever voortbewegen. In dit gebied kan men ook

4. Betabib uit de lucht gezien; in het midden het dorp met het iwool; rechts boven een buitenwijk aan het pad naar Mabilabol; links boven een omheinde tuin.

nog wel een roemah tinggi, een 'hoog huis' aantreffen, woningen die op palen of in een boom hoog boven de grond zijn gebouwd ter grotere veiligheid van de bewoners. Naarmate het land intensiever onder bestuur komt, neemt de veiligheid toe en deze hoog geplaatste huizen verdwijnen meer en meer; de bevolking gaat dan in keurige dorpen wonen.

Het is indrukwekkend te zien hoe grote stukken van de oever afkalven en hoe bij een bandjir enorme bomen in de snel stromende, modderige rivier worden meegesleurd. Een enkele maal ziet men een rivierschildpad (*Carettochelys insculpta*), die zich behaaglijk aan de oppervlakte lag te zonnen, geruisloos in het water wegzinken als hij door een naderende motorboot wordt opgeschrikt. Langs de oevers witte reigers (*Egretta alba*), die bij deze vistrijke rivier ruim aan hun trekken komen; op een dode tak van een in de rivier gevallen boom zit een Indische zeearend (*Haliastur indus*) met roodbruine rug en vleugels, maar met een witte kop en buik. Tussen de struiken blauwe flitsen van voorbischietende ijsvogels. In het bos op de oever het schorre gekrijs van groepen loeries: kleine, bontgekleurde papegaaien, die een geluid maken alsof zij nodig eens gesmeerd moesten worden. Jaarvogels (*Rhyticeros plicatus*), meestal in paren, vliegen met hun zware, ruisende vleugelslag de rivier over.

Zo is er op en bij de rivier altijd wat te beleven. De Papoea's zijn scherpe waarnemers en alles wat er langs de rivier beweegt trekt hun aandacht, want dat betekent voedsel. Een grote opwinding ontstaat er aan boord als er op een modderbank een krokodil wordt gesignaleerd. 'Boeaja' klinkt de kreet en een ware fusillade volgt; de boot wordt snel naar de oever gestuurd en de Papoea-bemanning springt over boord om het getroffen dier te grijpen, voordat het door een laatste stuiptrekking alsnog in het water verdwijnt. De zoölogische verzameling wordt met de huid en schedel verrijkt, de liefhebbers van krokodillevles hebben er een goed maal door. Zo hoog de rivier op wordt alleen nog de zoetwaterkrokodil (*Crocodylus novae-guineae*) aangetroffen, waarvan de huid voor de leerhandel maar betrekkelijk weinig waarde heeft.

Stroomopwaarts van de plaats waar de Aroep (of Casuarisrivier) in de Digoel uitmondt, heeft de politie voor ons het bivak Kawakit gebouwd. Het ligt daar op een heuvel als een eiland dat boven een zee van bomen uitsteekt en het is veilig voor elke bandjir. Een eenvoudig werk is het bouwen van het kamp niet geweest, want enorme bomen

moesten worden geveld om ruimte te maken voor een woonhut, opslagplaatsen en helikopterplatforms. Voor de bouw is uitsluitend materiaal uit het bos gebruikt: hout, rotan en palmbladeren; geen enkele spijker is eraan te pas gekomen. De vloeren en wanden zijn gemaakt van overlans gespleten stammetjes, die met rotanbanden stevig aan elkaar bevestigd zijn; de daken bestaan uit palmbladeren. De slaapplaatsen zijn ingericht op een para-para, een verhoogde vloer van dunne stammetjes, waarop een matras kan worden gelegd, of waarop een veldbed kan worden gezet. Daarboven zijn rotanbanden gespannen voor het ophangen van de klamboes, want zonder deze beveiliging tegen muskieten is een normale nachtrust uitgesloten.

Boven op de heuvel staat de woonhut met dicht daarbij een helikopterplatform; het magazijn en de benzineopslagplaats liggen wat lager en nog dichterbij de rivier is een tweede platform gemaakt. Onder afdakjes buiten de hut wordt gekookt op houtvuren. Een troep kleine Papoea-jochies zorgt voor het vaatwassen in de rivier, een onderneming die niet altijd met succes wordt bekroond, omdat hygiëne voor hen een volslagen nieuw begrip is. Een schone pan wordt beter beloond dan een minder zorgvuldig behandelde en zo kan de kampeleiding, korporaal Van Ingen, langzamerhand tevreden zijn over zijn jeugdige helpers. Het loon bestaat altijd uit een handvol waterbiscuits, al dan niet aangevuld met de resten van de maaltijd. Hoewel de bevolking nimmer tevoren gekookt voedsel geproefd heeft, kan zij de gerechten die wij klaarmaken wel waarderen.

Het dichtstbijzijnde Papoeadorp is bij de Aroep gevestigd, waar sagomoerassen zijn en waar de bevolking haar hoofdvoedsel, sago, kan winnen. Nu het bivak bewoond wordt, vestigt zich een aantal Papoea's te Kawakit en zo verrijst er een kleine kampong. Zij kunnen hier met werken (voornamelijk het kappen van hout) allerlei zaken verdienen, die voor hen van waarde zijn, zoals lucifers en messen. Zij hebben het er nu graag voor over een paar dagen te moeten lopen om nieuwe sagovoorraden te halen.

Op 3 april brengen de Mappi-boten Bär, Cortel en Escher te Kawakit. Van hieruit zal de tocht naar Katem beginnen. Escher zal voorlopig in Kawakit blijven om de bevoorrading van de groep Bär te regelen; dit geeft hem tevens de gelegenheid om te bestuderen welke mogelijkheden het gebruik van helikopters voor het veldwerk biedt. De uitrusting (zoals tentzeilen voor bivaks onderweg, kleding, voedsel, kapmessen) wordt in zo gelijk mogelijke porties verdeeld, opdat de dra-

gers allen een gelijke vracht zullen torsen en zo is men op 5 april 's ochtends in de vroege klaar voor vertrek.

Nagestaard door Escher en de mariniersbezetting van Kawakit verdwijnt de groep van tweeëndertig man in het oerwoud: Bär, Cortel, de agenten van de mobiele politie Swabra, Jani en B. Kamagaimoe, de meetmandoer J. Wattimena, de kok Leo Soemambai en de vijftwintig Sansaporezen. Zoveel mogelijk volgt de groep de loop van de Digoel, want op de ligging van de rivier zullen ook de helikopter-vliegers zich kunnen oriënteren als zij nieuwe voorraden voor de groep komen brengen.

Voorop gaan de kappers, die de weg moeten banen voor de rest van de groep, dan volgt Wattimena, die voorzien van een touw van vijftig meter de afgelegde weg meet. Van afstand tot afstand plaatst hij een paaltje of maakt een inkeping in een boom met zijn merkteken (de W van zijn naam) en een nummer. Zorgvuldig wordt elke verandering van richting door hem bepaald en genoteerd. Achter hem aan komen de geologen Bär en Cortel, die langs de route hun geologisch onderzoek verrichten; aan de hand van de door Wattimena geplaatste merktekens kunnen zij de plaatsen waar zij waarnemingen doen nauwkeurig op de kaart aangeven. De kappers vorderen langzaam en de dragers, die achteraan in de colonne lopen, nog langzamer en dus behoeven Bär en Cortel geen vrees te hebben dat zij zullen achterblijven.

Vergt het onderzoek enig oponthoud, dan kunnen zij toch de hoofdgroep weer snel inhalen. Het pad is niet gemakkelijk, modderig en vol boven de grond uitstekende boomwortels. Soms gaat het omhoog, dan weer naar beneden en talloze beekjes moeten doorkruist worden; op moerassige plekken zakt men diep in de modder. Regenbui en transpiratie zorgen er wel voor dat men spoedig geen droge draad meer aan het lijf heeft. Zo trekken de tweeëndertig man in een lange rij, die als een slang door het landschap kronkelt, door het oerwoud. Op onderlinge afstanden van ongeveer vijf kilometer worden open plekken gekapt als landingsplaatsen voor de helikopters; uit stammetjes wordt een platform samengesteld waarop de helikopters zullen kunnen staan.

In de namiddag wordt bivak gemaakt, hetgeen deze geroutineerde mensen niet veel tijd kost: de tentzeilen worden gespannen, een parapara gemaakt en de klamboes opgehangen. De kok kookt de rijst, wat vlees of vis en sajoer (groente) erbij en het maal is klaar. Men kan nog proberen om de door de regen doorweekte kleding wat te drogen bij

het vuur, maar erg goed lukt dat niet. Vroeg kruipt iedereen onder de klamboe, want daarbuiten maken de muskieten het leven wel erg onaangenaam, en weldra is het kamp in diepe rust. De volgende ochtend allereerst een mok koffie en dan maar weer in de vochtige kleren en schoenen van de vorige dag. Snel wordt ontbeten en de groep trekt weer vier of vijf kilometer verder om de volgende helikopterclearing te maken.

Zo gaan de dagen voorbij en elke dag kijkt men met meer spanning uit naar de komst van de helikopters. Afsproken is dat uiterlijk op 10 april nieuwe voedselvoorraden zullen worden gebracht, maar wat de mannen van de groep Bär niet weten is, dat er weer vertraging is opgetreden, dat het schip met de helikopters enkele dagen te laat in Merauke is aangekomen, dat slecht weer de montage heeft belemmerd en dat de helikopters op 10 april nog niet eens in Tanah Merah zijn.

Met het beperkte aantal dragers heeft men slechts voor een dag of vijf eten kunnen meenemen en om geen nodeloos risico te nemen stuurt Bär op 8 april agent Swabra met dertien Sansaporezen terug om in Kawakit nieuwe voorraden te halen. Nu het pad eenmaal gekapt is, schiet deze groep snel op en na vier dagen heeft zij, versterkt met de mariniers Hendriks en Straathof, de hoofdcolonne alweer ingehaald. Ondertussen zijn Bär en Cortel maar weinig opgeschoten, want de overgebleven twaalf dragers moeten twee maal het traject naar het volgende bivak lopen om alle barang over te brengen. Met dit pendelen hebben zij niet veel op: een voorraad naar de nieuwe bivakplaats brengen en dan weer teruggaan naar de oude bivakplaats om weer een lading te halen, vinden zij veel erger dan een tocht over de dubbele afstand.

In ieder geval kan Bär met zijn mensen nu verder trekken. Gelukkig wordt het terrein ook iets droger; ze beginnen te stijgen en behoeven nu minder door zijstroompjes en moerassen te waden. De rivier maakt nu ook meer lawaai; hij stroomt sneller en op de punten waar ze uit het bos breken, zien ze dat de oevers dicht bij elkaar komen en steiler zijn. De groep is nu ongeveer op het punt waar de rivier geheel onbevaarbaar wordt. Even verder begint de eerste kloof en daarbij wordt een plek gezocht voor een flink bivak, dat als een permanent tussenstation op de helikopterroute zal kunnen dienen.

De plek die Bär uitzoekt is er een van overweldigend natuurschoon. De Oost-Digoel, ternauwernood veertig meter breed, stroomt er woest bruisend langs. Een terras op ongeveer vijftien meter boven het

water blijkt heel geschikt om een kamp te bouwen; de begroeiing is er niet al te zwaar, met uitzondering van een stuk of vier reuzen van een meter of vijftig hoog. De eerste bijlagen vallen als de staart van de groep binnendruppelt. Op 15 april begint de bouw van 'Kloofkamp', bivak 9 op de route naar Katem.

Op 14 april zijn de helikopters in Tanah Merah aangekomen en nog dezelfde dag wordt een vlucht naar Kawakit gemaakt. Venema fungeert als navigator en met de kaart in de hand zit hij naast Zijlstra. De enige punten die voor oriëntatie bruikbaar zijn, worden door de zijrivieren en de dorpen gevormd. De kronkels in de rivier blijken te talrijk om voor de navigatie van nut te zijn; bovendien is de kaart al vrij oud en de bochten zijn in de tussentijd hier en daar veranderd, zodat ze geen betrouwbare aanknopingspunten meer leveren. De dorpen zijn pas enkele maanden geleden in de kaart ingeschetst en zij blijken nog te liggen daar waar zij dit volgens de kaart behoren te doen. Dorpen plegen in Nieuw-Guinea nogal eens van plaats te veranderen. De bewoners nemen het niet zo nauw met hun domicilie; als een bepaalde plaats hun om de een of andere reden niet meer aanstaat, verhuizen zij met het hele dorp naar een andere plek.

Op een hoogte van vijfhonderd meter zetten de helikopters koers naar het noorden. De rivier kronkelt als een beige lint tussen de donkergroene wouden. Vlak boven het bos bewegen nu en dan lichte stippen: witte reigers (*Egretta alba*) en witte kakatoes (*Cacatua galerita*), de laatste in paren of kleine groepjes. Bij de Aroep, op ongeveer een minuut of acht vliegen voor Kawakit, wordt het even ingewikkeld. De rivier heeft zich daar in een warnet van armen gesplitst. Het lijkt op een donkergroen parklandschap, afgewisseld door lichtgroene grasvelden en fraaie serpentines van de rivierarmen, die rustieke eilanden omvatten. Dit gebied krijgt van de vliegers de naam 'Het grote park'. Een overigens bedrieglijke voorstelling, want de moerassige, dicht met riet begroeide plekken hebben alleen van boven af het uiterlijk van grasperken, zoals Zijlstra op zijn tocht van Merauke naar Tanah Merah heeft ondervonden.

Reeds op enige afstand wordt Kawakit verkend. Niet omdat er een open plek gekapt is, want dat is niet van verre te zien, maar omdat het felle rood-wit-blauw van de vlag scherp afsteekt tegen de eentonig groene omgeving. Enkele minuten later wordt de eerste landing uitgevoerd te Kawakit, onder overweldigende belangstelling van de bevol-

king en onder groot enthousiasme van de bezetting, aangevoerd door de geoloog Escher, die dit evenement uitvoerig op de film vastlegt.

Als extra-belangstellende komt Ds. Klamer aanlopen, die als zendeling in dit gebied zal gaan werken. Het grote opengekapte terrein van het bivak biedt hem nog ruim plaats om een huis te bouwen; zolang dat nog niet klaar is, woont hij in zijn Mappi-boot, samen met de Papoea-stuurman. Snel vordert de bouw echter niet, want de meeste Papoea's werken voor de expeditie. Vooral als een groot deel van de bevolking op pad gaat om nieuwe voorraden sago te halen en er slechts wat ouden, zwakken en kinderen in de nieuwe nederzetting achterblijven, is het wel eens moeilijk om tot een bevredigende verdeling van de arbeidskrachten te komen.

Een van de helikopters verliest nog steeds olie; Venema en Zijlstra duiken onder de staart van het toestel en kijken naar de oliesporen. Het is een vette boel en het blijkt onmogelijk om na te gaan waar de lekage zit. Er zit niet anders op dan in Tanah Merah een grondig onderzoek te laten instellen door de mecano's. Venema dringt op spoed bij de reparatie aan, want de helikopters kunnen nu geen dag worden gemist. Na een oponthoud van tien minuten vertrekken de beide toestellen weer naar Tanah Merah met de belofte dat er de volgende dag in ieder geval een zal terugkomen.

Venema blijft te Kawakit om daar toezicht op de opvoer te houden. 's Avonds bespreekt hij met Escher de situatie. Allereerst zal Bär moeten worden bevoorrad, want anders zal hij met zijn groep onverrichter zake naar Kawakit moeten terugkeren. Veel heeft hij niet nodig: voorlopig is ongeveer tachtig kilo aan rijst, vlees en vis voldoende. Voor de goede stemming zal er nog een slof sigaretten en tegen de natigheid een fles whisky worden bijgevoegd.

Het is drukkend warm in het bivak en iedereen kan zich er best mee verenigen dat de eerste helikopterlanding te Kawakit zal worden gevierd met de verstrekking van een tinnetje bier. Korporaal Van Ingen had dat blijkbaar al voorzien, want hij heeft de blikjes in een jutezak in de rivier gehangen om te koelen. Deze methode werkt goed, behalve als er plotseling een bandjir komt opzetten, want dan verdwijnt het gehele rantsoen stroomafwaarts.

Inderdaad verschijnt op 15 april Van den Bos met een helikopter; de voorraden voor Bär worden geladen op de rekken boven de drijvers en Escher klimt op de plaats naast de vlieger. Hij zal deze vlucht meemaken om Bär te zoeken, want niemand weet hoever die al ge-

vorderd is. Bovendien kan Escher met de helikopter nog wat verder gaan, om te zien waar het best de volgende clearings kunnen worden gemaakt. Er is afgesproken dat de groep die langs de grond trekt een groot rookvuur zal ontsteken om de helikoptervlieger aan te wijzen waar men zit.

Het geaccidenteerde terrein maakt het nodig om de platforms voor de helikopters vrij zwaar te construeren; slechts met dikke stammen is de nodige stevigheid te verkrijgen en dat remt het tempo. Bovendien zijn de mariniers met negen dragers achtergebleven om de vorige clearing verder af te maken. Bij Kloofkamp vordert het werk dus langzaam; men is nog aan het kappen om de landingsplaats te maken. Omstreeks kwart over elf verstomt plotseling het lawaai van de bijlslagen: 'Kopter... Kopter!' De dragers hebben het geluid van het aanvliegende toestel gehoord, lang voordat het plotseling in het nauwe rivierdal verschijnt, geleid door het rookvuur dat op een hoek van de open plek is aangelegd.

'Alle machtig, als hij maar niet probeert te landen! Het platform is nog niet klaar... afzwaaien, afzwaaien!' roept Bär, die als een wilde met zijn armen staat te zwaaien om de vlieger te beduiden, dat ze nog niet klaar zijn. Ook de lange Cortel tracht een oudhollandse molen te imiteren.

Boven, in de helikopter, zitten Van den Bos en Escher te grinniken. Heel langzaam passeren ze het bivak in aanbouw. 'Morgen maar weer proberen,' roept Escher naar Van den Bos, 'laten we proberen de post en wat rijst uit te gooien.' De vlieger knikt en hij manoeuvreert het toestel in een gunstige positie boven de open plek, terwijl Escher zich naar buiten buigt en de lading losknoopt. 'Daar gaan ze!' Post en blikken tuimelen naar beneden en de vlieger trekt snel weg uit zijn moeilijke positie. Het laatste dat ze zien zijn de hardnekkig zwaaiende figuren. Het eerste contact is gelegd en de volgende dag vertelt de radio van Tanah Merah het aan het basiskamp Sibila en ook daar leeft men op; eindelijk zijn de helikopters op weg.

De volgende dag, 16 april, maakt de vlieger de eerste landing onder groot enthousiasme van de groep Bär. Enkele Wanabons, de stam die in dit gebied woont, zijn ook een kijkje komen nemen. Zij hebben het lawaai gehoord en slaan nu, op een veilige afstand, vol aandacht het vreemde bedrijf gade. De komst van de helikopter verhoogt het prestige van de groep in hoge mate; mensen die met zulke toverij werken,

moeten wel zeer machtig zijn. Escher stapt uit en schudt handen. 'Heb je het terrein hierboven nog kunnen bekijken?' vraagt Bär. 'Ja, het ziet er nogal moeilijk uit. Het valt te bezien of jullie de rivier zullen kunnen vasthouden, want verderop gaat het terrein flink omhoog. Het is er erg ruw en heuvelachtig met steile insnijdingen.'

'Wat denk je van de clearings?' vraagt Bär aan de vlieger.

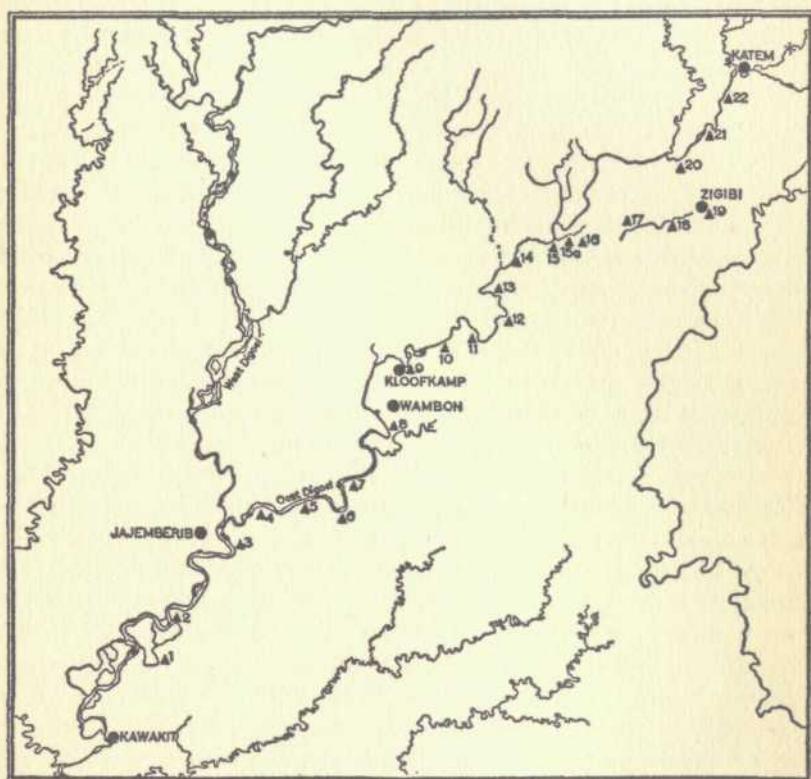

Fig. 2. De Digoelroute van Kawakit tot Katem; ▲ landingsplaatsen voor helikopters; ● vaste bivaks (Kawakit, Kloofkamp, Katem) en dorpen.

'Die zijn wel goed, maar in het woeste stuk dat nu komt moeten ze wel wat dichter bij elkaar komen te liggen. Nu we hogerop beginnen, moeten ze iets groter worden; een meter of dertig langer zou ik zeggen. En als het de bedoeling is om hier een vast bivak te maken, dan moet de zaak nog wel wat verder worden uitgekapt,' meent Van den Bos.

‘Als we hier nog langer blijven, schieten we helemaal niet op. We hebben door het zware terrein en onze zwakke bezetting aan kappers toch al veel vertraging,’ wendt Bär zich tot Escher. ‘Wil je de overste de situatie uiteenzetten? Ik stel voor om de mariniers met twee dragers hier te laten. Die kunnen dan de eerste bezetting vormen en zorgen voor de opvoer. De overste was van plan korporaal Brill ook naar boven te sturen. Vraag hem dat spoedig te doen, dan kan die hier de leiding krijgen. En vertel hem ook dat we de afstand tussen de clearings gaan verminderen. Dat kost ons ook weer extradagen werk.’ Escher knikt, hij zal de boodschap overbrengen. Er wordt afgesproken dat over een dag of vijf de volgende bevoorrading zal plaatsvinden.

De helikopter keert terug naar Kawakit en Bär gaat met zijn groep voorzichtig verder. Er is wel contact gemaakt met de bevolking, maar er moet nog worden afgewacht hoe deze zal reageren op dit binnendringen in haar gebied. Hier verloren een jaar of tien geleden twee blanken het leven en in 1939 werd de mijnbouwexpeditie in deze omgeving een half jaar vertraagd door het optreden van vijandige stammen. Het valt echter erg mee. Wel zijn de Wambons schuw en achterdochtig, maar kapmessen, bijlen en lucifers blijken een grote aantrekkingskracht uit te oefenen. Om elke mogelijke reden tot wrijving te vermijden, trekt men niet door de dorpen maar eromheen.

Het terrein wordt nu zeer zwaar. De ruwe kalkwanden, dicht begroeid met bos, rijzen op vele punten zo steil omhoog, dat veel tijd verloren gaat met het zoeken naar een gemakkelijker weg, die toch ook niet te ver van de vooraf bepaalde route mag afwijken. Maar als het diepste en steilste deel van de kloof wordt bereikt, dan blijkt dat er geen doorkomen meer aan is zonder een geweldig tijdverlies. Het laatste bivak aan de rivier wordt nummer 15 en hier wacht een tegenslag: de vlieger kan in dit bivak niet landen.

De bijna tweehonderd meter diepe kloof, waardoor de Digoel zich met bruisend geweld een uitweg naar de vlakke perst, is slechts een meter of dertig breed. Op de rand van deze kloof wordt een plateautje gevonden, naast een rivier die zich met een indrukwekkende waterval in de diepte stort. Van het zware bos worden de bomen geveld; zij vallen in de rivier en worden onder donderend gekraak door het water meegesleurd en met een angstaanjagende vaart in de Digoel geworpen.

Een plateau van dertig meter breedte en met een lengte van tachtig meter wordt op deze wijze vrijgemaakt. Toch is dit nog niet voldoende voor de helikopters. Het hoog opgaande hout eromheen vormt wel-

is waar geen belemmering voor een landing, maar het zou daarna onmogelijk zijn om er weer weg te komen. De normale gang van zaken bij de start is van het platform weg te vliegen over de rivier, maar het dal is hier zo smal, dat er zelfs voor de kleine helikopters te weinig ruimte om te manoeuvreren overblijft. De woeste omgeving, de geweldige kloof met de ver in de diepte schuimende rivier vormt ook geen aanlokkelijk tafereel voor de vliegers, die zich wel wachten om zich met hun kleine toestelletjes boven de kolkende watermassa te wagen.

Na er enige tijd rondgecirkeld te hebben, maakt Van den Bos, die deze bevoorradingsvlucht verzorgt, dan ook aan de grondploeg duidelijk dat hij hier niet kan landen. Bär besluit verder landinwaarts te trekken om te trachten daar een gunstige plek te vinden. Het voedsel raakt op en het is dus zaak om spoed te betrachten, wil men niet geheel zonder mondvoorraad komen te zitten. Als er niet spoedig aanvulling komt zal de gehele groep moeten teruggaan naar Kloofkamp, maar voorlopig trekt de enigszins teleurgestelde groep op 25 april toch door. Ze volgen de bedding van het riviertje en waden door snel stromend, maar ondiep water, dat als over een reuzentrap in de rotsbodem naar beneden stroomt. De treden van deze trap zijn vele tientallen meters lang, maar gelukkig niet hoog, zodat het voortgaan nog vrij gemakkelijk blijkt.

Lang kunnen zij deze natuurlijke route echter niet volgen. Ze moeten in oostelijke richting trekken, loodrecht op de loop van de Digoel, en als de bedding van het riviertje plotseling naar het zuiden afbuigt, verdwijnt de groep al kappend in het oerwoud. Enkele kilometers verder stuit men op een kalkheuvel met slechts weinig begroeiing. Langs de ruwe kalkwanden is het een stevige klim naar de top, die zich een dikke honderd meter boven het omliggende terrein verheft. Het blijkt dat de rots bovenop vrij vlak is en voldoende ruimte voor een helikopterlandingsplaats biedt, maar ook echt niet meer dan dat, want het vlakke topje heeft ternauwernood een oppervlakte van vier bij vier meter.

Zo zit men bij bivak 16 gespannen te wachten op de helikopter. Het vuur wordt zorgvuldig rokend gehouden en het verspreidt een afgrijselijke walm, die beslist op grote afstand zichtbaar moet zijn. Het loopt tegen tien als er onder de dragers beroering ontstaat. Er is een helikopter in aantocht en weinige minuten later zien ze hem aankomen, reeds van heel ver ditmaal, want de landingsplaats steekt ruim uit

boven het omliggende terrein. Vlak onder het vrij lage wolkendek is het toestel als een klein, zwart stipje te onderscheiden; het komt uit de richting van de Digoel. Snel groeit de stip in omvang en weldra cirkelt het toestel om het platform.

Na de landing kijkt de vlieger even verbluft om zich heen: het uitstappen belooft een experiment te worden, want vlak naast en voor de drijvers helt de grond steil naar beneden. Zich voorzichtig vasthoudend werkt hij zich naar de staart, waar iets meer ruimte blijkt te zijn, hoewel ook hier oplettendheid geboden is. Veel is er niet meegekomen, want het is eigenlijk maar een proeflanding om de nieuwe clearing te proberen. Straks zullen de beide helikopters met een volle lading terugkomen en dat gebeurt ook, maar juist als de eerste wil landen begint het fors te regenen. Nog even cirkelen ze rond om dan weer te verdwijnen en een gedesillusioneerde groep blijft achter. Er zit niet anders op dan nog een dag te wachten. Met een dozijn dragers gaat Bär er op uit om vast een plaats voor de volgende clearing te zoeken. Ze komen langzamerhand in hoger terrein en daar zijn waarschijnlijk wel meer vlakke stukken te vinden dan in het gebied waar ze tot nu toe doorheen zijn getrokken.

Cortel blijft met de rest van de dragers wachten op eventuele voorraden. De dragers hokken samen om een nattig, rokerig vuurtje en trachten de tijd te korten met slapen. Ze voelen zich niet zo erg gelukkig in dit onbekende gebied, ver van hun dorpen in de Vogelkop. Ze vertrouwen de Wambons voor geen cent, maar er van door gaan, zoals in deze streek aangeworven dragers zouden doen, kunnen ze niet. In het verleden hebben heel wat patrouilles hun tocht voortijdig moeten afbreken omdat de lokaal aangeworven dragers al dan niet met hun draaglast drosten.

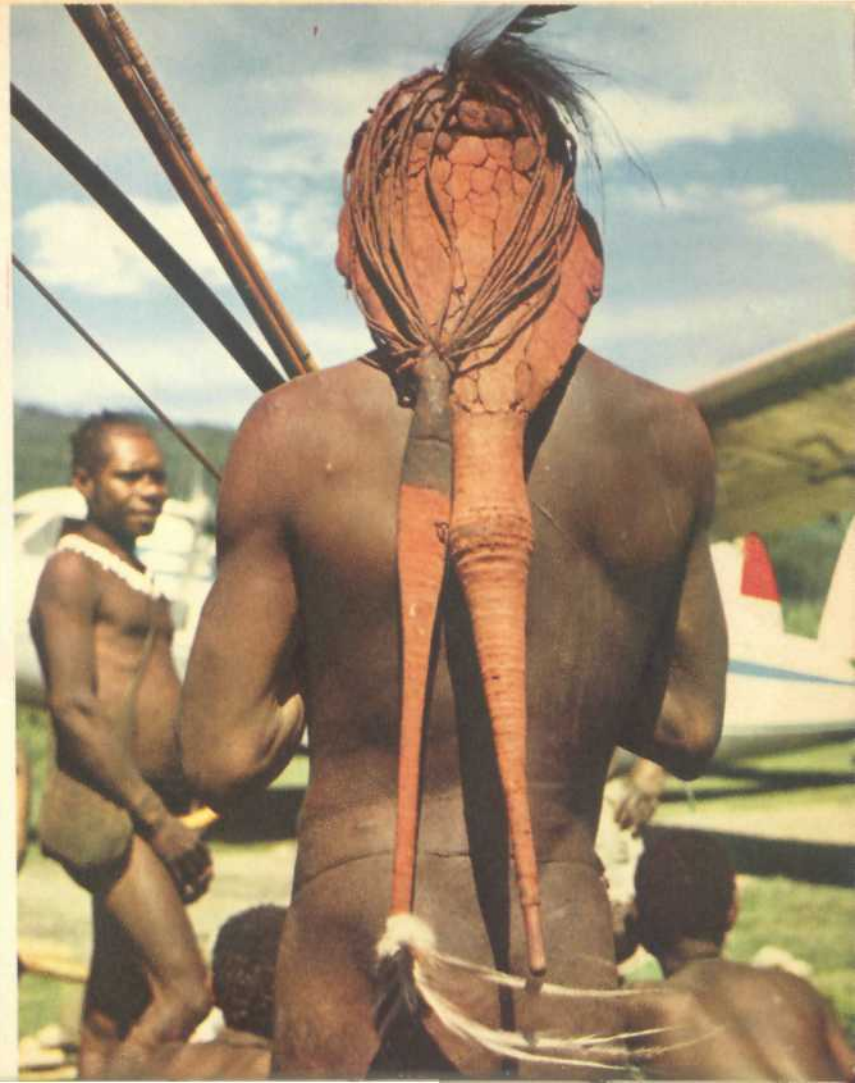
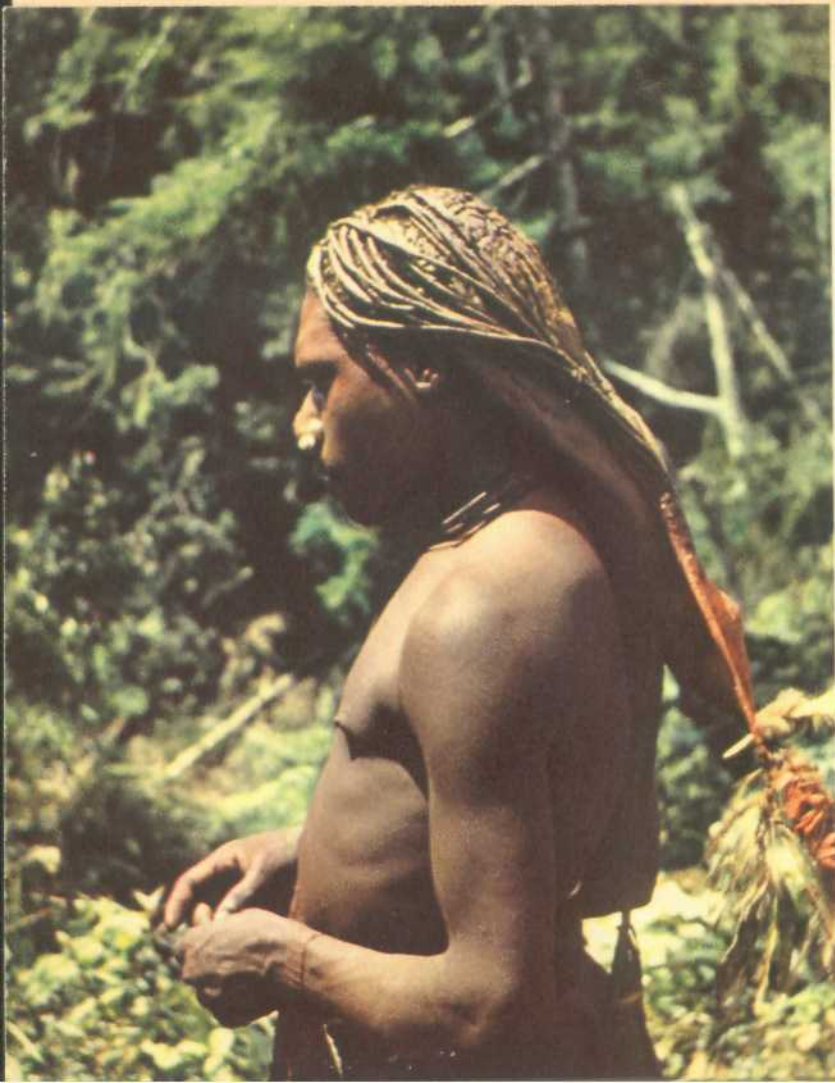
Tegen negen uur begint de bewolking te breken en hier en daar vertoont zich een plekje blauwe lucht. Met de komst van de zon verdwijnen de nevelflarden en de motregen houdt op. Hoopvol kijkt iedereen naar de lucht. Nauwelijks een uur later landt Zijlstra en brengt voorraden voldoende voor enkele dagen. De lasten worden snel verdeeld en Cortel gaat op weg om Bär in te halen.

Twee dagen later zitten ze op de kalkrug bij Zigibi. Van boven af hebben ze noordwaarts een schitterend uitzicht over de Oost-Digoel, die daar weer in een breed dal loopt. Bossen en grasvlakten wisselen af met steile rotsformaties. Aan de horizon is in blauwe tinten het gebergte zichtbaar. In het noorden het Antares-massief met de ervoor

7. (1) Sibiller in vol ornaat: rood geverfd, een bosje casuarisveren op het voorhoofd, een stuk schelp op de neus, een ketting van varkenstanden met daaraan een varkensstaart.

(2) Sibiller met een ketting van twee slagstanden van varkens met daar tussen kaurieschelpen.

liggende lagere bergketens; in het noordwesten tekent zich tussen ijle wolkenformaties het Oriongebergte af. Op heldere dagen, die jammer genoeg zeldzaam zijn, kan men van Zigibi uit zelfs de ver verwijderde met sneeuw en ijs bedekte Julianatop zien.

Nog een dag of vier heeft de groep Bär voor de boeg tot Katem, maar de stemming is opgewekt bij de aanblik van de vallei. Aan het einde daarvan zullen ze even kunnen uitblazen in het bivak aan de samenvloeiing van Ok Iwoer en Oost-Digoel. Zij hebben nu een landingsplaats te bieden, die zonder twijfel de fraaiste van de hele route is. Het wachten is weer op de helikopters; het weer lijkt goed en er is dus geen enkele reden voor de vliegers om niet te komen. De ochtend gaat voorbij; 's middags gaat het regenen en de helikopters komen niet. De mannen in het bivak maken hartige opmerkingen over de onbetrouwbaarheid van helikopters. De volgende dag barst hun verontwaardiging pas goed los, als ze omstreeks het middaguur op enkele kilometers afstand een helikopter zien vliegen in de richting van Katem. De stomme vlieger schijnt het grote vuur, dat ze hebben aangelegd om de aandacht te trekken, kennelijk niet in de gaten te hebben en hij vliegt linea recta naar het noorden, zonder dat zelfs ook maar een bochtje wordt gedraaid, dat enig blijk geeft van zoeken. Ze zijn des duivels.

'Hier moeten ze ergens zitten,' zegt Zijlstra. 'Daar ergens aan stuurboord, bovenop die richel, moet hun bivak zijn als alles goed is. Daar ligt Zigibi.' Hij wijst naar het oosten, waar de scherpe heuvelrand zich tot in details aftekent. Ze zitten iets lager en volgen de Oost-Digoel door de vallei. Het weer is prachtig. 'Daar heb je ze,' roept hij en hij wijst naar een rookkolom, die vlak bij een kennelijk bewoonde plaats omhoog stijgt. 'Die rook is veel te dik voor een gewoon bevolkingsvuurtje. Als je straks terugvliegt moet je er maar even landen om te kijken hoe het ermee staat,' meent Venema. Rustig vliegen ze door en dalen een uurtje later tevreden in de Sibil met de eerste helikopter van de expeditie.

De volgende dag is het opnieuw slecht weer en het duurt dus twee dagen voordat de groep Bär nieuwe voorraden krijgt. Met dezelfde helikopter komt ook korporaal Brill uit Kloofkamp. Brill heeft opdracht om de route welke door de groep Bär is afgelegd in tegengestelde richting te lopen, dus van Zigibi naar Kloofkamp, met twee agenten van de groep Bär en vier dragers. Zijn taak zal het zijn om een nieuwe landingsplaats te maken tussen het torenhoge bivak 16 en het

beruchte voor de helikopters onbruikbare bivak aan de rivier en zo mogelijk moet tussen de bivaks 15 en 14 ook nog een landingsplaats worden gekapt, omdat het moeilijke terrein op dat traject voor de helikopters weinig mogelijkheden biedt om bij slecht weer te landen als zowel voor als achter hen de boel zou dichttrekken.

Voor Brill is dit een kolfje naar zijn hand; hij doet niets liever dan rondtrekken door zwaar terrein, zoekend naar eetbare planten waarvan hij een grote kennis bezit, contact makend met de bevolking en alles fotograferend wat daarvoor maar enigszins in aanmerking komt. Oorspronkelijk broodbakker van beroep geeft hij er verreweg de voorkeur aan om door de rimboe te zwerven en als, zijn collega's na anderhalf jaar in Nieuw-Guinea blij zijn om te mogen thuisvaren, vraagt Brill nog anderhalf jaar verlenging. Hij heeft een bepaalde manier van optreden, die bij zijn kennismaking met nieuwe bevolkingsgroepen groot succes blijkt te hebben. Hij behoeft helemaal niet te beschikken over speciale werkkrachten om zijn bivaks aan te leggen of zijn barang te dragen. In minder dan geen tijd ziet hij steeds weer kans om, zonder grote beloningen in het vooruitzicht te stellen, een ijverig kappende en bouwende groep Wambons aan het werk te hebben. Daarbij loopt hij als een aartsvader met een zware ringbaard en voorzien van een lange staf, waarmee hij aanwijzingen geeft, vrolijk babbelend tussen de mensen rond. Dat er geen gemeenschappelijke taal is om zijn wensen duidelijk te maken, schijnt geen belemmering te zijn voor een goede verstandhouding.

Na de eerste begroeting dwalen de ogen van Brill al spoedig af naar de omgeving. 'Mooi plekje hier,' zegt hij vergenoegd. 'Goed om wat kleurenfoto's te maken.' 'Je kunt hier je hart ophalen,' antwoordt Bär, 'maar je zult je moeten haasten, want je verdwijnt zo snel mogelijk naar het zuiden. Weet je wat je moet doen?' 'Ik heb er iets over gehoord. De overste heeft gezegd, dat de clearingzaak in korte tijd voor elkaar moet komen. Een leuk karweitje,' zegt hij tevreden om zich heen kijkend. Brill laat zich door zijn omgeving nooit somber beïnvloeden. Een marinier met bijzondere kwaliteiten en voor de expeditie een waardevolle aanwinst.

De vlieger vraagt nadere instructies. 'Overmorgen, 2 mei, zijn we aan de Oost-Digoel in bivak 20. Daar moeten we voor vier dagen voeding hebben. En kom in vredesnaam op tijd,' zegt Bär. De helikopterman haalt de schouders op: 'Het slechte weer kan ons ieder ogenblik tegen zitten. Het is nooit zeker dat we erdoor kunnen. Voor-

al hier achter op de rug zit het vaak dicht, hoewel het dan overal mooi weer is. Het is echt onze schuld niet als we niet komen. Als het weer redelijk is kunt u op ons rekenen.'

Op 1 mei komt Bär met zijn groep, even na het middaguur, uit het oerwoud in de brede vallei van de Oost-Digoel. De man uit Zigibi, die hun tot gids heeft gediend langs het moeilijk te vinden pad, wijst naar de overkant, waar bruisend een zijrivier in de Oost-Digoel uitmondt. Hij heeft zijn taak volbracht; de Oost-Digoel is bereikt op een punt recht tegenover de Ok Ke (Ok Kair). Dicht bij de rivier wordt een vlak en droog stuk gevonden, waar met weinig inspanning een goede landingsplaats kan worden ingericht en waar ruimschoots plaats is voor een bivak. De dragers laten hun vrachten op de grond zakken en rekken zich uit. Ze hebben een flinke klauterpartij achter de rug, gebogen onder de twintig kilogram zware tournee-blikken en de bundels tentzeilen. Van Zigibi af zijn ze de meer dan vijfhonderd meter hoge, steile kalkwand afgedaald langs een ternauwernood als zodanig te herkennen pad, wadend door riviertjes en baggerend door een mengsel van modder en humus dat als regel de grond bedekt. Terwijl de kok Leo in verrassend korte tijd zijn vuurtje doet opvlammen en een maaltijd voor vijftwintig man klaarmaakt, bestaande uit rijst, gedroogde vis en katjang idjoe (groene erwten), klinken de bijlslagen die iedere dag, nu reeds meer dan drie weken lang, het einde van de dagtocht hebben aangekondigd.

De vlieger doet zijn woord gestand en landt op 2 mei met een ruime voorraad voeding, zodat Bär er geen gras over laat groeien en met een 'Tot ziens,' gevolgd door Wattimena en enkele dragers, verdwijnt. Hij trekt langs de Oost-Digoel naar het westen tot aan het punt waar de diepe kloof begint; langs deze route verzamelt hij nog een aantal geologische gegevens. Over het Ariemgebergte trekt hij weer naar het oosten.

Ondertussen is Cortel met de hoofdgroep ook weer op weg gegaan; hij maakt nog twee clearings en arriveert 5 mei te Katem, enkele uren later gevolgd door Bär.

In precies een maand is de tocht van Kawakit naar Katem volbracht. Het heeft wat langer geduurd dan vooraf was geschat, maar de wens van de helikoptervliegers om meer en grotere landingsplaatsen te maken, heeft extra-oponhoud gegeven; het zo nu en dan uitblijven van de helikopters met benodigde voorraden heeft ook wat vertragend gewerkt. Een afstand van 115 kilometer is afgelegd, niet langs gebaan-

de wegen, maar veelal moeizaam een pad kappend in het dichte bos, hier en daar soppend in de moerassen, glibberend en glijdend in de vette modder of wadend door het water, soms met mooi weer, soms in stromende regen, zoals dit nu eenmaal gebruikelijk is bij een tocht door dit land.

Zonder moeilijkheden is men door het gebied van de Wambons gekomen, lieden die vroeger als lastig en vijandig bekend stonden. De helikopteroute naar Katem is klaar en de mogelijkheid is nu geschapen om uitrusting en voorraden naar Katem en Sibil te brengen. Terwijl Bär nog onderweg is wordt reeds gewerkt aan de opvoer naar Kloofkamp; grote voorraden voedsel worden daarheen gebracht om, als het weer gunstig zal zijn, deze verder naar Katem te transporteren. Korporaal Brill werkt met zijn mariniers hard aan de verbetering van het bivak Kloofkamp; hij bouwt er een fraai huis en legt er een tuin aan, zodat de bezetting die hier gedurende de duur van de expeditie zal verblijven, soms weken zonder contact met de buitenwereld, er redelijk en comfortabel kan wonen.

Mabilabol

OP 5 APRIL NEEMT BRONGERSMA ZIJN KANS WAAR EN HIJ STAPT IN DE Twin Pioneer, die hem in drie kwartier van Tanah Merah naar de Sibilvallei brengt, naar het fleurigste vliegveld van Nieuw-Guinea, een vliegveld geheel omzoomd met bloeiende gele afrikaantjes. Bij aankomst is er de gebruikelijke belangstelling: alle bewoners van het bivak en vele belangstellende Sibillers, die wel eens willen zien wie en wat er is meegekomen. De lading wordt snel gelost en het vliegtuig gaat terug naar Tanah Merah om nieuwe voorraden te halen. (Pl. 2, fig. 1).

Tegen de helling van het Oriongebergte, dat de Sibilvallei in het noorden begrenst, bevindt zich een reeks lage heuvels, resten van een oud rivierterras. Vroeger was de Ok Sibil blijkbaar een veel grotere rivier, die een zeer breed dal uitsneed en het terras is nog een deel van de oude dalbodem; later groef de kleinere Sibil zich verder in en maakte het smallere tegenwoordige dal. Een van de heuvels wordt door de bevolking Mabilabol genoemd en daar wordt het basiskamp van de expeditie gebouwd. Onze vriend Bomdogi, een belangrijk man uit de kampong Betabib, wordt niet moe ons te vertellen hoe hij aan toean Herremans (Hermans) en toean Senepki (Sneep), twee bestuursambtenaren, toestemming heeft gegeven zich op Mabilabol te vestigen; daarbij maakt hij met een wijde armzwaai duidelijk dat dit allemaal zijn gebied is en ook krijgen wij dan een demonstratie hoe hij naar de vier windstreken geblazen heeft om het gebied van geesten te zuiveren (Pl. 5).

Hermans en Sneep hebben hier de bestuurspost 'Sibil' gebouwd: een primitief huis voor zichzelf, een barak voor de politie en een opslagplaats voor de voorraden. Daarnaast verrijst nu het expeditiebivak en sinds 19 maart, toen Brongersma en Venema hier een kort bezoek brachten, is men met de bouw goed gevorderd. Het fraaiste bouw-

10. (1) Orchideeënsoort uit de Sibilvallei
(*Dendrobium* spec.).

(2) Bloemen van *Rhododendron kanori*.

werk is het 'zilveren' huis, waarvan dak en wanden uit aluminium golfplaten bestaan. Hier zal het hoofdkwartier van de expeditie komen en als die is afgelopen zal de bestuursambtenaar erin trekken. Het zilveren huis heeft vier kleine kamertjes voor de leiders, de artsen en de luitenant der mariniers, een grote ruimte die als eetzaal zal worden gebruikt, een ziekenboeg en een slaapzaal voor het helikopterpersoneel. De barak voor de huisvesting van de wetenschappelijke onderzoekers heeft al een aluminium dak, maar voor de afbouw is het wachten op de zeilen voor de wanden. Van twee gebouwen, de mariniersbarak en het laboratorium voor de biologen, is alleen nog maar het houten geraamte klaar; ook hiervoor moeten de zeilen nog worden aangevoerd. Een electricien en twee mariniers zijn bezig de lichtleidingen aan te leggen; een diesellaggregaat zal ons van stroom voorzien. De Sibillers staan met stomheid geslagen als er proefgedraaid wordt en wij met het om-draaien van de knop het licht laten aan- en uitgaan. Politieagenten splijten en kappen boomstammen tot planken en zo worden in alle huizen tafels gemaakt, terwijl van dunne stammetjes banken worden gefabriceerd. Achter het zilveren huis worden een mandikamer en de w.c.'s gebouwd.

Brongersma vestigt zich in het zilveren huis. Hij zoekt de mooiste kamer uit, die met de twee ramen (zonder glas). Zo kan hij uitkijken op de Tamal, de bergrug die de Sibil in het zuiden begrenst, en door het andere raam kan hij de Sibilvallei overzien tot het Digoelgebergte in het zuidwesten.

Het is een mooie, zonnige dag en het uitzicht is prachtig; echt wel een oord om het een half jaar uit te houden. Langs de wand van zijn kamer is een rek gemaakt en vrij spoedig ontstaat daarop een mengsel van kleren en wetenschappelijke uitrusting. Zijn tevredenheid groeit naarmate zijn kamer er meer en meer gaat uit zien als een uitdragerij met slaapaccommodatie. Terwijl hij het resultaat van zijn werk met welbehagen staat te overzien, verschijnt Oosterman in de deuropening. Zijn gezicht staat zorgelijk, want over twee dagen kunnen de deelnemers aankomen en de barakken zijn nog niet klaar. Tevergeefs is er in Tanah Merah gezocht naar de in Nederland gekochte tentzeilen en zonder zeilen is het niet mogelijk het kamp af te maken. Zoals gewoonlijk, wanneer er zich dergelijke problemen voordoen, haalt Brongersma een pakje zware shag uit zijn zak en rolt een sigaret: 'Morgen zal ik er nog eens naar vragen, maar voorlopig zullen de deelnemers in het zilveren huis moeten wonen; wij gebruiken dan de zieken-

boeg maar als slaapzaal.' Oosterman vindt dit een matige oplossing, maar veel anders is er niet aan te doen.

Brongersma gaat op een ander onderwerp over: 'Hoe zit het hier met de dieren? Zijn die gemakkelijk te krijgen?' Oosterman schudt zijn hoofd: 'Niets te beleven; geen vogels, geen hagedissen, niets. Er moeten ratten geweest zijn, maar die zijn verdwenen sinds men in de bestuurspost katten heeft ingevoerd. Nee, als het u om dieren te doen is, dan kunt u beter naar Tanah Merah of Merauke gaan.' Erg veront-rustend vindt Brongersma deze uitspraak niet, het zou al erg vreemd zijn als er in een tropisch gebied met een weelderige plantengroei in het geheel geen dieren zouden leven. Als Oosterman vertrokken is om een oogje op het bouwbedrijf te houden, gaat Brongersma maar eens de omgeving verkennen.

Het beeld van het kamp wordt beheerst door de Araucaria's, die ver boven de barakken oprijzen; de slanke stammen zijn twintig meter hoog en de korte zijtakken verhogen nog de indruk van slankheid. De takken van deze 'dennen' zijn bezet met stevige, korte, stekelige naalden; de kegels zo groot als een kippeëi dragen korte gebogen stekels. In de omgeving van het bivak heeft men de Araucaria's laten staan om niet het typische beeld dat zij bieden te verstoren. Wat verder van het kamp zijn er vele gekapt om als bouw materiaal gebruikt te worden; niet alleen het hout is goed bruikbaar, maar ook de schors, die in grote lappen van de stam gepeld als dakbedekking kan worden gebruikt. Op een paar honderd meter van het bivak en wat lager staat een soort blokhut, bij ons bekend als het huisje van Hans en Grietje, omdat het meer iets heeft van een huis uit een sprookje dan van een werkelijke woning. Het is gebouwd van Araucariastammen met lappen schors als dak. Er wonen twee zendelingen in, de Amerikaan John Greenfield en de Nieuwzeelandse Nederlander Menno Heyblom. Zij wonen hier al een tijd om de taal te bestuderen, alvorens met zendingswerk te beginnen. Het is maar een armoedige behuizing en erg waterdicht lijkt zij ons niet.

De Sibilvallei ligt in een gebied van kalksteen en er doen zich dan ook karstverschijnselen voor; zo ziet men hier en daar met water gevulde dolines, diepe inzinkingen in het terrein. Een dergelijke doline ligt vlak achter het bivak; er zwemmen dodaarzen (*Podiceps r. novae-hollandiae*) in rond, kleine vogels met een kastanjebruine hals en met een fel gele vlek bij de snavel. Zo nu en dan duiken zij onder, op zoek naar voedsel. In het struikgewas klinken vogelgeluiden en tussen het gras

schiet een hagedis weg. 'Zie je wel, het is wel in orde met de dierenwereld,' denkt Brongersma en tevreden gaat hij terug in de richting van het kamp.

De botanicus Kalkman, de enige wetenschappelijke deelnemer die zich al te Mabilabol bevindt (hij kwam van Mindiptana af lopen), komt aangewandeld. 'Ga je mee eten? Nu er nog maar zo weinig mensen zijn, eten we in de bestuurspost. Oosterman houdt een oogje op de keuken en dat wil zeggen dat er een goede rijsthap op tafel komt.' Het woord rijst is voor Brongersma voldoende om alle zorgen voor de toekomst van zich af te zetten en om met grote passen achter Kalkman aan te gaan. Terwijl zij zitten te eten, komt een kleine bruine figuur binnenwandelen die naast de tafel hurkt; het is 'Mina', een Sibilse van een jaar of zeven, die de restjes mag opeten. Soms zijn er wel eens dingen die zij niet lekker vindt, maar het behoort hier niet tot de goede vormen om de niet-lekkere dingen te laten staan; netjes eet Mina dus alles op, maar wel ziet ze kans om iets wat zij beslist naar vindt toe te schuiven aan Flap, de hond van Sneep, die belangstellend staat te kijken. Met een flauwe glimlach als dankbetuiging verdwijnt Mina weer. Dit ceremonieel herhaalt zich elke dag, totdat Mina incens wegblijft. Het blijkt dat zij wat katjang tanah (pinda's) heeft weggenomen uit de tuin van de zendelingen; daarover is zij onderhouden en nu durft zij niet meer aan te komen. Het is een groot gemis in ons dagelijks ritueel en wij loven dan ook zeer opvoedkundig een reep chocolade uit als Mina weer terug wil komen, maar de schrik zit er zo in dat zij maanden wegblijft.

's Avonds verdwijnen de laatste zorgen over het vermeende ontbreken van dieren; honderden insecten komen op het licht af en uit de doline klinkt een luid koor van kikkers.

De volgende dag begint men weer met nieuwe moed. Om half zeven daalt Sneep af naar de regenmeter om te zien wat de neerslag van het afgelopen etmaal is geweest. Daarvan zal afhangen of er een vliegtuig zal kunnen landen. Zoals voor alle kleine vliegvelden met een grasmat is er een regenlimiet vastgesteld. Valt er meer dan 20 mm in een etmaal, dan is het veld voor die dag afgekeurd. Om tien voor zeven beginnen de radioverbindingen. In de bestuurspost staan twee radiozend- en ontvanginginstallaties; een voor de luchtvaart en een voor telefoongesprekken via P.T.T. Sneep staat voor zijn huis het weer te bekijken, een van de Moejoes slaat het aggregaat aan en dan kan het weeroverzicht worden doorgegeven. 'Sentani, Sibil,' zegt Sneep in de

microfoon van de luchtvaartzender, en uit de luidspreker komt het antwoord 'Sibil, Sentani.' 'De wind is kalm, Karel Anton Lodewijk Marie; de bewolking is vijf achtste stratus op driehonderd meter en vier achtste altostratus - alto cumulus op tweeduizend meter; het horizontaal zicht meer dan twintig kilometer en de regenval 16 mm; hebt u dat?' 'Verstaan en begrepen,' zegt Sentani. 'Kom tegen half acht maar terug, wij hebben nog geen verbinding gehad met de Twin in Tanah Merah.' 'Akkoord,' antwoordt Sneep en het is dus afwachten wat er gebeurt. Het weer kan bij ons wel redelijk zijn, maar het is niet gezegd dat het bij Tanah Merah, ten zuiden van de bergen, ook zo is. Gedurende de gehele expeditie is dit een van de belangrijkste ogenblikken van de dag; zal er een vliegtuig komen of is het weer mis? Zolang er een mogelijkheid is dat een Twin Pioneer naar Sibil zal komen, wordt er elk half uur een overzicht doorgegeven en met bezorgdheid kijkt iedereen naar de lucht als door de warmte van de zon damp begint op te stijgen uit de bossen op de berghellingen, of als wolkenvelden het dal komen binnendrijven. Alles wat wij nodig hebben aan uitrusting en voedsel moet door de lucht worden aangevoerd en pas op zo'n afgelegene post leer je de perikelen van het luchtverkeer kennen.

De andere zend- en ontvanginstallatie wordt bijgezet en om zeven uur komt Merauke in de lucht: 'Hier is Merauke voor alle posten; Sibil, breng uw weerbericht.' Zonodig wordt daarna een telefoongesprek met het residentiekantoor of de bank aangevraagd, maar voordat dit kan plaatshebben spreekt Merauke met alle andere posten in het zuiden, met Okaba, Kepi, Bade en Agats. Wij moeten wachten tot het onze beurt is om te telefoneren en zo moeten wij wel aan het toestel blijven meeluisteren. Dat geldt voor elk van de radioposten, maar ook vele mensen thuis stemmen hun radiotoestel op deze frequentie af en luisteren mee met de gesprekken. Vertrouwelijke mededelingen doet men alleen maar als het niet anders kan, want zij zijn meteen in heel Zuid-Nieuw-Guinea bekend en het doet wel komisch aan om een mededeling te krijgen met de toevoeging: 'Dat blijft onder ons, hoor.'

Zoals iedereen meeleeft met de expeditie, zo leven wij mee met allerlei gebeurtenissen in het zuiden, met Okaba waarvan de zender wekenlang defect is en dat dus alleen maar 'blinde' uitzendingen krijgt, met een agent die een tweeling heeft gekregen, met de bestellingen die de verschillende posten doen. Dan eindigt Merauke: 'Goede dag en prettig werken, Tanah Merah over en uit met Sibil.' 'Dank u wel, insgelijks, over en stop,' antwoordt Sneep en schakelt over op Hollandia,

waar de heer Valenbreder de gesprekken regelt, die elke dag met een vriendelijke opmerking in de lucht komt: 'Blij uw welluidende stem in de ether te horen,' of die onze vraag 'Hoe ontvangt u mij' beantwoordt: 'Met open armen.' Om acht uur komt Tanah Merah in de lucht en zo nodig om half negen nogmaals Hollandia en om half vier weer Merauke. Eerst is de verbinding met Tanah Merah 's middags om half vijf, maar dan zijn er zoveel storingen, dat die verbinding maar verschoven wordt naar 's ochtends acht uur. Van zeven tot negen uur zit Brongersma elke ochtend aan de radio om bestellingen te doen, om inlichtingen te vragen en om gesprekken die met Sibil worden aangevraagd af te handelen. De gesprekken over vliegtuigen die al of niet komen, hebben de algemene belangstelling en meestal kan men 's ochtends een aantal deelnemers in de bestuurspost aantreffen, die daar komen meeluisteren.

Op 7 april komen de deelnemers uit Nederland in Biak op het vliegveld Mokmer aan; zij worden vandaar naar het marinevliegveld Boroekoe gebracht om in een Martin Mariner amfibievliegboot naar Sentani, het vliegveld van Hollandia, door te reizen. Het is de bedoeling dat zij daar zullen overstappen in een Twin Pioneer die hen naar de Sibilvallei zal brengen. Op papier is dit transport keurig geregeld, maar er is slechts één omstandigheid die de regeling van nul en gener waarde maakt: dat is het feit dat men zich in Nieuw-Guinea bevindt. Op 7 april blijkt dat het afgelopen etmaal 55 mm regen heeft opgeleverd en het vliegveld Sibil is dus te zacht voor een landing. De mensen uit Nederland trekken in Hollandia in het gouvernementshotel; zij vinden een kort oponthoud niet erg, want na de vermoeiende reis is het wel prettig om even bij te komen. Zodra er weer een verbinding is, zullen eerst de deelnemers die in Hollandia wonen worden ingevlogen: de taalkundige Dr. J. C. Anceaux, de etnoloog Dr. J. Pouwer, de bodemkundige Ir. J. J. Reynders en de marine-arts M. O. Tissing. Op 10 april begint officieel de expeditie, maar het is maar een kleine groep die dit kan vieren; de Nederlandse deelnemers moeten dat nog in Hollandia doen. De gouverneur en de resident van Zuid-Nieuw-Guinea sturen telegrammen en de bestuursambtenaren stellen een oorlam ter beschikking.

Al is er te Mabilabol dus nog niet veel echte expeditieactiviteit te bespeuren, toch is er een voor filatelisten opwindend bedrijf aan de gang. P.T.T. heeft ter gelegenheid van de expeditie een speciale postzegel uitgegeven, waarop een Papoea staat afgebeeld, die naar een

helikopter boven de bergen staart; de man draagt over zijn schouder een stenen bijl, zij het ook dat men als voorbeeld een bijl genomen heeft, zoals die in de Baliemvallei, maar niet in de Sibilvallei wordt gebruikt. De filatelistenvereniging heeft eerste-dag-enveloppen uitgegeven, maar het ziet ernaar uit dat deze enveloppen en postzegels op 10 april overal, behalve in het expeditie terrein, zullen worden afgestempeld, want het poststempel voor het bestelhuis Sibil is nog niet aangekomen. Er is daarover al veel getelefoneerd en uiteindelijk geeft P.T.T. toestemming om een noodstempel te gebruiken. Voor het drukken van etiketten zijn drukdoosjes meegenomen en daarmee wordt een poststempel vervaardigd. Het aantal eerste-dag-enveloppen is niet voldoende voor alle liefhebbers en er worden nog een tachtig gewone enveloppen als nood-eerste-dag-enveloppen bedrukt. Later blijkt dat de filatelisten dit maar een nare grap vinden, want naast de echte enveloppen met een afstempeling van een van de grote postkantoren en een eerste-dag-stempel, zijn er nu een paar honderd nog echtere in omloop gekomen met het zo zeldzame noodstempel van Sibil en het speciale stempel dat op alle post van de expeditie wordt aangebracht. Met veel vermaak lezen de deelnemers de opgewonden stukken die daarover in de pers verschijnen.

De deelnemers uit Nederland (de zoöloog Dr. W. Vervoort met de twee preparateurs C. van Heyningen en J. J. Staats, de geomorfoloog Dr. H. Th. Verstappen, de antropoloog Dr. A. G. de Wilde en de botanicus Dr. B. O. van Zanten) arriveren pas op 14 april; met hen komt ook de gouvernementsarts T. Romeijn uit Hollandia mee. Een paar maal zijn zij 's ochtends vroeg tevergeefs naar het vliegveld Sentani gegaan om daar te horen dat het weer te slecht was om te vliegen en op een andere dag was het weer in Sibil best, maar door zware regenval bij Hollandia had een aardverschuiving de weg naar het vliegveld versperd. Het zijn van die dingen waaraan men wennen moet als men pas uit Nederland komt, waar de verbindingen volgens een vaste dienstregeling gaan.

In het basiskamp vindt men deze vertraging niet erg, want daar heeft men nu de tijd om het kamp nog wat verder klaar te maken. De in Nederland gekochte tentzeilen blijken wel definitief zoek te zijn en men heeft daarom wat zware dekzeilen laten komen. Zo kan tenminste de helft van de onderzoekersbarak van wanden worden voorzien. Aan de open voorkant wordt een lage balustrade gemaakt, waarover jutezakken worden gespannen, zodat de lieden die hier moeten huizen ten-

minste wat beschutting voor de wind hebben, maar luchtig blijft het toch wel. In het midden van de barak is een zitje gemaakt: banken met tafels. Van een leeg olievat wordt een kachel gefabriceerd. 's Avonds is het daar lekker warm en op een rek boven deze kachel kunnen planten en insecten worden gedroogd. In het begin is dat niet bepaald een succes; zo nu en dan laait een grote steekvlam op en dan is er weer een voorraad herbariummateriaal verloren.

Het wachten is nu op de helikopters en op de volledige uitrusting. De deelnemers maken kleine tochtjes in de omgeving; zij kunnen nu aan het klimaat en aan het terrein wennen. Voor hen die voor het eerst in Nieuw-Guinea zijn is dit wel nodig; van de eerste wandelingen komen zij flink vermoeid terug en een van de mensen vindt het bos nogal slordig. Het valt ook niet mee om over de glibberige modderpaden met boomwortels te lopen. Er is ook een groot gebrek aan goede schoenen, want de eerste paren zijn in het zware terrein al gesneuveld.

Inmiddels vraagt iedereen in het basiskamp zich af wat Venema en Bär in het zuiden uitvoeren. Nog steeds is er geen bericht over de komst van de helikopters. De verbindingen zijn nog niet zo best, maar het zijn niet alleen storingen die het radioverkeer belemmeren. Twee posten in het zuiden trekken zich weinig aan van de vastgestelde uren, en als wij op een middag proberen om Tanah Merah te bereiken, zijn deze twee posten nog in een aangenaam gesprek gewikkeld en zelfs menen wij te horen dat de een de ander amuseert door voor de microfoon liedjes te zingen. Of Sneep nu al probeert om ertussen te komen om hun het zwijgen op te leggen, het geeft niets. In niet mis te verstane taal geeft Sneep de volgende morgen aan Merauke door wat hij van deze toestand denkt. Dat helpt; zijn krasse bewoordingen zijn door half Nieuw-Guinea verstaan en waarschijnlijk heeft Merauke er nog een schepje opgedaan. Als wij 's middags ons radiostation bezetten horen wij twee mensen in sneltreinvaart redeneren, met telkens de opmerking: 'Er is niet veel tijd meer, direct komt Sibil in de lucht.' Om precies half vijf beginnen wij met onze oproep: 'Tanah Merah, Tanah Merah, hier is Sibil voor Tanah Merah,' en dan is het ineens stil in de ether, heel stil; want Tanah Merah laat zich niet horen. Wij roepen tien minuten lang, maar blijkbaar is er een storing, want het enige dat uit de luidspreker komt is een zenuwslopend gesnerp.

Later horen wij dat Venema naar Kawakit is vertrokken en zal proberen zo spoedig mogelijk met een helikopter naar Sibil te komen; wij

horen dan ook, dat Bär en Cortel langzaam vorderen, omdat er meer clearings moeten worden gemaakt; verder het bericht over de lekke olieleiding die een helikopter aan de grond houdt. Om de zaak te bespoedigen wordt de operatie 'Boeroeng koende', d.i. kroonduif, ingezet, zo genoemd omdat de hoofdagent Kroon er de leiding van heeft. Hij zal tussen Sibil en Katem vast de clearings maken, zodat de helikopters als zij Katem kunnen bereiken meteen door kunnen gaan tot Sibil. Veel enthousiasme tonen de Sibillers niet om als dragers naar Katem te gaan. Het kost vrij veel moeite om er vijftien van hen aan te werven, hoewel zij met deze korte tocht een groot mes kunnen verdienen. 'Er is maar één vermaak en dat is leedvermaak,' zo ook hier. Telkens als er weer een knaap is overtuigd, hebben de anderen uitbundig plezier, totdat ze zelf aan de beurt zijn. Op 19 april vertrekt Kroon met de marinier Boon, vier agenten, zes Moejoes en zestien Sibillers.

Op 23 april komt de Twin Pioneer weer uit Tanah Merah, maar helaas blijkt de lading geheel te bestaan uit bijlen voor een groep van het kadaster die nog moet komen. De tweede vlucht brengt wat uitrusting voor ons en drie zakken post. Als de Twin Pioneer kalmpjes over de baan taxiëert, zakt ineens het linkerwiel weg in een zwakke plek van het vliegveld. Gelukkig heeft het toestel weinig vaart, maar toch duurt het geruime tijd voordat het weer goed op de baan staat om te starten. Het is begrijpelijk dat de vliegers er niets voor voelen om deze dag nog een keer te komen.

Er wordt nu regelmatig aan het vliegveld gewerkt om een aantal zwakke plekken te verstevigen; ook het kamp wordt nog verbeterd. Sibillers, volwassen mannen en jongens, halen grint uit de rivier om de paden te verharderen. Er zijn enkele belangrijke mannen die het te vinden om naar de rivier te gaan. Zij blijven bij het vliegveld zitten en krijgen van de minder belangrijke figuren, die met een vrachtje langs komen, wel een of twee stenen. Als zij zo een matig vrachtje bij elkaar hebben, komen ook zij naar boven. Begint het te regenen, dan schiet het werk niet hard op. De Sibillers blijven dan thuis of ze schuilen de gehele dag in het bivak en wij kunnen hun geen ongelijk geven. De onderzoekersbarak heeft meestal de klandizie; er zitten dan zeker vijftien Sibillers zich behaaglijk te warmen om onze kachel.

Eindelijk, 29 april, verschijnt de eerste helikopter, gevlogen door chef-vlieger Zijlstra; als passagier komt Venema mee. Flauwtjes horen wij om twaalf uur een radiosein uit Katem dat de helikopter on-

derweg is en iedereen gaat naar het vliegveld om niets van dit evenement te missen. Een of twee pessimisten gaan om kwart over twaalf weer weg; er is al zo dikwijls gezegd dat de helikopters spoedig zullen komen zonder dat er iets van kwam. Op een rijtje zitten we op een dikke boomstam (die als wals voor het vliegveld moet dienst doen) en staren naar de pas in het zuidoosten, want daar moet hij vandaan komen. Het ziet er naar uit, dat de pas gaat dichttrekken en als het half een wordt, gelooft bijna niemand meer aan helikopters, behalve de algemeen leider, die dit ambtshalve wel doen moet en die niet wil laten merken dat ook hij wel eens gaat twifelen. Sigaret na sigaret wordt gerold en opgerookt. En dan... een wild gejoel van de Sibillers: 'Kopter, kopter'; zij kennen het geluid nog van de voorexpeditie in 1957. Daar komt hij dan, de eerste expeditie-helikopter, niet uit het zuidoosten weliswaar, maar uit het noordwesten, hoog over het Oriongebergte. Met een wijde draai over het bivak zet Zijlstra zijn toestel neer op het vliegveld. Alle amateur-fotografen en cineasten komen in actie om de aankomst van de technische leider vast te leggen. Zijlstra kijkt nog een beetje bezorgd: 'Is dit nu de gewone route van Katem?' vraagt hij aan Venema. 'Wel nee,' is het antwoord, 'we hadden wat eerder links af moeten slaan, maar ik zag het dal niet zo gauw en zo ging het toch ook goed.' Zijlstra is het daar niet bepaald mee eens; de Digoelkloof ten noorden van het Oriongebergte, zonder enige landingsplaats, is niet zo'n prettig terrein om overheen te vliegen met een helikopter. Snel wordt er gegeten en Zijlstra kijkt eens naar de lucht; hij ziet nog wel kans om over de pas heen te komen. De antropoloog De Wilde gaat mee naar Kawakit en Tanah Merah om te kijken waar zijn uitrusting is gebleven. Zij nemen een zak post mee, waarvan alle stukken nog snel van de opdruk: 'Eerste helikoptervlucht Sibil-Tanah Merah, 29 april 1959' zijn voorzien.

De stemming is buitengewoon opgewekt nu de helikopterverbinding tot stand is gekomen; er worden vele nieuwe plannen gemaakt en lijsten opgemaakt betreffende de prioriteit van de aanvoer van de uitrusting. Gelukkig beseft niemand dat het nog weken zal duren voordat de helikopters hier gestationeerd zullen worden. De verjaardag van H. M. de Koningin wordt gevierd met een vlaggenparade van de politie. De vlag wordt gehesen met de oranje wimpel en de agenten presenteren het geweer en daarmee zijn de plechtigheden afgelopen. Een oorlam kunnen wij niet uitreiken, want dat hebben wij niet. Als iets extra's wordt aan alle deelnemers, mariniers, politie en Moejoe-koelies

een reep chocolade verstrekt. 's Middags is het zondagse dienst.

Zo nu en dan krijgen wij bezoek. Elke dag komen er Sibillers hier werken. Maar ook Papoea's uit de Kiwirokvallei (ongeveer 25 km noordoost van Sibil) en uit Ariemkop (5 km zuidoost van Sibil) komen wel kijken. Zij krijgen een complete rondleiding. Bomdogi of een andere Sibiller belast zich daarmee; alles wordt zorgvuldig bekeken en daarbij wandelt het gezelschap vrijmoedig door onze huizen; of er nu iemand een middagdutje doet, dat is van geen belang. Met een langgerekt 'ieee' wordt de bewondering geuit voor vele van de vreemde zaken die zij bij ons zien. Prachtig vinden zij het om door een prismakijker te mogen kijken; met een hand houden zij de kijker vast en met de andere trachten zij dat te grijpen waar zij vlak bij denken te zijn. Het grootste succesnummer blijft altijd het valse gebit van Anceaux. Eerst met schrik, maar later met veel ontzag zien zij hoe eerst de boven-tanden en dan de ondertanden uit zijn mond genomen worden en vervolgens er weer ingezet. Menige Papoea probeert het eens bij zich zelf en is eigenlijk maar blij dat zijn tanden niet zo loszitten. De voorstelling moet telkens weer herhaald worden voor nieuwe bezoekers en het 'ieee' is niet van de lucht. Vele Sibillers komen tegen etenstijd aan om onze klikjes op te eten, maar op een van die dagen dat wij genoodzaakt zijn om een Europese maaltijd te verwerken, trachten wij hun zuurkool te voeren; vier dagen lang mijden de Sibillers ons huis, zo iets afgrijselijks als zuurkool is zelfs hun te erg.

Op 3 mei vestigt de Twin Pioneer een record; vijf maal vliegt hij van Tanah Merah naar Sibil. Bij de laatste vlucht komt hij om half zes binnen en hij blijft die nacht in Sibil staan. 's Avonds is het met de drie gasten-vliegers een groot feest. Maar het is dan ook voorlopig de laatste vlucht geweest die we krijgen. Het begint 's avonds te gieten en in een paar uur tijds valt er 37 mm. De Twin kan wel starten, maar verdere landingen zijn voorlopig uitgesloten; hij vertrekt dus naar Hollandia. De situatie op luchtvaartgebied is veel ongunstiger geworden doordat de andere Twin bij een landing te Arso de staart beschadigd heeft. Nieuw-Guinea zal het meer dan vijf maanden met een enkele Twin Pioneer moeten doen, die behalve Sibil nog tal van andere posten moet bevoorraden.

De helikopter komt een enkele maal. Zo komt op 5 mei de radioreporter Alfred van Sprang naar Sibil en op 6 mei komt Bär om over de toekomstplannen te spreken. Hij wil met zijn groep van Katem rechtstreeks naar het Antaresgebergte trekken. De tocht van Kawakit naar

Katem heeft zoveel tijd gekost, dat hij nu geen tijd meer wil laten verloren gaan. Het hangt echter alles van de bevoorrading af en die loopt nog niet zo vlot als wij wel willen. Slechts ten dele tevreden gesteld stapt Bär weer in de helikopter om naar Katem terug te vliegen. Van daar uit zal hij de route langs de Ok Iwoer voorbereiden.

Uit Tanah Merah komt bericht dat twee helikoptervliegers, Zijlstra en Van den Bos, Biakgriep hebben, een venijnig soort griep, die met hoge koorts gepaard gaat. Hoewel de derde vlieger Menge bijzonder actief is, gaat de opvoer naar Katem met slechts één helikopter langzaam; per vlucht kan ook maar 180 kg lading worden meegenomen. Ook de opvoer naar de Sibilvallei per Twin Pioneer zou nog wel beter kunnen gaan; om de bevoorrading van het basiskamp te bespoedigen, trachten wij een vliegtuig te charteren in Australisch-Nieuw-Guinea, zonder succes echter. Gelukkig staat het er in de Sibilvallei wat de voedselvoorraden betreft niet ongunstig voor; er is daar voor een grote bezetting nog volop eten. In Katem is voldoende voor een kleine bezetting om het er weken te kunnen uithouden. Het is echter wel zaak om, zolang de helikopters niet meer kunnen aanvoeren, iedereen die niet beslist in Katem moet zijn naar de Sibilvallei te laten komen. Cortel en Kroon met de Sansaporezen arriveren op 10 en 11 mei te Mabilabol, gevolgd door Bär en luitenant Nicolas op 19 mei en door Reynders (die op 8 mei per helikopter naar Katem ging voor bodemkundig onderzoek) met De Wilde (die uit Mindiptana kwam lopen) op 22 mei. Daarentegen gaat Verstappen op 20 mei naar Katem om in de omgeving tochten te maken. De cineast van het gouvernement, P. ter Laag, komt gedurende een dag of tien het bedrijf van de expeditie filmen. De bezetting van het basiskamp is verder uitgebreid met vijftien man van het Kadaster onder leiding van Van der Weiden; zij zullen hier astronomische plaatsbepalingen doen en een gedeelte van het gebergte in kaart brengen. Groepjes onderzoekers verdwijnen voor korte of lange tochten en zo wisselt de bevolking van het kamp steeds. Op de schaarse dagen dat nagenoeg allen in het kamp zijn, wordt er 's avonds een voordracht georganiseerd, waarin telkens een deelnemer uiteenzet wat zijn werk inhoudt. Voor het begrijpen van elkanders taak is dit wel zeer bevorderlijk. Enkele deelnemers en in het bijzonder de reporter Van Sprang leven zich uit in het Sibillertje, ons nieuwsblad, dat in een oplage van één exemplaar verschijnt; veel nieuws staat er zelden in (en als dat er is weet iedereen het toch al eerder), maar meestal behelst het humoristisch-kritische

beschouwingen over het opvoerprobleem en over gebeurtenissen in het kamp.

Het uitblijven van de volledige wetenschappelijke uitrusting legt aan het onderzoek wel beperkingen op, maar gelukkig is er veel dat met een beperkte voorraad aan materiaal kan worden gedaan. De ethnoloog Pouwer en de linguïst Anceaux hebben volop werk. Zij hebben hier genoeg Sibillers die hun inlichtingen kunnen geven over de gewoonten van de bevolking en over de taal. Zij hebben ook weinig last van de gebrekkige opvoer van de uitrusting; als zij maar papier en een potlood hebben zijn zij tevreden. De botanicus Kalkman trekt er elke dag op uit met wat de buitenstaanders de 'leesportefeuille' noemen, twee stukken karton met daartussen een stapel kranten om de verzamelde planten tussen te drogen. Reynders trekt het veld in met grondboor en schop om bodemprofielen te bestuderen en grondmonsters te nemen.

De bevolking begrijpt langzamerhand, dat de zoölogen willige kopers van allerlei dieren zijn. Dagelijks komen zij kikkers en hagedissen brengen, die met een kraal of een knoop worden betaald. Brengen zij vier kikkers of drie hagedissen tegelijk, dan wordt een okatoe (een spiegeltje) betaald. Papoea's zijn goede handelslieden en het komt dikwijls voor dat zij proberen hun okatoe te krijgen voor drie kikkers of twee hagedissen. Door de praktijk hard geworden geven de zoölogen niet toe; de ervaring heeft geleerd dat als men voor drie kikkers een spiegeltje betaalt, de vierde in reserve wordt gehouden in het draagnet en alsnog voor een knoop wordt aangeboden. Heeft de leverancier werkelijk te weinig dieren om een spiegeltje te krijgen, dan kan hij er of een naleveren (en dan de betaling krijgen) of hij leent er een bij een buurman. Het duurt wel enige tijd voordat de handel goed op gang komt, want uiteindelijk betekenen de dieren voedsel voor deze mensen. Een klein knaapje staat dan ook vol bewondering naar een weckfles vol geconserveerde hagedissen te kijken en zegt met een verheerlijkt gezicht: 'nam-nam' hetgeen 'eten' betekent. Wij vragen ons wel eens af wat de Sibillers van dit vreemde bedrijf denken; hebben zij soms het idee dat wij voedsel aan het hamsteren zijn? Pouwer informeert er eens naar bij een van zijn vrienden uit de kampong Betabib. Het antwoord is eigenlijk verrassend. 'Ik denk dat die man als hij naar huis gaat aan zijn familie wil laten zien wat voor dieren er in de Sibil leven,' en dat is niet eens zover van de waarheid af. In streken waar de mensen alle soorten dieren als voedsel beschouwen,

zijn zij ook knap in het onderscheiden van de soorten. Eerst werken wij met tekeningen om te laten zien wat wij willen hebben en zo leren wij ook enkele algemene namen; alle kikkers heten 'Kol', voor de afzonderlijke soorten wordt er dan nog een naam toegevoegd, bijvoorbeeld 'Kol wopwor' voor een bruine boomkikkersoort. Slangen en hagedissen heten samen 'Awot'. Wil men slangen van hagedissen onderscheiden, dan kan men als men een slang wil hebben om een 'Awot semitki' (een lange hagedis) vragen. Overigens heeft men voor alle slangen en hagedissensoorten ook weer afzonderlijke namen, zoals 'Awot mapom' voor een bruine slang (*Boiga irregularis*), die in de struiken voorkomt.

's Avonds verschaft het vangen van de insecten die op het licht afkomen, veel werk. Hun aantal wisselt al naar de omstandigheden. Bij nieuwe maan en als het om een uur of zes begint te stortregenen is de vangst het grootst. Honderden insecten komen dan binnenvliegen: grote cicaden die een snerpend geluid maken en met een flinke vaart door het huis vliegen, waarbij zij telkens met veel lawaai tegen de aluminium wanden botsen; grote nachtvlinders komen door de stromende regen aanvliegen en het is merkwaardig om te zien dat zij volkomen droog zijn overgekomen; kleine roofkevers vestigen zich bij de lampen en doen zich te goed aan de vele motten die om het licht zwermen. Het zijn niet alleen de zoölogen die dan een grote activiteit ontplooiën, ook bij andere deelnemers wordt het jachtinstinct wakker. Er klinken dan wel eens protesten van degenen die zitten te schrijven of te lezen en die niet begrijpen waarom juist op hun brief of boek een paar kevers moeten worden gevangen, of waarom ze plotseling doodstil moeten zitten om zich te laten 'ontmotten'. Dezelfde avond nog en de volgende ochtend wordt er uren gewerkt om de vangst te etiketteren en te verpakken.

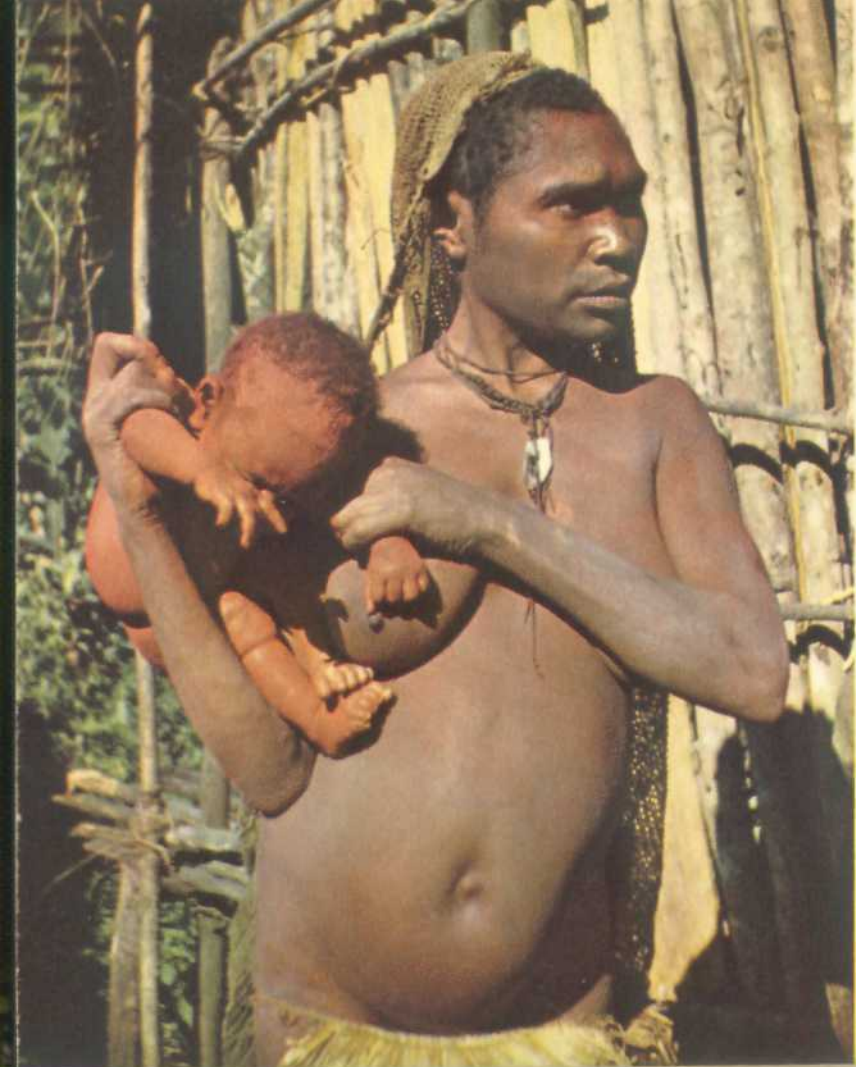
Naast al deze activiteiten zijn er nog vele gebeurtenissen die voor afleiding zorgen, zij het ook dat wij deze emoties graag hadden willen missen. Zo horen wij op een dag de Twin Pioneer boven de wolken boven de vallei rondcirkelen zonder dat wij radiocontact kunnen krijgen; er is blijkbaar weer een algemene radiostoring, want ook de vliegvelden zijn niet te bereiken. Het is een van die benauwende ogenblikken, dat je maar moet afwachten wat er gebeurt; het zal wel goed gaan, maar het is een hulpeloos gevoel om niets te kunnen doen. Op 17 mei komt de Twin Pioneer langs en Venema gaat naar Tanah Merah om te proberen de opvoer te bespoedigen en om te zien hoe het met de zieke

vliegers is. Twee dagen later zal het vliegtuig drie passagiers van Sibil meenemen naar Hollandia; het start en klimt hoger en hoger tot tien-duizend voet om over de bergen te gaan. Plotseling maakt het rare geluiden en er komt een sliert blauwe rook uit de linkermotor. Door een prismakijker zien wij dat de propeller is stilgezet en met een paar grote bochten komt de Twin Pioneer weer terug. Brandblusmiddelen zijn er op dit vliegveld niet en het enige wat wij kunnen doen is een aantal agenten met schoppen langs de baan posteren om bij de landing een mogelijk begin van brand te blussen, maar gelukkig komt het niet zover. Uit Hollandia brengt de Cessna van de Zending's Luchtvaart Vereniging een mecano die de motor inspecteert: een cilinder is gebarsten en de olie zit vol metaaldeeltjes (een vlindernet dient als zeef om dat te constateren). De motor moet dus worden vervangen. Hier, op een vliegveld zonder enige uitrusting, is dat niet gemakkelijk. We krijgen het er zelfs druk mee; verscheidene keren komt de Cessna om mecano's en gereedschap te brengen en zelfs wordt Sibil nu een internationaal vliegveld: een toestel van de Australische maatschappij Qantas levert de nieuwe motor af. De politieagenten onder leiding van Kroon maken van boomstammetjes een werkplatform en een bok. De kapotte motor wordt aan de takel bevestigd, de bouten worden losgemaakt, het vliegtuig wordt achteruitgeduwd en de motor zakt langzaam naar de grond. Het monteren van de nieuwe motor is moeilijker, want terwijl deze in de takel hangt, moet het vliegtuig met handkracht zo gerangeerd worden dat alles weer aan elkaar past. Het kost moeite, maar het lukt en na een week is het toestel weer vliegklaar. De agenten, de Moejoes en enkele Sibillers hebben een zwaar karwei gehad aan het hijsen en rangeren, maar het zijn goedlachse lieden, die nog veel humor in dit geval zien.

Net als wij denken dat alles in orde is, de beide helikopters vliegen alweer langs de Digoel en Venema is op de terugweg naar de Sibilvallei in Katem aangekomen, komt er een nieuwe jobstijding: alle drie vliegers en een mecano zijn met geelzucht naar het ziekenhuis in Hollandia afgevoerd. Het zal wel zes of acht weken duren voor zij weer aan het werk kunnen gaan! Merkwaardig genoeg heeft deze nieuwe tegenslag geen neerslachtigheid van de deelnemers ten gevolge, integendeel. Nu én de opvoer met de helikopters én die met de Twin Pioneer zijn vastgelopen, is er alle reden om de plannen nog eens grondig te herzien. Venema zal wel voorlopig in Katem moeten blijven en dat is vervelend, want voor allerlei vliegtechnische zaken is hij de aan-

gewezen man. Het oorspronkelijk opgestelde plan hield in dat de geologische groep van Katem langs de Ok Iwoer naar het noorden zou trekken in de richting van het Antaresgebergte en dat deze groep de weg zou voorbereiden voor de helikopters en de andere groepen. Een termijn van drie maanden was voor dit project en het onderzoek van Antares uitgetrokken en daarvan is nu, op 25 mei, anderhalve maand verstreken zonder dat er vorderingen zijn gemaakt, omdat Katem niet tijdig kon worden bevoorraad. Bijna alle deelnemers zijn te Mabilabol en wat er aan uitrusting is opgevoerd is daar ook; het is dus verstandiger om het plan Katem-Antares te laten vallen en van de Sibilvallei uit te gaan werken. Dè oplossing voor een snelle en afdoende bevoorradig met voedsel is om de voorraden te laten afwerpen, waartoe Brongersma dan ook besluit. Op 2 juni komt de Catalina van de Ned. Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij 3600 kg voedsel afwerpen en een paar dagen later brengt de Dakota van De Kroonduif nog vier ton. Telegrammen gaan naar Nederland om extrafondsen te vragen en Venema wordt op de hoogte gesteld van de veranderde plannen. Het Stichtingsbestuur vraagt om nadere gegevens en Brongersma gaat naar Hollandia om een telefoongesprek met Nederland te houden. Het succes is verrassend; er wordt een krediet van honderdduizend gulden toegestaan om extravliegtuigen voor de opvoer te charteren en om dragers te huren. De volgende ochtend zitten in Mabilabol alle deelnemers om de radio om te horen wat het resultaat van het gesprek is geweest. Brongersma weet niet of het bedrag bekendgemaakt mag worden, want heel Nieuw-Guinea luistert mee. Tot teleurstelling van de meeluisteraars redt hij zich eruit: 'Als jullie het nieuwe plan nemen, dat ik op mijn tafel liet liggen, en je telt bij de vlieggkosten de dragerslonen op, je doet daar tienduizend gulden bij en trekt er dan veertig procent af, dan weet je wat er beschikbaar is.' Uit Mabilabol klinken enthousiaste kreten door de radio en 's avonds horen de luisteraars in Nieuw-Guinea het bedrag toch nog uit de persberichten. Na alle zaken in Hollandia besproken te hebben keert Brongersma weer terug naar de Sibilvallei; als nieuwe bewoner van het kamp gaat Mr. J. Klaarenbeek mee, die voor de geïllustreerde pers reportages over de expeditie zal schrijven. Venema is inmiddels te Mabilabol gearriveerd. De eerste helikopter komt op 18 juni en zes dagen later verschijnt de tweede om te Sibil te worden gestationeerd. Zij zullen dienen voor ondersteuning van de groepen die in het veld zullen werken. De toekomst ziet er rooskleurig uit en men kan zich nu aan de exploratie gaan wijden.

De Sibilvallei

HET IS EEN VAN DIE ZELDZAME, MOOIE OCHTENDEN DAT DE LUCHT volkomen helder en vrijwel onbewolkt is. De eerste zonnestralen die over de hoge bergen in het oosten heen komen, geven de kam en later de helling van het Digoelgebergte de kleur van rood koper, maar lang duurt dat niet. De zon klimt hoger, het licht wordt geler en scheller, de rosse gloed verdwijnt en spoedig ligt de gehele vallei in het helle zonlicht. Het landschap vertoont velerlei schakeringen van groen; donkere tinten in de bossen tegen de berghellingen contrasteren met het lichte groen van de rietvelden langs de rivier. Op vele plaatsen stijgen rookzuiltjes uit het bos op; zij tonen ons waar de bevolking zetelt.

Tegen de blauwe lucht tekenen zich bergruggen en toppen duidelijk af. In het noorden het Oriongebergte, in het zuidwesten het Digoelgebergte, in het zuiden de Tamal en in het oosten een heuvelrug die het dal afsluit. Sterk verkort zien wij in het noordwesten de oostelijkste uitloper van het Julianagebergte met de Dirksztop (genoemd naar Augustijn Dirksz, die in 1678 en 1679 met het schip 'Pisang' de zeeën van Zuidwest-Nieuw-Guinea bevoer).

Lang voordat blanken het gebergte binnendrongen, werden vanuit verschillende punten in het laagland peilingen verricht om de ligging en de hoogte van bergen zo goed mogelijk op de kaart vast te leggen; de voornaamste ruggen en toppen gaf men namen. De militaire exploratie welke in 1909 en 1913 verkenningen langs de Digoel uitvoerde, gaf de naam Sterrengebergte aan dat deel van het centrale bergland dat zich ten oosten van het Julianagebergte tot in Australisch-Nieuw-Guinea uitstrekt; de ruggen en toppen in dit gebied kregen de namen van sterren en sterrenbeelden zoals Leeuw, Oriongebergte en Betelgeuze in de omgeving van de Sibilvallei.

Waar in het westen van het dal Digoelgebergte en Oriongebergte

12. (1) Vrouw met baby in Koekding.
(2) Belangstellende toeschouwers; in het draagnet een voorraad bataten.

aaneensluiten ontspringt de Ok Sibil. 'Ok' is het Sibilse woord voor water en het wordt ook gebruikt als algemene aanduiding voor rivieren. In talrijke kronkels loopt de rivier oostwaarts door het dal om tenslotte onder de grond te verdwijnen. Onderweg ontvangt de Ok Sibil nog water uit een aantal zijrivieren, die alle van de helling van het Oriongebergte, dus uit het noorden, komen. Zuidelijke zijrivieren zijn er niet, want het wijde zuidwestelijke deel van de Sibilvallei is een waterarm karstgebied; wat daar aan regen valt, verdwijnt in de bodem en er vormen zich geen rivieren.

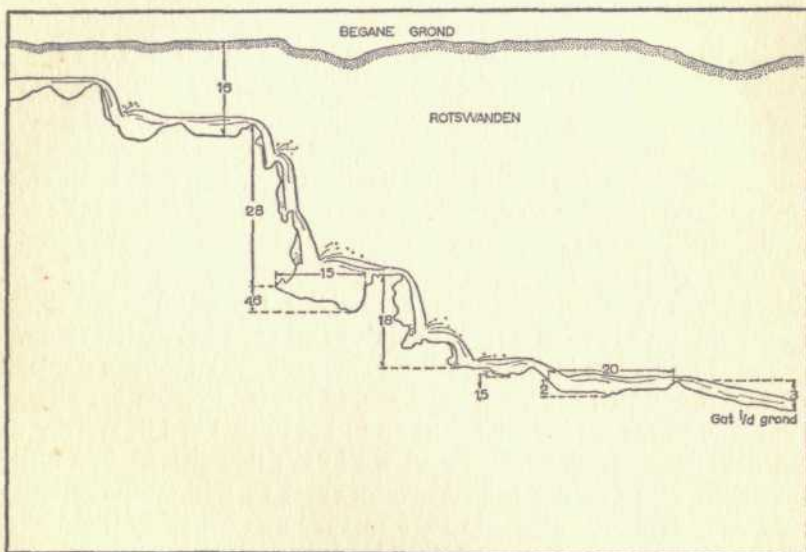

Fig. 3. Doorsnede van de kloof waarin de Ok Sibil in de grond verdwijnt; maten in meters.

De waterstand in de rivier is sterk wisselend. Heeft het in het westen van het dal flink geregend dan is de Ok Sibil een wild stromende rivier met modderig water en bij uitzonderlijk sterke regenval kan hij buiten zijn oevers treden. Blijft het enkele dagen achtereen droog, dan houdt de stroom op en in de bedding vindt men nog slechts enkele poelen, van elkaar gescheiden door zand- en grindbanken. Ten oosten van het vliegveld heeft de Ok Sibil een diepe kloof gesneden in de heuvelrug die het dal afsluit. Zolang de rivier stroomt en het water

door de kloof kolkte, kan men het punt waar de rivier onder de grond verdwijnt niet bereiken. Grote stuifwolken onttrekken dit punt aan het gezicht. Na drie etmalen zonder neerslag lukte het op 29 juni aan marine-arts Tissing, sergeant der mariniers J. A. de Wijn, marinier Scharff en de vlieger Menge om ongeveer vijfenveertig meter in de kloof af te dalen. Het water van de Ok Sibil stort zich hier trapsgewijs over een aantal terrassen en terrasjes in de diepte (fig. 3); in elk daarvan heeft het kolkende water met de meegevoerde rolstenen komvormige holten uitgeschuurd, waarin ook bij aanhoudende droogte nog water blijft staan. Aan het einde van de kloof verdwijnt het water door een gat van ongeveer drie meter doorsnede in de grond. Men achtte het waarschijnlijk dat de ondergrondse rivier ergens in de Oost-Digoel zou uitkomen, maar waar, dat was niet bekend. Dit probleem zal nu worden opgelost. Verstappen gaat van Mabilabol naar Songgam aan de Oost-Digoel, terwijl marinier Timmer onderweg bij de bron van Ariemkop postvat. 's Ochtends vroeg werpen Nicolas en Tissing een kleurstof in de Ok Sibil, zo dicht mogelijk bij het punt waar de rivier verdwijnt. Ongeveer vier uur later ziet Verstappen bij Songgam (ongeveer 15 km verder) gekleurd water uit de rotsen in de Oost-Digoel stromen en daar mondt dus de Ok Sibil uit; Timmer zit tot 's avonds twaalf uur bij de bron van Ariemkop, maar daar is geen verkleuring van het water te zien en deze bron heeft dus blijkbaar geen verbinding met de Ok Sibil. Het karstverschijnsel van ondergrondse rivierlopen treft men hier meer aan; ten westen van de kampong Betabib verdwijnen ook de Ok Atem en de Ok Aisjek in de grond.

Tegen de hellingen van het Oriongebergte en van de Tamal vindt men resten van oude rivierterrassen, betrekkelijk vlakke stukken waarop de dorpen zijn gebouwd. Ten zuiden van het basiskamp aan de overzijde van het dal ligt het dorp Toelo en op enige afstand ten westen daarvan het dorp Kigonmedip; aan onze zijde van het dal liggen westelijk van ons Kasengabib en Betabib en noordoostelijk van het bivak Koekding. Dit zijn de dorpen die het dichtst bij Mabilabol liggen en het zijn de inwoners van deze kampongs die elke dag naar het basisbivak komen om er te werken, te kijken en te eten. Verder naar het westen liggen nog een aantal dorpen, maar de eerste tijd strekt ons onderzoek zich nog niet zo ver uit.

In ons bivak op Mabilabol krijgen wij veel bezoek van de bewoners van de omliggende dorpen. Als wij over hen spreken noemen wij hen Sibillers en daar is niets tegen zolang wij die naam gebruiken om de

mensen aan te duiden die in de Sibilvallei wonen; zoals wij over Ok-Tsjoppers praten als het de bewoners van het dal van de Ok Tsjop betreft en de mensen uit het dal van de Ok Bon met Ok-Bonners aanduiden, hoewel al deze mensen tot één ras behoren. De taal hebben wij, omdat wij die in de Sibilvallei leerden kennen, Sibils genoemd, maar deze taal wordt over een groot gebied gesproken, in het dal van de Ok Tsjop, bij de Ok Bon en ook in de Kiwirokvallei, ongeveer 25 kilometer hemelsbreed van de Ok Sibil en ten noorden van de centrale waterscheiding. Van de bezoekers aan ons bivak leren wij veel omtrent hun uiterlijk, kleding en sieraden. De Sibillers zijn klein van stuk; de mannen bereiken gemiddeld een lichaamslengte van 1.52 m, terwijl de vrouwen gemiddeld 1.43 m lang worden en daarmee zijn zij naar de begrippen van de anthropologen nog net iets te groot om pygmeeën genoemd te worden. Hun voedingstoestand is niet onverdeeld gunstig, want met de vrij eenzijdige voeding (in hoofdzaak bataten en keladi-knollen) hebben zij een tekort aan eiwitten. Niettemin maken zij een gezonde indruk en waarschijnlijk komt dat omdat zij niet lijden aan cascado, een kwaal waarbij de huid sterk afschilfert en die bij de bevolking van het veel lager gelegen Katem en bij onze Moejoedragers uit het laagland veelvuldig voorkomt. Ook framboesia wordt maar weinig aangetroffen. Malaria komt in de omgeving van Mabilabol sporadisch voor en de enkele gevallen die er zijn moeten waarschijnlijk geweten worden aan de Moejoes, die uit het laagland de malariaparasieten hebben geïmporteerd. In dorpen die ver van het basisbivak liggen wordt geen malaria geconstateerd. Tuberculose schijnt hier nog niet voor te komen.

De huidkleur loopt nogal uiteen. De meeste Sibillers zijn donkerbruin, maar men vindt er ook uitzonderlijk licht gekleurde mensen onder. Overigens is het niet altijd gemakkelijk om de werkelijke huidkleur vast te stellen, want dikwijls wordt deze door vuil gemaskeerd. De kinderen spelen nog wel in het water, maar voor volwassen mensen is zich wassen of baden niet bepaald een dagelijkse bezigheid. Enkele Moejoedragers die in hun woongebied in het laagland kennis hebben gemaakt met de hygiëne en die zich een Sibilvrouw aanschafte, zijn dan ook begonnen met deze dames in de rivier grondig schoon te boenen. Mannen en jongens verfraaien zich dikwijls door hun gezicht en een deel van hun romp in te smeren met een mengsel van rode aarde en varkensvet; voor vrouwen is varkensvet verboden, maar zij gebruiken toch wel rode aarde om kleurige strepen op voor-

hoofd en wangen aan te brengen; soms zijn ook baby's met rode aarde opgesierd (Pl. 12 fig. 1).

Het zwarte kroeshaar kan soms een roodachtige verkleuring hebben, in bepaalde gevallen schijnt dat het gevolg te zijn van een vitaminegebrek. Het haar wordt kort gehouden, slechts bij een enkele vrouw ziet men langere slierten haar van het hoofd afhangen. Dikwijls kneedt men klontjes klei in het haar en sommige jongens hebben het hele hoofd met een dikke laag klei ingesmeerd. Een frisse indruk maken kleiklontjes en kleikorsten op het hoofd niet. Verscheidene mannen dragen een baard waarin ook kleiklontjes worden verwerkt. In hoofdhaar en baard leiden luizen een welig bestaan en men ziet dan ook mensen die zich door vrienden van een deel van de luizen laten ontdoen. Veelvuldig worden baardharen en een deel van het hoofdhaar geëpileerd; bij ons kamp wordt naarstig naar stukken bandijzer gezocht om pincetten te maken waarmee haren kunnen worden uitgetrokken. Scheermesjes doen ook opgeld en met verbazing zien wij hoe zo'n mesje in de blote hand wordt genomen en baard en hoofdhaar worden afgeschoren, zonder scheerzeep en zonder ook maar een wondje te veroorzaken. Een pluk haar boven op het hoofd laat men echter staan, want dat voorkomt het naar achteren afglijden van de draagband van de 'mem' (het draagnet).

De kleding van de Sibillers is wel zeer eenvoudig. De vrouwen dragen voor en achter een schortje van biezen ('woenom') bevestigd aan een band om het middel. Deze schortjes zijn kort en bestaan uit een aantal lagen over elkaar. Zij maken dikwijls meer de indruk van een stugge boender dan van een elegant rokje. Zelfs de allerkleinste meisjes dragen al van deze schortjes, die dan echter maar uit een of twee lagen biezen bestaan. Kleine jongens lopen geheel naakt, maar als zij (naar schatting) een jaar of zes zijn, dragen zij evenals de mannen een peniskoker ('bong'), die van een uitgeholde kalebas is gemaakt en die wordt bevestigd met een touwtje om het middel. In andere delen van het bergland, bijv. bij de Wisselmeren, draagt men rechte kokers, die met een tweede touw, hoger om het lichaam, rechtop worden gedragen. De Sibillers hebben allerlei merkwaardig gekromde kalebassen, die naar voren steken. Bij feestelijke gelegenheden draagt men wel een koker waarvan de top gemaakt is van de snavel van een jaarvogel (*Rhyticeros plicatus*). Elke man heeft om zijn middel een zwart koord, de 'bilminong', dat wel tien meter lang is en vele malen om het lichaam wordt gewonden; dit koord is uit zes strengen gevlochten en vertoont

een visgraat-patroon. Soms wordt een gordel gedragen waaraan een reeks hondetanden is geregen. Dit schijnen bijzonder kostbare sieraden te zijn, die misschien ook wel een magische betekenis hebben, want zij waren niet te koop, zelfs niet voor vier ijzeren bijlen, hetgeen in deze streken een fantastisch kapitaal is. Al onze vragen naar deze gordels werden beantwoord met 'aloet', d.w.z. taboe, zij mochten niet worden afgestaan. Geen Sibiller, man, vrouw of kind, zal men zonder een 'mem', een van vezels gevlochten draagtas, zien. De mem is een onmisbaar uitrustingsstuk. Men draagt er zijn voedsel en verdere bezittingen in; moeders dragen er baby's in, maar dan worden er eerst wel een paar grote bladeren ingelegd, opdat het patroon van de mazen zich niet al te veel op het kind afdrukt; ook biggen worden zo vervoerd. Voor gewoon gebruik zijn de draagtassen eenvoudig, maar soms worden zij fraai versierd met vogelveren; hier en daar een paar veertjes van een paradijsvogel of een hele serie slagpennen van een buizerdsoort (*Henicopernis longicauda*).

Is de kleding slechts schaars, men vult haar aan met een grote verscheidenheid van sieraden. Smalle, fijn geweven banden om been of arm worden door de mannen vervaardigd. Als weeftoestel wordt soms een boog gebruikt of wel een speciaal draagbaar weefgetouw. Met een lang, dun botje worden de draden om en om opgelicht en een andere draad erdoor gehaald; met een ovaal, plat stuk hout wordt het weefsel stevig aangedrukt. Zeer algemeen dragen mannen armbanden van varkensslagtanden, vaak vier tot zes boven elkaar, bevestigd tussen twee verticale stokjes. Een lus van touw vastgemaakt aan het ene stokje wordt om de arm heen geslagen en achter de uiteinden van het andere stokje vastgehaakt. Meestal draagt men aan zo'n armband een afhangende ketting van Jobstranen, schijnvruchten van een grassoort (*Coix Lacryma-Jobi*) die van nature doorboord zijn. Aan het einde van de ketting hangt dan nog de staart van een gestreepte buideleekhoorn (*Dactylopsila* spec., misschien ook *Dactylo-nax* spec.) of van een buidelmarter (*Satanellus* spec.).

Om de hals worden verscheidene soorten sieraden gedragen. Het eenvoudigst is wel een wijde ring gemaakt van de armpennen van een casuaris; de spitse top van de ene pen wordt gestoken in het holle ondereinde van de volgende. Drie van dergelijke pennen vormen dan een ketting, waarbij soms de ondereinden van de pennen voor uitscheuren behoed worden door een er om heen gevlochten bandje. Verder kunnen deze ringen nog verfraaid worden door er een stukje

varkensstaart of een paar rode of gele snavels van kleine papegaaien aan te rijgen. Fraaiër zijn de kettingen van aangeregen snijtanden van varkens, die door vele oudere mannen gedragen worden. Of dit alleen een teken van rijkdom is of een teken van waardigheid (bijv. bewaker van het iwool, het sacrale mannenhuis) is nog niet duidelijk. Kinderen en mannen dragen wel een ketting die bestaat uit twee grote varkensslagtanden met daartussen een of meer kaurischelpen; ook kettingen die alleen uit kaurischelpen bestaan komen voor. Deze schelpen, die in vele streken in het gebergte gangbaar betaalmiddel zijn, maken hier ook deel uit van de bruidsprijs. Sommige halssieraden worden door handel met andere stammen verkregen. Zo draagt men snoeren met schelpen van zoetwatermossels, die uit het laagland ten zuiden van de bergen komen, waarschijnlijk van de Rode of Blauwe Digoel; dat de handel zich door bemiddeling van stammen in het laagland tot aan de zuidkust uitstrekt, bewijst een fragment van een grote zeeschelp (*Turbo marmoreus*), dat een Sibiller aan zijn halsketting draagt. Vrouwen dragen dikwijls een band die gemaakt is van een dun strookje rotan met daaromheen gevlochten stroken van de gele schors van een orchidee (*Dendrobium*); dergelijke banden zijn wel vier en een halve meter lang en worden een keer of acht om de hals gewonden.

Vele mannen hebben een doorboorde en uitgerekte oorlel, waarin een wit gekalkte schijf bamboe wordt gedragen; men draagt daar ook wel een stuk hout of een rol tabaksbladeren in. Soms scheurt de oorlel uit en dan hangen de restjes ervan als twee touwtjes onder aan het oor te bengelen. Heeft een man geen schijf bamboe in het oor en hindert hem de slingerende, hangende rand van de oorlel, dan windt hij die om de rest van het oor. Onze vriend Bomdogi is modern; in het ene oor draagt hij een blikken leukoplast-rol, in het andere oor een grote witte oorknop, die hij van de echtgenote van de Gouverneur heeft gekregen en terecht is hij trots op deze onderscheiding. Allerlei door ons geïmporteerde en afgedankte zaken worden als versiering gebruikt en zo loopt er een jongetje rond met een zegel met het opschrift 'Een jaar garantie' aan een touwtje om zijn hals en een man heeft een etiket 'Breekbaar' op zijn borst geplakt.

Neusversieringen heeft men drieërlei. Evenals in vele andere streken van Nieuw-Guinea wordt het neustussenschot doorboord. Men draagt daarin een staafje bamboe of een torpedovormig geslepen stuk witte steen, met aan elk uiteinde een of twee rode bandjes. Daarnaast kan men ook de neusvleugels doorboren. Door elke neusvleugel wordt

dan van binnen uit een dun botje gestoken, bijv. een rib van een rat; meestal hangen deze 'sprieten' schuin naar beneden, maar als de drager begint te lachen dan wippen zij vrolijk omhoog. Tenslotte maakt men dikwijls nog twee gaatjes boven op de neusrug, waarin men stokjes steekt om de gaten open te houden. Men kan dan boven op de neus een stuk schelp bevestigen, of in de moderne tijd een fel gekleurde knoop. Een van onze vrienden bracht boven op zijn neus het ronde kartonnetje uit een blikje sigaretten aan met daarop een rode knoop. Het stond de man fraai, maar hij moest afgrijselijk loensen om er omheen te kunnen kijken. De mooiste versiering van de neusrug bestaat uit de koppen van neushoornkevers, die op stokjes naast elkaar boven op de neus worden geplaatst. Soms wordt er nog een kleurig veertje bij gestoken, want allerlei variaties zijn mogelijk.

Mannen dragen dikwijls een hoofdtooi van casuarisveren, lichtbruine van jonge vogels of zwarte van oude dieren. De veren worden in bosjes bij elkaar gebonden en deze bosjes met een vlechtwerk van touw naast elkaar tot een voorhoofdsband geknoopt. Kleurige veren kunnen daartussen worden gevoegd; zo ziet men dikwijls dat enkele veren van de grote gele paradijsvogel (*Paradisaea apoda*), twee veren van de wimpeldrager (*Pteridophora alberti*) of de lange staartveren van de langstaartloerie (*Charmosyna papou*) als versiering van de voorhoofdsband worden gebruikt. Minder algemeen zijn voorhoofdsbanden gemaakt van het vel van een gestreepte buideleekhoorn (*Dactylopsila spec.*).

Als jonge mannen de huwbare leeftijd bereiken, dragen zij een tijd lang een 'kamil' aan het haar (Pl. 8, 13). De kamil is een groot, knotsvormig voorwerp, met daarop nog een kleinere dergelijke knots die met klei aan het haar bevestigd wordt. Hij bestaat uit een honderdtal strengen, die gemaakt zijn van bundeltjes smalle repen van de bladeren van een schroefpalmsoort (*Pandanus*), omwikkeld met reepjes van dezelfde bladeren. Sliertjes haar worden in elkaar gedraaid en enkele van deze haarslierten worden aan een streng van de kamil bevestigd door ze samen met bladreepjes te omwikkelen en met klei in te smeren.

Vlak bij het einde vertoont de grote knots een verdikking; men heeft hier de omwikkeling van de strengen dikker gemaakt door enkele lagen boven elkaar aan te brengen. Daaronder houdt de omwikkeling op en de bladreepjes van de strengen steken vrij uit; de knots loopt hier spits toe en aan de punt is een kort rond stokje bevestigd. Het verdikte en daarna spits toelopende deel van de kamil is bekleed met een laag boomschors met daaroverheen een omwikkeling

van dun touw. De gehele kamil is met rode klei bedekt en meestal heeft men met een zwarte kleurstof een donkere dwarsband aangebracht. Waar de schroefpalmstrengen over een breed vlak uitgespreid worden om met haar te worden verbonden krijgt men zo een naar boven breed uitlopende plak klei. Met aparte strengen (ongeveer 14 tot 16) wordt een tweede, veel smallere kleiknots aan het hoofd bevestigd en deze ligt boven op de grote kleiknots en wipt daarop op en neer. Aan het uiteinde van deze kleine knots bevestigt men een bosje veren en soms ook een afhangelende ketting van jobstranen. Al naar de woonplaats van de drager verschilt de vorm van de kamil: mannen uit Ariemkop hebben veel dikkere en plompere kamils (Pl. 13) dan die uit de dorpen in onze buurt. Een man van de Bonsigi - een stam die ten noorden van het Antaresgebergte woont - die op zijn weg naar Toelo bij ons op visite kwam, had een zeer slanke kamil. Bij de Bonsigikamil is de kleine knots even lang als de grote en deze kleine knots is vervaardigd uit een plat stuk hout dat met touw omwonden is (Pl. 8 fig. 2). Bij de Sibilkamils is de kleine knots altijd veel korter dan de grote; soms wordt er een plat stuk hout in aangebracht, soms is hij geheel gemaakt van bundels bladreepjes evenals de grote knots. De kamils in de Sibil zijn zwaar; zij wegen van anderhalf tot twee kilo. De kamil van de Bonsigi weegt slechts iets meer dan een kilo.

Dit haarverlengsel wordt gemaakt in een daarvoor speciaal gebouwd hutje buiten het dorp; vrouwen mogen daarbij niet aanwezig zijn, maar als het eenmaal is aangebracht gaat de jongeman zich onmiddellijk aan de vrouwen in het dorp vertonen. Hij mag er echter niet mee in het iwool komen, want dan zal de keladi niet gedijen. Dat deze versiering een bijzondere betekenis heeft met betrekking tot de huwbaarheid van de drager blijkt wel uit de Sibilsenamen: de grote knots heet 'Korajma', letterlijk het vrouwelijke, terwijl de kleine knots 'Imjajma', het mannelijke, heet. Voor zover wij kunnen nagaan draagt men de kamil niet alleen bij het bereiken van de huwbare leeftijd, maar ook later nog wel. Verscheidene oudere jongelingen verschenen wel eens met een kamil; het is niet onmogelijk dat zij hem ook dragen als teken dat zij een huwelijk willen aangaan. Vroeger schijnt de kamil ook bij de Moejoes, die ten zuiden van het bergland wonen en die ook op het gebied van hun taal met de Sibillers verwant zijn, in zwang te zijn geweest.

Nog maar zelden ziet men een Sibiller met een stenen bijl werken; hij gebruikt tegenwoordig een ijzeren bijl die hij met zijn arbeid heeft

verdiend. Toch kan men met stenen bijlen grote bomen omkappen, zoals korporaal Brill heeft gedemonstreerd bij het open kappen van een landingsplaats voor helikopters. De stenen bijlen worden door de Sibillbevolking verkregen door handel met andere stammen die meer naar het noordwesten in het bergland wonen. Zelf maken zij er dan de steel aan. Daarvoor wordt een stuk van een boomstam met een zijtak eraan gekapt; de zijtak dient als handvat en aan het stuk dat uit de stam is gehakt wordt de bijl met banden van gespleten rotan vastgebonden. Men draagt de bijl over de schouder (Pl. 3); de steen rust daarbij tegen het schouderblad en het handvat hangt schuin naar beneden voor de borst. Zo nu en dan moet de bijl worden geslepen. Dan zoekt men bij de rivier een grote, gladde, harde steen die als slijpsteen dienst doet. Daarop klopt men met een kalksteen totdat er een laagje fijn gruis op ligt; met water wordt dit gruis tot een papje gemaakt en het slijpen kan beginnen. Er wordt over de slijpsteen heen en weer gewreven, net zolang totdat de snede van de bijl weer scherp is.

Voor het werken in het kamp krijgt een volwassen man per dag twee doosjes lucifers en na zevenentwintig dagen bovendien een kleine ijzeren bijl. Loonbelasting bestaat hier nog niet bij uitbetaling van loon in natura. De termijn van zevenentwintig dagen is gekozen, omdat de Sibiller tot zover telt. Als telraam gebruikt hij zijn eigen lichaam (Pl. 21), te beginnen met de linkerpink, langs arm en hoofd, over de rechterarm naar beneden om bij de rechterpink te eindigen:

Links		Rechts	
pink	1	oog	15
ringvinger	2	oor	16
middelvinger	3	schouder	17
wijsvinger	4	schoudergewricht	18
duim	5	bovenarm	19
pols	6	elleboog	20
onderarm	7	onderarm	21
elleboog	8	pols	22
bovenarm	9	duim	23
schoudergewricht	10	wijsvinger	24
schouder	11	middelvinger	25
oor	12	ringvinger	26
oog	13	pink	27
neus	14		

Daarbij worden als telwoorden de namen van de lichaamsdelen gebruikt. Zo is 'sirong' het woord voor oor en tevens het telwoord twaalf; rechts wordt 'tabar' toegevoegd en sirongtabar is het rechteroor tevens zestien. Voor ons is deze telmethode gemakkelijk, want zonder de woorden te weten kunnen wij toch getallen aangeven en duidelijk maken dat wij een spiegeltje geven voor vier kikkers. Het spiegeltje laten wij zien en met de opmerking: 'kolson boerotai' (kikkers brengen) buigen wij pink tot en met wijsvinger van de linkerhand om. Als een man zevenentwintig dagen heeft gewerkt en dus met zijn telling rond is, wordt hem duidelijk gemaakt dat hij met nog acht dagen werken (dus opnieuw tellen tot zijn linkerelleboog) een grote ijzeren bijl in plaats van een kleine kan krijgen.

Muziekinstrumenten zijn er niet veel. Een enkele maal ziet men een mondharp, waarmee men een zacht zoemend geluid kan maken en waarbij de mond als klankbodem dienst doet. Dit instrument heeft een grote verbreiding; men vindt dergelijke mondharpes bij de Negrito's van Pahang op het Maleise Schiereiland zowel als bij tal van stammen in Nieuw-Guinea. Elk dorp bezit enkele trommen, die bij de dansfeesten een belangrijke rol spelen. De trom in de Sibil ('wot') is ongeveer cilindrisch of zwak zandlopervormig en aan het open benedeneinde iets smaller dan aan het bovineinde; zij is soms met snijwerk versierd en een enkele maal heeft men er met rode klei en kalk gekleurde banden op aangebracht. Het trommelvel is gemaakt van de huid van een hagedis (*Gonyocephalus spec.*); midden over het trommelvel loopt een strook met relatief grote gekielde schubben: de buikhuid van de hagedis, terwijl aan weerszijden de schubben kleiner worden. Aboeldalogi uit Betabib geeft een demonstratie van het stemmen, waarbij de spanning van het vel van het grootste belang is. Deze spanning wisselt met het vochtgehalte. Het vlies is blijkbaar te droog en er worden een paar stukken van een dikke, sappige plantestengel in de trom gedaan; deze wordt ondersteboven gehouden en geschud, zodat het vel wat vocht kan opnemen. Daarna wordt er op de trom geklopt en als het resultaat nog niet gunstig is, wordt er weer geschud. Op het vel zitten vier of meer klontjes klei, die van belang schijnen te zijn voor de toon. Aboeldalogi wrijft wat zweet en vet van zijn lichaam en gebruikt dat om de klei wat soepeler te maken; de klontjes worden wat verplaatst en telkens wordt de klank geprobeerd. Eindelijk is hij tevreden. De trom wordt in de linkerhand gehouden, met het bovineinde iets schuin omhoog, en met de vingertoppen van

de rechterhand wordt erop geslagen om te laten horen dat deze 'wot' een mooie volle klank geeft.

Slechts één voorwerp krijgen wij dat betrekking heeft op de geneeskunst (geneeskunde wordt hier zeker niet bedreven): het is een beenplaat uit het pantser van de rivierschildpad *Carettochelys insculpta*. Mensen die pijn hebben wrijven of krabben ermee over het lichaam en de pijn moet dan verdwijnen. Deze beenplaten komen uit het laagland ten zuiden van de bergen, waar de rivierschildpad in de grote rivieren, zoals de Digoel, voorkomt.

Nu wij onze Sibilburen door hun bezoeken aan Mabilabol hebben leren kennen, ligt het voor de hand dat wij ook eens een bezoek aan hun dorpen willen brengen.

Ons eerste bezoek geldt Kigonmedip; de bestuursambtenaren Sneep en Herberts zullen er ons brengen. Het is juist een aardig tochtje voor een middagwandeling, goed voor een eerste oefening. Een paar Sibilse jongens gaan met ons mee om onze camera's te dragen. Onze weg gaat eerst over het vliegveld en dan door de rietvelden langs de rivier. Het is merkwaardig dat je telkens weer tracht je schoenen droog en vrij van modder te houden; lukken doet dat nooit en het maakt de tocht alleen maar vermoeiender, maar toch probeert bijna iedereen het. Het smalle pad tussen het riet is in het midden papperig met vette zwarte modder; om deze brij te vermijden zoek je de droge kanten van het pad uit, dan weer eens links, dan weer rechts, net zolang totdat je toch uitglijdt en in de zachte modder terecht komt. Het lopen wordt dan veel gemakkelijker, want je hoeft niet meer zo precies te kijken, waar je je voeten zult neerzetten. Droogblijven gaat ook niet want na een minuut of tien gaat de weg door de Ok Sibil; het water is niet diep, het staat net hoog genoeg om de schoenen goed te laten vollopen. De Sibillertjes die met ons meelopen huppelen met grote behendigheid door het water; wij gaan wat kalmer te werk en kijken goed uit waar wij onze voeten neerzetten om niet languit in het water terecht te komen. Het pad gaat weer door een rietveld, nu langs de rand van de hogere zuidelijke oever; het is wel uitkijken, want hier en daar is een stukje van de oever afgebrokkeld en een misstap heeft daar een tuimeling van een paar meter ten gevolge. Nog een keer voert de weg door de rivier om een bocht af te steken, maar nu is het water dieper. Het komt ons tot boven de knieën en dat alleen als je voor je voeten de juiste plaatsen weet te vinden om de nog diepere plekken te vermijden; ook de stroom is hier vrij hinderlijk. Het lopen in schoenen

vol water en met kletsnatte broekspijpen is niet prettig, maar het is iets dat snel went. Ons pad gaat nu door het bos, waar boven de grond uitstekende boomwortels het lopen wat moeilijker maken. Hier en daar heeft men een boom gekapt, zodat de stam in de lengterichting van het pad ligt. Men kan de modder ontgaan door over de stam te lopen. De Papoea's kost dat geen moeite; zij lopen er op hun blote voeten snel overheen. Voor ons is het vaak een probleem, want de stam is glad en het is moeilijk om in evenwicht te blijven. Zolang de stam op de grond ligt en men niet meer risico loopt dan een paar decimeter lager in de modder terecht te komen, gaat het nog wel. Bovendien is dat een bron van veel vermaak voor onze Sibillers, die buitengewoon goedlachs zijn. Ligt de boomstam echter als brug over een inzinking in het terrein, dan kost het wel wat meer moeite om erover heen te komen. Sommigen van ons kiezen dan de veiligste, zij het niet de kortste weg, en gaan maar door het ravijntje heen. Dat kost wat meer inspanning met dalen en weer klimmen, maar het is niet half zo riskant. Naarmate wij hoger komen wordt het pad beter; het loopt door laag struikgewas en heeft een natuurlijk plaveisel van rolstenen. Wel is het heel smal en uitgesleten, zodat wij de voeten zorgvuldig voor elkaar moeten zetten en na een regenbui verandert het in een miniatuurbeekje met stukken die spekglad worden. Zo bereiken wij de eerste huizen van Kigonmedip; behalve het eigenlijke dorp horen er nog enkele wijken bij, die op enige afstand liggen.

Het eigenlijke dorp bestaat uit vijf huizen die in een bijna gesloten kring om een pleintje heen staan; aan de pleinzijde zijn zij verbonden door een lage omheining van liggende boomstammetjes. De huizen zijn rond of ovaal; zij staan op paaltjes, met de vloer een paar decimeter van de grond. De wanden bestaan uit verticaal geplaatste latten die met rotanbanden zijn vastgemaakt. Het dak van takken, bladeren en riet steekt buiten het huis uit en meestal heeft men onder de overstekende dakrand aan de buitenzijde van het huis nog een smal plankier gemaakt, waarop men bij regen droog kan zitten. Elk huis heeft twee ingangen: een vierkante op enige hoogte boven de vloer aan de pleinzijde, dat is de ingang voor de mannen, en aan de achterzijde een grote ingang over de gehele hoogte van het huis voor de vrouwen, kinderen en varkens. In elk huis heeft men een stookplaats waar de knollen voor de maaltijd worden gepoft. Ook 's nachts houdt men meestal het vuur aan en het is dan ook geen zeldzaamheid dat een van de inwoners in zijn slaap met een arm of been in het vuur terecht komt. De vette

rook die het brandhout produceert schijnt het dak volkomen waterdicht te maken. Al deze huizen zijn gezinshuizen. Een is er volkomen in verval; daarvan is een volwassen bewoner gestorven, het huis is door de andere bewoners ontruimd en men laat het rustig vergaan.

Binnen de omheining, aan de zijde waar de kring van woonhuizen niet is gesloten, staat het sacrale mannenhuis: het iwool. Daar hebben alleen geïnitieerde mannen en jongens toegang en dan nog alleen die, welke tot deze iwoolgemeenschap behoren; een geïnitieerde man die tot een andere iwoolgemeenschap behoort, bijv. tot die van Betabib, mag in Kigonmedip niet in het iwool komen. Wel hebben sommige dorpen historische en verwantschapsbanden. Zo ligt verder westelijk het dorp Ebonatera, dat als een afsplitsing van Kigonmedip is ontstaan en dat een eigen iwool bezit, maar de mannen uit beide dorpen mogen elkanders iwool bezoeken. Wij als niet-ingewijden, mogen niet in een iwool komen en wij mogen zelfs niet door de ingang naar binnen kijken; op dit punt zijn wij, zoals Bomdogi het eens uitdrukte, nog maar onmondige kinderen. Veel is er in het iwool waarschijnlijk ook niet te zien; men schijnt er het varkensvet te bewaren, dat in het leven blijkbaar een belangrijke rol speelt. Het woord voor varkensvet mag men niet uitspreken in tegenwoordigheid van vrouwen.

Links en rechts van de achterzijde van het iwool treft men altijd enkele heesters met rode bladeren (*Cordyline spec.*) aan. Wat zij voor rol spelen in het leven van de Sibillers is niet bekend.

Soms staat er op het plein nog een tweede huis, het 'bogaam', waar ook mannen uit andere dorpen mogen komen. In dit huis heeft men een stookplaats en het dient ook als een soort kombuis voor de mannen. Als de inwoners van het dorp overdag in hun tuinen aan het werk zijn, blijft er altijd een oudere man in het dorp om het iwool te bewaken. De mannen slapen of bij hun gezin thuis of in het iwool.

Behalve deze mannenhuizen kent men ook vrouwenhuizen, waarin de vrouwen zich terugtrekken bij speciale gebeurtenissen zoals bij de bevalling. Het vrouwenhuis, 'sogaam', staat buiten het dorp en is voor mannen verboden.

Gaan de bewoners uit dan worden de huizen met latten dichtgemaakt en dat doet men ook 's nachts. Overdag is er in het dorp niet veel te beleven, want iedereen is in de tuinen aan het werk. Vandaar dat de antropoloog, de ethnoloog en delinguïst hun onderzoek alleen kunnen doen als zij bij een dorp in bivak gaan; 's avonds en 's ochtends vroeg als de bevolking thuis is kunnen zij hun gegevens verzamelen.

Bij ons eerste bezoek aan Kigonmedip zijn alleen de iwoolbewaarder en een jongetje thuis. Zij zijn gastvrij en bieden ons een paar gepofte batatenknollen aan en wij geven wat sigaretten als tegengift. Het enige waar men met zorg op moet letten is dat men geen etensresten in of bij het dorp op de grond laat vallen; dat is hier verboden, want het kan de oorzaak van veel ongeluk zijn. Veel is er in Kigonmedip niet te beleven. Daar uit het westen langs de helling van de Tamal een wolkenveld komt aandrijven, dat ons een lichte motregen bezorgt, gaan wij terug, maar langs een andere, kortere route. Daarbij bezoeken wij nog een van de buitenwijken van Kigonmedip. De huizen staan hier zonder regelmaat en een iwool ontbreekt. De motregen is overgegaan in een flinke bui en wij schuilen onder de dakrand van de huizen. De meeste bewoners zijn thuis. De mannen maken een praatje met Sneep en Herberts; de vrouwen en kinderen kunnen hun nieuwsgierigheid niet bedwingen en zitten op enige afstand met belangstelling naar ons te kijken. Het schijnt dat wij een amusant schouwspel opleveren, want er wordt veel gelachen. Een oude man is zo hoffelijk om de regen voor ons te bezweren. Hij neemt wat as en blaast die in de richting waar de regen vandaan komt en daarbij houdt hij een heel verhaal. Veel helpt het niet, want terwijl wij verder lopen begint het steeds harder te regenen. Het pad voert op sommige plaatsen door modderpoelen, waar men tot aan de knieën door de zachte, zwarte modder soppert. Het is vermoeiend om telkens een been uit de modder te moeten trekken, terwijl het andere been alweer wegzinkt. Opgewekt horen wij Sneep tegen Herberts zeggen dat hij dit pad nog nooit zo droog heeft gezien en voor ons wordt er ter aanmoediging bij verteld dat dit een van de beste paden van het gebergte is; voorwaar een zeer 'opwekkend' idee. Wij sopperen door, klimmen tegen spekgladde hellingen op en gaan weer door de rivier, terug naar Mabilabol; in het tempo waarin Sneep en Herberts door het terrein gaan is het inderdaad maar drie kwartier van Mabilabol naar Kigonmedip, maar bij volgende gelegenheden houden wij er rekening mee dat er een verschil bestaat tussen 'bestuurskwartiertjes' en onze kwartiertjes.

Dergelijke tochten worden er vele gemaakt in de begintijd. Zij zijn uitermate geschikt als voortraining voor de grotere tochten die zullen volgen, en voor de mensen die uit Nederland voor het eerst in Nieuw-Guinea komen is het goed om op deze wijze aan het lopen in dit klimaat te wennen.

De dorpen zijn alle volgens hetzelfde principe gebouwd. Elke

iwoolgemeenschap heeft zijn kring van woonhuizen om het plein met het iwool en verder de buitenwijken: groepen van enkele huizen op maximaal een half uur lopen van het hoofddorp af. Er zijn slechts kleine verschillen; zo is het iwool van Toelo nog door een lage schutting omgeven en naast de ingang hangt een rij onderkaken van varkens. Veel mensen wonen er in zo'n dorp niet; Kigonmedip heeft slechts honderd vijftien inwoners. Hoewel een man meer dan één vrouw mag hebben, komt dit slechts weinig voor. Van de vijftewintig gehuwde mannen van Kigonmedip hebben er slechts drie elk twee vrouwen.

De bevolking woont dus zeer verspreid in kleine groepen bij elkaar. Dit vindt zijn oorzaak in de onvruchtbaarheid van de grond waarop de tuinen worden aangelegd. Men teelt bataten (sweet potatoes: *Ipomoea batatas*) en keladi (*Colocasia esculenta*). De batatentuin liggen tegen de helling, de keladituin meer in het dal. Het gewone voedsel bestaat uit bataten, hier 'boneng' genoemd; de keladi ('om') wordt bij bepaalde ceremoniën gegeten. Om een tuin te maken, kapt men een stuk bos zoveel mogelijk schoon. Grote bomen laat men staan; men stookt een vuur rondom de stam om de boom te doden. Dood en bladerloos neemt zo'n boom praktisch geen licht weg en het spaart veel werk als men hem laat staan. Op de luchtfoto's zijn deze groepen kale bomen duidelijk te zien en voor onze komst hier was het voor ons een raadsel wat dit voor bomen waren; de oplossing is dus dat het slechts de dode bomen in de tuinen zijn.

Lang kan men een tuin niet gebruiken, want de grond is spoedig uitgeput. Er moet dan een nieuwe tuin worden aangelegd: de oude tuin blijft ongeveer twintig jaar braak liggen en het bos neemt er weer bezit van. Waar men dagelijks bataten moet oogsten, wil men de tuinen zo dicht mogelijk bij huis hebben en elk dorp of buurt heeft dus een groot gebied om zich heen nodig voor tuinen die in gebruik zijn en voor de toekomstige te beplanten tuinen. Gezamenlijk worden de tuinen schoongekapt en voorzien van een omheining om de varkens erbuiten te houden, maar de tuin wordt dan verdeeld in percelen die ieder hun eigenaar hebben. Elk lid van de gemeenschap, man, vrouw of kind heeft zijn eigen stuk grond dat moet worden bewerkt en heeft dan ook zelf recht op de oogst. Alleen de allerkleinste kinderen hebben nog geen eigen tuin. Bataten mogen zonder meer worden geplant, maar het planten van keladi is aan bepaalde voorschriften en ceremoniën gebonden. Zo mag een man die de vrucht van de schroefpalm

(*Pandanus*) heeft gegeten die dag niet in de keladituin komen, omdat het gewas anders niet zal groeien. Hoe ver de landerijen van een dorp zich uitstrekken is nog niet geheel duidelijk, maar soms legt men tuinen aan op een afstand van een uur of meer lopen van het dorp. Betabib, dat ongeveer drie kwartier of een uur lopen westelijk van Mabilabol ten noorden van de Ok Sibil ligt, maakt een nieuwe keladituin op de zuidelijke oever van de rivier tegenover Mabilabol.

De knollen worden in de hete as gepoft. Zij worden daarna nog maar oppervlakkig van as gezuiverd en dit heeft het voordeel dat de mensen ook nog een hoeveelheid zouten binnenkrijgen. Behalve knollen eten de Sibillers praktisch alles wat zij aan dieren kunnen krijgen: buideldieren, ratten en muizen, hagedissen, kikkers, rupsen en libellelarven. Vrouwen en kinderen gebruiken hun mem wel als schepnet en vangen daarmee kikkervisjes, die rauw gegeten worden. Er is op dierlijk gebied weinig dat niet gegeten wordt. Varkensvlees eet men alleen bij feestelijke gelegenheden. Verder worden nog allerlei vruchten gegeten, zoals pisangs en vruchten van de schroefpalm (*Pandanur*soorten). Eetgerei heeft men niet veel; uit schouderbladen en meer nog uit het bekken van varkens maakt men lepels. De laatste zijn de mooiste; het darmbeen vormt de eigenlijke lepel, het zitbeen de steel. Vaatwerk bezitten de Sibillers niet, trouwens, dat is in het grootste deel van Nederlands-Nieuw-Guinea onbekend; slechts bij het Sentanimeer bakt men potten van klei. Onze lege blikken en flessen vinden dan ook veel aftrek.

In alle dorpen treft men zwarte varkens aan. Aan eigenlijke veeteelt doet men hier niet. De fokberen lopen verwilderd in het bos rond en in de dorpen vindt men alleen zeugen, gecastreerde beren en biggen. 's Ochtends trekken de varkens uit het dorp er op uit om in de omgeving naar voedsel te zoeken; 's avonds komen zij daar weer terug om hun plaats in huis in te nemen, waar zij met de bewoners de nacht doorbrengen. De bestuursambtenaar Sneep heeft zich ook zo'n Papoeavarken aangeschaft, 'Bertje', dat overdag buiten rondloopt, maar tegen donker thuiskomt. Het is een komisch gezicht om Bertje te zien thuiskomen; hij komt ergens uit het riet te voorschijn, holt een eind en blijft dan even doodstil staan, rent weer een eind en staat dan weer stil; zo gaat hij met rukjes de heuvel op en het huis van Sneep binnen. Daar vindt hij dan een pan met rijst die met een luid gesmak wordt leeggegeten. Door Sneep laat hij zich eens behaaglijk krabben, maar met al die nieuwelingen heeft hij niet veel op; het wordt Bertje

hier veel te druk en later blijft hij dan ook maar buiten slapen. In een poging om de varkensstand te verbeteren heeft men een Europese fokzeug geïmporteerd, maar dat is geen succes, want zoals gezegd alle fokberen lopen vrij rond in het bos en van een gecontroleerde rasverbetering komt dus niets. Voor dit Europese varken is een fraai varkenshok gemaakt, maar zo nu en dan breekt het door de omheining heen en bezorgt ons veel vermaak als Papoea-agenten en dragers trachten het weer terug te drijven. Het dier is sterk en de mannen zijn er als de dood voor. Het eind is dan ook dat men het maar een paar dagen vrij laat rondlopen; veel kwaad kan het dier niet doen, behalve onze paden omwoelen.

Honden heeft men in de Sibilvallei niet veel; slechts een enkele maal komen er mensen met honden bij ons aan. Dit verklaart waarschijnlijk ook voor een deel de kostbaarheid van snoeren hondetanden; men heeft heel wat dieren nodig om één zo'n snoer te maken. (Pl 13).

In het oostelijk deel van de Sibilvallei begint het wetenschappelijk onderzoek. De eersten die elders een bivak opslaan zijn de linguïst Anceaux en de ethnoloog Pouwer. Zij vestigen zich met twee politieagenten en een tolk in een bivakje bij Kigonmedip. De agenten zorgen voor de werkzaamheden in het kamp en houden een oogje op het bivak als de twee onderzoekers in het dorp of in de tuinen bezig zijn. Het verblijf zal een week duren en voor die periode zijn voedselvoorraden meegenomen. Het verbaast de leiders dan ook niet weinig als er na vier dagen bericht komt dat het voedsel bijna op is. Hoewel de meegegeven hoeveelheden ruim zijn berekend en een looper elke dag nog een vers broodje heeft gebracht, worden er nieuwe voorraden gestuurd. Later komen Anceaux en Pouwer met een groot overschot terug; het blijkt dat zij een blik als stoel hebben gebruikt, er daarom niet in hebben gekeken en dus de rijst niet hebben gevonden.

Anceaux begint met behulp van een tolk, een Moejoe die met een Sibilse is getrouwd, gegevens over de taal te verzamelen. Woordenlijsten worden samengesteld, de vervoeging van de werkwoorden wordt nagegaan en de zinsbouw wordt bestudeerd. Alle verkregen gegevens worden gecontroleerd door gesprekken met andere mensen. De spelling van de woorden levert nog wel enige moeilijkheden op, want de uitspraak wisselt nogal eens. Zo zeggen sommige mensen 'jamboelgi' (klein) anderen 'jamboergi'; de l en de r worden hier vrijelijk verwisseld. Overigens kan men soms op een merkwaardige manier nog nieuwe woorden vinden. Op de dag dat voor de eerste

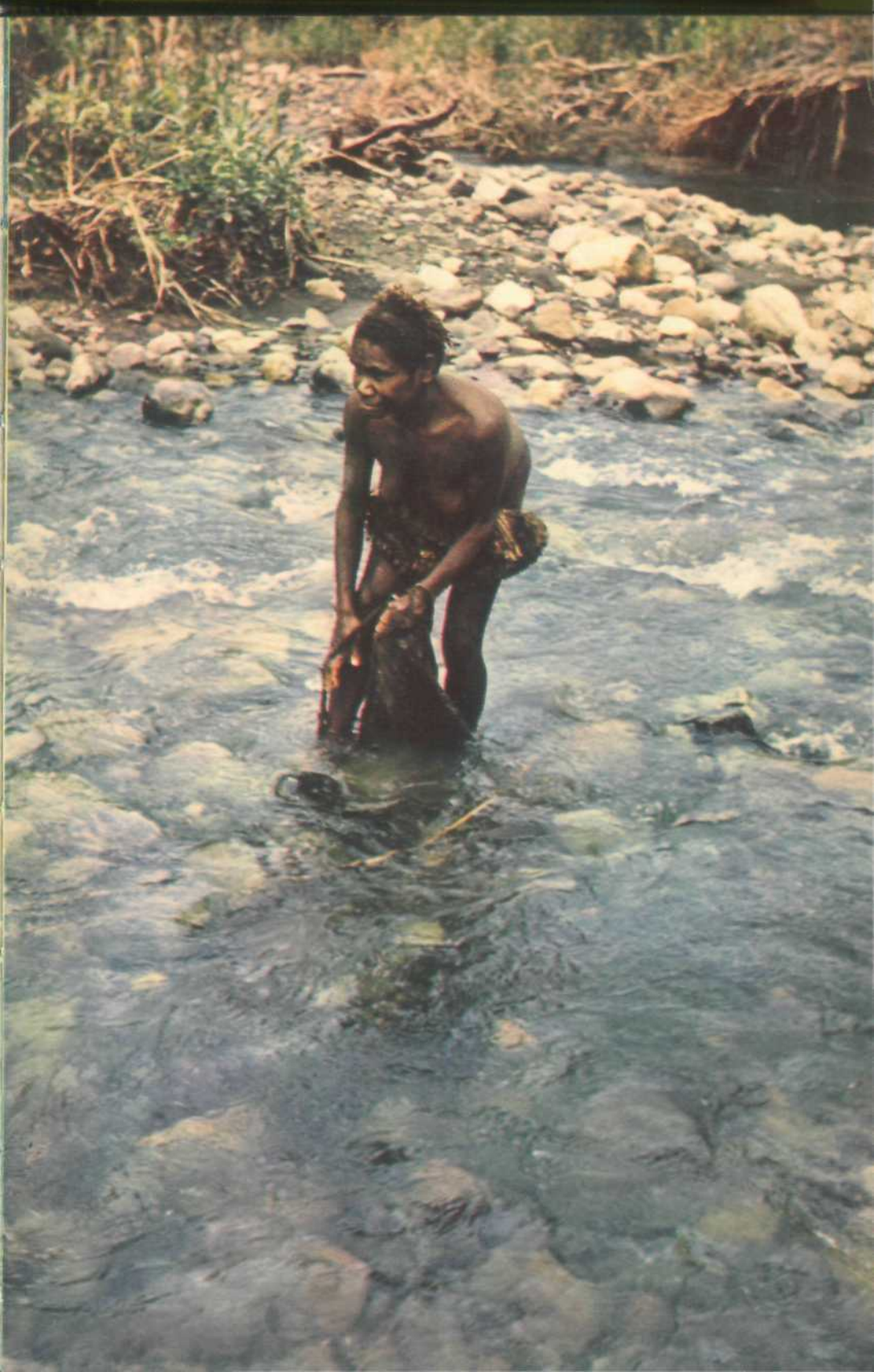
maal voorraden bij het basiskamp worden afgeworpen, klimt Anceaux in een klein boompje om een beter uitzicht op het vliegveld te hebben, maar het boompje is niet sterk genoeg en hij valt eruit, gelukkig zonder persoonlijke schade. Uit de opmerkingen van de omstanders komt een voor Anceaux nieuw woord voor vallen te voorschijn. Het blijkt dat de Sibillers een ander woord voor vallen van enige hoogte dan voor vallen bij lopen hebben.

De andere deelnemers trachten ook iets van de taal te leren en daarbij gebruiken zij een woordenlijst die door de bestuursambtenaar Hermans is samengesteld toen hij zich hier voor de aanleg van het vliegveld vestigde. Wij moeten er wel aan wennen dat 'nè' niet neen maar ja betekent en dat het Sibilwoord voor neen 'dò, dòjo' of 'adò' is; 'sigip' betekent genoeg, 'magison' is meer en 'boerotai' is het woord voor brengen. Voor de handel in dieren is deze woordenschat al heel wat; veelvuldig hoort men dan ook de kreet: 'Kolson, awotson boerotai', hetgeen betekent: kikkers, hagedissen brengen. Wordt er te veel van een soort gebracht dan is het 'sigip', willen wij meer hebben dan is het 'boerotai magison' (brengen, meer). Daarbij nog wat namen voor de dieren en zo nodig de toevoeging 'jamboelgi' (klein) of 'dalogi' (groot) en dan loopt de handel vlot. Komen wij in het veld vreemden tegen, dan zeggen wij 'kaga kaga mok-mok' (kaga = man, mok-mok = goed), goed volk, en wij vragen 'Abib kopma?' (Waar kom je vandaan?; feitelijk huis of dorp, waar?). Bij de handel behoeft ook niet veel gesproken te worden; wij laten zien wat wij aan te bieden hebben en is het naar de zin van onze klant, dan trekt hij de wenkbrauwen op en dat is een voldoende antwoord. Het is merkwaardig om te zien hoe Sibillers en blanken een geanimeerd gesprek kunnen voeren zonder dat de een iets van de ander verstaat. Een zekere voorzichtigheid is echter wel geboden, want er kunnen vreemde misverstanden ontstaan. Dat ondervond een van de deelnemers die een foto van een vrouw wilde nemen. Zij begreep hem verkeerd en enige tijd later kwamen enkele opgewonden mannen zich beklagen. Met behulp van de bestuursambtenaren en de tolk Kotanon was dit misverstand spoedig uit de weg geruimd en lachend verdwenen de beledigde lieden. Bij de handel hebben wij dikwijls de hulp van de bestuursambtenaren nodig om de prijzen vast te stellen. Als wij te veel betalen en de markt overstromen met voor de Sibillers waardevolle voorwerpen, dan komt er een devaluatie, die het leven voor de bewoners niet gemakkelijker maakt. Men heeft dat vroeger op andere plaatsen in het

bergland gehad waar men een te grote hoeveelheid kaurischelpen als betaalmiddel invoerde; er trad een waardevermindering van het 'geld' op en er moest naar een nieuwe 'munt' worden gezocht. Wij hebben als betaalmiddel: kralen, knopen om op de neus te dragen of om aan een halsketting te rijgen, plastic limonaderietjes om door de neus te dragen, veiligheidsspelden als oorhangers, scheermesjes, doosjes lucifers, tabak. Als pasmunt gebruiken wij biscuits en als groot geld messen, kapmessen, bijlen en gekleurde lappen. Lucifers zijn erg in trek; zij besparen de mensen veel werk bij het maken van vuur. Vroeger nam men daarvoor een lang stuk zeer dunne rotan, dat om een stuk hout wordt geslagen en zeer snel heen en weer wordt getrokken totdat het hout gaat gloeien; men neemt dit stuk rotan in de vorm van een dikke gevlochten armband mee op reis, maar in onze omgeving is dit hulpmiddel geheel door de lucifers verdrongen.

Pouwer registreert de inwoners van het dorp. Hij noteert hun namen en zoekt hun verwantschap uit: wie is met wie getrouwd, hoe heten hun ouders, hoeveel kinderen zijn er uit hun huwelijk geboren en hoeveel zijn daarvan nog in leven. Geboortedata weet de bevolking niet, maar soms is een vrij nauwkeurige schatting te maken omdat men aanwijzingen geeft als: 'Dat kind is geboren toen het vliegveld werd aangelegd' of 'Toen hadden wij die tuin net beplant.' De verdeling van de tuinen over de inwoners wordt nagegaan, hoe het beplanten gaat, of er bepaalde voorschriften in acht worden genomen, of er bepaalde ceremoniën voor de oogst zijn enzovoort. Het is een tijdrovend werk, want behalve dat een herhaalde controle nodig is, moet de onderzoeker eerst het vertrouwen van de bevolking winnen. Niets is zo geschikt daarvoor als het bivakkeren bij een dorp, zodat men dagelijks met de mensen omgaat. Het blijft dan ook niet bij één bezoek, maar verscheidene malen wordt het bivak bij Kigonmedip betrokken. In de periode daartussen worden de verzamelde gegevens geordend en bestudeerd en dat gebeurt te Mabilabol, want het werken aan een tafel is altijd nog gemakkelijker dan zittend op een blik.

Uit de vele gesprekken die Pouwer met zijn informanten heeft, komen allerlei interessante zaken te voorschijn. Zo antwoordt een Sibiller op de vraag wie zijn schoonvader is: 'Maar die is toch al lang opgegeten!' Het blijkt dan dat men hier vroeger aan kannibalisme deed. In de laatste twintig jaar schijnt dat nog sporadisch te zijn voorgekomen. Men doodde dan een man en at hem op als een moedwillige belediging van het dorp waar de man woonde en het gevolg was een

oorlog. Tegenwoordig wordt er nog wel eens een oorlog gevoerd, maar daarvoor heeft men dan een andere aanleiding.

Tijdens ons verblijf in de Sibilvallei is er een oorlog gevoerd tussen de dorpen Sagsaga en Lewengbon (ten westen van Betabib). In vergelijking tot de grote oorlogen die wij kennen is een Sibilse oorlog meer een sportief gebeuren, al vallen er ook doden bij. Aanleiding tot deze strijd was de dood van een man in het dorp Sagsaga. Men gelooft niet erg in een natuurlijke dood, maar wijt het overlijden eerder aan toverij. Er moet dus zwarte kunst in het spel geweest zijn en het kan niet anders of Lewengbon herbergt de schuldige. Daar moet natuurlijk iets aan gedaan worden en Sagsaga roept de bemiddeling van mensen uit een bevriend dorp in om de keladituinen van Lewengbon te vernielen. Men kiest juist de keladituinen omdat keladi gegeten wordt bij allerlei religieuze gelegenheden. De Lewengbonners voelen zich onschuldig en zijn zwaar beledigd en de enige oplossing is dus vechten. Men pleegt geen overvallen op dorpen, en vrouwen en kinderen lopen geen gevaar. Volgens Sibils gebruik wordt in gemeenschappelijk overleg vastgesteld wanneer de oorlog zal beginnen. De beide partijen kappen samen het slagveld schoon en dan kan de strijd aanvangen. Deelname aan de strijd is niet beperkt tot de twee oorlogvoerende kampongs, maar ook mannen uit bevriende dorpen mogen meedoen. Zo is ook Kigonmedip uitgenodigd en langs die weg bereiken ons berichten over de oorlog, want Pouwer en Anceaux horen daar de verhalen over de strijd. Op de grond rollend van het lachen vertelt een Kigonmediper hoe een van de tegenstanders door een pijl op een uiterst pijnlijke plek is gewond. Deze deelname van andere dorpen verklaart ook waarom wij zo weinig Sibillers in Mabilabol zien; zogenaamd werken zij in de tuinen, maar zij zijn natuurlijk naar het strijdtoneel. De bestuursambtenaar mag geen oorlog in zijn gebied dulden en dus trekt 's middags nog een patrouille uit: Sneep, Nicolas, Tissing, de tolk Kotanon en vier agenten. Nu is het deze middag vrij slecht weer en dan vecht men niet. Wel zijn de mannen in Lewengbon keurig opgeschilderd, zoals men dat bij plechtige gelegenheden en bij feestelijkheden doet: het gezicht rood gemaakt met varkensvet en rode aarde. Dat er oorlog is wordt niet ontkend en er zijn ook twee gewonden. Om de strijd onmogelijk te maken worden alle pijlen (voor zover die niet al te goed verstopt zijn) in beslag genomen. De bogen mogen ze houden, want dat zijn vrij kostbare zaken, die hier ingevoerd worden uit het Moejoegebied en zij zijn ook nodig voor de jacht. De

volgende dag komt er via Kigonmedip bericht dat de oorlog toch doorgaat. De mensen van Lewengbon zijn verontwaardigd, dat juist hun pijlen verbeurd verklaard zijn, want zij zijn eigenlijk de uitgedaagde partij. Zetten zij de strijd niet voort dan zijn zij voorgoed belachelijk. Een nieuwe patrouille onder leiding van de bestuursambtenaar Dasselaar gaat er op uit om poolshoogte te nemen. Het blijkt dat er een nieuw slagveld is klaargemaakt en ditmaal heeft Sagsaga daarvoor gezorgd, dat nu dus feitelijk een thuiswedstrijd speelt. Op het oude terrein zijn de mannen van Lewengbon bezig zich moed in te dansen en zij wachten ook nog op versterkingen. Koekding is al vertegenwoordigd, maar Betabib is er nog niet. Na enig praten blijkt men wel bereid de patrouille naar het nieuwe oorlogsterrein te brengen. Daar is Sagsaga met aanhang zich aan het voorbereiden op de strijd. Het is met dergelijke dingen altijd de vraag hoe de partijen op inmenging zullen reageren. Een snel en doortastend optreden is het best en zo stormen Dasselaar met zijn twee agenten en de met pijl en boog gewapende tolk Kotanon het veld op. Volkomen beduusd laten de Sagsaga-mannen pijl en boog zakken en daarmee is de zaak gered. Dasselaar heeft nu de tijd om de mensen toe te spreken en om hun duidelijk te maken dat het bestuur beslist bezwaar heeft tegen oorlogvoering. Een aantal mannen gaat er vandoor, anderen verstoppen zo goed mogelijk hun pijlen, maar uiteindelijk wordt ook van Sagsaga een hele bundel pijlen in beslag genomen en de politie vindt er nog wat in het struikgewas. Men besluit maar vrede te sluiten en daarmee is de oorlog ten einde, voorlopig althans, want weken later laait hij weer op. Betabib is dan boos op ons, omdat Pouwer daar een bivak heeft betrokken en nu kunnen zij niet meedoen. De bedoeling bij een dergelijke oorlog is dat men doorgaat totdat beide partijen een gelijk aantal doden hebben; loopt het aantal wat hoog op, dan is men eventueel wel bereid om de strijd te staken in de hoop dat bij de partij met het laagste aantal doden nog wel een of twee gewonden zullen sterven en de stand dan toch gelijk zal worden. Bij de strijd worden alleen pijl en boog gebruikt. Men heeft daarvoor speciale mensenpijlen, zoals men bij de jacht ook speciale varkenspijlen en vogelpijlen heeft. Enkelen van de strijders hebben zich beschermd door het dragen van een uit rotan gevlochten kuras, waarschijnlijk een importartikel uit het Moejoegebied. In een van de dorpen wordt ook nog een ander importartikel voor de oorlog gevonden: een ronde, platte steen met een scherpe rand, in het midden waarvan een rond gat zit waardoor een steel kan worden ge-

stoken; het geheel is dan een zeer efficiënte strijdknops waarmee men een tegenstander de schedel kan inslaan.

Het merkwaardige is dat een dergelijke oorlog hier bepaald als een soort feest wordt beschouwd. Bij een vorige oorlog tussen Kigonmedip en Toelo deed zich de moeilijkheid voor dat Toelo over te weinig strijdbare mannen beschikte. Om daar nu bij te helpen en toch onpartijdig te blijven, verdeelde Betabib zijn mannen over beide partijen. Daarbij werd wel afgesproken dat mannen uit Betabib niet zouden schieten op dorpsgenoten die bij de tegenpartij waren ingedeeld.

Nadat Pouwer het vertrouwen heeft gewonnen krijgt hij ook het verhaal te horen over de oorsprong van de mens ¹⁾. Een grote witte rots ('toem') die ergens in de buurt van de Dirksztop ligt werd zwanger, maar tot de geboorte van een kind kwam het niet. Toen werd een aardworm ('oepi') uit zichzelf zwanger. Eerst werden er aardwormpjes geboren, daarna de eerste man en later de eerste vrouw. Van deze twee mensen stammen alle andere mensen af en die hebben zich verspreid over het Sterrengebergte (voor de Sibillers is dat de gehele wereld). De moederworm stierf en ook al haar nakomelingen zijn sterfelijk.

De eerste blanken, die in 1939 tijdens een goudexploratie in de Sibilvallei kwamen, werden vol verbazing aanschouwd; men was er bevreesd voor. De grote witte lichamen en de kostbare, vreemde goederen die zij meebrachten, waren voldoende om hen als wel zeer bijzondere wezens te beschouwen. Zij werden in verband gebracht met de grote witte rots uit het oorsprongsverhaal en men zag in hen de kinderen van deze rots 'toem tenna' (toem = rots, steen, tenna = kind), zoals zijzelf 'oepi tenna', wormkinderen, waren. De rots staat er nog steeds en die is dus onsterfelijk en ook de afstammelingen daarvan, de blanken, werden voor onsterfelijk gehouden.

Later, bij een bezoek aan het gebied van de Ok Bon, wordt in volle ernst aan Pouwer gevraagd of hij zal sterven. Het bevestigende antwoord met de toevoeging dat zijn vader al is overleden, ontlokt aan de omstanders een kreet van verbazing. Bij een bezoek aan een ander dorp wordt hij geïntroduceerd met de opmerking: 'Zijn vader is al dood.' Deze ontdekking van de sterfelijkheid van de blanken zal de Sibillers en hun verwanten wel hebben gerustgesteld; het omgaan met onsterfelijke wezens, geesten en dergelijke is toch altijd enigszins ris- kant.

¹⁾ J. Pouwer: Zij en Wij. Nieuw Guinea Koerier, jrg. 1, no. 194, 1959.

De fysisch anthropoloog De Wilde begint ook met zijn onderzoek in de omgeving van Mabilabol. Zijn meetinstrumenten zijn er nog niet en hij moet zich voorlopig tevreden stellen met het nemen van afdrukken van vingertoppen en handpalmen. Het door de huidlijnen gevormde patroon is niet alleen van belang voor het identificeren van personen (omdat het gedurende het leven niet verandert), maar de frequentie waarin bepaalde types van patronen bij een bevolkingsgroep voorkomen, is kenmerkend voor het ras waartoe deze mensen behoren. Door van een groot aantal mensen vinger- en handpalmafdrukken te nemen, krijgt men de beschikking over gegevens die van belang zijn voor het vaststellen van de verwantschap die er tussen de Sibillers en andere Papoeastammen bestaat. In het begin lijden wij wel aan papierschaarste, maar het blijkt dat de achterzijde van de kalenders die wij in Hollandia ten geschenke kregen, en van de notulen van de bestuursvergaderingen, die ons uit Nederland worden toegezonden, zeer geschikt zijn voor het maken van de afdrukken. Tot ongerief van de bewoners van het kamp verdwijnen alle kalenders uit onze huizen en tot vreugde van de leiders veel papier dat zij anders hadden moeten bewaren. Van elke Papoea van wie afdrukken worden genomen, worden naam en woonplaats opgeschreven, zodat later de gegevens van elkeman met zijn maten kunnen worden aangevuld. Om de naam van een Sibiller te weten te komen heeft men twee mannen nodig. Zelf zal hij zijn naam nooit uitspreken, dat moet een vriend doen. Waarschijnlijk is hij bevreesd dat een of andere geest vat op hem krijgt als hij zijn eigen naam uitspreekt. Voor ons is het moeilijk om alle namen te onthouden, zelfs van de mannen die geregeld ons kamp bezoeken. Het personeel van het kadaster dat hier werkt heeft daarvoor een eenvoudige oplossing: elke Sibiller die als drager wil meegaan op een tocht, krijgt een cijfer op de borst geschilderd. Deze methode heeft maar een bezwaar en wel dat de Sibillers deze versiering zo mooi vinden, dat zij zich graag laten beschilderen, terwijl zij niet van plan zijn om mee te gaan. Is het schilderen afgelopen dan verdwijnt een stel om zich in dagen niet meer te laten zien.

Als de instrumenten van De Wilde zijn aangekomen kan er begonnen worden met het meten. Van elke volwassen Papoea, man of vrouw, wordt een groot aantal maten genomen, zoals bijvoorbeeld lichaamslengte, lengte en breedte van het hoofd, lengte en breedte van de neus. Bovendien worden gegevens genoteerd over de kleur van de huid, van het haar en van de ogen, wijze van inplanting van het haar,

enz. Al deze gegevens zijn van belang om een goede beschrijving van het ras van de Sibillers te geven en de verwantschap daarvan na te gaan. Op den duur wordt het aantal te nemen maten iets verminderd, omdat sommige ervan moeilijk zijn te nemen. Zo is de zithoogte niet te bepalen; de te meten man moet daarvoor rechtop zitten met het hoofd in een bepaalde stand en dat blijkt lastig te verwezenlijken. Deze mensen zijn gewend om gehurkt te zitten met het hoofd iets voorovergebogen en het lukt zelden om hen in de juiste stand te krijgen. Moeilijk is het ook om de mensen te bewegen een lok haar af te staan. Men is bevreesd dat degene die deze lok haar in bezit houdt een zekere macht over de schenker krijgt.

De bestuursambtenaar Herberts tracht soms de hygiëne te bevorderen en de luizenstand te verminderen door Sibillers kaal te knippen. Dat laten de Sibillers gewillig doen, maar zij nemen al het haar zorgvuldig mee, tot spijt van de zoölogen die gehoopt hadden zo een fraaie luizenverzameling te kunnen krijgen.

Bij zijn werk heeft De Wilde assistentie van een of twee mariniers. Terwijl hij aan het meten is, schrijft een marinier de gegevens op; een marinier kan ook de kleuren vaststellen door vergelijking met een kleurenschaal en hij kan de afdrukken nemen (Pl. 26). Zo kan in korte tijd een aantal mensen worden onderzocht. Dat is vooral van belang als het onderzoek zich uitstrekt tot verderaf gelegen dorpen. De Wilde slaat daar zijn bivak op en moet de bevolking onderzoeken als zij 's middags uit de tuinen in het dorp terugkeert of voordat zij 's ochtends weer wegtrekt. Hij verricht zijn werk in het begin samen met de gouvernementsarts Romeijn, want ook die wil de bevolking onderzoeken. Oorspronkelijk was het de bedoeling dat slechts één arts met de expeditie zou meegaan, en deze zou dan steeds in het basiskamp moeten verblijven om de geneeskundige verzorging van de deelnemers, mariniers, politie en dragers op zich te nemen; bovendien was het bij het vrij drukke luchtverkeer wel goed om in geval van een ongeluk een dokter bij de hand te hebben. Kort voordat de expeditie begon werd een tweede arts, Tissing, aan de expeditie toegevoegd; beide artsen krijgen daardoor meer vrijheid om zich ook in het veld te bewegen. Door Romeijn wordt een onderzoek ingesteld naar het voorkomen van framboesia, maar zoals reeds werd gezegd, veel komt deze ziekte hier niet voor.

Gedurende enkele maanden komt een specialist op het gebied van bloedgroepen, L. E. Nijenhuis, in de Sibilvallei werken. Hij heeft

reeds in Nederland bloedmonsters van Papoea's uit verschillende streken van Nieuw-Guinea onderzocht, maar het bezwaar is dat dan een aantal bloedgroepen niet of moeilijk te bepalen is. Voor enkele groepen heeft men verse bloedmonsters nodig; door de lange duur van het transport vanuit het binnenland naar Nederland kunnen er veranderingen optreden, die een onjuist beeld van de samenstelling van het bloed zouden geven. Van een groot aantal Sibillers wordt bloed onderzocht en daarbij niet slechts de gewone bloedgroepen, zoals A, B, AB, O en de Rhesusfactor, maar ook nog enkele andere factoren. De frequentie waarin deze groepen voorkomen geeft belangrijke aanwijzingen over de verwantschap van de Sibillers met andere stammen. Voor zijn werk is Nijenhuis gebonden aan het basiskamp, want zijn uitrusting is niet gemakkelijk te vervoeren. Voor hem is een ijskast meegenomen, die ook door de andere deelnemers wel wordt gewaardeerd, en zelf brengt hij nog een broedstoof en vele kisten met benodigdheden mee. Over het algemeen laten de Sibillers zich gewillig een paar druppels bloed afnemen. Nijenhuis loert op elk nieuw gezicht dat hij ziet en troont de man mee naar zijn werktafel; als beloning krijgt het slachtoffer een sigaret, een knoop of een plastic limonade-rietje. Achteraf blijkt dat sommige bezoekers dit onderzoek niet op prijs hebben gesteld. Enkele mannen uit het dal van de Ok Bon die in Mabilabol op bezoek zijn geweest willen zich niet meer laten meten; zij vertrouwen het niet meer. Zelf gaat Nijenhuis naar Toelo, Kigommedip en Betabib om bloed te halen en van plaatsen die verder af liggen worden de bloedmonsters, die Romeijn verzamelt, per helikopter naar Mabilabol gebracht. Op deze wijze kan bloed van een groot aantal mensen uit verschillende delen van de vallei worden onderzocht. Willige slachtoffers zijn de deelnemers aan de expeditie, die graag van de gelegenheid gebruik maken om hun bloedgroepen uitgebreid te laten bepalen. Men moet daar wel wat voor over hebben, want met een dooernstig gezicht wordt aan de algemeen leider verteld dat hij een negatieve nul is (bloedgroep 0 en Rhesus-negatief), terwijl aan een vooraanstaand bezoeker wordt verteld dat hij het meest op een Mandobo (stam uit het laagland bij Tanah Merah) lijkt.

Reynders, die reeds vroeger een tijdje in de Sibilvallei is geweest (hij logeerde toen bij de bestuursambtenaar) trekt er elke dag op uit. Hij heeft een Moejoe uitgekozen om hem te helpen bij het verzamelen van grondmonsters. Met een grondboor worden monsters van de verweringsbodem verzameld en kuilen worden gegraven om het profiel

van de opeenvolgende lagen te kunnen bestuderen en fotograferen. Nagegaan wordt, hoe de samenstelling van de bodem is in verband met de gesteenten waaruit hij is ontstaan. De grondmonsters worden in zakken bewaard. Daar zij moeten worden gedroogd, wordt er een rek gebouwd met een dakje erboven, dat in ons bivak als 'het haringstalletje' wordt aangeduid. Als Reynders op tocht gaat, wordt deze stellage door de zoölogen in beslag genomen; zij spannen er verticaal een wit laken in, dat door twee bureaulampen wordt verlicht en zo krijgen zij een verplaatsbaar scherm om in de naaste omgeving van het kamp 's avonds insecten te vangen die op het licht afkomen, en dat zijn er heel wat.

Het verzamelen van dieren is echter niet alleen nachtwerk. Ook overdag wordt er veel aan de verzamelingen toegevoegd. De Sibillers brengen steeds materiaal aan dat moet worden geconserveerd. Voor het afwerpen van de voorraden worden de rietvelden aan weerszijden van het vliegveld kort gekapt en daaruit komen vele kikkers en hagedissen te voorschijn, die ons door kleine Sibillertjes worden gebracht. Men heeft wel de neiging om de soorten te brengen die klein blijven, want daar zit toch niet zoveel vlees aan; een enkele maal wordt een grote kikker gebracht en daarvoor betalen wij een hogere prijs om de inlevering aan te moedigen. Slangen komen uit dit rietveld ook te voorschijn, voornamelijk exemplaren van een soort ringslang (*Natrix*) en van *Stegonotus modestus*. Slechts één echte gifslang (*Micropechis ikabeka*) krijgen wij uit dit gebied; marine-arts Tissing vond die langs het pad van Betabib naar Lewengbon. De bevolking is doodsbenauwd voor slangen, ook al zijn deze ongevaarlijk. Men brengt ze met de kop zorgvuldig in bladeren gebonden en als een van ons met een (dode) slang over het erf loopt, hollen alle kinderen weg.

Vrouwen en kinderen uit Kigonmedip komen kleine, bijna zwarte kikkers met een spitse snuit brengen (*Asterophrys minima*), diertjes van twee en een halve centimeter lang; het is een van die soorten (die in Nieuw-Guinea talrijk zijn) welke de eieren niet in het water leggen, maar in de grond of in holten van vermolmde boomstammen. De eieren zijn naar verhouding groot en zeer rijk aan dooier; zij ontwikkelen zich rechtstreeks tot kleine kikkertjes en er komt bij deze soorten dus niet een in het water levend larvestadium voor. Het merkwaardige is dat deze soort wel uit Kigonmedip wordt gebracht, maar niet in de omgeving van ons kamp schijnt voor te komen. Bij ons is zeer algemeen een soort die op de bovenste oogleden een klein uitstekend

horentje heeft (*Sphenophryne cornuta*); de rug is bruinachtig, de buik rossig van kleur.

Het feit dat wij goede prijzen bieden voor kikkers en dergelijke dieren dringt tot ver in de omgeving door en zo komt er zelfs een man uit het dal van de Ok Tsjop (een afstand van een dag lopen) om vier kikkers te verkopen; ook uit een dorp dat ten zuidwesten van Ariemkop ligt komt iemand kikkers brengen. Dat zijn waardevolle aanwinsten, want het blijken heel andere soorten te zijn dan die welke wij in onze omgeving vinden. Van de meeste soorten worden vrij veel exemplaren bewaard om later uitvoerig de variaties te kunnen bestuderen. Sommige van deze soorten hebben in Nieuw-Guinea een grote verspreiding, maar van plaats tot plaats treden kleine verschillen in de kenmerken op. Door nu seriën te verzamelen en die met exemplaren van andere vindplaatsen te vergelijken, kunnen wij een inzicht krijgen in de waarde van de plaatselijke verschillen; van vele soorten kan men op deze wijze rassen onderscheiden, die ieder een bepaald verspreidingsgebied in Nieuw-Guinea hebben. Op alle plaatsen die door ons bezocht worden wordt opnieuw verzameld om de verspreiding van de soorten in het gebergte vast te leggen. Van plaats tot plaats kan deze sterk verschillen en ook op verschillende hoogten treft men in het gebergte weer andere soorten aan.

Behalve de doline achter ons bivak vindt men dergelijke met water gevulde inzinkingen in het terrein ook elders in het bos, bijvoorbeeld langs het pad van Mabilabol naar de kampong Betabib. Ook in het dal, aan de voet van de terrashelling, liggen enkele dolines. Die in het dal hebben langs de oever een dichte begroeiing van waterplanten; tussen de hoge, slanke *Araucaria*'s liggen zij daar als idyllische vennetjes. In een droge periode komt de doline aan het pad naar Betabib droog te staan, maar voordat het zover is, gaan wij kijken wat er aan dieren in leeft. In vele zoete wateren van Nieuw-Guinea komen garnalen en kleine kreeften voor en daar informeren wij naarstig bij de Sibillers naar. Als wij een plaatje laten zien, noemen zij de naam „ok siep” (ok = water, siep = luis) en zij vertellen dat men deze dieren wel eet als er voedselgebrek is. Met een hark trekken wij grote plukken waterplanten op de kant en pluizen die uit. De ok siep blijken dan larven van libellen en waterjuffers te zijn; later krijgen wij er nog grote hoeveelheden van aangeboden in ruil voor knopen of waterbiscuits. Verder zitten er nog kikkervisjes (larven van een boomkikkersoort), waterwantsen en draaikevertjes in; van garnalen echter geen spoor. We

vissen nog in andere dolines, maar het resultaat is steeds hetzelfde; garnalen ontbreken in de Sibilvallei beslist. De fauna van de Ok Sibil is zo mogelijk nog armer. Vissen zijn er niet; het enige dat er gevangen wordt zijn kikkervisjes en larven van haften (eendagsvliegen). De kikkervisjes uit de rivier zijn heel anders dan die uit de doline; zij zijn aangepast aan het leven in snel stromend water: sterk afgeplat met een grote zuigschijf om de mond, waarmee zij zich aan stenen kunnen vasthechten opdat zij niet door de stroom worden meegesleurd. Dat er geen vissen in de Ok Sibil voorkomen, verwondert ons niet erg. De sterk wisselende waterstand is voor vissen waarschijnlijk een ongunstige factor: de ene dag een woest kolkende stroom, enkele dagen later een bijna geheel droge bedding. Zelfs op dagen met enige regenval is de rivier op vele plaatsen maar enkele centimeters diep. De ondergrondse loop van de Ok Sibil zal ook een belemmering vormen voor vissen, kreeften en krabben om de Sibilvallei te bereiken.

Zoogdieren zien wij niet veel in de Sibilvallei. Voor een deel zal dat het gevolg zijn van de jacht; ratten en buideldieren gelden hier als een lekkernij en waar men de kans krijgt, vangt men ze. Dat dit niet dagelijks het geval is, blijkt wel uit het feit dat men bij de betaling van de bruidsprijs ook een aantal ratten bedingt. In de dorpen van de Sibillers treft men geen ratten aan; daar heerst in dit opzicht een voorbeeldige hygiëne, zij het ook dat die niet bewust hiervoor wordt toegepast. Men haalt niet meer knollen uit de tuinen dan men voor direct gebruik nodig heeft en er zijn dus geen opslagplaatsen van voedsel die ratten aantrekken. Het menu is ook niet zo overvloedig dat er veel restjes overblijven en mocht dat toch het geval zijn, dan verbrandt men die liever dan ze te laten liggen; een kwaadwillende die zich van voedselresten meester maakt, kan met toverij veel onheil aanrichten. De schaarste aan zoogdieren en hun grote waarde als voedsel maken, dat de bevolking in het begin weinig neiging vertoont om deze dieren te koop aan te bieden, maar langzamerhand lukt het toch om een kleine verzameling bijeen te brengen. De voedselsituatie is door de komst van de expeditie voor vele Sibillers verbeterd; bij ons krijgen zij dikwijls een goed maal en dus kunnen zij nu wel eens een rat afstaan. Twee soorten ratten en vijf soorten buideldieren worden ons gebracht.¹⁾

Een van de ratten (*Pogonomys macrourus*) is een boomedier met een zachte, wollige pels; de rug is donkerbruin tot grijsbruin, de buik is helder wit en de staart eindigt in een kale punt, die als grijporgaan

¹⁾ De zoogdieren zijn gedetermineerd door A. M. Husson.

wordt gebruikt om zich aan takken vast te klemmen. De andere ratensoort (*Rattus leucopus ringens*) leeft op de grond; de vacht is slechts bij zeer jonge dieren enigszins wollig, terwijl de volwassen ratten zachte, rechte haren hebben met daartussen harde, stugge borstelharen. De rug is donkerbruin tot bijna zwart en de buik is grijs; meestal hebben deze dieren een witte vlek op de borst, die zich soms als een smalle strook over de lengte van de buik voortzet. Onder de buidelieren bevindt zich de veerstaart buidelmuis (*Distoechurus pennatus*), waarvan de staart aan weerszijden een rij lange haren draagt, zodat deze op een vogelveer gelijkt; het kleurpatroon van de kop lijkt op dat van de das met twee overlangse, zwarte strepen die door een witte streep van elkaar zijn gescheiden. Verder worden nog de buidelslaapmuis (*Eudromicia caudata*) en twee soorten buidelratten gevangen, waarbij een exemplaar van *Neophascogale lorentzii*. Een langer voortgezet onderzoek zal waarschijnlijk nog andere soorten opleveren. Men draagt hier huiden van de gestreepte buideleekhoorn (*Dactylopsila spec.*) als voorhoofdsband en staarten van dit dier worden als versiering aan armbanden gedragen; aan een armband vinden wij ook een staart van een buidelmarter (*Satanellus albopunctatus*). Het is dus waarschijnlijk dat deze dieren in de Sibilvallei voorkomen, al moet men er rekening mee houden dat dergelijke voorwerpen ook door handel met andere stammen kunnen zijn verkregen. Wij laten de Sibillers afbeeldingen zien van boomkangoeroes en mierenegels, maar deze dieren zijn hier volkomen onbekend.

Met de vogelwereld is het beter gesteld.¹⁾ Het grote aantal kikkers dat hier voorkomt, levert voldoende voedsel op voor drie reigersoorten. Dikwijls zien wij boven het bos aan de overzijde van de rivier de middelste zilverreiger (*Egretta intermedia*) voorbijzweven; soms wandelt hij over het vliegveld of hij staat bij de doline tussen het riet op kikkers te azen. Een blauwe reiger (*Notophox novaehollandiae*) en een kwak (*Nycticorax caledonicus*) houden zich hier ook op, evenals een roerdomp (*Dupetor flavicollis*); het voorkomen van zilverreiger, kwak en roerdomp op deze hoogte (1260 meter boven zee) is interessant, want alle drie staan zij als vogels uit het laagland bekend. In de doline leven dodaarsen (*Podiceps ruficollis novaehollandiae*), die hier hun nest hebben gemaakt. Op takken van struiken bij het water zitten dikwijls ijsvogels (*Halcyon sancta*, een trekvogel uit Australië, en *Syma megarhyncha*). De familie van de honingzuigers, die karakteristiek is voor

¹⁾ De determinaties van de vogels zijn verricht door Dr. G. C. A. Junge.

Australië en Nieuw-Guinea, is hier door een aantal soorten vertegenwoordigd: *Melidectes torquatus* met een oranje vlek om het oog en een witte keel, welke tegen de borst wordt begrensd door een zwarte dwarsband, de langsnavel honingzuiger (*Melilestes mearbrynchus*) en enkele andere. Uit het bos aan de overzijde van de rivier krijgen wij brilvogeltjes (*Zosterops fuscicapilla*), kleine vogeltjes met een donker-groene rug, een geelgroene buik en om de ogen de kenmerkende witte randen, waaraan deze vogels hun Nederlandse naam te danken hebben. Bijzonder mooi zijn de duiven, waarvan wij twee soorten vruchtenduiven aantreffen: *Ptilinopus rivoli*, in hoofdzaak groen van kleur met een paarse vlek op de kop, een gele en een witte dwarsband over de borst en de buik groen met paarse vlekken en de grotere *Reinwardtoena reinwardtsi* waarvan de kop, schouders, borst en buik grijs zijn, de rug en de vleugels paarsbruin, de lange staart bruin. Op het hek langs de trap, die van ons huis naar de goedang leidt, zit dikwijls een klein zwart vogeltje met een witte streep over de vleugels en een witte stuit, een tapuitesoort (*Saxicola caprata*). In het bos achter Mabilabol komen zo nu en dan groepen loeries (*Neopsittacus musschenbroekii*) doortrekken, kleine groene papegaaiachtige vogels, met op borst en buik rode vlekken; de onderzijde van de vleugels is rood. De snavels van deze loeries worden dikwijls gebruikt als versiering van halssnoeren. Een trekvogel uit Australië, die zolang het daar winter is in Nieuw-Guinea verblijft, is de bijeneter (*Merops ornatus*); dikwijls zit deze vogel op de lichtdraden van ons bivak, vliegt even op en gaat dan weer op dezelfde plaats zitten. Nieuw-Guinea staat bekend als het land van de paradijsvogels en ook hier ontbreken zij niet. Zowel de grote gele paradijsvogel (*Paradisaea apoda*) als de gouden paradijsvogel (*Parotia carolae*) komt hier voor. In het bos vinden wij hier en daar in de bomen schuilhutjes, die voor de jacht op paradijsvogels worden gebruikt. De fijn verdeelde, gele veren van de grote gele paradijsvogel worden door de Sibillers veel benut als hoofdtooi en soms worden kleine veertjes als versiering van draagtassen gebruikt. Verenbundels worden ons in bamboekokers wel te koop aangeboden. Het mannetje van de gouden paradijsvogel is zwart met aan de zijden van het lichaam een bundel witte veren; achter elk oog staan drie lange veren, die aan het einde van de lange, kale schacht een klein vlaggetje dragen; op de borst hebben deze vogels een bef van veren met een fraaie paarse en goudgroene glans. De wijfjes van beide soorten zijn veel minder fraai; zij zijn zo volkomen anders van kleur en zo weinig

opvallend dat men eerst niet op het idee komt dat het paradijsvogels zijn. Misschien komt in de Sibilvallei ook nog een derde soort paradijsvogel voor, de wimpeldrager (*Pteridophora alberti*); veren daarvan, een lange schacht met een rij kleine blauwachtige vlaggetjes eraan, worden soms als hoofdtooi gedragen.

Het oude rivierterras, waarop het basiskamp is gebouwd, is voor een deel met bos begroeid, maar men vindt er ook grote open stukken, waarschijnlijk de plaatsen waar vroeger tuinen zijn geweest. Echt, oorspronkelijk bos treft men hier niet aan, want door het geregeld kappen en branden van de bevolking is de samenstelling van het bos sterk beïnvloed. Behalve de hoge, slanke *Araucaria*'s (*Araucaria cunninghamii*) ziet men hier talrijke beuken (*Nothofagus*). De mooiste, grootste bomen staan op de hellingen van dolines en ravijnen, die voor de aanleg van tuinen niet zo geschikt zijn. Tussen de bomen groeien boomvarens met enkele meters lange, dunne stammen die aan de top zijn voorzien van een krans van fijn gedeelde bladeren. Aan de overzijde van het dal, op de hellingen van de Tamal, ontbreken de *Araucaria*'s; daarentegen komt daar een soort eik voor met grote, platte eikels. Langs de bomen klimmen lianen omhoog en dikwijls hangen zij als dikke touwen over het pad. Op de boomtakken hebben zich allerlei planten, zoals varens en orchideeën, gevestigd en op vermolmde stammen van omgevallen bomen groeien rode elfenbankjes. De bodem van het terras is venig en moerassig; de open plekken zijn begroeid met mossen, korstmossen, varens en wolfsklauw, met daartussen aardorchideeën en een soort gemberplant met rode, geelgezoomde bloemen. Hier vindt men ook de jonge *Araucaria*'s, die met hun keurig in kransen geplaatste takken doen denken aan de kamerdennetjes die men in Nederland in een pot in de huiskamer kweekt. Tussen de struiken staan talrijke rhododendrons met grote, witte bloemen (Pl. 10 fig. 2). Op zeer drassige plekken, waar poeltjes water blijven staan, groeit tussen het veenmos een soort blaasjeskruid, een plant met gele bloemen, waarvan de in het water ondergedoken of in het mos verstopte bladeren in kleine blaasjes eindigen. Liefhebbers van orchideeën kunnen hier hun hart ophalen; er zijn talrijke fraaie soorten die op de bomen groeien: orchideeën met wasachtige, witte bloemen (Pl. 10 fig. 1), soorten met gele, bruinevlekte, harige bloemen, met paarse bloemen enz. Het is niet te verwonderen dat verscheidene deelnemers bij het bivak kleine orchideeëntuintjes aanleggen.

Algemeen zijn hier de bekerplanten (*Nepenthes*-soorten), insecten-

oosttop 3650m

westtop

3380m

3300m

3100m

2870m

2530m

helicopter
ongeval

2380m

1700m

39^a

bivak
39

1300m

etende planten waarvan de bladeren aan de top in een rechtopstaande beker eindigen. Bij de jonge bladeren wordt de beker door een dekseltje gesloten, maar als de bladeren zijn uitgegroeid, gaat het klepje open; als een paraplu beschermt het de beker tegen inregenen. In de beker wordt een vloeistof afgescheiden die de insecten welke erin vallen verteert. Het merkwaardige is echter dat sommige dieren tegen deze vloeistof bestand zijn; in de bekens vindt men muskietlarven en vliegmaden die er lustig rondzwemmen en daar hun gehele ontwikkeling doormaken. In ons bivak hebben wij weinig of geen last van muskieten, maar in het bos des te meer en zo kunnen deze bekerplanten als broedplaatsen van muskieten een probleem vormen, vooral als de muskieten geschikte overbrengers van malaria blijken te zijn. Er zijn hier twee soorten bekerplanten. De ene soort groeit op de grond (Pl. 30 fig. 2) en heeft bekens met aan de ene zijde twee sterk gezaagde lijsten. De andere is een klimplant die men in de struiken vindt, waar grote groepen bekens naast elkaar hangen.

Aan de stammen van de *Araucaria*'s en aan de takken van andere bomen vindt men mierenplanten (*Myrmecodia*), planten met een dikke, vlezige stengel, die aan de top enkele bladeren draagt; deze stengel is bezet met talrijke stekels en hij draagt kleine witte bloemen. Het merkwaardige is, dat de stengel openingen vertoont die toegang geven tot een netwerk van holten, waarin mierenkolonies leven. Snijdt men de stengel in de lengterichting door, dan ziet men daar een gewoel van mieren, die trachten de poppen in dieper gelegen holten in veiligheid te brengen.

Aan het verzamelen van alle soorten planten hebben de botanici Kalkman en Van Zanten hun handen vol. Kalkman verzamelt voornamelijk de bloemplanten, die tussen kranten moeten worden gedroogd. De lucht is hier zo vochtig, dat het drogen niet zonder hulpmiddelen kan gebeuren. Twee droogstoven staan opgesteld, plaatijzeren gevallen met daarop een plaat met vele openingen; petroleumdrukklampen zorgen voor de verwarming en de plantepersen met de pakken herbariummateriaal worden op de roosters gelegd. Het is zaak om de lampen 's nachts door te laten branden; gaan zij uit, dan worden de pakken door de grote vochtigheid van de lucht toch weer nat en de planten komen dik onder de schimmel. Om materiaal te verkrijgen voor ruil met instituten in het buitenland, worden van elke soort zo mogelijk acht exemplaren verzameld. Elke ochtend worden de planten tussen verse, droge kranten gelegd; de oude kranten wor-

den weer gedroogd om een volgende keer opnieuw te worden gebruikt. Is een pak voldoende gedroogd, dan wordt het met formaline-tabletten (ter wering van schimmel) in teerpapier, dat geen vocht doorlaat, gepakt en voor verzending gereed gemaakt. Van Zanten let in het bijzonder op de lagere planten: mossen, korstmossen en zwammen. In het veld bergt hij zijn materiaal in plastic zakken. Terug in het kamp wordt het materiaal uitgezocht en van de zwammen, die bij het drogen sterk kunnen schrompelen, worden tekeningen gemaakt om de oorspronkelijke vorm vast te leggen, waarbij ook de kleuren worden genoteerd. In papieren zakken en kartonnen taartedozen wordt alles op de droogstoof gedroogd om daarna voor de verzending verpakt te worden.

Een tochtje dat vele liefhebbers trekt, is de wandeling of liever de klimpartij naar Oem Boek, de vallei van de reuzenpisangs. Tussen Toelo en Kigonmedip ligt een kleine vallei waar reusachtige pisangbomen staan van twaalf tot vijftien meter hoog, met een stam zo dik dat een volwassen man die niet met de armen kan omvatten. De vruchten echter zijn klein en vol met grote zaden; het is dus niet een eetbare pisang, maar omdat de soort toch belangwekkend is voor proefstations die zich met bananencultuur bezighouden wordt een aantal zaden verzameld en opgestuurd. De Oem Boek trekt ook de zoölogen aan, want tegen de wanden van de kalkrotsen vindt men vrij veel slakken, welke overigens schaars zijn in de Sibilvallei. Verder is er in deze rotsen een kleine grot, waarin vleermuizen worden gevangen.

Na de korte tochten naar plaatsen die in een uur of twee lopen van Mabilabol uit zijn te bereiken, volgen tournees die verder gaan en die zich ook tot buiten de Sibilvallei uitstrekken.

Op 22 april trekken Reynders, Verstappen en Vervoort er met de bestuursambtenaar Herberts, drie agenten en negentien dragers op uit om een tocht naar het dal van de Ok Tsjop te maken. Naast de onderzoekersbarak staat de barang klaar, het meeste in goed sluitende aluminium blikken verpakt, de rest gewikkeld in waterdichte zeilen. De draagstellen die bij de blikken behoren, met brede banden om ze over de schouders te bevestigen, worden met minachting door de dragers opzij geschoven. Van gespleten rotan maken zij nieuwe draagbanden, die met een grote lus over het voorhoofd worden geschoven, precies zoals zij ook hun 'mem' met de draagband over het voorhoofd torsen. Er is veel belangstelling voor deze tocht, want de Sibillers gaan graag met Herberts op tournee. Op het laatste ogenblik tracht

een heel klein Sibillertje nog mee te gaan met als enige last een veldfles en een bataat, maar het lukt niet. De tolk Kotanon hangt de veldfles om de schouders van een volwassen drager en het knaapje wordt teruggestuurd.

De tocht gaat eerst over vlak, modderig terrein, maar dan begint het klimmen langs de beboste hellingen. Zo nu en dan hoort men een kernachtig woord als er iemand over een boomwortel struikelt of aan een liaan blijft hangen. Langzaam maar zeker gaat het omhoog en na enkele uren wordt op 1700 meter een pas over het Oriongebergte bereikt. Het uitzicht is schitterend. Aan de overzijde van de Ok Tsjop rijst het Jagoemgebergte hoog op met een krans van wolken om de top; daarachter zijn nog meer bergtoppen en diepe dalen te zien. Door het dal van de Ok Noeng dalen zij langs de noordhelling af naar het dorp Ebadbing, waar bivak wordt gemaakt. Veel kan er die middag niet worden gedaan. Er komt een dichte mist opzetten die het zicht tot twintig meter doet verminderen. Ebadbing wijkt in bouwtrant van de andere dorpen af; de huizen staan niet in een kring, maar aan weerszijden van een straatje dat met grote stenen is bezaaid. De binnenzijde van de uit boomstammetjes gemaakte wanden van de huizen is met een laag boomschors bekleed. Overigens hebben de huizen net als die in de Sibilvallei twee ingangen. Daarop is echter één uitzondering, bij een huis dat door drie vrijgezellen wordt bewoond en waar men dus geen achteringang voor de vrouwen heeft gemaakt; het heeft slechts de gewone ingang voor mannen op ongeveer een meter boven de vloer. Tegen vier uur komen de vrouwen thuis uit de tuinen en in alle huizen wordt het vuur opgerakeld om de boneng (bataten) te kunnen poffen. Enkele vrouwen dalen nog even af naar de rivier om in uitgeholde kalebassen drinkwater te gaan halen. Herberts trekt het dorp in om bataten voor de dragers te kopen; hij betaalt met doosjes lucifers, een artikel dat hier zeer gewild is. 's Avonds verbroederen de bewoners van het dorp zich met de gasten. In een van de huizen zitten zij om het vuur en eten boneng; wel moeten de gasten wat opschuiven als het varken binnenkomt, want dit wil ook een warm plaatsje.

Het bivak is maar eenvoudig, een uitgespannen zeil waar de wind fris onderdoor waait. Het is koel en ieder heeft twee flinke dekens nodig om goed te kunnen slapen. De natte kleren zijn in een van de huizen boven een rokerig vuurtje te drogen gehangen.

De volgende dag trekt de groep met mooi zonnig weer verder naar

het dorp Maamding. Op de Koengoelrug (1750 meter) wordt een ogenblik gepauzeerd. Vervoort verzamelt daar insecten en Reynders en Verstappen verkennen het terrein. Daarna gaan zij door naar het dal van de Ok Mimka; het uitzicht over het dal is adembenemend mooi, maar even fantastisch is de diepte van het dal waarin zij moeten afdalen. Herberts gaat in een razend tempo naar beneden, het is meer glij-

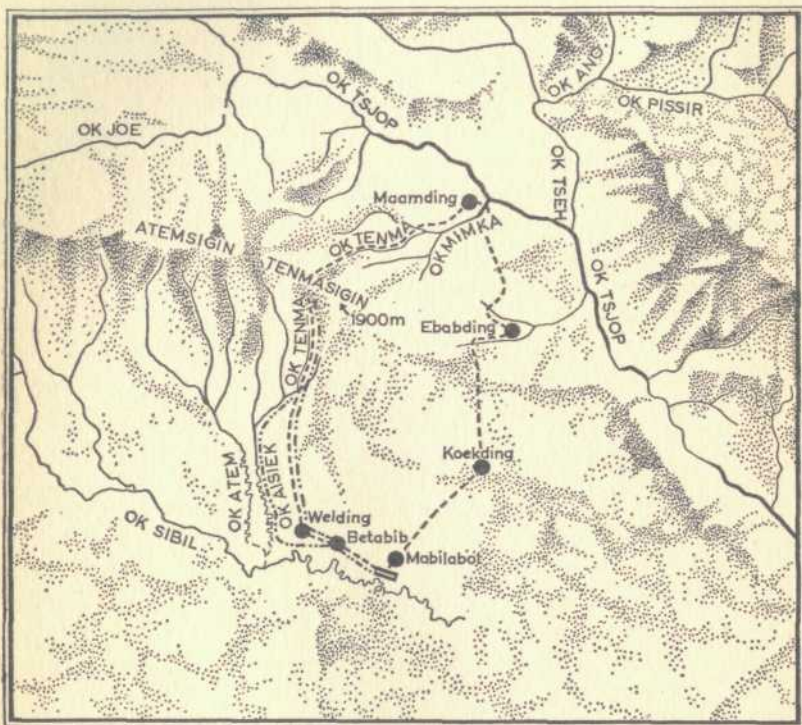
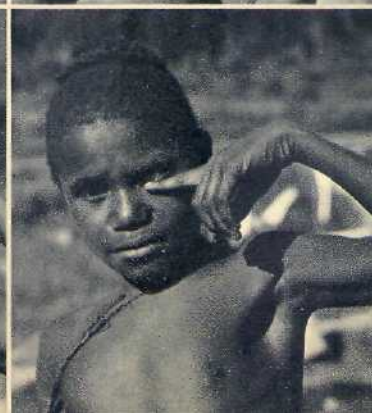
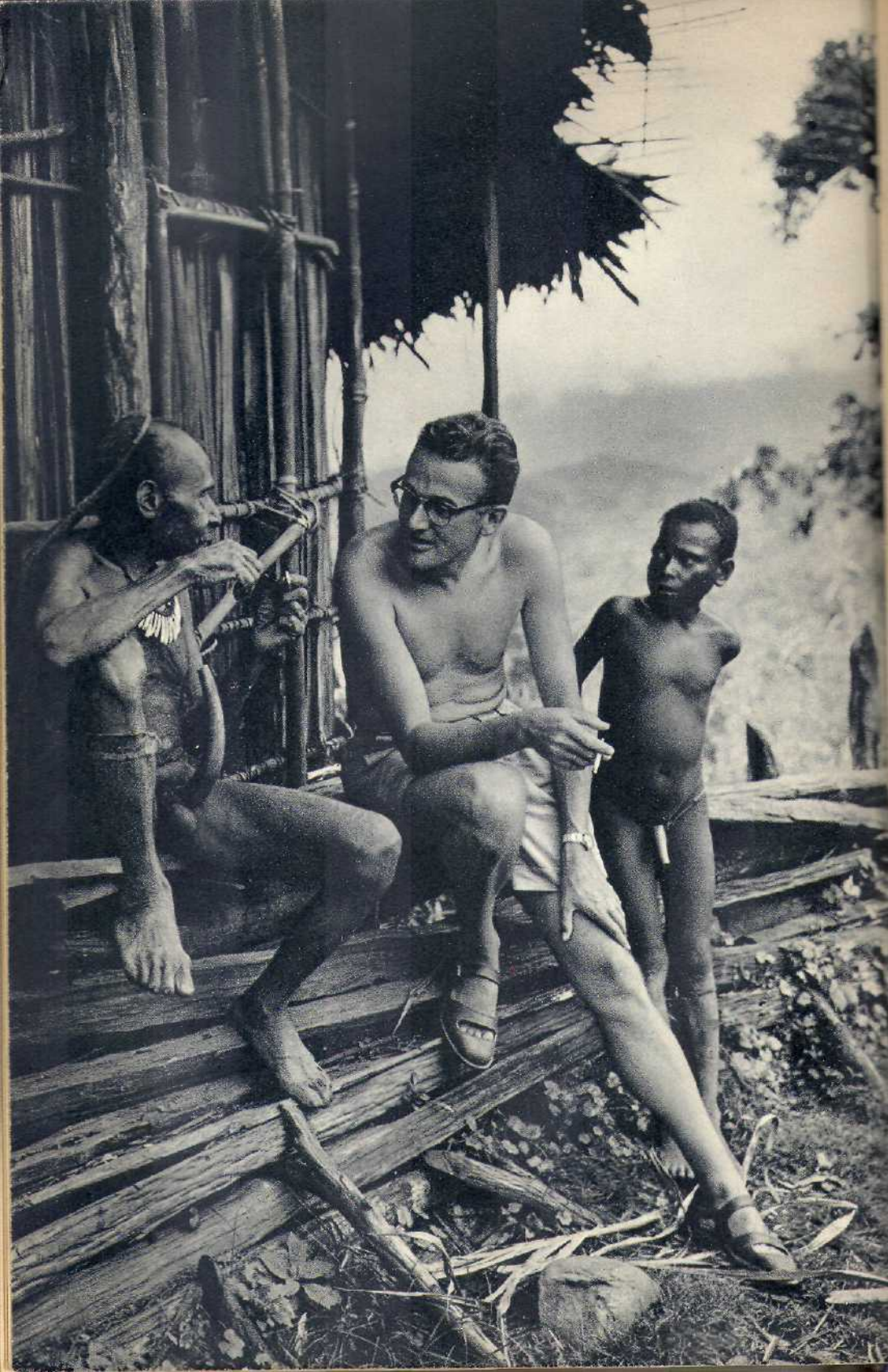

Fig. 4. Tochten over het Orongebergte; — — —, Reynders, Verstappen en Vervoort; — · · —, biologische groep.

den dan lopen; Reynders gaat er met een flinke vaart achteraan, maar Verstappen en Vervoort doen het wat kalmer. Het laatste stuk van de afdaling gaat over een steile, harde rotswand. Met zorg worden steunpunten voor handen en voeten gezocht; waar nodig verlenen de Sibillers assistentie. De Ok Mimka stroomt schuimend tussen grote rotsblokken door en het kost wel enige moeite om de rivier over te ste-

ken. De Sibillers, ieder met een last van achttien kilogram, springen op hun blote voeten behendig van steen tot steen en vermaken zich met het in hun ogen stumperige gedoe van de Europeanen. Aan de overzijde van de rivier wordt gerust en er wordt een stevig maal klaar-gemaakt. Het liefst zouden ze hier een bivak opslaan, maar ze zijn wel verplicht om door te gaan tot Maamding om bataten voor de dragers te kopen. Nauwelijks zijn ze daar aangekomen of de mist komt weer opzetten en bovendien begint het te regenen. Ook de volgende dag stroomt de regen; gewerkt kan er niet worden en er zit dus niets anders op dan in het bivak te blijven of in het dorp op bezoek te gaan. 's Avonds kruipt ieder verkleumd onder de dekens. Als men de vierde dag wakker wordt, regent het nog steeds, maar de mist is minder geworden en dus wordt er besloten om weer op stap te gaan. De natte kleren worden weer aangetrokken en over enkele bergruggen, door de Ok Mimka en door de Ok Tenma klimmen ze langs een kortere route naar de kam van het Oriongebergte, die ditmaal op 1950 meter wordt overschreden. Vandaar gaat het naar beneden tot in het dal van de Ok Sibil en dan oostwaarts naar Mabilabol. De terugkerende patrouille kondigt, zoals gebruikelijk, zijn komst aan door enige gewerschoten, waarbij de Sibillers hun zeer snel herhaalde roep 'wà, wà, wà....' voegen. Even later zien de bewoners van het basisbivak een groepje doornatte, bemodderde maar tevreden figuren het kamp binnenkomen. Na een kop verse koffie trekken de heren droge kleren aan en dan beginnen zij de uitgetrokken plunje en de dekens met grote hoeveelheden dieldrex, een insektendodend middel, te bewerken; men bezoekt namelijk geen kamponghuizen zonder er een hoeveelheid vlooiën uit mee te brengen. Deze ontsmetting is of te laat gebeurd of niet grondig genoeg geweest, want degenen die in het bivak zijn gebleven genieten nog enkele dagen mee van de plaag.

Bijna een maand later maken Vervoort, Kalkman, Van Heijningen en Staats een dergelijke tocht. Zij hebben voor het verzamelen van dieren en planten een zeer uitgebreide uitrusting nodig en moeten dus heel wat dragers hebben. Bovendien wil radioreporter Van Sprang een deel van de tocht meemaken en voor zijn filmuitrusting en persoonlijke bagage werven wij een extra stel Sibillers aan. Op 18 mei vertrekt een lange colonne uit Mabilabol: vijf Europeanen, drie politie-agenten en drieënveertig dragers en dragertjes. Nu er zoveel mensen nodig zijn, kan men niet te kieskeurig zijn en ook heel wat knaapjes

gaan mee. Voor het dragen van een tasje met verzamelmatetiaal zijn zulke jochies wel handig, maar in dit geval levert de 'grootte' van de dragers wel eens moeilijkheden op: enkele knaapjes zijn zo klein, dat zij met last en al over omgevallen boomstammen moeten worden getild. Snel schieten zij niet op omdat er herhaaldelijk gepauzeerd moet worden voor filmopnamen van Van Sprang. De route gaat naar het westen langs de dorpen Betabib en Welding, door de bedding van de Ok Aisjek naar de Ok Tenma, waar op 1500 meter bivak wordt gemaakt.

De bewoners van het Sterrengebergte hebben de merkwaardige gewoonte om twee rivieren, die ieder aan een kant van een waterscheiding ontspringen, dezelfde naam te geven. De hier bedoelde Ok Tenma ligt aan de zuidzijde van het Oriongebergte, een andere Ok Tenma aan de noordzijde.

Het bivak is snel klaar. Om gewicht te sparen zijn geen veldbedden meegenomen, maar er wordt van dunne stammetjes een verhoogde vloer, een para-para, gemaakt. Nu kan men daar prettig op slapen als de para-para uit mooie, gladde, verende stammetjes bestaat, maar soms zijn die niet te vinden en dan komt men met hoogstens een deken als onderlaag op ongelijke, knoestige takken te liggen. De meningen over het slapen op een para-para zijn derhalve zeer verdeeld. Vervoort is enthousiast, enkele anderen hebben er geen goed woord voor over. 's Avonds wordt er geprobeerd insecten te vangen die op de lamp afkomen, zonder veel succes overigens, want de lucht is onbewolkt en de maan schijnt helder. De beste tijd voor dergelijke lichtvangsten is bij nieuwe maan, een bewolkte lucht en liefst een flinke regenbui. De tweede dag blijven ze in dit bivak om in de omgeving, zowel in de rivier als op het land, te verzamelen. De dag daarop kan de buit naar Mabilabol worden gebracht als Van Sprang met een agent en zeven dragers teruggaat. Twee plaatselijke Sibillers worden aangevraagd om verder als dragers mee te gaan. Dit blijkt echter geen succes, want na enige tijd hebben deze nieuwe dragers er genoeg van; zij zetten hun last domweg neer en gaan er vandoor. Langs een bevolkingspad gaat de tocht door het bos verder en op 1600 meter bereiken ze de rivier weer. Door de bedding kunnen ze naar boven lopen omdat het een tijd droog is geweest en er dus niet veel water in staat. Op 1900 meter zijn ze op de pas over de Tenmasigin (de waterscheiding tussen de zuidelijke en noordelijke Ok Tenma). Een agent en enkele Sibillers gaan op zoek naar een geschikte plaats voor een

bivak, die iets lager op de noordelijke helling wordt gevonden. Bij het kappen van bomen en struiken komt een groot aantal kikkers te voorschijn, een welkome aanwinst voor de verzameling; daarbij zijn weer heel andere soorten dan bij Mabilabol worden gevonden. Aan beide zijden van de waterscheiding is een smalle strook oorspronkelijk bos, waar niet geregeld gekapt is. Twee dagen worden besteed om in de omgeving van het bivak te verzamelen, waarbij in het bijzonder op libellen wordt gelet. In de loop van de avond van 21 mei ontstaat enige opwindning omdat het geluid van naderende mensen wordt waargenomen. De Sibillers drommen opeen; zij vertrouwen het niet erg, want men gaat 's nachts meestal niet op pad. Het blijken gelukkig kaga mok-mok te zijn, goed volk uit het dorp Maanding, die een varken te koop aanbieden. Er wordt een grote ijzeren bijl op het varken gelegd, maar dat blijkt niet voldoende te zijn. Een kleine bijl die erbij wordt gelegd maakt dat de koop is gesloten. Voor de Sibillers is de koop van dit varken een buitenkansje. De volgende dag stouwen zij zich vol met varkensvlees en bataten en hoewel zij door het feestmaal buitengewoon opgewekt zijn, voelen zij die dag niets voor werken. 's Middags en 's avonds is het regenachtig en dat is bevorderlijk voor de lichtvangsten. Na vijf dagen wordt het bivak opgebroken en trekt de groep over de waterscheiding weer terug naar de Sibilvallei.

Katem

IN EEN LUS VAN DE OK IWOER, OP 200 METER BOVEN ZEE EN DICHT BIJ de plaats waar deze rivier in de Oost-Digoel uitmondt, is reeds vóór de aanvang van de expeditie het bivak Katem gebouwd. Het is een groot, permanent bivak met ruime huizen voor het onderbrengen van onderzoekers, mariniers en politie, een flinke opslagplaats voor voorraden en enkele naar 's lands gebruik op paaltjes gebouwde woningen voor dragers en gidsen. Zoals overal elders willen de Papoea's er graag bij zijn als er iets bijzonders te beleven valt en dus verrijzen bij het kamp al spoedig huizen van de Katemtaman, de Katemmenschen. Oorspronkelijk is het de bedoeling Katem te gebruiken als uitgangspunt voor een tocht langs de Ok Iwoer naar het Antaresgebergte, maar de ziekte van de helikoptervliegers en tengevolge daarvan de onvoldoende aanvoer van voorraden dwingen ons de plannen te wijzigen. Katem krijgt dus nooit die grote bezetting waarvoor het is gebouwd. Wel blijft het een belangrijk tussenstation op de helikopter-route. Van hier moeten de helikopters door een pas om de Sibilvallei te bereiken, een pas die dikwijls door een wolkenmassa is afgesloten; in dat geval blijft de vlieger in Katem wachten totdat het wat opklaart. Patrouilles die te voet van Mindiptana naar Mabilabol trekken en die dagen onder primitieve omstandigheden hebben moeten bivakkeren, vinden in Katem een goed ingericht kamp om bij te komen voordat zij de duizend meter hoge klim naar de vallei ondernemen. Verscheidene onderzoekers benutten dit bivak als basis voor exploratietochten in de omgeving.

De Katemmers zijn minder toeschietelijk dan de Sibillers. Wel willen zij in en om het bivak voor ons werken en zo nu en dan zijn zij zelfs bereid om als drager of postloper naar Mabilabol te gaan, maar zij blijven daar nooit langer dan strikt noodzakelijk is. Komen zij

's avonds in Mabilabol aan, dan vertrekken zij de volgende ochtend vroeg, soms zelfs zonder het voor hen klaargemaakte ontbijt te nuttigen. Hoewel wij met hen afspreken dat zij op de terugweg nog post en vracht zullen meenemen, blijken zij al voor dag en dauw verdwenen te zijn. Evenmin zijn de Sibillers er op gesteld om naar Katem te gaan; het kost steeds veel moeite om voor een tocht daarheen dragers aan te werven. De kleding van de mannen uit Katem is nog geringer dan die van de Sibillers; in plaats van een behoorlijke kalebas dragen zij slechts een klein dopje van een of andere noot. Terwijl de Sibillers bijna allen een gave huid hebben, lijden de Katemmers veelvuldig aan cascado, een door een schimmel veroorzaakte huidziekte die de huid sterk doet afschilferen; fris zien zij er dan ook bepaald niet uit. Bij feestelijke gelegenheden weten zij zich echter net zo fraai op te sieren: rode aarde op het gezicht, kettingen van varkenstanden en een hoofdtooi van veren. De taal van de Katemmers is een andere dan die van de Sibillers en dat zal wel een rem zijn op het contact. Wat de voeding betreft: op deze geringe hoogte boven zee groeien nog sagopalmen en sago vormt het belangrijkste deel van het menu. Waar de bodem dat toelaat, worden bataten en keladi geteeld.

Het pad tussen Mabilabol en Katem is gedurende de expeditie een van de meest belopen paden van dit gebied. Hoofdagent Kroon heeft in april langs deze route de landingsplaatsen voor de helikopters in orde gemaakt. Van Mabilabol gaat de weg door de Ok Sibil en dan door het bos aan de zuidelijke oever naar het oosten, over de heuvelrug die daar het dal afsluit. Achter deze heuvels komt men in een droog kalkgebied, waar het water van de overvloedige regenbuien in de grond verdwijnt. Riviertjes zijn daar niet en er is maar één plaats waar men water kan krijgen, bij het dorp Ariemkop waar het water boven de grond komt om tien meter verder weer te verdwijnen. Bij de bron van Ariemkop slaan alle groepen, die van Mabilabol naar Katem of omgekeerd lopen, hun bivak op; hier vinden zij het water dat zij nodig hebben om rijst te koken en koffie te zetten. Dat laatste is misschien nog wel het belangrijkste, want nog nauwelijks is een bivak opgeslagen of men begint al met het maken van koffie; zonder dat is het leven in de rimboe niet goed denkbaar. De volgende ochtend gaat de tocht dan verder naar Songgam, waar bivak gemaakt wordt hoog op de dalwand van de Oost-Digoel, iets zuidelijk van de plaats waar de rivier uit een kloof komt. Van Songgam gaat de route langs Selalabo naar Katem; het dal wordt hier wijder en tegen de hellingen

liggen brede rivierterrassen. Het pad daalt geleidelijk langs de Oost-Digoel, maar voor Katem bereikt wordt, volgt nog een beproeving: de rotan hangbrug. De Papoca's zijn meesters in het maken van bruggen over de rivieren. Over de Oost-Digoel bij Dilmot is een hangbrug van ongeveer tachtig meter lengte aangebracht. Van bomen op de ene oever zijn rotan strengen gespannen naar bomen op de andere oever. Soms bestaat het loopvlak uit één streng, dikwijls uit een aantal bij elkaar gebonden strengen rotan. Links en rechts van deze bundel, die als loopvlak wordt gebruikt, worden wat hoger nog twee strengen over de rivier gespannen, die als leuning dienst doen; deze leuning zijn met het loopvlak verbonden door een groot aantal rotan verbindingsdraden. Wie over de brug loopt, heeft het gevoel dat hij zich door een grote V-vormige fuik voortbeweegt. Is de brug erg lang, dan worden tussen de leuning van afstand tot afstand dwars geplaatste stokken aangebracht, die de V van boven open houden. Doet men dit niet en zakt de onderstreng naar beneden door het gewicht van de man die erop loopt, dan worden de leuning tegen elkaar aangetrokken en komt men klem te zitten. De beide uiteinden van de brug bevinden zich een eindje boven de grond, en om erop te komen moet men een trapje op. Het lopen over zo'n rotan hangbrug is geen onverdeeld genoeg, zeker niet als het regent en de onderste streng spiegelglad wordt. Het komt dikwijls voor, dat door het gewicht van degenen die zich op de brug bevindt, enkele van de verbindingsdraden tussen loopvlak en leuning met een knal afbreken; men zakt dan een eindje naar beneden en de brug gaat slingeren. Wachten met verder gaan tot de brug weer in rust is gekomen, is dan het enige dat men kan doen. Op lange bruggen moet telkens gebukt worden om onder een dwarslat door te komen, want deze bruggen zijn op kleine Papoea's berekend en niet op de zoveel langere Europeanen. De dragers, die dikwijls een hoog opgestapelde vracht torsen, hebben daar ook last mee en zij blijven met hun lading achter de latten haken. Er gaat steeds maar één man tegelijk over de brug. Niet alleen wij maar ook onze dragers krijgen het wel eens benauwd en blijven dan midden op de brug staan; als men dan naar beneden kijkt, krijgt men het gevoel dat de rivier stil staat en dat de brug zich verplaatst. Stilstaan op de brug vertraagt de overtocht, maar erger is het dat de brug gaat slingeren en de kans bestaat dat de man er af valt. Staat een drager, door angst bevangen, midden op de zwaaiende brug, dan treden zijn vrienden die op de oever staan drastisch op. Onder luid geschreeuw beginnen zij

met stenen naar hem te gooien en daarvan schrikt hij zo, dat hij weer tot bezinning komt en vlug doorloopt naar de overkant. Wil men met een grote groep dragers over zo'n brug, dan kost dat een paar uur, want elke man heeft drie tot vijf minuten voor het oversteken nodig. Bij mooi weer is dat geen bezwaar omdat de wachtende dragers dan een goede rustperiode hebben en zich behaaglijk in de zon kunnen koesteren. Bij stromende regen echter is het een en al ellende.

Deze hangbruggen, die door de bevolking worden gemaakt met geen ander gereedschap dan een stenen bijl, vervullen ons steeds weer met bewondering. Voor het aanbrengen van een brug moet men natuurlijk een gunstige gelegenheid afwachten; na een tijd van droogte, als de rivier niet te sterk stroomt en niet te diep is, moet men door het water waden om de eerste strengen naar de overkant te brengen. Heeft men de brug eenmaal voltooid, dan behoort hij natuurlijk van tijd tot tijd gerepareerd te worden en daar ontbreekt het wel eens aan. Waar wij dergelijke bruggen op onze routes vinden, worden zij eerst door de politie gecontroleerd en dikwijls versterkt omdat ons gewicht zoveel groter is dan dat van de Papoea's.

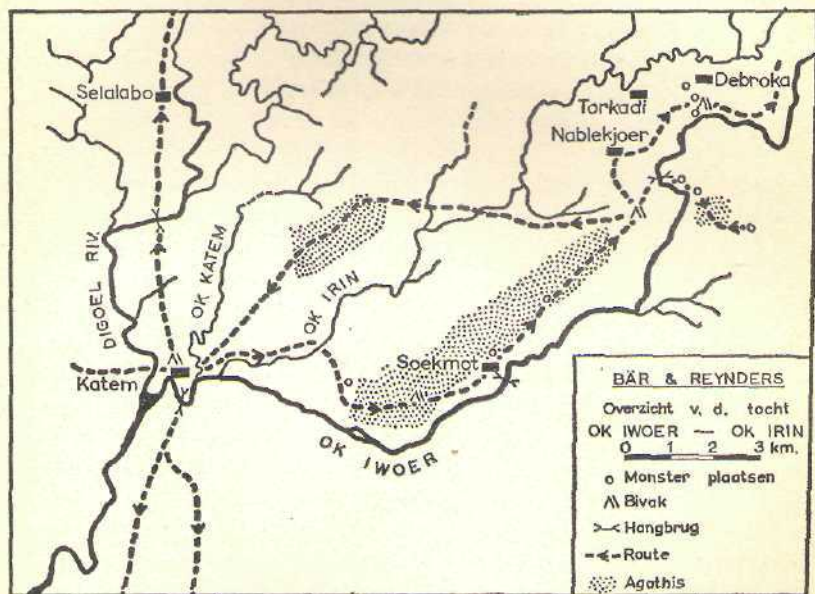
Hoofdagent Kroon betreft met marinier Boon, enkele agenten en een aantal Moejoes het bivak Katem en maakt alles klaar om de groep van Bär en Cortel te ontvangen, die op 3 mei aankomt. Ook commissaris Oosterman vertrekt naar Katem en hij heeft geluk, want onderweg pikt een helikopter hem op die hem bij het bivak afzet. Oosterman neemt de leiding van het kamp op zich om te zorgen dat het gereed zal zijn als de onderzoekers komen. Voorlopig is daar nog geen kans op; een mankement aan een helikopter vertraagt de aanvoer van voorraden langs de Digoelroute. Er is in Katem voldoende voedsel voor een kleine bezetting, maar het is zaak om die voorlopig zo klein mogelijk te houden. Daarom gaan Cortel en Kroon met enkele agenten en een deel van de Sansaporesse dragers naar Mabilabol, waar de voedselsituatie aanmerkelijk beter is. Bär blijft te Katem en Reynders maakt van de gelegenheid gebruik om er met een helikopter heen te gaan. Samen zullen zij een tocht langs de Ok Iwoer maken. Bär zal een geschikte route voor de helikopters zoeken en aangeven waar landingsplaatsen kunnen worden gemaakt. Reynders kan in dit gebied bodemkundig onderzoek verrichten. Op 8 mei gaan zij op weg. Een eind volgen zij een pad door het bos totdat zij de Ok Katem moeten oversteken. Op de kaart staat dit riviertje als een onbetekenende beek aangegeven en bij droog weer kan men er gemakkelijk doorheen lo-

pen waarbij de voeten maar net nat worden. Het heeft echter 's nachts hard geregend en de Ok Katem is aan het bandjirren; woest stroomt en kolkt het water door de bedding. Ze moeten dus een brug maken, waartoe een boom moet worden gekapt, zodanig, dat hij over de rivier heen valt. Er wordt een hoge, stevige boom op de oever uitgezocht die vakkundig wordt omgekapt. Als hij met veel geraas in het water valt, krijgt de stroom de kruin te pakken en wordt de hele boom meegeleurd. Na een paar honderd meter heeft de woeste stroom de kruin geheel fijn gemalen. Een nieuwe boom wordt gezocht, maar die ondergaat hetzelfde lot. De derde en de vierde boom vallen verkeerd omdat zij met lianen aan andere bomen vastzitten. Zo gaat de groep zockend en proberend een eind langs de oever. Bij de vijfde boom lukt het; de kruin blijft aan de andere oever vastzitten. Het enige bezwaar is nu, dat de stam voor een gedeelte onder water komt te liggen, zodat de rivier er wild schuimend overheen stroomt. Een paar dragers wagen de tocht en bereiken veilig de overkant; daar kappen zij nog een boom, die keurig over de andere heen valt. Na twee uur hard werken is de brug klaar en de gehele groep kan over de Ok Katem. Inmiddels is het gaan regenen en drijfnat trekken ze door het bos verder. Vier dagen blijft het regenen en elke middag komen ze doornat op de bivakplaats aan. Er is gelukkig nog iets waar Papoea's bijzonder knap in zijn en dat is in het maken van vuur, zelfs als alle hout kletsnat is. Als het vuur brandt, komt tenslotte dat, waarnaar ieder heeft verlangd: koffie. Met een flinke mok koffie en een sigaret kan zelfs met stromende regen het verblijf onder een tentzeil in het oerwoud bijzonder aangenaam zijn! De modderige kleren worden 's avonds gewassen en boven een houtvuurtje te drogen gehangen. 's Ochtends heeft men dan weer droge kleren, maar zoals Reynders het uitdrukt: je neemt dan de kleur en de geur van gerookte paling aan. Veel geeft het drogen van de kleren niet, want na een half uur lopen zijn zij al weer doorweekt van de regen. De tocht gaat hier en daar over de Ok Iwoer en zijn zijrivier de Ok Irin, doch nu kan gebruik worden gemaakt van rotan hangbruggen. Drie dagen lopen zij; de meetmandoer Wattimena meet het pad, zet zijn merktekens en legt zo de gelopen route vast op de kaart. Reynders verzamelt op een aantal plaatsen bodemonsters die in katoenen monsterzakken worden meegenomen voor nader onderzoek. Een van de belangrijke vondsten in dit gebied zijn de grote complexen van *Agathis*. *Agathis* is een geslacht van bomen, dat met de *Araucaria*'s en dus met de dennen verwant is;

het heeft geen naalden maar grote, brede bladeren. De bomen leveren kopalhars, een produkt dat economisch belangrijk is omdat het een van de exportprodukten van Nederlands-Nieuw-Guinea vormt. Het is geen wonder dat Reynders op zijn helikoptervlucht naar Katem een troep witte kakatoes (*Cacatua galerita*) waarnam. Deze kakatoes zijn verzot op de zaden van *Agathis*. De dienst van het boswezen wil de zaden verzamelen om uit te zaaien, maar in vele *Agathis*-bossen worden de meeste zaden door de kakatoes opgegeten; zij kunnen daardoor tot een ware plaag worden. Bär is al eerder in dit gebied geweest en hij

kan zijn vroeger gedane waarnemingen aanvullen. Na drie dagen zijn zij op het vooraf bepaalde eindpunt van hun tocht, de waterscheiding tussen de Ok Iwoer en de Ok Irin, die hier dicht bij elkaar komen en op deze plaats maken zij bivak. Het bos belemmert het uitzicht, maar daar weten de dragers raad op. Zij kappen een aantal bomen in en kappen dan één boom om, die zo valt, dat hij in zijn val de rest meesleurt. Zonder onnodig werk te doen kunnen zij zo een groot aantal bomen vellen. De vierde dag wordt de terugtocht ondernomen, waarvoor men een andere, noordelijker route neemt. Het is gewoon dat men

op modderige plaatsen zijn weg zoekt over boomstammen die op de grond liggen, maar hier is het wel een uitzonderlijke toestand; een uur lang balanceren zij over boomstammen, van de ene stam op de volgende springend. Bij Katem treffen ze in hoge bomen nog enkele schuilhutten aan, welke de Papoea's gebruiken voor de jacht op vogels die zich aan de vruchten van naburige bomen te goed doen.

In het bivak Katem, waar commissaris Oosterman voor een prima maal zorgt, kunnen zij van hun tocht bekomen. Dit heerlijke koken is aanleiding tot de bezwaren welke de deelnemers die te Mabilabol verblijven tegen het vertrek van Oosterman hebben, want waar hij toezicht op de keuken houdt, zijn de maaltijden veel aantrekkelijker. Een lang verblijf in Nieuw-Guinea en grote ervaring in de rimboe hebben gemaakt dat hij steeds iets bijzonders op tafel weet te brengen. De deelnemers die Katem bezoeken spreken dan ook vol lof over 'Hotel Oosterman'.

Reynders maakt nog enkele korte tochten in de omgeving van Katem en aan de westzijde van de Oost-Digoel. Langs de hellingen van het gebergte worden op verschillende hoogten monsters genomen en hij bestudeert er de bodemprofielen. De voorraad katoenen zakken met grondmonsters, die in het bivak Katem ligt te drogen, groeit gestadig. Voor Bär is hier niets meer te doen; hij heeft dit gebied vroeger al eens onderzocht en de verkenning langs de Ok Iwoer, waar de expeditieleiding om heeft gevraagd, is voltooid. De voorraad voedsel in Katem is nog niet zo groot, dat men er een grote bezetting in stand kan houden en het heeft geen zin hier meer mensen te laten verblijven dan strikt nodig is. Bovendien bevindt Cortel zich met de Sansapor-dragers van de geologische groep in de Sibilvallei en een tocht naar het gebied ten noorden van de centrale waterscheiding is voor Bär belangrijker dan een langer verblijf te Katem. Daarom besluit hij om samen met luitenant Nicolas, die per helikopter uit Kawakit is gekomen, naar Mabilabol te trekken. Het gelukt hun om acht Katemmers als dragers aan te werven en zo arriveren zij op 19 mei in de Sibilvallei. Door de deelnemers aan de expeditie wordt deze tocht de 'honger-tocht' van Bär genoemd, niet omdat deze op de een of andere wijze honger heeft geleden, maar omdat een journalist er over schrijft onder de kop: 'Honger dwingt Bär terug te gaan', daarbij vergetend dat er niet van een terugkeer sprake is, maar van het voltooiën van de tocht van Tanah Merah naar de Sibilvallei. Voor degenen die Bär goed gevoed en opgewekt te Mabilabol zagen binnenkomen, is dit

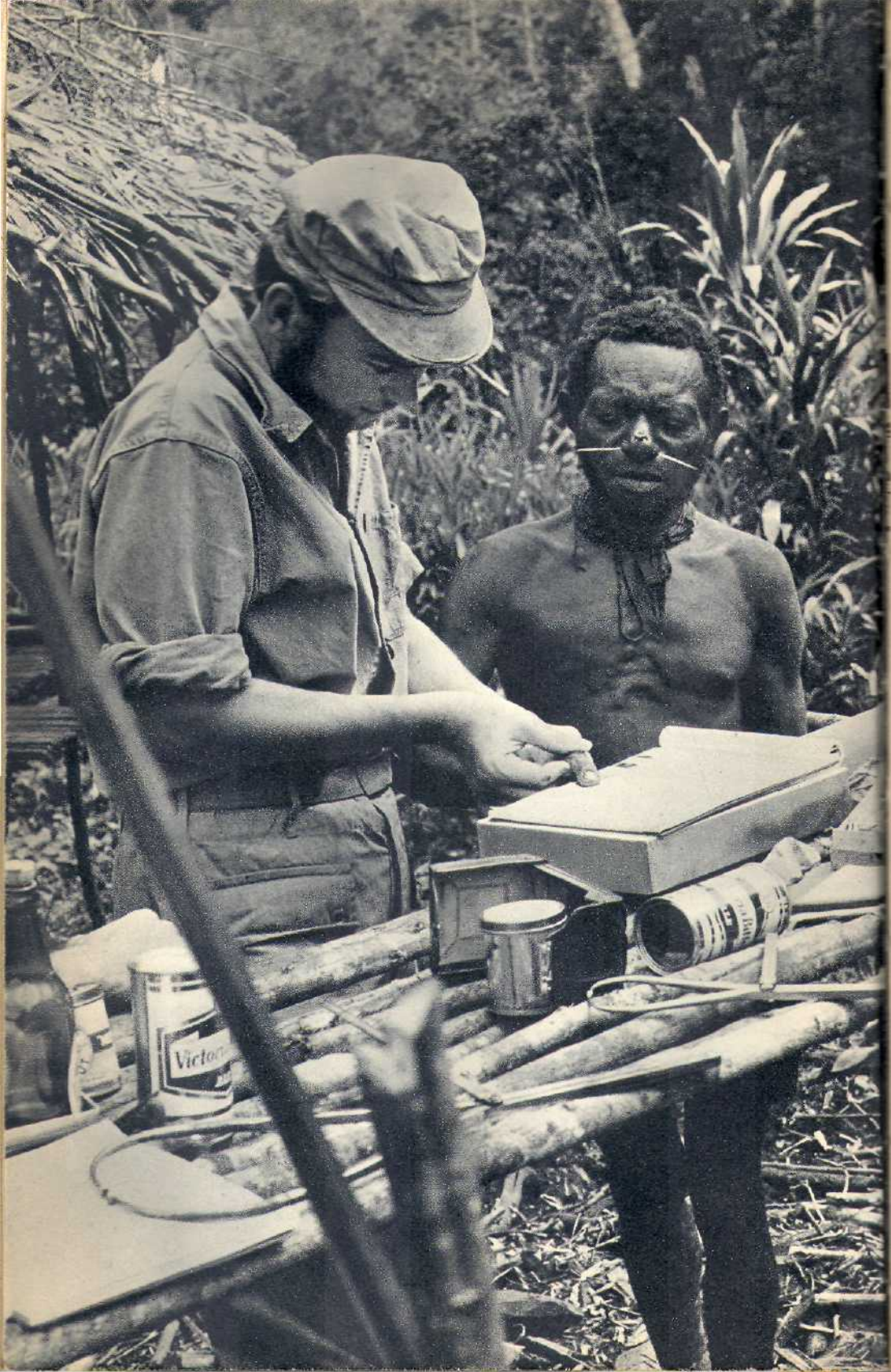
perscommentaar wel een bron van zeer veel vermaak geweest.

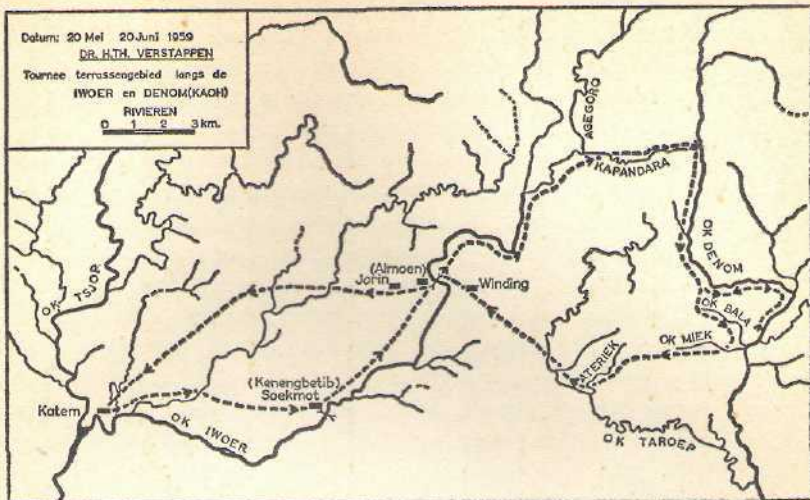
De acht Katemmers die met Bär zijn meegekomen willen zo spoedig mogelijk naar huis terug en nu gaat Verstappen met hen mee. Hoewel acht dragers niet veel is, kan hij de tocht in ieder geval maken. Hij neemt geen politiegeleide mee, want voor elke agent zou zeker één drager nodig zijn om reserve-kleding en uitrusting te vervoeren, om nog niet te spreken van het extra voedsel. De streek tussen de Sibilvallei en Katem is volkomen rustig en er is geen enkel risico aan verbonden om er zonder gelcide door te trekken. Wel krijgt hij een buks, want dat staat goed en misschien kan hij daarmee zijn vleesvoorraad onderweg nog aanvullen. Zijn persoonlijke uitrusting (reservekleding, instrumenten, medicijnen enz.) wordt in één tourneeblik geperst en dat betekent een vrachtje voor één man. De andere dragers vervoeren een licht tentzeil, wat pannen en voedsel. Hoe meer voedsel hij van Mabilabol meeneemt, hoe langer hij zelfstandig kan opereren. Voor de dragers kunnen onderweg in de dorpen wel bataten worden gekocht tegen betaling van lucifers, zout en tabak. In de vroege ochtend van 30 mei gaat Verstappen met zijn acht Katemdraggers op pad. Verstaan kan hij hen niet; de weinige Sibilwoorden die hij kent en de internationale gebarentaal moeten voor het contact zorgen. Zijn eerste bivak maakt hij bij Ariemkop en de tweede dag wordt Songgam aan de Oost-Digoel bereikt. Hij is niet de enige die daar wil overnachten, want van de andere kant komen op dezelfde dag Reynders en De Wilde aan. De Wilde kwam met een twintigtal dragers uit Mindiptana lopen en dit was voor Reynders een goede gelegenheid om mee terug te gaan naar Mabilabol. Met zijn drieën bivakkeren zij in Songgam en zij kunnen nu al het nieuws uitwisselen. Reynders en De Wilde vertellen over de vertraging in de aanvoer door de ziekte van de helikoptervliegers Zijlstra en Van den Bos, maar ook over de prestaties van Menge, die in zijn eentje verscheidene vluchten naar Katem heeft gemaakt om daar voorraden te brengen. Verstappen geeft een overzicht van de toestand in het basiskamp, vertelt van de misère met de Twin Pioneer die een paar maal verstek liet gaan wegens lekkages in de olie- en benzineleidingen en die nu met een defecte motor op het vliegveld Sibil staat. Naast deze sombere berichten zijn er ook opwekkende nieuwtjes: dat Venema naar Tanah Merah is gegaan om de opvoer te bespoedigen, de mogelijkheid van nieuwe plannen om van Mabilabol eerst naar het noorden en het oosten te gaan werken enz. Het wordt een gezellige avond en zelfs de stromende regen kan

de pret niet bederven. De volgende ochtend gaan beide groepen huns weegs; Verstappen langs de Digoel naar Katem, Reynders en De Wilde lopen in een dag via Ariemkop naar de Sibilvallei. Reynders die een snelle looper is gaat met enkele dragers vooruit en als De Wilde te Ariemkop arriveert, is de koffie klaar en wordt er al gewerkt aan een stevig maal. Het laatste stuk brengt veel moeilijkheden met zich mee omdat daar het klimmen pas goed begint en tot 1260 meter (de hoogte boven zee van de Sibilvallei) moet worden gestegen. Pessimisten beweren dat men van Katem tot Mabilabol niet duizend meter stijgt, maar zeker tweeduizend meter omdat men telkens na een eind gestegen te zijn ook weer een eind moet dalen. Het pad is moeilijk en er is een punt waar men om een rotswand heen moet klimmen. De Wilde stapt een keer mis en blesseert zijn voet, hetgeen hem tot zijn grote ergernis dwingt om in het basisbivak een tijdje rust te houden.

Ondertussen is Verstappen met zijn dragers de grote hangbrug bij Dilmot overgetrokken en wandelt hij opgewekt het bivak te Katem binnen, waar commissaris Oosterman hem met een mok verse, dampende koffie ontvangt, zoals dat hier gewoonte is. Ook hier vindt Verstappen een willig gehoor voor alle nieuwtjes uit Mabilabol. De verbinding tussen het basibivak en Katem is nog niet zeer frequent en het is de bewoners van dit kamp zeer welkom als er weer eens iemand berichten brengt. Terwijl zij op een ruwhouten bank zitten te genieten van het uitzicht over de Ok Iwoer, komt een schuchtere Papoea hun een merkwaardige steen ten verkoop aanbieden. Hij blijkt de steen gevonden te hebben ten zuiden van Katem in een terras van de Oost-Digoel. Het is, zoals wij bij nadere beschouwing constateren, een belangrijke vondst: een fossiele wervel. Per luchtpost wordt hij enkele weken later naar Nederland gestuurd, aan Dr. D. A. Hooijer van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden, die hem als een fossiele borstwervel van een krokodil (*Crocodylus spec.*) determineert. Het is in Nieuw-Guinea de eerste vondst van een gewerveld dier uit het pleistocene tijdvak. Verdere nasporingen op de plaats waar de Papoea zegt de wervel gevonden te hebben, blijven zonder resultaat, doch ergens in de oever van de Oost-Digoel of van een van zijn zijrivieren moet zich een afzetting bevinden waarin dergelijke fossielen voorkomen. Die te vinden blijft aan toekomstige onderzoekers voorbehouden, maar wordt zij ontdekt, dan zullen daar belangrijke gegevens verzameld kunnen worden over de vroegere dierenwereld van Nieuw-Guinea.

Verstappen begint met een aantal een- en tweedaagse tochten in de omgeving van Katem, waar hij de rivierterrassen onderzoekt die belangrijke gegevens verschaffen over de ontwikkelingsgeschiedenis van het rivierstelsel. In de afzettingen van de terrassen wordt nagegaan welke mineralen er voorkomen, omdat daaruit conclusies te trekken zijn over de herkomst van het materiaal waaruit de terrassen zijn opgebouwd en daaruit weer het vroegere verloop van de rivieren kan worden vastgesteld. Voor deze kleine tochten heeft Verstappen weinig assistentie nodig, zodat hij meestal slechts wordt vergezeld door een groepje jeugdige Katemmers, jochies van een jaar of tien, elf, die het pannetje dragen voor de lunch — die hoofdzakelijk uit blik komt — een keteltje voor de koffie, wat monsterzakken, een kapes en een bijl. Zo uitgerust stapt de kleine stoet 's morgens om een uur of zeven, gewoonlijk in een druilerige motregen, het bos in en zo keert zij 's middags in stralend zonlicht, maar niet minder kletsnat dan 's ochtends, in het bivak terug, beladen met zakjes grondmonsters. In een platte schaal worden de monsters uitgewassen en onder de loep bekeken om na te gaan welke mineralen er in voorkomen.

Als dragersloon ontvangt de jeugd een handvol biscuits en een doosje lucifers. 'Tong', zoals lucifers in dit deel van het bergland worden genoemd, vormen een goed contactartikel. De omslachtige methoden

die men vroeger gebruikte om vuur te maken zijn nu overbodig geworden en het is ook niet zo erg meer als het vuur eens uitgaat. Hoe het deze mensen, die geen waterdichte tassen bezitten, lukt om de lucifers droog te houden is een raadsel, maar al regent het nog zo hard, zij zien altijd kans om er een vuurtje mee aan te maken.

25 Mei wordt de eentonigheid van het bivakleven verbroken door de komst van een helikopter. Hoewel het weer er eerst niet zo gunstig uitziet, is het in de loop van de morgen zover opgeklaard, dat Zijlstra (op zijn eerste vlucht na de griepaanval) met Venema kan doorvliegen tot Katem. Als hij zijn passagier heeft afgezet, vliegt hij meteen terug naar Kloofkamp om Escher op te halen, die zich daar heeft bezig gehouden met het wassen van rivierzand om dit op mineralen te onderzoeken. Anderhalf uur later is Zijlstra met Escher weer te Katem en Menge brengt met de tweede helikopter een lading rijst en vlees in blik. Er worden plannen gemaakt om nu in snel tempo voedsel en benzine van Kloofkamp naar Katem te vervoeren en ook de mecano's met hun uitrusting hier te plaatsen.

Om op de hoogte te blijven van hetgeen er in de wereld gebeurt, zit de marinier van de verbindingdienst, Portier, de volgende ochtend te luisteren naar de gesprekken die Mabilabol met Tanah Merah voert. Met een gelaten gebaar zet hij de koptelefoon af en zucht: 'Aftrop helikopters.' 'Acht weken niet vliegen,' voegt hij er ter verduidelijking aan toe. Hij heeft het bericht opgevangen dat de drie vliegers en een mecano geelzucht hebben gekregen. Voor hem en voor marinier Koster te Mabilabol volgt dan een drukke tijd, want Brongersma en Venema geven elkaar hun visie op de toekomst. Terwijl Katem vrij redelijk telefoongesprekken kan voeren met de verbindingdienst van de Marine kazerne in Hollandia, lukt dit met Mabilabol niet zo goed. De berichten worden daarom in morsetekens overgeseind. Zowel in Mabilabol als in Katem staan de mariniers aan de zwengels te draaien om stroom op te wekken voor hun zenders, een uitermate vermoeiend bedrijf, vooral als het telegrammen van driehonderd woorden betreft. Een ogenblik dreigt de verbinding geheel weg te vallen als in Mabilabol een van de zwengels breekt; de zwengelaars kijken beslist opgewekt, maar zij hebben niet op de technische vaardigheid van korporaal Goedhart gerekend, die het ding in korte tijd weet te repareren. Weer gaan telegrammen heen en weer. Uit voorzorg begint men te Katem met het openkappen van een stuk bos, dat eventueel voor het afwerpen van voorraden kan worden gebruikt, maar zover komt het

niet. Na rijp beraad heeft Brongersma besloten, voorlopig af te zien van tochten die Katem als uitgangspunt hebben. De bivaks Kloofkamp en Katem hebben voldoende voorraden om het met hun kleine bezetting een tijd uit te houden. Kloofkamp is zelfs zeer ruim bevoorrad en naar Katem kan men van Sibil uit zonedig aanvullende voeding brengen.

Waar Kloofkamp geheel op helikopterverbindingen is aangewezen en men daar dus niets van de nieuwe ontwikkeling weet, wordt aan de Zendings Luchtvaart Vereniging gevraagd om daar met een Cessnavliegtuig een bericht af te werpen. Tegelijk kan dit toestel dan nog de post bij Katem afwerpen. Post en berichten worden in een biscuitblik gepakt, dat met een vers broodje wordt verzwaard; met behulp van een rol verbandgaas worden er lange staarten aan gemaakt om het terugvinden te vergemakkelijken als het blik in het struikgewas mocht terechtkomen. Luitenant Nicolas, die beide bivaks kent, gaat naast de vlieger zitten, klaar om de blikken over boord te gooien. Eerst wordt naar Katem gevlogen, waar het blik precies voor de deuropening en voor de voeten van Venema terecht komt. De drie mariniers en de twee politieagenten die de bezetting van Kloofkamp vormen en die een helikopter verwachten, zien vlak boven de bomen een vliegtuigje verschijnen, dat na een bocht gedraaid te hebben een trommel uitwerpt op een zandbank in de rivier. Zo is iedereen nu op de hoogte gesteld van de toestand.

Twee mensen in Katem trekken zich van de nieuwe ontwikkelingen niets aan: Verstappen en Escher, die rustig hun exploratie voortzetten. Samen trekken zij er op uit en verzamelen monsters die in het bivak voorlopig worden onderzocht. In Kawakit en bij Kloofkamp heeft Escher in het door de Digoel aangevoerde materiaal magnetiet (magneetijzererts, Fe_3O_4) gevonden en zij trachten nu na te gaan waar dit vandaan komt. Er wordt een dagtocht gemaakt naar de benedenloop van de Ok Bouw, die noordelijk van Katem in de Oost-Digoel uitmond, om daar monsters te nemen van de afzettingen in de rivier en van die waaruit de rivierterrassen zijn opgebouwd. In de wasmonsters die in de Ok Bouw zijn genomen, wordt geen magnetiet aangetroffen; wel komt dit voor in de zandbanken van de Ok Iwoer en daar is de ijzerconcentratie zelfs bijzonder hoog. Een logische gevolgtrekking is dan ook dat al dit magneetijzererts afkomstig is van de Antares, waar de Ok Iwoer ontspringt; hetgeen later door een onderzoek van dat gebergte wordt bevestigd.

Een in 1938-1939 in het gebied van Katem gehouden goud-exploratie wekte de verwachting, dat er hier goud zou kunnen worden gevonden. De mariniers die zich in dit bivak nogal eens vervelen, want veel gaat er niet om, grijpen dan ook deze gelegenheid tot afleiding aan. Met hun wasblikken zitten ze langs een grind- of zandbank handenvol gruis en modder schoon te wassen, totdat al het slib is verwijderd. Het residu wordt boven een vuurtje gedroogd en met behulp van een magneet wordt het dan ontijzerd. Dit ontijzeren wekt steeds weer de bewondering van de Papoea's op. Vol belangstelling staan zij te kijken hoe de magneet over het gruis heen en weer bewogen wordt en hoe korreltjes omhoog springen en eraan blijven hangen. Een langgerekt 'ieee' geeft uiting aan hun verbazing over dit magische gebeuren. Inmiddels blijkt wel dat het gruis grotendeels uit magneetijzererts bestaat, want na de behandeling blijft er niet veel over. Zo nu en dan verwekt een gele glinstering opwinding, maar goud wordt er niet gevonden, zelfs geen spoor.

Na een kort oponthoud trekt Escher naar de Sibilvallei om zich bij de geologen te voegen, die naar het Antaresgebergte zullen trekken. Cortel gaat van Mabilabol naar Katem op en neer om nog wat uitrusting te halen die Bär daar moest achterlaten.

Verstappen trekt er twee weken op uit, naar het gebied oostelijk van Katem. Zijn uitrusting is eenvoudig: een schopje, een hamer, een platte pan om grondmonsters uit te wassen, wat monsterzakken, een kompas en een hoogtemeter is alles wat hij voor het veldwerk nodig heeft en bij elkaar is dit nog niet eens een volle draaglast. Met een dergelijke bescheiden uitrusting kan de groep klein worden gehouden en dat komt ten goede aan de snelheid waarmee zij zich in het terrein kan verplaatsen. Het meenemen van een grote dragerstrein, zoals soms wel nodig is, werkt altijd vertragend; vooral als er rivieren moeten worden overgestoken duurt het uren voordat alle dragers de overkant hebben bereikt. Als geleide gaat mee agent Wefmajagai, een Papoea van de zuidkust. Hij moet niet alleen over de veiligheid van de groep waken, maar ook leiding geven bij het bouwen van de bivaks en toezicht houden bij het verdelen van de draaglasten. Elf mannen uit Katem trekken mee voor het dragen van de bivakuitrusting en van de voedselvoorraden. Zij zullen bij het eerste deel van de tocht tevens als gidsen optreden. Een Moejoe, die naar de weidse naam Kosmos luistert, gaat mee als kok en tolk; met Verstappen en Wefmajagai kan hij in het Maleis converseren, terwijl hij zich ook bij de Katemmers

verstaanbaar weet te maken met zijn eigen Moejoe-taal. Op 3 juni vertrekt de groep langs de route die reeds eerder door Bär en Reynders is gevolgd; eerst langs en daarna over de Ok Irin en dan oostwaarts tot de kampong Soekmot, waar het eerste bivak wordt opgeslagen. Vandaar gaat men op 4 juni in noordoostelijke richting, gestadig klimmend, totdat op 650 meter boven zee de plaats wordt bereikt waar vroeger het dorp Almoen lag. Zoals niet ongebruikelijk is het dorp verdwenen; de bevolking is met hebben en houden vertrokken en heeft zich elders gevestigd. De rivier stroomt en kolkt hier wild tussen grote rotsblokken en het is onmogelijk hem te doorwaden. Op deze plaats heeft de bevolking dan ook een rotan hangbrug gemaakt en vlak daarbij wordt het bivak gebouwd, zodat Verstappen van daaruit aan beide zijden van de rivier kan werken, waarvoor hij drie dagen bestemt. Op een afstand van ongeveer een uur lopen ligt ten westen van de brug de kampong Jorin en op dezelfde afstand ten oosten van de brug de kampong Winding. Vooral Winding ligt mooi, tegen een helling waar het bos vervangen is door tuinen. Bij helder weer heeft men vanuit het dorp een fraai uitzicht over de Ok Iwoer tot Katem en nog verder tot de ruggen van het Digoelgebergte; in Nieuw-Guinea, waar men dagen lang zonder enig uitzicht door het bos loopt, is een dergelijk vergezicht verrassend. Jorin en Winding zijn maar kleine dorpen, elk bestaande uit ongeveer vier huizen. De bewoners hebben tuinen aan beide zijden van de rivier en er is dus dagelijks verkeer over de brug. In dit opzicht ligt het bivak strategisch op een goede plaats, want nu kan men van de voorbijgangers voedsel voor de dragers kopen: bataten, pisangs en suikerriet. Als betaalmiddel worden lucifers, zout en scheermesjes gebruikt. Vooral de scheermesjes zijn zeer in trek, zo zelfs dat Verstappen ook zijn eigen voorraad als ruilmiddel opgebruikt. Als hij aan het einde van zijn tocht weer langs deze dorpen komt, lopen alle mannen daar keurig, gladgeschoren rond, terwijl hij zelf al een aardige baard heeft.

De bewoners van Jorin en Winding zijn met elkaar bevriend en zij gaan ook dikwijls bij elkaar op bezoek. Soms zijn er dansfeesten, die nu eens in Winding dan weer in Jorin worden gehouden. Vanuit het bivak ziet men de feestgangers aankomen; de mannen hebben het gezicht ingesmeerd met rode aarde en vet en dragen een hoofdtooi van casuaris- en paradijsvogelveren en halskettingen van varkenstanden. Daar er maar één man tegelijk over de brug gaat, komen de anderen altijd even een praatje maken. In de dagen dat Verstappen bij de brug bivak-

keert leren de mensen uit deze twee dorpen de Katemmers zo goed kennen, dat enkelen daarvan ook eens voor een dansfeest worden uitgenodigd. Als Verstappen op 8 juni weer verder trekt, kan hij met een gerust geweten een ziek geworden Katemmer voor verder herstel in Jorin achterlaten. Overigens bestaat er maar weinig contact tussen de bevolking van Katem en die van deze streek en de Katemdragers kennen hier dan ook slecht de weg. Nu de kennismaking goed is verlopen, zijn vier mannen uit deze dorpen bereid om als gidsen verder mee te gaan. Het bivak wordt opgebroken, de draaglasten worden verdeeld en de nu tot zeventien man aangegroeide groep trekt langs de oostelijke oever van de Ok Iwoer naar het noorden. Eerst is er nog iets dat een pad zou kunnen worden genoemd, maar dat buigt al spoedig naar het zuiden af en dan moet men zich zelf een weg banen. Meter voor meter moet het struikgewas worden weggekapd om een smal pad te maken. Uitzicht heeft men niet, maar het lawaai van de bruisende rivier maakt het mogelijk zich enigszins te oriënteren, terwijl Verstappen met het kompas de richting controleert. Dan daalt men steil af naar de rivier en loopt verder langs de oever of door de bedding. Een prettige wandeling is het niet. De ondergroei is dicht en er zijn nogal wat struiken met dorens, die het voortgaan bemoeilijken; bovendien valt de regen met stromen. Op deze hoogte zijn bloedzuigers talrijk en zij laten zich de kans niet ontnemen om eens een behoorlijk maal te krijgen. Op struiken langs het pad en op de bosgrond zitten zij te wachten op een prooi. De eerste mannen die voorbijgaan zijn nog wel veilig, maar door het trillen van de grond (en/of door de menselijke geur) worden de bloedzuigers actief; voor wie aan hen weet te ontsnappen is het een interessant schouwspel. Vastgehecht met de achterste zuignap, rekken de bloedzuigers zich zover mogelijk uit, zich daarbij oprichtend en hun vooreinde zoekend in kringen rondbewegend, of wel zij kruipen naar het pad toe. Als een spanrups bewegen zij zich voort. Het lichaam wordt gestrekt, de voorste zuignap hecht zich vast en dan wordt de rest van het lichaam bijgetrokken, waarbij het dier een hoge rug opzet, totdat de achterste zuignap zich vlak achter de voorste kan vasthechten; het lichaam wordt dan weer gestrekt en het spelletje begint opnieuw. Op deze wijze kunnen bloedzuigers zich vrij snel verplaatsen. Groot worden deze bloedzuigers niet; gestrekt zijn zij drie tot vijf centimeter lang en dan slechts een paar millimeter dik. Het is fascinerend, maar ook wel enigszins benauwend om zo het leger van bloedzuigers klaar voor de aanval langs het pad te zien zitten, heen en

weer wiegend, zoekend naar een prooi, of het van alle kanten te zien oprukken. Optimisten denken wel eens dat na een paar dagen droogte de bloedzuigers tussen de afgevallen bladeren schuilen en dan niet actief zijn, maar meestal komen dezen bedrogen uit en bemerken zij hun vergissing pas als er een stuk of zes van deze dieren bezig zijn hen ader te laten. Een goede kleding (schoenen, sokken, een lange broek en puttees) geeft wel enige bescherming, maar de bloedzuigers weten toch altijd een opening te vinden waar zij zich doorheen kunnen wurmen, al zijn het maar de gaatjes voor de schoenveters. In dat geval moeten zij alleen wat verder naar boven kruipen, voordat zij een kans krijgen om binnen te dringen tot op de huid. Het inwrijven van schoenen, sokken en broekspijpen met dimethylphthalaat geeft wel een goede bescherming, maar men moet dit geregeld herhalen, want in de was of door stromende regen kan het beschermingsmiddel verloren gaan.¹⁾

Heeft een bloedzuiger een geschikte plek op de huid bereikt, dan boort hij daarin met zijn kaken een gaatje en brengt een stof in de wond, waarmee het stollen van het bloed wordt tegengegaan. Pas als hij zich volledig met bloed heeft volgezogen, laat hij los en valt hij op de grond, waar hij een rustperiode doormaakt om zijn voedsel te verteren. Het doorboren van de huid voelt men niet en meestal merkt men pas dat men door een bloedzuiger is aangevallen, wanneer het dier heeft losgelaten en men een stroompje bloed op de huid voelt. De stof die het stollen van het bloed tegengaat, maakt dat de wond nog heel lang blijft nabloeden. Wie zo gelukkig is om zelf zijn sigaretten te rolen, plakt een vloeitje op de wond; de stroom bloed houdt dan op, maar men moet niet verbaasd zijn als uren later bij het baden het vloeitje losweekt en het bloed weer flink begint te vloeien. De Papoea die een bloedzuiger op zijn been ziet zitten, schraapt hem er met zijn kapes af. Europeanen zijn meestal voorzichtiger, want als men het dier ruw van de huid aftrekt en er iets van de scherpe monddelen in de wond blijft zitten, kan dat een lelijke tropenzweer veroorzaken. Gemakkelijk zijn zij van de huid te verwijderen door er wat tabakssap op te druppelen of door hen met een brandende sigaret aan te raken,

¹⁾ Dimethylphthalaat heeft bovendien het voordeel dat het ook muskieten op een afstand houdt en dat het afwerend werkt op de mijten ('koetoe maleo') die een onaangename, hevige jeuk (scrub itch) veroorzaken en ook op de mijten die een ziekte (scrub typhus of tsutsugamushi disease) kunnen overbrengen.

dan laten zij meteen los. Steeds weer vragen wij ons af hoe de duizenden bloedzuigers, die men in een tropisch woud aantreft, aan de kost komen, want veel voorbijgangers zijn daar niet en ook grote zoogdieren vindt men er niet. Merkwaardig is het ook dat, voor zover bekend, bloedzuigers geen ziekten overbrengen, terwijl zij met hun bloedzui-gende leefwijze daar eigenlijk net zo geschikt voor zijn als vele insekten.

Mocizaam kappend, zich zo nu en dan aan dorens verwondend en geplaatst door bloedzuigers gaan Verstappen en zijn mannen door het bos. In stromende regen trekken zij voort en na vijf uur van hard zwoegen zijn zij nog slechts vier kilometer gevorderd. De rivier stijgt snel en gaat bandjirren; de dikwijls gemakkelijke weg door de bedding is daarmee afgesloten en zij moeten dus wel verder gaan door het bos op de oever. Als zij 's middags om half drie de mond van de Agegoro, een zijrivier van de Ok Iwoer, hebben bereikt, vindt Verstappen het genoeg en geeft hij opdracht bivak te maken. De palen worden gekapt en de tentzeilen worden gespannen terwijl de kok aan het werk gaat. Als Verstappen zijn natte plunje heeft uitgetrokken en met een droog stel kleren aan (het enige dat hij nog heeft) onder het tentzeil zit, waar de regen hem niet kan deren, en als Kosmos hem dan nog een mok sterke koffie en een flink bord rijst serveert, voelt hij zich weer volkomen prettig. Het leven in de rimboe is nog zo gek niet!

De volgende ochtend (9 juni) is men om zeven uur al weer op pad. De route gaat nu naar het oosten langs de zuidelijke oever van de Agegoro en dan langs de Kapandara. Weer moet meter voor meter het pad worden gekapt, dat voert over vele kleine, maar zeer steile bergen, die met handen en voeten moeten worden beklommen. Gelukkig is het nu droog; als het regende zouden de hellingen glad en gevaarlijk worden. Gemiddeld ligt deze route op 1000 meter boven zee. Een enkele maal wordt een rest van een oud pad gevonden; enkele jaren geleden is hier één keer een patrouille van het binnenlands bestuur langs getrokken. Onderweg wordt, evenals op de vorige dagen, hier en daar een ogenblik halt gehouden als Verstappen monsters van de afzettingen langs de rivier neemt of stukken steen van de rotsen aan de oever slaat. In zakken, voorzien van gegevens over de vindplaats en de hoogte boven zee, worden de monsters in een draagblik verpakt. De vracht die de dragers vervoeren blijft gedurende de gehele tocht ongeveer gelijk. Naarmate meer rijst is opgegeten en blikjes zijn geledigd, wordt de lading met monsters uit de afzettingen

aan de rivieroeveren en met stukken rots aangevuld. Afgezien van deze korte onderbrekingen, waarbij de dragers op open plekken zich even behaaglijk in de zon koesteren, trekt men de gehele dag door tot 's middags half vijf en dan staat men eigenlijk nog onverwacht voor de Ok Denom, zoals de bovenloop van de rivier de Kaoh (of Kau) hier wordt genoemd. Dit moeilijke traject, waarvoor Verstappen in zijn schema enkele dagen heeft uitgetrokken, is nu in een dag afgelegd. Voldaan over dit succes wordt bij de Ok Denom het bivak opgeslagen en het eten klaar gemaakt. Het is een zware dag geweest en direct na de maaltijd gaat iedereen slapen. Dat het inmiddels is gaan regenen, kan nu niet deren; droog ligt men onder de tentzeilen en de dekens beschermen tegen de koude.

Ook de volgende dagen (10, 11 juni) waarin men langs de westelijke oever van de Ok Denom zuidwaarts trekt, blijft het terrein moeilijk. Bijna onafgebroken treden langs deze rivier de gesticenten aan de dag, hetgeen de Ok Denom voor een geoloog interessant maakt. Een nadeel is dat er zich nergens een brug bevindt. Het water staat te hoog en stroomt te snel om de rivier te doorwaden; met grotere dragers en met voldoende touwen zou het misschien zijn gelukt, maar met de kleine Katemmers is het te riskant om een doortocht te proberen. Bevolking is er in dit gebied praktisch niet en men vindt er ook geen bevolkingspaden. Slechts eenmaal komt men in het dal van de Ok Denom Papoea's tegen: twee mannen met vers geklopte sago onder een afdakje, bij wie zich later nog een vrouw met twee kinderen voegt. De gidsen uit Jorin en Winding voelen zich hier ook nauwelijks thuis; zij willen beslist niet verder naar het oosten gaan en er zit voor Verstappen niet anders op dan de loop van de Ok Denom te volgen. Het oostelijkste punt dat hij bereikt ligt maar tien kilometer van de grens met Australisch Nieuw-Guinea, maar zijn wens om tot aan de grens te exploreren, gaat niet in vervulling. Van de Ok Denom gaat men (12 juni) door het dal van de Ok Bala en de Ok Miek naar dat van de Ateriek. De dragers vinden dit maar een griezelige onderneming; het gebied behoort tot de invloedssfeer van een andere stam en men komt niet graag op andermans terrein, tenzij men door handel veelvuldig contact met de daar wonende stammen heeft. In een gebied waar geen dorpen liggen moeten de dragers ook rijst eten en dan slinken de meegenomen voorraden snel. Dus wordt de terugweg aanvaard en trekt men stroomopwaarts langs de Ok Taroep. Op 13 juni worden Winding en Jorin weer bereikt. Daar blijven de gidsen achter en de inmiddels her-

stelde drager voegt zich weer bij de groep. Op 14 juni loopt men langs een noordelijker route, waarbij de bovenloop van de Ok Irin wordt gekruist, naar Katem terug. Het is voor alle leden van de groep prettig om weer in bewoonde streken te komen; dagenlang heeft men gelopen in een zwijgend bos met als naaste burens een gillende kakatoe en een zagnende cicade. Het doet je goed weer eens mensen te spreken al versta je hen maar nauwelijks, meent Verstappen. Met een grote voorraad monsters, een aan flarden gescheurde broek en een bewonderenswaardige baard wandelt hij het bivak Katem binnen. De monsters uit de rivierafzettingen worden gewassen, gedroogd en verpakt en Verstappen geniet na de primitieve maaltijden in het bos uitermate van hetgeen de heer Oosterman hem voorziet. De dragers krijgen hun loon, een bijl of een kapmes, en gaan tevreden naar huis.

In Katem hoort Verstappen het nieuws van het extra krediet dat is toegestaan, van de afwerpvluchten in de Sibilvallei en van de groepen die naar het dal van de Ok Bon onderweg zijn. Ter vervanging van Zijlstra, die nog steeds met geelzucht in het ziekenhuis te Hollandia ligt, is uit Nederland de nieuwe chef-vlieger Warman gekomen en deze heeft al een vlucht naar de Sibilvallei gemaakt. Zo is Venema op 9 juni weer naar Mabilabol teruggekeerd. De vliegers Van den Bos en Menge zijn hersteld en bevinden zich in Tanah Merah; het helikopterbedrijf kan nu weer op gang komen. Het hoofd van de kadastergroep, Van der Weiden, is, toen het hem niet lukte om in de Sibilvallei voldoende dragers te krijgen, via Hollandia en Tanah Merah naar Mindiptana gereisd en heeft daar honderd Moejoes aangeworven, waarmee hij nu naar Katem onderweg is. De botanicus Van Zanten komt met hem mee; een hardnekkige zweer aan het been noopte Van Zanten om naar Hollandia te gaan en vandaar reisde hij via Tanah Merah naar Mindiptana. Van Katem gaat deze groep, versterkt met Verstappen, door naar de Sibilvallei waar zij op 20 juni arriveert. Ook de beide helikopters proberen de Sibilvallei te bereiken, waar zij nu definitief zullen worden gestationeerd. Warman en Van den Bos met mecano Nieraeth en de Inspecteur van de Burger Luchtvaart, de heer De Bijl, bereiken op 14 juni Katem, waar blijkt dat de rotorbladen van de ene helikopter dermate door vocht zijn aangetast, dat doorvliegen naar de Sibilvallei niet verantwoord is. De andere helikopter gaat na een oponthoud van enkele dagen (wegens slecht weer) nieuwe rotorbladen en mecano Bekker in Mabilabol halen. Als op 24 juni de gerepareerde helikopter naar de Sibilvallei is vertrokken, wordt het stil in Katem.

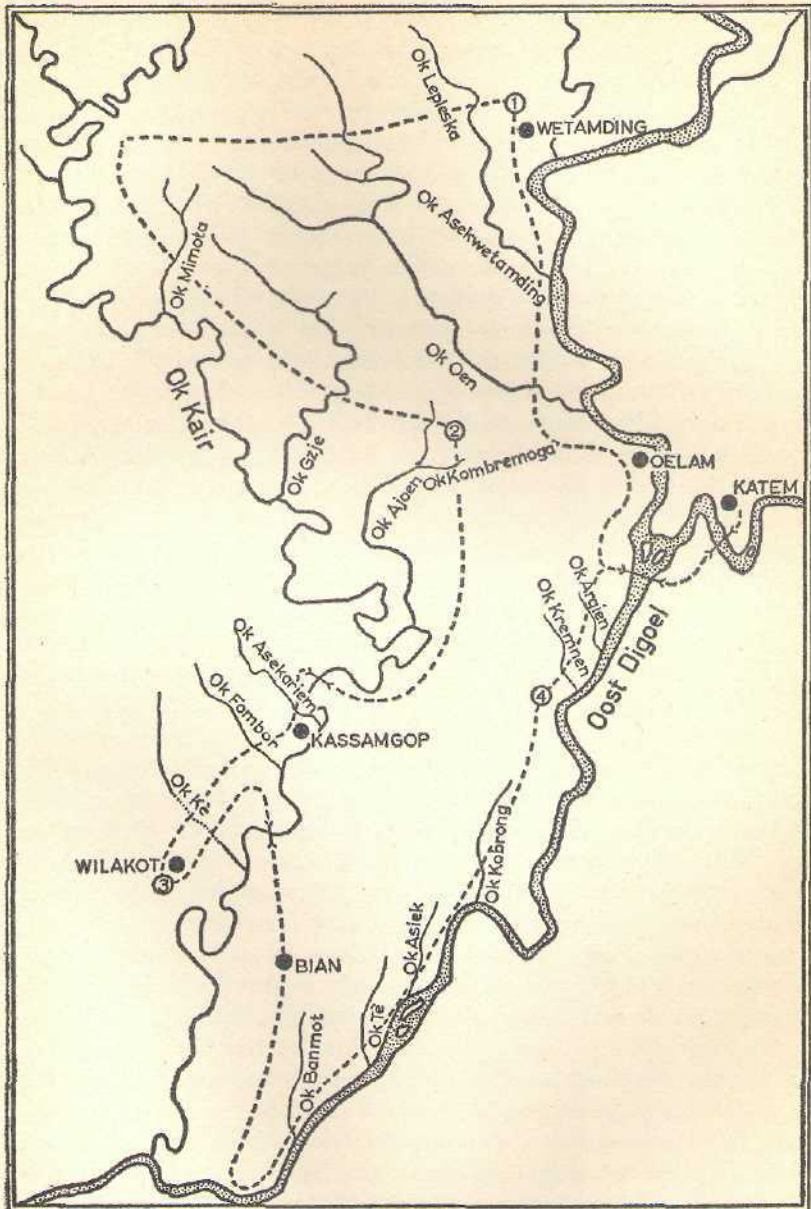

Fig. 7. Route van De Wilde naar het gebied van de Ok Kair; ① ... ④ bivaks; — (brug).

Oosterman blijft er met een kleine bezetting van mariniers en politie achter, terwijl een kleine groep van het kadaster zich in het bivak vestigt voor het doen van een astronomische plaatsbepaling en voor het in kaart brengen van de naaste omgeving. In de avonduren verzamelen mariniers en kadaster-mensen insecten die op het licht afkomen en zo nu en dan gaat er een zending interessant materiaal naar Mabilabol, waar de zoölogen blij zijn met deze aanvulling voor de collecties.

Op 3 juli vliegt De Wilde met de helikopter mee naar Katem om van daaruit enkele tochten te maken. Commissaris Oosterman weet hem twaalf Katemmers als dragers te bezorgen en op 5 juli kan hij al op stap gaan, begeleid door marinier Van Hirtum en politieagent Roempaidoes. Ten zuiden van de samenvloeiing van Ok Iwoer en Oost-Digoel steken zij via een rotan hangbrug de rivier over, om dan langs de westelijke oever van de Oost-Digoel noordwaarts te gaan. De bevolking in dit gebied leeft voor een deel nog in boomhuizen (roemah tinggi, letterlijk: huis hoog) die gebouwd zijn op de stammen van bomen, vijftien meter boven de begane grond. Soms steunt een machtige stam het bouwsel, soms vormen enkele bij elkaar staande, kleinere stammen het fundament. In zo'n huis wonen enkele gezinnen bij elkaar. Deze woonwijze, ver boven de grond, geeft de bewoners een grote mate van beveiliging tegen overvallen. Dicht bij de brug vindt De Wilde de roemah tinggi Oelam. Er is slechts een man thuis en die laat zich gewillig meten. In stromende regen gaat het verder naar de op een heuvel gelegen nederzetting Wetamding. Dit dorp bestaat uit drie huizen, die in vorm veel op de woningen van de Sibillers gelijken, alleen staan zij op palen van ongeveer anderhalve meter, terwijl in de Sibilvallei de vloer slechts enkele decimeters boven de begane grond ligt. Bij Wetamding wordt bivak gemaakt; elf inwoners van het dorp onderwerpen zich aan het anthropologisch onderzoek. Het gebied is rijk aan kleine riviertjes en telkens moet men door het water om verder te kunnen gaan; erg is dat niet want door de aanhoudende regen is iedereen toch al doornat. Van Wetamding gaat De Wilde naar het westen, want hij wil nagaan of er ten westen van de Ok Kair nog meer bevolking is. De Ok Kair is de belangrijkste rivier van dit gebied; hij stroomt snel en heeft een loodrechte, ongeveer veertig meter hoge oostelijke oever. Een brug is er niet en die is hier ook niet te maken; het is uitgesloten om op deze plaats de rivier over te steken. Er zit dus niets anders op dan langs deze rivier naar het zuiden te lopen. Midden in het bos wordt bivak gemaakt bij de Ok Kombremoga, een riviertje

waarin enorme, harde kleiklumpen liggen. De volgende dag trekt men verder naar het zuiden en vindt eindelijk een rotan brug over de Ok Kair, die door Roempaidoes en de dragers grondig hersteld wordt, voordat de groep er overheen trekt. Ten westen van de rivier liggen twee nederzettingen, Kassamgop en Wilakot, die elk uit een groot huis bestaan, dat door meer dan een gezin wordt bewoond. Bij Wilakot wordt het bivak opgeslagen. De inwoners van Kassamgop zijn meegelopen, zodat De Wilde in een keer de mensen van beide nederzettingen kan meten. Tussen Kassemgop en Wilakot mondt de Ok Kè in de Ok Kair uit. De Ok Kè is een riviertje dat van het Ariemgebergte komt en dat vlak voor zijn uitmonding een eind ondergronds stroomt. Van de twee rivieren is de Ok Kair de grootste en naar onze ideeën zou de rivier welke van de samenvloeiing naar het zuiden, naar de Oost-Digoel stroomt Ok Kair moeten heten, maar de bevolking noemt deze benedenloop Ok Kè evenals de kleine zijrivier. Van Wilakot gaat de route naar het noordoosten, weer over de kleine Ok Kè naar een tweede hangbrug over de Ok Kair en vandaar zuidwaarts naar de roemah tinggi Bian. Het plan om hier ergens de Oost-Digoel over te steken om verder te trekken naar Zigibi moet worden opgegeven, want de twee bruggen die hier drie maanden geleden nog waren (een ervan werd door Bär gebruikt) zijn verdwenen, meegesleurd door een bandjir. De enige mogelijkheid is om verder naar het noorden te trekken, naar de brug over de Oost-Digoel die ook op de heenweg is gebruikt. Op 9 juli komt De Wilde met zijn groep in Katem terug; zijn gezelschap is onderweg aangegroeid, want uit de nederzettingen waar hij op zijn tocht langs kwam, gingen een aantal mensen met hem mee. Ondanks de vele regen is de stemming van de groep voortreffelijk gebleven. De laatste dag zien zij in het bos kroonduiven (*Goura scheepmakeri*), grote blauwgrijze vogels met boven op de kop een kuif van fijn gedeelde veren; de borst is paarsbruin, de vleugels hebben een paarsbruine en een witte dwarsband. Het zijn slechte vliegers, die op de grond leven en die bij onraad in de bomen of struiken vluchten. Veren van de kroonduif waren vroeger zeer in trek, in het bijzonder die van de kuif; om de soort voor de ondergang te behoeden zijn kroonduiven thans beschermd. De verbodsbepalingen gelden niet voor de Papoea's; voor hen vormt een kroonduif een goede aanvulling op het aan dierlijke eiwitten zo arme menu. De aantallen die de Papoea's schieten, zijn niet groot, zodat deze jacht geen bedreiging voor het voortbestaan van de soort vormt. De Wilde brengt ook een schets-

kaartje mee met de namen van een aantal rivieren en riviertjes. Weliswaar zegt hij zelf, dat het kaartje maar grof getekend is en dat de schaal niet altijd juist is, maar niettemin zijn aardrijkskundige gegevens verzameld, die voor die het gebied later bereizen van waarde zijn.

Het weer belemmert het vliegen van de helikopters. Wel gaat Van den Bos op 4 juli naar Katem, maar zijn eigenlijke doel, Kloofkamp, kan hij niet bereiken, en terug naar de Sibilvallei kan hij ook niet. Pas op 8 juli lukt het Warman om naar Katem en Kloofkamp te vliegen en ook Van den Bos maakt dan een vlucht naar Kloofkamp. Zij halen daar uitrusting op (o.a. tenten), die nodig is voor het werk in de bergen. Het weer blijft slecht en het is onmogelijk om nog meer vluchten naar Katem en Kloofkamp te maken. Dat is jammer want zo krijgt Katem niet de grote voorraden voedsel die in Kloofkamp liggen en waarvan De Wilde verwachtte, dat zij naar Katem zouden zijn gebracht. Voor een tocht van enkele weken langs de Ok Iwoer langs de route die Bär en Reynders hebben gelopen, is in Katem niet voldoende voedsel aanwezig. De Wilde besluit daarom met dragers naar Kloofkamp te gaan om voorraden op te halen. Het is een geluk voor hem dat de radioverbinding tussen Mabilabol en Katem niet zo best is en dat de leiders niet weten wat het plan is, want daartegen zouden zij wel bezwaren hebben gehad. Om Kloofkamp te bereiken moet men door het gebied van de Wambons, een stam die weliswaar Bär en Cortel geen moeilijkheden in de weg heeft gelegd, maar waarmee toch wel voorzichtigheid blijft geboden. Bär en Cortel hebben alle dorpen gemeden, maar De Wilde wil daar juist heen, naar plaatsen waar vóór hem nog geen blanke is geweest. Als de leiders horen dat De Wilde naar Kloofkamp is vertrokken, kunnen zij niet veel meer doen dan hopen dat het goed afloopt en dat hij in het zware terrein niet weer last zal krijgen van zijn reeds eerder gebllesseerde knie maar gelukkig loopt het goed af.

Op 11 juli vertrekt De Wilde uit Katem; ditmaal heeft hij als geleide een marinier en twee politieagenten mee. De eerste dag lopen zij zes en een half uur in stromende regen en maken dan bivak bij Wekotsigobi, waar het 's avonds gruwelijk koud wordt. De volgende dag gaat de tocht zuidwaarts door het dal van de Ok Wop, die door een aan fossielen rijke kalksteenbedding stroomt. Onderweg worden de dorpen Aptalabip, Loemabip en Sagorabip bezocht; de mensen wonen hier allen in boomhuizen. Van een agressieve houding is geen sprake; integendeel, de mensen zijn zeer vriendelijk en zij laten zich gewillig meten. Het gebied is rijk aan slangen; elke dag worden er op het pad

twee of drie doodgeslagen, maar helaas is er geen materiaal mee om de dieren te conserveren. Voorbij Sagorabip weet de gids de weg niet meer en De Wilde besluit maar om naar het westen te lopen, want daar stroomt de Oost-Digoel en dan heeft men weer de mogelijkheid om zich te oriënteren. Men komt nog langs het dorp Nipki en dan wordt op 14 juli Kloofkamp bereikt. De Wilde meet daar nog heel wat Wambons en zij laten zelfs toe dat er van hen haarmonsters worden genomen. De marinier is in de Ok Wop van een rots gevallen en heeft zijn rug gewond; hij heeft ook een flinke ontsteking aan een teen, die hem het lopen bemoeilijkt. De ene politieagent heeft een sterk opgezwollen knie, de andere heeft aanhoudend koorts. Het is dus bepaald geen luxe dat hier twee dagen rust wordt gehouden. Op 17 juli begint de terugtocht met meer dragers dan op de heenweg, want een aantal Wambons biedt zich aan om mee te gaan naar Katem. Met vierhonderd vijftig kilogram voedsel en met maten en gegevens van honderd twee en veertig mensen komt De Wilde opgewekt in Katem terug. Daar wacht hem een teleurstelling; zijn tocht langs de Ok Iwoer kan niet doorgaan. Een helikopter is verloren gegaan en de andere is nodig om de groepen in de Sibilvallei en in het dal van de Ok Tsjop te steunen. De route naar het westelijke deel van de Sibilvallei is verkend en met de beschikbare middelen kan de expeditie nog veel nuttig werk doen mits de activiteiten zoveel mogelijk langs één lijn plaats hebben. De gezondheidstoestand van de politiebezetting in Katem is ook niet zo, dat er direct weer agenten op tocht kunnen gaan. Commissaris Oosterman is vertrokken, want nu Katem toch niet een belangrijke basis voor groepen onderzoekers zal worden, is er voor hem daar niets te doen. De leiding heeft daarom besloten om van een verdere exploratie bij Katem af te zien. De Wilde keert daarom al metende terug.

Verder dient Katem alleen nog maar als tussenstation voor doortrekkende groepen. Reynders passeert in de eerste dagen van juli met vijftig bij Mindiptana aangeworven dragers; Anceaux komt er langs als hij in augustus vanuit het zuiden naar de Sibilvallei terugkeert. In september loopt Pouwer met de dragers van het kadaster naar Mindiptana terug; het is voor hem een goede gelegenheid om onderweg nog ethnologisch onderzoek in het Moejoegebied te doen. Aan het einde van de expeditie landen Menge en Bekker in Katem met de helikopter die naar Tanah Merah teruggaat en korporaal Brill passeert er met de dragers van de expeditie; hij neemt de uitrusting van het bivak mee naar Mindiptana. Katem is dan als expeditiebivak opgeheven.

Kiwirok

TEN NOORDEN VAN DE CENTRALE WATERSCHEIDING, ONGEVEER VIJF-entwintig km hemelsbreed van Mabilabol, ligt de Kiwirok, een dal waar de Sibillers nogal eens heentrekken, terwijl de Kiwirokkers zo nu en dan de Sibilvallei bezoeken. Toen het vliegveld werd aangelegd, werden de Sibillers rijke lieden, want zij kregen ijzeren bijlen. De Kiwirokkers huwelijkten hun dochters uit aan Sibillers om als onderdeel van de bruidsprijs ook ijzeren bijlen in hun bezit te krijgen. Zo komt het dat men in de Sibilvallei ook enkele Kiwirok-vrouwen aantreft. Men beweert zelfs dat er een man is die een vrouw in de Sibilvallei heeft en een andere vrouw in de Kiwirok; dat is praktisch want nu heeft hij op beide plaatsen onderdak met verzorging. Bij de handelscontacten zijn zo ook familiebetrekkingen ontstaan en dit bevordert het verkeer tussen deze streken. De bestuursambtenaar Dragt heeft al eens een tocht naar de Kiwirok gemaakt en volgens zijn verslag is het een bijzonder moeilijke tocht geweest. Ook Sneep heeft wel zin om er heen te gaan; hij maakt graag tournees en hij voelt er niet veel voor om steeds in de bestuurspost te zitten, terwijl zovele anderen er op uit trekken. Begin mei doet er zich een unieke kans voor om naar de Kiwirok te gaan, want de Sibillers zenden er een handelsmissie heen om tabak te kopen. Als Sneep met deze missie meegaat heeft hij dus gidsen en er zijn nog wel een paar Sibillers te vinden, die tegen betaling van een bijl of een kapmes als dragers willen dienen. Hij moet echter toestemming van de expeditieleiding hebben omdat de Resident van Zuid-Nieuw-Guinea heeft bepaald dat de bestuursambtenaren slechts dan tochten buiten de vallei mogen maken als dat in het belang van de expeditie is. Het gehele in de Sibil geplaatste detachement Mobiele Politie is aan de expeditie toegevoegd en de leiding zal dus moeten goedkeuren dat drie agenten de tocht meemaken. Zo trekt Sneep op

27. (1) Een groep trekt door de Ok Sibil; geheel rechts Vervoort.

(2) Een dragerscolonne keert terug in Mabilabol.

5 mei naar het zilveren huis om zijn plannen te bepleiten. Voor de expeditie kan deze tocht nut hebben door het verkennen van de routes naar de Antares en de Kiwirok, gebieden waarvoor belangstelling bij verscheidene onderzoekers bestaat. Maar er zijn ook bezwaren. Vrij veel agenten bevinden zich al met groepen in het veld en er zal toch altijd een voldoende bezetting in het basisbivak moeten blijven; ook moeten er steeds enkele agenten beschikbaar zijn om met de crashploeg mee te gaan in het geval er onverhoopt een helikopter in moeilijkheden zou geraken. Bovendien zal Herberts, de tweede man van de bestuurspost, worden afgelost door Dasselaar en het is voor de continuïteit in het bestuur wel goed als Sneep dan te Mabilabol is. Liever zou de expeditieleiding deze tocht enkele weken uitstellen totdat het gehele bedrijf wat meer op gang is gekomen. Er wordt gewikt en gewogen. Sneep wijst er terecht op dat het lang niet zeker is of er een paar weken later weer dragers en gidsen te krijgen zullen zijn, want de handelsmissie gaat met of zonder hem, dat staat vast; hij pleit vurig en goed en zo krijgt hij dan ook de gevraagde toestemming.

De volgende morgen (6 mei) vertrekt een lange colonne uit het bivak. Sneep, drie agenten, de tolk Kotanon, een heel stel Sibillers en ook enkele vrouwen die haar familie in de Kiwirok willen bezoeken gaan in een lange rij op weg. De deelnemers aan de expeditie treden bij deze gebeurtenis als persfotografen op; er worden tientallen foto's gemaakt en meters film opgenomen. Als de gehele groep in het bos is verdwenen, laten de Papoea's ten afscheid nog eenmaal hun luide, gescandeerde roep horen. De Sibillers zetten er flink de pas in. De route loopt over het Oriongebergte en dan volgt een zeer steile afdaling naar de Ok Tsjop; over een rotan hangbrug (Pl. 31) wordt de rivier gepasseerd. Het eerste doel is om langs de Ok Bon oostwaarts naar de Antares te gaan. Sneep heeft dat al eens eerder geprobeerd, maar dat mislukte toen omdat zware regens de Ok Bon zo sterk hadden doen stijgen, dat het onmogelijk was het smalle dal als route te gebruiken. Dat is nu weer het geval en men besluit naar het noordoosten af te buigen. Het terrein is zwaar; steile hellingen moeten worden beklommen en aan de andere kant volgen dan weer steile afdalingen. De Sibillers kost dat niet de minste moeite. Zij gaan snel en onvermoeid als klipgeiten bergop, bergaf en hoewel Sneep zeker wel wat gewend is, gaat dit ook hem toch wel iets te snel; ook de agenten voelen meer voor een wat kalmer tempo. De handelsmissie draaft vooruit, maar 's avonds in het bivak is men weer bij elkaar.

Ondanks de grote terreinmoeilijkheden wordt op de vierde dag (9 mei) de centrale waterscheiding overschreden en men daalt af door het dal van de Ok Etwi, een vrij grote rivier die vermoedelijk tot het brongebied van de Sobger behoort. Het is echter niet uitgesloten dat de Ok Etwi uitkomt in de Hoffnungsrivier, een zijrivier van de in Australisch Nieuw-Guinea stromende Sepik. Op de steile hellingen langs de Ok Etwi ligt het dorpje Atemagabib, waar bivak wordt gemaakt. In dit uit slechts zes huizen bestaande dorp treft Sneep de handelsmissie aan, die al in een levendige handel is gewikkeld. De bewoners vertonen veel overeenkomst met de Sibillers, maar zij behoren naar hun zeggen tot de Kiwirok-groep, waarmee zij dan ook een intensief contact onderhouden. Zoals overal in het oostelijke bergland zijn de mensen bijzonder vriendelijk tegen de 'kaga wok', de witte man. Om te laten zien dat hij echt is, moet Sneep zich laten welgevallen dat hij betast wordt, dat men hem in armen en benen knijpt en over zijn haar strijkt. Zijn lange, golvende, blonde lokken geven aanleiding tot een verbaasd en bewonderend 'ieee'-geroep. Uiteraard is ook de in hun ogen geweldige lengte en de forse figuur van deze blanke, die ver boven hen uitsteekt, een bron van ontzag en verbazing voor deze Bergpapoea's.

Voor lucifers en spiegeltsjes worden als voedsel voor de dragers de nodige bataten gekocht. Slechts één nacht blijft men in Atemagabib en dan gaat het weer verder naar het oosten. Trekkend door de puinbeddingen van de riviertjes, glijdend op modderige steile hellingen, bereiken zij Koemoelsiginabib. Ook hier wordt een nacht gebivakkeerd. Langs de Tajesigin (2200 m) gaat de tocht naar het dorp Tomkadin. Dit dorp ligt op de bergrug Tomka, die evenwijdig aan de noordelijke Ok Bon loopt. Hier doet zich het reeds eerder genoemde verschijnsel voor van twee rivieren die Ok Bon heten; de zuidelijke die op de Antares ontspringt, naar het westen stroomt en in de Ok Tsjop uitmondt en de noordelijke die naar het noorden stroomt en wel zeker tot het brongebied van de Sepik behoort. De bergrug welke de stroomgebieden van de noordelijke en zuidelijke Ok Bon scheidt, wordt Bonsigin genoemd; de mensen die ten noorden van deze waterscheiding wonen, worden door de Sibillers (en door zichzelf?) als 'Bonsigi' aangeduid. De noordelijke Ok Bon is een schuimende beek, die slechts via een takkenbrug kan worden overgestoken, een nogal gammele constructie van takken en rotan, welke in een half uurtje door de Sibillers wordt vervaardigd. Er behoort wel enige

moed toe om over zo'n brug te gaan, die weinig goeds belooft voor degene die het ongeluk zou hebben erdoor te zakken, maar als er niets anders is moet je wel. Het pad naar Tomkadin voert over talrijke kleine aardverschuivingen en over omgevallen, met mos begroeide, glibberige boomstammen. Herhaaldelijk moet het pad worden opengekapt en dat is de taak van een stel heftig ruziënde vrouwen, die met veel lawaai voorop gaan. In een soort draf, de helling van de Tomka gedeeltelijk afrennend, bereikt de stoet tegen vier uur, kletsnat van de stromende regen, koud en moe Tomkadin (12 mei). Met grote gastvrijheid wordt in een van de huizen voor Sneep een plaats bij het vuur ingeruimd, een voorrecht van maar betrekkelijke waarde, want in deze warme omgeving hebben zich ook grote aantallen vlooiën gevestigd.

Na de inspannende tocht zal de volgende dag rust worden gehouden. Al vroeg in de ochtend staan de dorpsbewoners voor het bivak. Het zijn voor het merendeel vrouwen en kinderen, want een groot deel van de mannen is op een handelsreis naar Australisch gebied.

Tomkadin ligt slechts ongeveer tien kilometer van de grens, maar van het feit dat er langs de meridiaan van 141° oosterlengte een grens loopt, is de bevolking niets bekend. Zij trekt zich daarvan dan ook niets aan en dat hindert ook weinig, want dit gebied is nog niet onder bestuur gebracht; administratieve moeilijkheden kunnen pas komen als de beschaving hier is doorgedrongen. Het contact met de oostelijke bureu schijnt goed te zijn, want in Tomkadin treft Sneep stoffen, bijlen en kapmessen van Australische oorsprong aan.

De mensen die in het dorp zijn achter gebleven blijken ook wel voor de handel te voelen en er komen ruime aanbiedingen van voedsel, in hoofdzaak keladi, waarvoor lucifers in ruil worden gegeven. Sneep oefent hier ook de nevenfunctie uit, diè elke bestuursambtenaar in dergelijke gebieden heeft: hij verbindt wonden, plakt pleisters op wondjes en geeft injecties als hij een enkel geval van framboesia ontdekt. Vooral voor verband en pleisters is veel belangstelling, want die verlenen een zekere distinctie aan de dragers.

Sneep moet alle zuigelingen even vasthouden, want de moeders koesteren de hoop, dat de kinderen later even groot zullen worden als hij. Ook enkele jonge dochters trachten hetzelfde te bereiken, maar zij worden door hem met beslistheid terzijde geschoven. Een grote desillusie is het, dat Sneep niet bereid is om enkele blonde lokken als halssieraad af te staan. Als dat zo gemakkelijk was, dan had hij nooit zulke lange lokken gekregen, want alle expeditiedeelnemers hebben al

eens geprobeerd de langs zijn nek afhanginge haardos tot meer normale proporties terug te brengen. Dat stuit echter steeds op grote bezwaren. Volgens Sneep is zijn haar een van zijn belangrijkste contactartikelen en als het geknipt wordt, vreest hij een groot deel van zijn gezag te zullen verliezen.

Het resultaat van deze tocht is, dat er later ook mensen uit Tomkadin op bezoek komen in de Sibil, onder anderen een man met een kamil, een kleiknots van een veel slanker en lichter type dan in de Sibil gedragen wordt (Pl. 8, fig. 2).

Van Tomkadin gaat de route naar het noorden, naar Bondipmakoer, dat na een halsbrekende tocht op 14 mei wordt bereikt. Hier slaat men het bivak op in de kring die door een zevental huizen wordt gevormd en men geniet dus van een doorlopende belangstelling. Er is weer een royaal aanbod van voedsel. Onder de betalingsmiddelen gaat vooral de belangstelling uit naar lucifers, want die dragen er toe bij om het leven gemakkelijker te maken. Spiegeltjes hebben ook wel veel aftrek, maar die worden blijkbaar toch meer als luxe-artikelen beschouwd. Al bij het eerste ochtendgloren wordt Sneep gewekt door gerucht en beweging bij het bivak. De tolk Kotanon komt op een schreeuw van Sneep aanlopen met de mededeling dat er enkele lieden met een varken zijn, dat zij wel willen ruilen. Na het gebruikelijke gehartewar van loven en bieden wordt men het eens over de prijs: een kleine bijl en een kapmes. Het ongeveer veertig kilo zware, zwarte varken wordt door Sneep met een karabijschot gedood, tot onverholten bewondering en opwinding van de bevolking, die voor het eerst de kracht van een vuurwapen ziet. Snel wordt het dier geslacht en geroosterd. Het vlees vormt een welkome aanvulling op het karige menu van rijst en gedroogde vis, afgewisseld met bataten. Het wordt een waar feestmaal, dat ook de Sibillers zich goed laten smaken.

Nu gaat de tocht verder naar het westen, naar de Kiwirok. Weer wordt de Ok Etwi overgestoken, maar nu verder noordelijk, en dan gaat het traject voor een groot deel door het dal van de Ok Jop (een zijrivier van de Ok Etwi). Ditmaal is het niet de regen die het voortgaan bemoeilijkt, maar de brandende zon op de witte puinbedding van de Ok Jop, die het brede dal tot een oven maakt. Om een uur of vijf besluit Sneep dan ook maar in bivak te gaan. 's Nachts komt er regen en onweer. De Sibillers, die zoals gewoonlijk een schuin afdakje van bladeren hebben gebouwd, vluchten ijlings voor de stortvloed van water en kruipen op en over elkaar onder het tentzeil. Nauwelijks is de

rust weergekeerd en is iedereen weer in slaap gesukkeld, of er ontstaat een hevig kabaal. Schreeuwend en gillend verdringen de Sibillers elkaar in de propvolle, kleine ruimte van het tentbivak. Sneep schiet vloekend overeind en grijpt zijn staaflantaarn. In het licht van de stralenbundel ziet hij een verwarde kluwen van donkere lichamen, armen en benen, die kennelijk probeert om zich uit de tent te werken, maar die gelukkig nog geen kans heeft gezien het sterke zeil stuk te trappen. Een van de agenten is bezig de kluwen te ontwarren en de mensen tot bedaren te brengen. Het blijkt, dat een van de Sibillers geschrokken is van een bliksemflits en naar de andere kant van de tent is gesprongen, gevolgd door een tweede, die wel is waar niet weet wat er aan de hand is, maar die het toch maar beter vindt om het onbekende gevaar te ontvluchten. Een derde meent dat de twee trachten te vluchten voor een bandjir en hij sleept er nog een paar mee, waarna zij met zijn allen met hun blote voeten tegen het tentzeil staan te trappen, gillend van angst. Veel nachtrust wordt er verder niet genoten. De Sibillers kunnen hun mond niet meer houden en trachten voortdurend het gebeurde onder veel gelach te reconstrueren en elkaar belachelijk te maken.

Het is een weinig uitgeruste en nogal geprikkelde ambtenaar, die de volgende morgen zijn natte plunje weer aantrekt om op weg te gaan naar Sangabe, het zuidelijkste van de Kiwirok-dorpen. De inwoners van Sangabe zijn niet erg toeschietelijk en ook bij volgende bezoeken krijgen zij de naam van onvriendelijk te zijn, hoewel zij beslist niet als vijandig kunnen worden beschouwd. Ook in de Sibilvallei komt het wel eens voor, dat zo hier en daar een dorp door een weinig toeschietelijke houding uit de toon valt.

Lang houdt de groep zich niet in de Kiwirok op: zij trekt in enkele geforceerde dagmarsen terug naar de Sibil, waar zij op 20 mei aankomt. Van uit de verte kondigen geweerschoten en het luide geroep van de dragers de nadering van de patrouille aan en het gehele kamp loopt uit om Sneep welkom te heten. Hij komt net op tijd om nog afscheid te nemen van Herberts, want door het defect aan de Twin Pioneer is deze nog steeds niet vertrokken.

Dank zij deze tocht, die wel is waar niet zo dicht langs de Antares liep als men had gehoopt, beschikt de expeditieleiding nu over enkele belangrijke gegevens over het noordelijke bergland en over de aard van de bevolking die er woont. De mensen ten noorden van de waterscheiding spreken een taal die met die van de Sibilvallei overeenkomt

en er waarschijnlijk een dialect van vormt (Kiwirok-dialect). In Tomkadin zijn de mensen tweetalig, zij spreken het Kiwirok-dialect en een taal die in het aangrenzende Australische gebied wordt gesproken. Dat de Sibillers zaken hebben gedaan, blijkt in de komende dagen, als ons talrijke pakken tabak (à raison van een ijzeren bijl) worden aangeboden. De tabaksbladeren zijn in een flesvormige bundel gepakt, omgeven met andere bladeren en vastgebonden met gespleten rotan.

Bär, die op dezelfde dag als Sneep in Mabilabol aankomt, toont een levendige belangstelling voor de route naar de Kiwirok. Voor zijn onderzoek naar de bouw van het centrale bergland is het van veel betekenis om het gebied ten noorden van de centrale waterscheiding te bestuderen. Cortel en Escher hebben meer belangstelling voor de Antares. Een gedeelte van de route, tot het begin van het dal van de Ok Bon, zouden de drie geologen samen kunnen gaan. De kaarten worden bekeken, de luchtfoto's worden bestudeerd, er wordt met Sneep geconfereneerd en vérstrekkende plannen worden uitgewerkt. Het eerste dat dient te geschieden is een reeks van noodlandingsplaatsen voor de helikopters kappen van Mabilabol naar de Ok 'Tsjop. Daarmee wordt de meetmandoer Wattimena belast. Met een aantal Sansapor-dragers en enkele agenten trekt hij er op uit en geeft meteen het pad duidelijk aan. De hangbrug over de Ok 'Tsjop wordt hersteld en versterkt zodat hij ook voor zware Europeanen bruikbaar is. Bij al deze plannen en voorbereidingen wordt erop gerekend dat zeer spoedig de helikopters zullen komen om voorraden bij het begin van de Ok Bon te brengen; zowel Bär (naar de Kiwirok) als Cortel en Escher (op de route naar de Antares) moeten de zekerheid hebben dat zij in geval van nood terug kunnen vallen op een goed voorzien bivak aan de benedenloop van de Ok Bon. Maar... de helikopters zijn er nog niet en voorlopig zal men moeten proberen met dragers voedsel naar de Ok Bon te brengen. Bovendien zullen eerst de geldmiddelen van de expeditie moeten worden aangevuld. Van Hollandia uit kan Brongersma (die daarheen gegaan is om telefonisch met de Stichting in Nederland contact op te nemen) op 6 juni de bewoners van het basisbivak meedelen dat alles in orde is.

Op 8 juni vertrekt de eerste groep, die bestaat uit de geoloog Bär, de bestuursambtenaar Dasselaar, twee agenten, Wattimena en drieenvijftig dragers (achttien Sansaporezen, tien Moejoes en vijftientig Sibillers). Hoewel het aantal dragers groot is, blijkt dat er nog niet

genoeg zijn om ook Cortel en Escher met hun uitrusting mee te laten gaan.

De Sibillers zijn voor 's ochtends vroeg besteld en enkelen hebben in onze goedang gebivakkeerd om de vroege morgenwandeling van hun dorp naar het basisbivak uit te sparen. Op het laatste ogenblik moeten nog allerlei voorwerpen in draagblikken gestopt worden en ook het eerlijk verdelen van de draaglasten geeft nog wel wat oponthoud. Maar dan is het toch zover en de colonne trekt weg langs het door Wattimena verkende pad. Op 1380 meter boven zee wordt de kam van de Oeteksigin, het oostelijkste deel van het Oriongebergte, bereikt. Even wordt hier rust gehouden. Beneden in de diepte stroomt de Ok Tsjop, daarachter rijzen het Jagoemgebergte en de Grote Beer hoog op. Een enkele drager, die in het bos een schram heeft opgelopen, krijgt van Dasselaar een likje jodium om infectie te voorkomen, maar tijd voor een lange rust is er niet. Nu volgt de afdaling naar de Ok Tsjop, een daling van 590 meter, waarbij de steilste gedeelten een helling van vijfenvijftig graden hebben. Om deze daling zo geleidelijk mogelijk te doen trekt men al dalende naar het zuiden, want daar ligt de rotan hangbrug. Aan de overzijde van de rivier, bij de brug, wordt bivak gemaakt. De volgende dag gaan zesentwintig dragers terug naar Mabilabol om Escher op te halen; de anderen kappen een clearing voor de helikopters. Deze bedrijvigheid trekt de aandacht van de bewoners van het dorp Wagoembon, die een kijkje komen nemen en enkele mannen blijken bereid om als dragers verder mee te gaan. Dasselaar maakt van het oponthoud gebruik om de bevolking van Wagoembon te registreren. In dit dorp ziet hij een albino-Papoea, die zich echter angstvallig in het donker schuil houdt; albinisme schijnt hier zeldzaam te zijn, want verder worden er geen albino's gesignaleerd. Inmiddels komt op 11 juni Escher aan, die tot grote vreugde van Bär en Dasselaar post meebrengt; hij blijft een dag in het bivak bij de Ok Tsjop, terwijl de anderen verder trekken naar Nimdol, waar een landingsplaats wordt gekapt en een bivak wordt ingericht. Het is de zesendertigste landingsplaats langs de route van Kawakit via Mabilabol in de richting Antares en in het expeditie-jargon wordt het bivak bij Nimdol als bivak 36 aangeduid. Op 13 juni gaan negenentwintig dragers terug om Escher op te halen en met hem komt ook Cortel mee, die op 12 juni uit Mabilabol is vertrokken. Bivak 36 ligt gunstig; er is goed drinkwater en door het dal van de Ok Bon kan men tot de westhelling van de Antares kijken. Het is dit bivak waar een voedsel-

depot zal worden gevestigd en daarom krijgt het ook een permanente bezetting van politie en mariniers.

Tot zover is alles goed gegaan, al heeft het heen en weer lopen om voorraden op te halen wel vertraging gegeven. De helikopterroute tot Nimdol is klaar en het wachten is nu op aanvoer door de lucht, want zonder dat zal men niet verder kunnen trekken. Op 14 juni kijkt men vol spanning uit, maar er komen geen helikopters en op 15 juni zijn zij er ook niet. De geologen in Nimdol plegen overleg en zij besluiten dat Escher met alle voorraden die maar enigszins gemist kunnen worden verder zal trekken in de richting van de Antares, terwijl Bär, Cortel en Dasselaar in bivak 36 zullen blijven. Een looper wordt naar Mabilabol gestuurd om dit aan de leiding mee te delen en Bär voegt aan de boodschap toe, dat de gehele onderneming als mislukt zal moeten worden beschouwd als er op 19 juni nog geen voorraden zijn opgevoerd. Hoewel het in Mabilabol mooi weer is en de pas naar Katem open lijkt, is het weer in Katem zelf blijkbaar slecht want de helikopters komen niet, hoe hard Brongersma en Venema ook sputteren. Inderdaad dreigt de toestand kritiek te worden en de enige oplossing is om meer dragers aan te werven. Sneep zegt tegen de Sibillers die in het basisbivak werken dat er dragers nodig zijn, doch er komt niemand opdagen. Het schijnt dat het oorlogje tussen Lewenghon en Sagsaga weer wat is opgelaaid en daaraan deelnemen is veel amuzanter dan werken. De tolk Kotanon wordt er op uit gestuurd om in alle dorpen in de omgeving, Koekding, Betabib, Tocolo en Kigonmedip, de bevolking op te wekken dienst te nemen als drager, maar het is tevergeefs. Zelfs een drastische verhoging van het loon helpt niet en dat is eigenlijk maar goed ook, want als wij een bijl zouden betalen voor het lopen van een traject van twee dagen, zou dat een ernstige devaluatie teweegbrengen.

Op 17 juni komt een tweede noodkreet van Bär. Enkele Sibildragers die met Escher op weg naar de Antares waren, zijn gedrost; als er deze dag geen aanvoer komt, zullen de geologen genoodzaakt zijn om op 18 juni de terugtocht te aanvaarden. Twee knaapjes van een jaar of tien willen wel naar Nimdol om een briefje te brengen, waarin de situatie wordt uiteengezet en waarin gevraagd wordt om het nog enkele dagen vol te houden als dat maar enigszins mogelijk is. Om tien uur 's ochtends gaan de boodschappertjes op weg en om vier uur 's middags zijn zij in Nimdol; in zes uur hebben zij een afstand afgelegd waarover wij met een dragerstrein twee volle dagen doen! Op 18 juni

is de ergste tegenspoed achter de rug. Eerst komen zes Sibillers zich als drager aanbieden; zij krijgen ieder een blik met achttien kilo voedsel te dragen en wij sturen hen er op uit zonder geleide, want dan behoeft er niets opgeofferd te worden aan het vervoeren van uitrusting. Bovendien komt eindelijk de eerste helikopter met de nieuwe chef-vlieger Warman in de Sibilvallei aan. De toestand wordt uitvoerig met hem besproken en daarna start hij met luitenant Nicolas als gids in de richting van de Ok Bon om de route te verkennen. Zij vliegen tot bij de Antares, waar Escher al is aangekomen en bivak 39 heeft ingericht. Ook Bär, in bivak 36, wordt bezocht en hij krijgt twee bliken rijst. Met wat de zes dragers hem brengen heeft hij genoeg om de tocht naar de Kiwirok te wagen en dat zal hij dan uitsluitend met dragers doen. Het kappen van landingsplaatsen voor helikopters zou hem te veel ophouden.

Het verblijf bij Nimdol heeft wel zijn nut gehad. Er is een opslagplaats voor de voorraden gebouwd en de behuizing voor de bezetting die er achter blijft is aanmerkelijk verbeterd. Dasselaar heeft de dorpen in de omgeving bezocht en er de bevolking geregistreerd. Oksitbakon is het grootste dorp en tevens het centrum van de streek, want er staat een iwool. De bewoners van andere dorpen, zoals Warip en Nimdol, komen naar Oksitbakon voor dansfeesten en zelfs de Sibillers komen hier wel eens feest vieren. Behalve het iwool zijn er nog veertien gewone huizen, drie bogaams (mannerhuizen) en een soegaam (vrouwenhuis). Bij de registratie worden de huizen geteld en van elk huis de bewoners genoteerd. Dat laatste is niet zo gemakkelijk, want het kan pas goed gebeuren als iedereen thuis is. Overdag zijn de mensen in de tuinen aan het werk en bovendien zijn er wel eens lieden op reis. Bij het opschrijven van de namen doen zich ook dikwijls moeilijkheden voor, omdat men niet graag zijn eigen naam zegt. Warip telt vier huizen, een bogaam en twee soegaams. Nimdol bestaat uit twee gedeelten, die ongeveer twintig minuten lopen van elkaar verwijderd liggen; samen hebben zij zeven huizen, twee bogaams en twee soegaams. De gewone huizen zijn gezinswoningen, maar een man die twee vrouwen bezit, heeft dikwijls twee huizen. Zo is Sinonbirim getrouwd met Ajoetkonjimennip en met Ajoetbirinip. De man woont met de eerste vrouw en twee kinderen (Kitborip, een meisje, en Aiok-nèdip, een jongen) in het ene huis, terwijl de tweede vrouw met haar kinderen (Tararweng en Ngibitweng, beiden jongens) in een ander huis woont. Kajangabee heeft zelfs drie vrouwen: Bitbit, Tigagoet en

Oksengkon; Tigagoet woont met haar twee kinderen apart, de andere twee vrouwen met respectievelijk twee kinderen en een kind wonen bij de man in. Soms wonen ook twee gezinnen in één huis; Pèban met zijn vrouw Koekjip en hun twee jongens Bèbiki en Kotipki wonen samen met Koeksaweng en zijn vrouw Jakonnip en hun zoon Diban. In-trouwen bij de ouders komt hier ook voor; in Oksitbakon woont Kottib met zijn vrouw Pirinoem in bij zijn ouders en hun drie jongere kinderen. Ongehuwde mannen kunnen, als zij niet bij ouders of familie willen wonen, hun intrek nemen in een bogaam. Echtelijke twisten ontbreken niet; Karipoet woont met haar zoontje Kagoggi in Oksitbakon, terwijl haar man na een ruzie naar een ander dorp is vertrokken. Merkwaardig is het dat sommige kinderen zijn genoemd naar rivieren uit de omgeving: Ok Tsjop (jongen), Ok Tennam (jongen), Ok Bon (meisje).

Op 19 juni 's morgens om half acht, als Bär en Dasselaar met hun dragers Nimdol verlaten, begint de tocht naar de Kiwirok. Zij gaan langs de dorpen Oksitbakon en Pasekoelo en klimmen dan langs de bergrug Ijik geleidelijk omhoog. Als ze tegen een uur of tien even uitrusten en nog eens terugkijken over het dal van de Ok Bon, zien ze een helikopter als een klein, glinsterend insect diep beneden zich langs de donkergroene bergwand kruipen, zo nu en dan verdwijnend achter een laaghangende sliert wolken. Onder de Sibillers ontstaat enige opwinding; ze werpen hun lasten neer en enkelen gaan terug langs de weg die zij juist gekomen zijn. Dasselaar roept het opgewonden stel-letje tot de orde.

‘Waar gaan jullie heen?’

Het haantje de voorste van het stel begint opgewonden tekst en uitleg te geven. Nu de helikopters weer komen, is het natuurlijk niet meer nodig dat zij alle voorraden naar de Kiwirok dragen. Ze kunnen nu alles wel hier laten liggen, dan kunnen de helikopters het wel even brengen. Ze zullen naar beneden lopen om deze opdracht aan de vlieger over te brengen!

Het kost Dasselaar nogal wat overredingskracht om hen tot andere gedachten te brengen; enigszins teleurgesteld trekken ze even later weer moeizaam verder.

Na een lichte daling gaat het pad weer omhoog en voert op 2350 meter over een vleugel van de Indoem. Het wordt tijd om bivak te maken, maar op deze hoogte is aan de zuidzijde van de berg geen geschikte plaats te vinden. Een eerste vereiste voor een bivak is, dat er

water in de buurt moet zijn, maar op 1800 meter hebben ze een kalksteengebied bereikt en daar zijn geen beekjes meer. Teruggaan heeft geen zin, dus gaan ze over de kam heen en dan is het geluk met hen. Aan de noordzijde ligt de basis van de kalksteen op 2000 meter en ze behoeven maar nauwelijks vierhonderd meter te dalen om een beekje te vinden, waarbij het bivak kan worden opgeslagen. Negen uur zijn ze onderweg geweest en in die tijd is een afstand van negen en een halve kilometer afgelegd, hetgeen in het gebergte geen slecht resultaat is.

De tweede dag (20 juni) gaat het niet zo snel; dan wordt er zeven uur en drie kwartier gedaan over vijf kilometer (645 meter per uur), maar het terrein is ook veel moeilijker. Eerst afdalen naar het dal van de Ok Oegiel, dan over een bergrug naar de zuidelijke Ok Tak. De bedding van deze Ok Tak ligt in betrekkelijk zachte zand-kleisteel, wat het lopen veel aangenamer maakt. De rivier wordt gevolgd totdat een zestig meter hoge waterval hun de doorgang verspert, dan wordt het klimmen naar de Taksigin, de centrale waterscheiding (2520 meter). Als Dasselaar het hoogste punt bereikt, zitten daar al enkele dragers schrijlings op de scherpe kam, een been in het stroomgebied van de Ok Tak die naar het zuiden stroomt, een been in het gebied van de andere Ok Tak die naar het noorden gaat. Vlak voor de waterscheiding hebben zich enkele Kiwirokkers bij het gezelschap gevoegd en zij raden Dasselaar aan om voor de steile afdaling die nu moet volgen, de schoenen uit te trekken, zoals dat ook door Dragt op zijn tocht werd gedaan. Bär voelt daar niet veel voor, en terecht, want men moet wel een sterke eeltlaag onder de voetzolen hebben om op blote voeten over de scherpe rotsen te kunnen lopen. Het eerste gedeelte van de afdaling gaat vlot omdat er nog een dichte begroeiing is met enkele stevige bomen die houvast geven, maar dan volgt een stuk dat slechts hier en daar begroeid is en dat een helling van 50 graden heeft. Zoveel mogelijk wordt gebruik gemaakt van de begroeide plekken en, waar die ontbreken, van richels en oneffenheden in de rotswand. Gelukkig is de weg over het onbegroeide gedeelte maar kort en al spoedig komen ze in licht struikgewas. Op 2260 meter hoogte begint weer een normaal bevolkingspad en op 2240 meter wordt het bivak opgeslagen.

Zo gaat ook de volgende dagen de tocht door, bergop, bergaf. Daarbij worden vooral de beddingen van de rivieren gevolgd omdat daar de rots bloot ligt en Bär er zijn waarnemingen kan doen en gesteente-monsters kan verzamelen. In het eerste Kiwirokdorp, Sangabe, dat op

de derde dag wordt bereikt, is de bevolking niet erg toeschietelijk, zoals Sneep ook al had ondervonden. Het bivak trekt maar weinig publiek; slechts enkele mannen hangen er de hele middag rond en vragen om tong (lucifers). Zij zijn echter niet bereid om daarvoor bataten voor de dragers te leveren. De Sibillers, voor wie bataten het voornaamste voedsel zijn, missen deze dan ook zeer; rijst vinden zij wel eetbaar, maar het blijft voor hen een ongewone kost.

Volgens hen zijn vroegere patrouilles nooit verder gegaan en zij vinden het tijd om nu weer naar huis terug te keren. Er is nog een andere grief die zij tegen deze tocht hebben. De paden van de bevolking liggen meestal op de bergruggen en dat loopt gemakkelijk, maar Bär zoekt juist de rivierbeddingen uit waar men door het water en over rolstenen moet lopen of over rotsblokken moet klimmen. Dat vinden de Sibillers geen stijl. Zij komen 's avonds eens met Dasselaar praten: 'Als de Toean dalogi (de grote heer, dat is Bär) nu nog verder door de rivier wil sjouwen, laat hem dan zijn gang gaan met zijn kaga soronki's¹⁾, maar laat Dasselaar dan tenminste verstandig zijn en met de Sibillers naar huis terugkeren; het heeft toch echt geen zin nog verder te zwoegen.' Uren moet Dasselaar met de Sibillers redeneren om hen te bewegen toch maar verder te gaan en hij herinnert hen eraan, dat zij als zij de gehele tocht meemaken een ijzeren bijl krijgen. De volgende dag herhaalt zich dit spelletje, maar dan komt men in het dorp Pelipbon en daar is de bevolking vriendelijker. De Sibillers worden onthaald op bataten en pisangs en dat doet de stemming aanmerkelijk verbeteren en zij besluiten om toch maar verder mee te trekken.

Van Nimdol af heeft men vier dagen naar het noorden gelopen om tot in de Kiwirok te komen en dan gaat de tocht verder naar het noordwesten door het dal van de Ok Nangoel en over een bergrug (Nangoelsigin) naar het dal van de Ok Tahin. Daar krijgen de Sibillers het weer even te kwaad; in de Kiwirok koesterden zij al vrees, maar daar waren tenminste nog mensen die hun taal spraken en van wie er enkelen in de Sibilvallei waren geweest. Nu komen zij echter in een volkomen onbekende omgeving en men moet maar afwachten wat daar voor bevolking zit. Aan de andere kant hebben zij echter groot vertrouwen in Dasselaar en dus dalen zij toch maar af. Het gaat goed want de

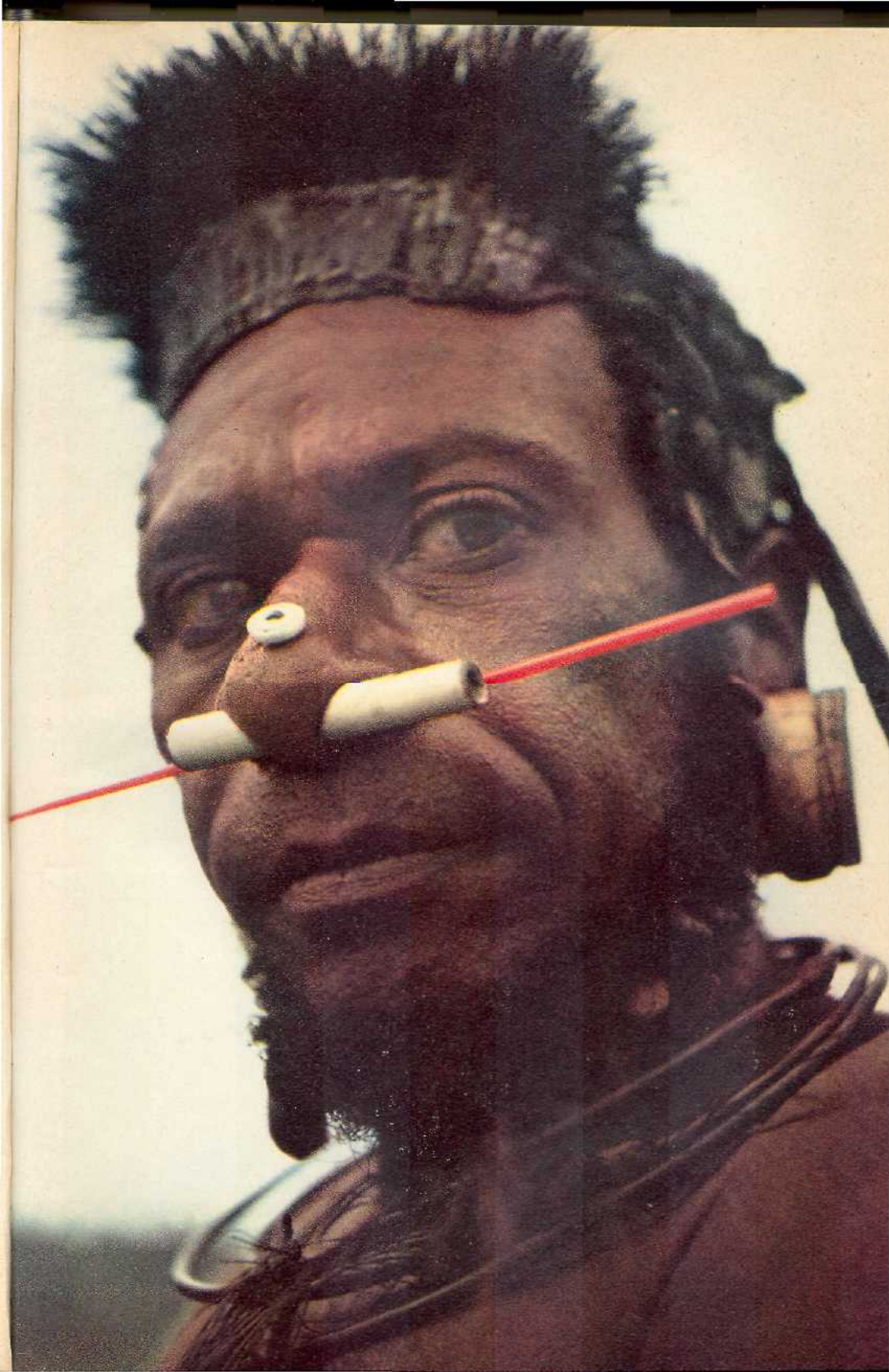
¹⁾ Kaga soronki, Sorong man, noemen de Sibillers iemand die in dienst is van de te Sorong gevestigde Nederlandsch Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij. Hier bedoelen zij de dragers uit Sansapor die met Bär zijn meegekomen.

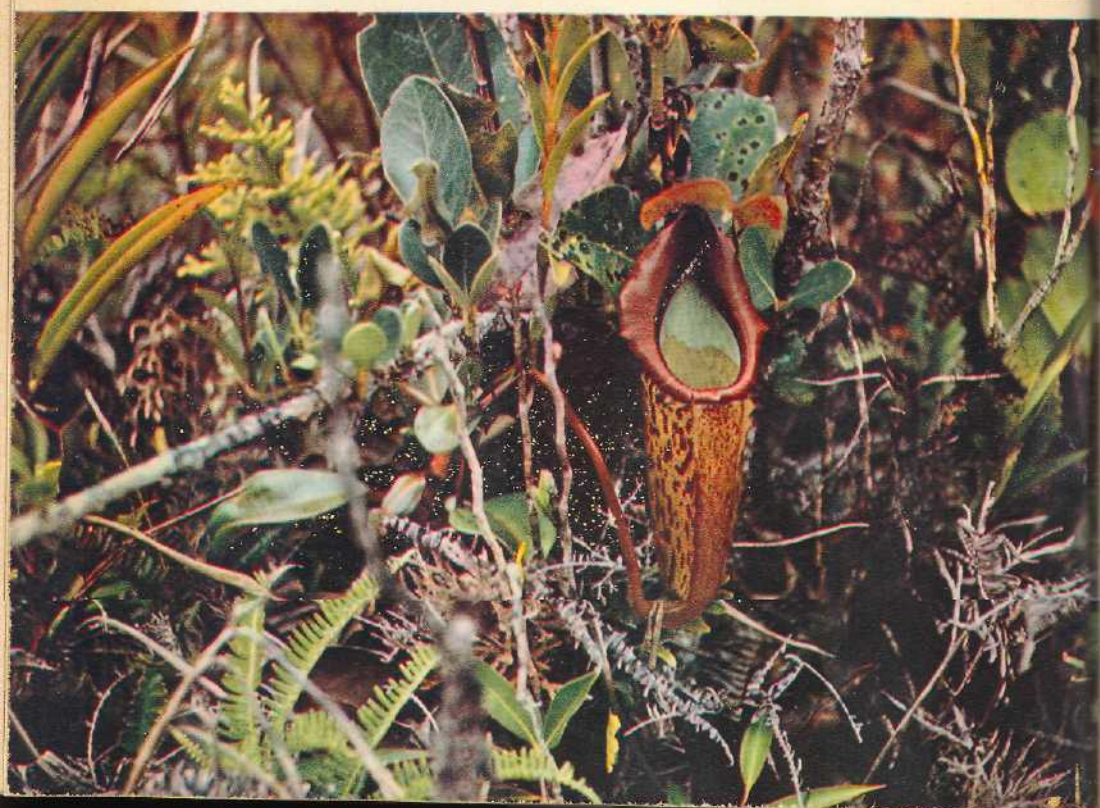
Terwille van de geologie wordt er van de gebaande bevolkingspaden afgeweken en wordt een deel van het dal van de Ok Mi gevolgd, een rivier die op enkele plaatsen diep in het terrein is ingesneden, zodat er flink langs de wanden van het nauwe dal moet worden geklauterd. Dat is ook het geval als ze weer naar het dal van de Ok Tahin terugkeren; het nauwe stroomdal is daar niet altijd te volgen en ieder moet zijn weg zoeken vlak langs ijzig steile rotswanden. Bevolking wordt hier bijna niet gezien. Op 27 juni wordt de Ok Bi bereikt en uit de richting waarin deze stroomt wordt aangenomen dat dit een van de bronrivieren is van de Sobger, een conclusie die bij de doorsteek van de Sibilvallei naar Hollandia als onjuist wordt bevonden. Negen dagen zijn zij nu onderweg en het wordt tijd om naar de Sibilvallei terug te gaan. Daarbij wordt de Ok Bi stroomopwaarts naar het zuiden gevolgd, waarbij van afstand tot afstand landingsplaatsen voor helikopters worden gemaakt, in de hoop dat bevoorrading door de lucht tot hier mogelijk zal zijn als de doorsteek naar Hollandia plaats vindt. In de Bivallei voelen de Sibillers zich weer beter thuis; zij ontmoeten hier oude bekenden en er worden levendige gesprekken gevoerd, waarbij de Sibillers met hun grote reiservaring veel te vertellen hebben. Op 1 juli wordt de Jongsignin (2680 m), die hier de centrale waterscheiding vormt, overgetrokken en aan de zuidzijde wordt op 2370 meter bivak gemaakt. De nacht is bijzonder koud en het tentzeil geeft daartegen maar een matige beschutting; op een dergelijke hoogte is eigenlijk een goed gesloten tent noodzakelijk. Het dagelijkse werkje van het aantrekken van natte schoenen en kousen (men loopt elke dag wel ergens door het water) is hier wel uiterst onprettig. Nog drie bergtuggen moeten worden overgestoken, de Binisigin (2630 meter), de Tenocma-besigin (2250 meter) en de Atemsignin (2160 meter) en dan is de groep op 4 juli weer terug in de Sibilvallei, zeer tevreden met het resultaat van de tocht. De Sibillers trekken verheugd naar huis met de bijl die zij hebben verdiend. Bår heeft heel wat gegevens verzameld, die hem een beter inzicht geven in de bouw van het gebergte. Dasselaar kan in zijn rapport vele bijzonderheden vermelden over de bevolkingsdichtheid in de bezochte streken en hij kan er trots op zijn dat hij zoveel vertrouwen bij de Sibillers geniet dat zij hem overal wilden volgen.

Eén ding is echter niet opgelost en dat is de betekenis van de naam Kiwirok; de meeste valleien worden aangeduid met de naam van de rivier die er door stroomt, maar een rivier die Kiwirok heet is er niet. Merkwaardig is het ook dat in zo'n groot deel van het bergland de

Sibiliaal wordt gesproken, zij het dat er wel verschillende dialecten bestaan.

Tussen Bär en Dasselaar is een vriendschap gegroeid, die alle goeds belooft voor de grote tocht die zij samen aan het einde van de expeditie zullen ondernemen: de doorsteek naar Hollandia.

Antares

DE MILITAIRE EXPLORATIE, DIE IN 1912 VANUIT HET HEUVELLAND langs de Oost-Digoel en langs de Kaoh peilingen verrichtte om de plaats van de toppen van het centrale bergland te bepalen, gaf de naam Schorpioen aan een bergrug in het tegenwoordige Territory of New Guinea (toen nog Duits Nieuw-Guinea); deze rug strekt zich naar het westen tot op Nederlands gebied uit en aan het westelijke uiteinde zag men een hoge top (geschat op 4170 meter) die men, naar de helderste ster van het sterrenbeeld de Schorpioen, Antares noemde. Deze Antares, die feitelijk op zich zelf al een gebergte met toppen en topjes is, vormt een van de belangrijkste objecten voor het wetenschappelijk onderzoek van de expeditie. Het oorspronkelijke plan, om van het zuiden uit langs de Ok Iwoer naar de Antares te trekken, heeft men laten varen nu Katem niet snel genoeg kan worden bevoorraad. Daarom gaat men van het westen uit door het dal van de Ok Bon. Twee verkenningen, door de bestuursambtenaar Sneep in die richting gemaakt, bereikten de Antares niet omdat de Ok Bon door de zware regenval te sterk was gestegen. In Mabilabol bestuderen de geologen, die de weg zullen bereiden voor de andere onderzoekers, de luchtfoto's en zij komen tot de conclusie dat men van het westen uit de Antares kan beklimmen en zelfs kan al vrij nauwkeurig de te volgen route worden uitgestippeld.

Voor deze onderneming (en voor de Kiwiroktocht van Bär en Dasselaar) is bij Nimdol bivak 36 gebouwd, dat als tussenstation dienst zal doen en waar een voedseldepot wordt gevestigd waarop de groepen kunnen terugvallen als er verderop in het veld iets mis mocht gaan. In dit bivak wachten op 14 juni Bär, Cortel, Escher en Dasselaar tevergeefs op de helikopters die voorraden zullen brengen. Zij houden krijgsraad en de situatie wordt uitvoerig besproken. Het heeft geen zin

20. (1) Bloeiende *Mearnsia spec.*, Antares, 2300 m.

(3) Bekerplant (*Nepenthes spec.*), Mabilabol.

om met zijn vieren in Nimdol te blijven wachten en dus besluiten zij dat Escher vast door zal trekken in de richting Antares. Hij krijgt alle voorraden mee, die maar enigszins kunnen worden gemist en verder kan hij van Bär voor enkele dagen wel een aantal dragers te leen krijgen. Op 15 juni vertrekt Escher uit Nimdol met een politiegeleide en dragers. Noordelijk van de Ok Bon loopt hij naar het oosten en onderweg laat hij om de twee kilometer een landingsplaats voor de helikopters maken. Een dag later heeft hij de voet van de Antares bereikt, maar met minder dragers dan waarmee hij zijn tocht is begon-

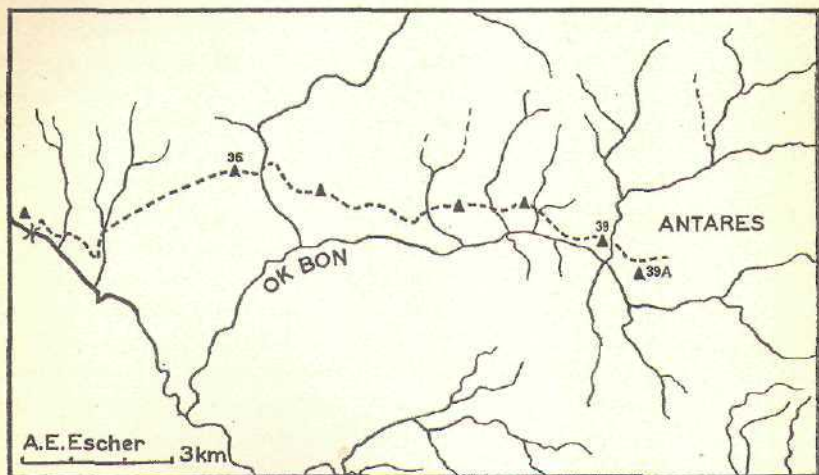

Fig. 10: Antaresroute; ▲, landingsplaatsen voor helikopters; de nummers geven de bivaks aan.

nen; een aantal Sibillers heeft er genoeg van gekregen en is er 's nachts ongemerkt vandoor gegaan, tot ongerief van de overgebleven dragers die nu allen een paar kilo extra te dragen krijgen.

De westelijke uitloper van de Antares wordt omvat door de Ok Bon en de Ok Minam. Aan de Ok Bon, dicht bij de samenvloeiing van de twee rivieren, wordt bivak 39 gebouwd. Veel vlak terrein is hier niet in het dal en dus bouwt men op de ene oever de behuizing voor de onderzoekers en politie en op de andere oever een bivak voor de dragers. Van boomstammetjes wordt een primitieve brug gebouwd, die de verbinding tussen de twee kampementen vormt. Een paar keer moet deze

brug worden vernieuwd als na een zware regenbui de sterk gezwollen rivier er stukken van meesleurt.

Tot zover is de operatie-Antares vlot gegaan, maar net als bij alle ondernemingen van de expeditie is het wachten op de bevoorrading door de helikopters. Zij zijn hier beslist noodzakelijk, wil men in korte tijd voldoende voorraden en uitrusting in bivak 39 krijgen. Onmiddellijk na de geologen zullen de biologen komen en die hebben voor het conserveren van planten en dieren een grote en zware uitrusting nodig. Wil men de bevoorrading met dragers verrichten, dan zal men over grote aantallen daarvan moeten beschikken en heeft men die, dan stijgt het voedselgebruik enorm. Het traject Mabilabol-Antares heen en terug kunnen de dragers in vijf dagen afleggen, maar daarbij eten zij onderweg een derde deel van de meegenomen vracht op. Om uiteindelijk duizend kilogram in bivak 39 te krijgen moet men vier en tachtig dragers uit Mabilabol met samen vijftienhonderd kilogram laten vertrekken. Na een tocht heen en terug moeten de dragers een dag rusten; het komt er dus op neer dat men een maal per week zo'n trek kan doen en dan moeten er geen uitvallers zijn, iets dat zich in de praktijk maar al te dikwijls voordoet. Met dragers alleen gaat het dus niet en dat begrijpt Escher dan ook heel goed. Als hij bivak 39 heeft bereikt, stuurt hij een agent met de van Bär geleende dragers terug en hij geeft een brief mee voor de expeditieleiding: 'De bestijging van Antares is praktisch alleen uitvoerbaar, indien tijdig helikopter-aanvoer komt met tenten, warme kleding voor de dragers enz. Tot *uiterlijk 25 juni* kan ik hier wachten; indien op dat tijdstip nog geen helikopter verschenen is, zal ik genoodzaakt zijn om terug te keren *met achterlating van een deel van het materiaal.*'

Zover komt het gelukkig niet; het briefje van Escher bereikt Mabilabol met de helikopter, waarmee Warman op 18 juni een verkenningsvlucht naar de bivaks 36 en 39 heeft gemaakt. De helikoptersteun komt juist op tijd. Niet elke dag kan er worden gevlogen; laag hangende wolkenvelden belemmeren dikwijls het vliegen over het Oriongebergte of in het dal van de Ok Bon. Van de grond af kan men in de Sibilvallei niet beoordelen, hoe de weersomstandigheden verderop in het gebergte zijn en dus stijgt Warman zo nu en dan op en klimt omhoog totdat hij een overzicht over het gebied achter het Oriongebergte heeft. Soms daalt hij weer onverrichterzake, soms gaat hij door. Met grote energie pakt Warman de opvoer aan; op 19 juni maakt hij zeven vluchten, op 22 juni één vlucht en op 24 juni nogmaals zeven

vluchten. Twee en een halve ton aan uitrusting brengt hij naar de twee bivaks; daarbij zijn ook uitrustingsstukken, die te zwaar zijn om door dragers te worden vervoerd en instrumenten die met de nodige voorzichtigheid moeten worden behandeld. Voorlopig heeft men nu aan de voet van de Antares genoeg om het er enige tijd te kunnen uithouden.

Ondertussen zit Escher niet stil; op 16 juni in bivak 39 aangekomen, maakt hij op 17 juni al een verkenning op de westelijke graat van de Antares. Bij Nimdol richt men niet alleen zijn blik naar het westen, in afwachting van de lang verbeide helikopter, maar vol spanning kijkt men ook door het dal van de Ok Bon naar het oosten, naar de Antares. Op 17 juni stijgt er op de westelijke Antares-graat plotseling een rookzuil op; Escher is daar dus al aan het klimmen en op deze wijze geeft hij daarvan bericht. De verkenning die hij tot 2500 meter hoogte maakt levert echter één tegenvaller op: er is geen water op de westgraat te vinden en dat is een groot bezwaar als men er met een groep mensen wil bivakkeren. Enkele dagen later maakt hij met de helikopter nog een verkenning om te zien of er mogelijk nog een andere, betere route is, maar dat blijkt niet het geval te zijn. Men zal langs de westgraat moeten gaan en water moeten meenemen.

Nu de bevoorrading langs de Ok Bon vlot verloopt, is het spoedig gedaan met Eschers rust als enige bewoner van bivak 39. Verstappen en Nicolas, die met Escher de beklimming zullen proberen, de biologische groep (Vervoort, Kalkman, Van Zanten, Van Heijningen en Staats), een ploeg van het kadaster (Van der Weiden, De Jong, Gevelhof en Snackey), de radio-reporter Van Sprang en de journalist Klaarenbeek, zij allen trekken naar de Antares. De uittocht begint op 23 juni als Van der Weiden en zijn medewerkers, marinier J. G. C. Hendriks en vijftig dragers Mabilabol verlaten. Drie dagen is het weer ongunstig geweest voor het vliegen en Verstappen en Nicolas, die dus al drie dagen vertraging hebben, willen een nog langer openthoud in Mabilabol niet riskeren en dus lopen zij met de colonne van Van der Weiden mee. Een lange trein met zwaar belaste dragers vordert maar langzaam en de eerste dag bereikt men dan ook niet eens de Ok Tsjop. Verstappen, Nicolas en een aantal dragers komen tegen het einde van de middag aan op de kam van de Oeteksigin. Van het mooie panorama waarvan Bär en Cortel genoten, is niets te zien. Er hangt een dichte mist en men behoeft er niet aan te denken om die dag nog naar de Ok Tsjop af te dalen; de duisternis zou hen overvallen en

dan zou de afdaling uiterst gevaarlijk worden. Bij de kam van het gebergte maken zij bivak; er is een klein poeltje met modderig water, net genoeg om rijst te koken. Van der Weiden met de rest van de dragers bivakkeert lager op de helling. Er moeten een paar dragers naar hem worden teruggestuurd omdat zij de kampeerspullen van de achterblijvers hebben. Van de vorderingen van de colonne blijft de leiding goed op de hoogte, want de dag na het vertrek is het weer opgeknapt en kan Warman een aantal vluchten naar de Antares maken. Hij moet wel even lachen als hij daar onder zich de mensen door het terrein ziet zwoegen. Nu moeten Verstappen en Nicolas dagen lopen, terwijl zij met nog een dag wachten binnen het uur bivak 39 hadden kunnen bereiken. Zelf hebben zij dat ook wel bekeken en in Nimdol wachten zij op 26 juni rustig tot de helikopter hen daar ophaalt en naar de Antares brengt. Van het vliegtochtje van bivak 36 naar bivak 39 genieten zij. Tussen de donkergroene dalwanden slingert zich de Ok Bon als een zilveren lint. Veel water staat er niet in de rivier, maar waar het water met een vrij grote snelheid over de grote rolstenen en tussen grote rotsblokken stroomt, tekent het witte schuim zich duidelijk af. Hier en daar verdeelt de stroom zich in twee takken die een klein, groen eilandje omspoelen. Op de dalwanden verspreid liggen enkele Papoeadorpen; de ovale daken van de huizen lijken net op de rug schilden van grote zeeschildpadden. De tuinen, die ter bescherming tegen de varkens omheind zijn, vormen open plekken in het dichte bos. Duidelijk zien zij ook de noodlandingsplaatsen voor de helikopters met de daar gebouwde landingsplatforms. Recht voor hen uit rijst het massief van de Antares hoog op en zij krijgen de gelegenheid om te zien hoe steil de hellingen zijn die zij zullen moeten beklimmen, hoe smal de graat is waarover zij zullen moeten lopen en hoe dicht er de begroeiing is. Het is alles overweldigend mooi, maar ook wel een beetje benauwend als zij bedenken dat zij daar met een klein groepje dragers zullen moeten voortzwoegen.

Een heel gezelschap staat klaar om hen te verwelkomen, mensen die na hen uit Mabilabol zijn vertrokken, maar Escher eist meteen hun aandacht op. De luchtfoto's worden er weer bij gehaald en Escher vertelt van zijn verkenningen. De enige mogelijkheid is om van bivak 39 naar boven te klimmen en dan over de twaalf kilometer lange westelijke graat naar de top te gaan. De voorraden worden klaargemaakt en in de aluminium draagblikken verpakt. Twintig dragers zullen de eerste dag de drie klimmers zover mogelijk wegbrengen en dan zullen

veertien dragers naar bivak 39 terugkeren. Voor de verdere tocht gaan maar zes dragers mee, Moejoes, die voor deze gelegenheid warme trainingspakken en extra dekens hebben gekregen, want het zal koud zijn op de berg. De uitrusting en de voedselvoorraden, die men mee moet nemen, zijn bij elkaar meer dan zes draaglasten; de dragers zullen dus moeten 'pendelen', dat wil zeggen zij zullen elk traject twee of drie keer moeten lopen om alle vrachten naar het volgende bivak te brengen. Neemt men meer dragers mee, dan stijgt het voedselverbruik weer en daardoor de te transporteren vracht; veel zou men daarmee dus niet winnen. Bovendien is de Antares tot vlak bij de hoogste top dicht begroeid en zal het pad dus gekapt moeten worden; terwijl een ploeg daarmee bezig is, kan een andere op en neer gaan om de barang aan te voeren. Bevolkingspaden zijn er niet op de Antares en men kan hier ook geen dragers uit de bevolking van het Ok Bon-dal krijgen. De berg is voor hen aloet (taboe); er huizen geesten van gestorven voorouders en dan kan men beter uit de buurt blijven.

Op 27 juni is de grote dag aangebroken. De klimmers en dragers vertrekken uit bivak 39 en enkele andere onderzoekers begeleiden hen het eerste stuk. Voor acht dagen wordt voedsel meegenomen, waarbij o.a. Verkade-noodrantsoenen omdat die in verhouding tot gewicht en volume een hoge voedingswaarde hebben. Als alles goed gaat, zullen zij op 4 juli terug zijn.

Bivak 39 ligt op 1300 meter boven zee en daar begint meteen het klimmen. Het eerste stuk is steil en de dragers komen maar langzaam vooruit. Men klimt tot 1600 meter en daalt dan weer honderd meter naar een kom in het gebergte, met op de bodem een grasvlakte van enkele hectaren oppervlakte; in een hoek van deze vlakte ligt een klein poeltje, waar men twee jerrycans vult met water om verder mee te voeren. Hier nemen de belangstellenden afscheid. Van Sprang, die niet verder meegaat, geeft de klimploeg een filmcamera mee om de belangrijkste evenementen te kunnen vastleggen; zelf filmt hij de groep die over de grasvlakte trekt en aan de overzijde in het oerbos verdwijnt. De klimploeg stijgt die dag tot 1700 meter en maakt daar bivak; veertien dragers zetten hun vrachten neer en verdwijnen verheugd naar beneden. De drie Europeanen en de zes Moejoes zijn nu verder op zichzelf aangewezen.

De volgende dag trekken negen mannen door het bos, een bos dat gekenmerkt is door dikke lagen mos en door nevel. Op alle deelnemers heeft dit mos- of nevelbos een diepe indruk gemaakt. Dikke

kussens mos op de grond, op de stammen en op de takken. Omgeval-
len boomstammen liggen ordeloos door elkaar, bedekt met mos. Soms
ligt de dikke moslaag op vaste grond, soms bedekt hij een diepe kuil.
Lianen hangen van de bomen naar beneden; in de moskussens op de
grond en op de takken hebben zich varens en orchideeën gevestigd.
Zonnestralen dringen hier maar zelden door; meestal wordt het zon-
licht getemperd door de nevel die er hangt. Een enkele maal klinkt het
gefluit van een vogel, maar verder heerst er stilte; een stilte die alleen
doorbroken wordt door het geluid van de druppels die uit de met
water verzadigde moskussens vallen, of door de doffe dreun van een
boomstam die, het leven moe, omvalt. Alles is doortrokken van vocht
en een geur van rottend hout. Een bos uit een sprookje, waar men,
zoals verscheidene deelnemers het uitdrukken, elk ogenblik verwacht
een kobold tegen te komen. Indruk maakt dit sprookjesbos op ieder
die erin komt, maar de appreciatie ervan is verschillend al naar de tijd
die de mensen er doorbrengen. Wie er slechts een dag doorbrengt om
dan weer in de zon te komen, ziet alleen de geheimzinnige, sprookjes-
achtige sfeer, maar iemand die er dagenlang door moet trekken krijgt
er minder waardering voor. Dan werkt het kille, vochtige mosbos
deprimerend en het is niet te verwonderen dat de klimploeg geen
betere vergelijking weet te maken dan die met een schimmelige kelder.
Men moet er voorzichtig lopen, want aan de moslaag kan men niet
zien of deze op vaste grond ligt of er een meter of meer boven zweeft.
Telkens weer zakt er iemand door de moslaag, soms een decimeter,
dan weer tot over het middel. Het is geen terrein om alleen door te
trekken, want men kan ineens door het mos heen schieten, meters naar
beneden en dan is het praktisch onmogelijk om er zonder hulp weer
uit te komen.

Langzaam vordert de klimploeg, langzamer dan verwacht was. Het
kappen van het pad kost veel tijd. Er groeit hier veel klimbamboe met
zeer veerkrachtige stengels. Deze klimbamboe kan niet zo maar met een
forse slag weggekapt worden, want de stengel buigt door en veert
daarna weer terug. Elke stengel moet men met een hand vasthouden
en dan pas kan men hem doorkappen. Op stukken waar klimbamboe
staat vordert men maar twee- of driehonderd meter per uur; op andere
plaatsen is de ondergroei toch nog zo dicht, dat men al kappende niet
meer dan vier- of vijfhonderd meter per uur vordert. Per dag schiet
men maar zo weinig op, dat het geen zin heeft om elke dag het bivak
te verplaatsen. Vanuit elk bivak besteedt men eerst een dag om het

pad open te leggen tot halverwege de plaats waar het volgende kamp zal komen en dan gaat men weer overnachten in het bestaande bivak. De dag daarop maakt men het pad verder af en dan kunnen de dragers gaan pendelen.

Een groot probleem is ook de watervoorziening. Regent het 's nachts dan kan men regenwater dat van de tentzeilen loopt opvangen in lege tourneeblikken; in een nacht wordt zo soms wel twintig liter water verkregen. Regent het niet dan wordt het echter moeilijker, vooral hoger op de graat. Verder gaan zonder een watervoorraad is riskant; er mag niet op worden gerekend dat het een volgende nacht wel zal gaan regenen. Er zit dan niets anders op dan de moskussens uit te knijpen. Wel houden deze moskussens veel water vast, maar het duurt toch uren voordat men tien liter bij elkaar heeft geknepen. Terwijl twee klimmers aan het kappen zijn en de dragers bezig met pendelen om hun vrachtjes in etappen naar het volgende bivak te brengen, heeft de derde klimmer het mos-uitknijpen tot taak. Op zulke dagen vermeldt het menu 'Riz à la Forêt', rijst gekookt in bruin veenwater, met als bijgerecht wat vis uit blik of wat corned beef. 'Niet om over naar huis te schrijven' meent de klimploeg; de dragers lachen om deze bruine naar humus smakende rijst, maar bij Verstappen wekt het visioenen op van gebraden kip.

Na het eerste bivak op 1700 meter volgen bivaks op 2380, 2530 en 2870 meter. Daarna doet zich een onaangename verrassing voor. De graat die eerst west-oost loopt, buigt nu naar het zuidoosten om en het pad wordt versperd door een steile rotswand van met mos begroeid graniet. Voor geroutineerde alpinisten is deze wand geen bezwaar en Escher klautert er dan ook behendig tegen op, maar er is geen schijn van kans dat de zwaar beladen dragers haar zullen kunnen beklimmen. Er moet dus een weg gezocht worden om het obstakel heen. Gemakkelijk is dat niet, want de begroeiing belemmert het uitzicht en op de luchtfoto's is deze rotswand door het zware bos er om heen niet te zien. Het enige is dus kappen en nog eens kappen, totdat er een weg wordt gevonden. Eindelijk ziet men kans via een zeer steil pad, dat gekapt wordt langs de zuid-westzijde, om de steile wand heen te komen. Uren heeft het gekost om deze moeilijke weg te banen.

De Moejoes houden zich uitstekend. Zij komen niet uit dit gebied en zij weten dus niets van de geesten die hier volgens de Ok Bonners huizen, maar zij hebben geheel andere bezwaren tegen deze tocht in het gebergte. De hoge bergen en de steile rotswanden benauwen hen;

zij zijn bang dat de bergen en rotsen om zullen vallen en hen zullen verpletteren. Telkens weer moet verteld en gedemonstreerd worden dat de berg uit harde rots bestaat en heus niet zo maar zal omvallen.

Waar het gesteente door de begroeiing heen komt, wordt dit door Escher en Verstappen bestudeerd. De Antares bestaat voornamelijk uit kristallijne gesteenten. In lang vervlogen tijden drong hier in de bovenste laag van de aardkorst een massa van vloeibaar magma binnen en deze kristalliseerde uit tot granodiorieten. Door de hoge temperatuur van het magma werd het omhullende gesteente sterk veranderd; zo veranderde kalksteen in marmer. Aan de bovenkant is dit omhullende gesteente door verwerking verdwenen, zodat hier de granieten en granodiorieten aan de oppervlakte liggen. Op de hellingen van de Antares vindt men echter nog resten van de omhullende mantel, waarin onder andere marmer voorkomt. De kristallijne kern bevat veel magnetiet (magneetijzererts) wat goed te merken is als men de kompassen raadpleegt, want deze vertonen hier een duidelijke afwijking. Waar de kern aan de dag treedt, wordt hij ook door de verwerking aangetast en het vergruisde materiaal wordt door de rivieren meegevoerd; van deze kern is het magnetiet afkomstig dat door Escher en Verstappen in zulke grote hoeveelheden werd aangetroffen in de Ok Iwoer bij Katem en verder zuidelijk in de Oost-Digoel en dat ook in de Ok Bon wordt gevonden.

Op 2900 meter houdt het zware bos op. Men komt nu in een begroeiing van dicht struikgewas; de twijgen daarvan zijn zo in elkaar gestrengeld, dat zij als het ware een stevige heg vormen waardoor het kappen bepaald niet eenvoudiger wordt. Tussen deze struiken hier en daar een boom, die zijn takken als een kandclaber uitspreidt. In deze struikenvegetatie wordt op 3100 meter bivak gemaakt. Op 4 juli komt men op 3200 meter op een open grasvlakte, vanwaar een klein maar steil ravijn naar de westelijke Antarestop voert. Op de dag dat men in bivak 39 de klimploeg terugverwacht, beklimmen de mannen de westelijke Antarestop. De zakhooftemeters worden te voorschijn gehaald en dan blijkt dat deze top 3380 meter hoog is. Volgens een goed alpinistisch gebruik wordt hier een teken achtergelaten zodat volgende beklimmers zullen weten dat Escher, Verstappen en Nicolas deze top hebben bereikt. De namen worden geschreven op een blad papier dat in een plastic fles wordt gesloten; luitenant Nicolas voegt er het embleem van het Korps Mariniers bij, als teken dat een lid van dit korps deel uitmaakte van de expeditie.

De groep trekt nog iets verder en op 3300 meter, in een inzinking in de graat die de westelijke met de oostelijke top verbindt, maken de drie klimmers een klein bivak. De dragers worden teruggezonden naar het vorige bivak op 3100 meter, waar zij minder zijn blootgesteld aan de bittere koude die 's nachts op deze hoogte heerst. Hout is er op 3300 meter niet en men heeft dus geen stammetjes om het tentzeil over uit te spannen; in plaats daarvan gebruikt men de bergtouwen die zijn meegenomen. Het wordt een zeer koude avond en de drie klimmers zitten dicht tegen elkaar aan als zij de plannen voor de volgende dag bespreken. Het voedsel is bijna op. Wat er nog aan rijst is, wordt voor de dragers bestemd, die nu droge rijst met thee als maal hebben. De Europeanen eten noodrantsoenen, een reep chocolade en een blikje gesuikerde melk. Nog één dag maar beslist niet meer mag men besteden aan een beklimming van de oostelijke en hogere Antarestop. Lukt dit op 5 juli niet, dan zal men er van moeten afzien, want ondanks zeer strenge rantsoenering heeft men nauwelijks voldoende voedsel voor de terugtocht. Dit laatste stuk is het moeilijkste en op één dag moet men naar de top en weer terug naar het bivak op 3300 meter. Besloten wordt, dat Escher en Verstappen, die beiden geroutineerde alpinisten zijn, toch nog zullen proberen de oostelijke top te bereiken via de smalle, steile graat; Nicolas zal in het bivak op hen blijven wachten. Het is een besluit dat van een goede teamgeest getuigt, al moet het Nicolas niet gemakkelijk zijn gevallen zich de kans te laten ontgaan ook deze top te beklimmen. Hij laat dit laatste stuk echter, dat in een snel tempo moet worden afgelegd en dat alpinistische ervaring vereist, aan zijn vrienden over en hij dekt hun terugtocht.

Op 5 juli trekken Escher en Verstappen dus over de graat naar het oosten en het is voor hen een opluchting als zij het onbegroeide, rot-sige gebied van de top hebben bereikt. Tot hier was het wel een zware tocht maar het echte bergklimmen was er nog niet aan te pas gekomen. Nu begint het echter wel iets te gelijken op het alpinisme zoals zij dat in Europa hebben beoefend. Uitzicht hebben zij niet, want de graat en de top zitten in de wolken. De graat heeft verscheidene kleine topjes en telkens doemt weer een hoger topje voor hen op. Het wordt steeds spannender of zij het wel halen zullen. Wordt het weer slechter, dan moeten zij onmiddellijk omkeren; in ieder geval zullen zij voordat het donker is bij Nicolas terug moeten zijn en de duisternis valt snel in de tropen. Een paar steile ravijnen die de graat doorsnijden, geven hun de kans hun kletterneigingen uit te leven. Om twee uur 's middags staan

zij op de hoogste Antarestop; de hoogtemeters worden weer te voorschijn gehaald. Zij wijzen 3650 meter aan, dus vijfhonderd twintig meter lager dan men in 1912 vanuit het laagland heeft geschat. Escher en Verstappen verbaast dit niet, want op de luchtfoto's hebben zij vooraf al gezien dat de begroeiing tot vlak bij de top doorgaat en dat slechts een klein stuk kale rots nog daarboven uitrijst. Zou de Antares werkelijk meer dan vierduizend meter zijn geweest, dan zou het kale gedeelte van de top veel groter moeten zijn. Zij zijn op de top letterlijk en figuurlijk in de wolken, het is gelukt. Nog een ogenblik besluit hun de twijfel of zij werkelijk op het hoogste punt staan, maar dan trekken de wolken een ogenblik weg en hebben zij zekerheid: er is geen hogere top. Even kunnen zij uitrusten en er worden enkele foto's gemaakt, maar dan gaat het in snel tempo terug in mist en in stromende regen. Op de oostelijke top laten zij een kapmes als bewijsstuk achter.

Door de dichte mist heeft Nicolas de klauteraars niet op hun weg kunnen volgen. Zal het lukken of zullen zij onverrichterzake terugkeren, of... zal hij de volgende dag alleen moeten teruggaan? Het valt niet mee om met dergelijke overpeinzingen in een koud en nat bivak te zitten, zonder behoorlijk eten, zonder sigaretten en zonder enige afleiding om de tijd te doden. Om half zes 's avonds hoort hij de stemmen van Escher en Verstappen het bivak naderen: het is hun gelukt! Nicolas slaakt een zucht van verlichting.

Na een zeer koude nacht waarin geen van hen de slaap kan vatten aanvaarden zij op 6 juli de terugtocht. Het gaat nu heel wat sneller, want het gaat bergaf en het pad is gekapt.

De biologen hebben bij de grasvlakte op 1500 meter met het kadaster een nieuw bivak (bivak 39a) betrokken en ook daar wacht men met spanning op bericht van de klimploeg. Niet minder is de spanning in Mabilabol, als blijkt dat de klimmers op de verwachte dag (4 juli) nog niet terug zijn. De leiding vindt het raadzaam om een patrouille op verkenning uit te zenden. Het is immers mogelijk dat men vertraging heeft en dat de voedselvoorraden opraken; het zou uiterst jammer zijn als de groep vlak bij het doel wegens voedselgebrek zou moeten terugkeren. Aan een ongeluk gelooft men niet, want dan zouden er toch in ieder geval wel een paar dragers met een boodschap zijn teruggekomen. Niettemin is het beter alle mogelijkheden onder ogen te zien. Marine-arts Tissing, een goed looper met een groot uithoudingsvermogen, gaat per helikopter naar bivak 39 en klimt vandaar naar bivak 39a. Op 7 juli gaat hij met een aantal dragers op weg, maar ver behoeft

hij niet te lopen. Op 1700 meter ontmoet hij de klimploeg al en in op-
tocht gaat het terug naar bivak 39a, waar de mannen met vreugde
worden binnengehaald en verwend worden met een uitstekend maal.
Het is te begrijpen dat dit er na dagen van scherpe rantsoenering bij de
klimmers en hun dragers best in valt. Een looper wordt naar beneden,
naar bivak 39, gestuurd met een bericht voor Mabilabol, dat radio-
telefonisch wordt doorgegeven. Zoals meestal als er een spannend
bericht is, zijn er luchtstoringen. In Mabilabol begrijpt men echter dat
de ploeg veilig is teruggekeerd en een hoogte van 3650 meter heeft
bereikt; of dat nu de top is, blijkt uit de boodschap niet. De volgende
dag (8 juli) wordt Verstappen per helikopter naar Mabilabol terugge-
bracht, waar hij voorlopig verslag uitbrengt. Dan kan het nieuws de
wereld worden ingezonden: de hoogste top van het Sterrengebergte is
beklommen. Op 9 juli komen ook Escher en Nicolas in het basisbivak
terug. Behalve het verrichten van deze goede sportieve prestatie, zijn
belangrijke gegevens over de bouw van het Antaresgebergte verza-
meld; magneetijzererts zit er in grote hoeveelheid, maar radio-actieve
stoffen zijn er zeker niet.

Nadat Escher, Bär en Dasselaar uit Nimdol zijn vertrokken, blijft
Cortel er met zes Sansaporezen achter om bivak 36 bezet te houden; hij
blijft daar totdat marinier J. G. C. Hendriks met de groep van Van der
Weiden meekomt om de bewaking van het depot op zich te nemen. Dan
trekt ook Cortel met zijn dragers langs de Ok Bon naar de Antares.

Bij Nimdol is hij al met zijn onderzoek begonnen. Het is er op ge-
richt om na te gaan of er zich in dit gebied erts bevinden. Het is geen
karwei waar je droog bij blijft, want evenals Bär kan hij het beste in de
rivierbeddingen werken waar de gesteenten bloot komen. Veel loopt
Cortel door het water en als dat niet genoeg is om nat te worden, dan
zorgt de regen wel voor de rest. Hij onderzoekt de rotsen langs de
rivier; hier en daar slaat hij er een stuk af, want op een vers breukvlak
is de structuur het best te zien. Onder een loep bekijkt hij de
monsters om een indruk te krijgen van de mineralen die in het gesteente
voorkomen. Later, in Nederland, zullen van deze stukken zeer dunne
plaatjes worden geslepen, zo dun dat zij licht doorlaten en onder de
microscop kunnen worden onderzocht. Zo nodig kan dan ook een
chemische analyse worden gemaakt; enig chemisch onderzoek ge-
schiedt al in het veld, want daarvoor is een koffertje met chemicaliën
meegenomen. Behalve aan de vaste rots, besteedt Cortel ook aandacht
aan de rolstenen in de rivierbeddingen. Door de stroom zijn deze

stenen over grote afstanden meegevoerd en zij geven dus aanwijzingen over de afzettingen die hogerop in de bergen voorkomen. De rivier voert ook fijner materiaal, gruis en zand, mee en dat komt op de bodem tot bezinking. Hiervan neemt Cortel monsters om te wassen. In een platte waspan (eigenlijk meer een platte schaal) doet hij wat gruis of zand en water en dan beweegt hij de pan zo, dat het water er zachtjes in rond stroomt. Het water neemt dan de lichtere bestanddelen mee en met grote vaardigheid laat hij telkens een scheutje water met wat van deze lichte delen over de rand lopen. Van tijd tot tijd wordt er weer wat water bij gedaan en het proces wordt herhaald totdat alleen de zwaardere bestanddelen nog aanwezig zijn. De grove stukjes gruis haalt hij er met de hand uit en het restant wordt onder de loep bekeken. De meeste mineralen kan hij zo herkennen, maar in enkele gevallen is nader onderzoek in het bivak onder een microscoop nodig. Hier en daar laat Cortel een sleuf graven in het terrein naast de rivier; om ook daar monsters uit de bodem te verkrijgen.

Eerst onderzoekt hij de omgeving van Nimdol en de Ok Tennam, die ten oosten van het bivak naar het zuiden stroomt; het laatste stuk van deze rivier heeft zich, vlak voor de uitmonding in de Ok Bon, in een kloof ingesneden. Van de samenvloeiing volgt Cortel de Ok Bon nog een eind stroomafwaarts en verzamelt daar monsters van het gesteente en monsters om te wassen. Op dezelfde wijze werkt hij in het Antaresgebied langs de Ok Bon, de Ok Minam en vele zijrivieren en beken. Dit deel van zijn onderzoek verricht hij van bivak 39 uit. Langs de helling van de Antares klimt Cortel omhoog naar bivak 39a en vandaar daalt hij langs een andere helling af naar de Ok Minam; onderweg verkennt hij de bedding van de beekjes die hij tegenkomt. Juist dit Antaresgebied is voor hem van belang. Waar door de hoge temperaturen van indringend magma de omringende gesteenten veranderingen hebben ondergaan, kunnen ertsen voorkomen. Op verscheidene plaatsen vindt hij marmer; daar haalt de bevolking waarschijnlijk het materiaal waarvan de torpedovormig geslepen stenen worden gemaakt, welke de mannen door het neustussenschot dragen. Tussen het marmer en de granodiorieten van het gestolde magma ligt een laag kalksilicaathoornrots, waarin hij granaatkristallen aantreft.

In het voorjaar van 1939 stelde de Mijnbouwmaatschappij Nederlandsch Nieuw-Guinea een onderzoek in aan de benedenloop van de Ok Bon tot ongeveer vier kilometer stroomopwaarts van de uitmonding van deze rivier in de Ok Tsjop, waarbij men onder andere een

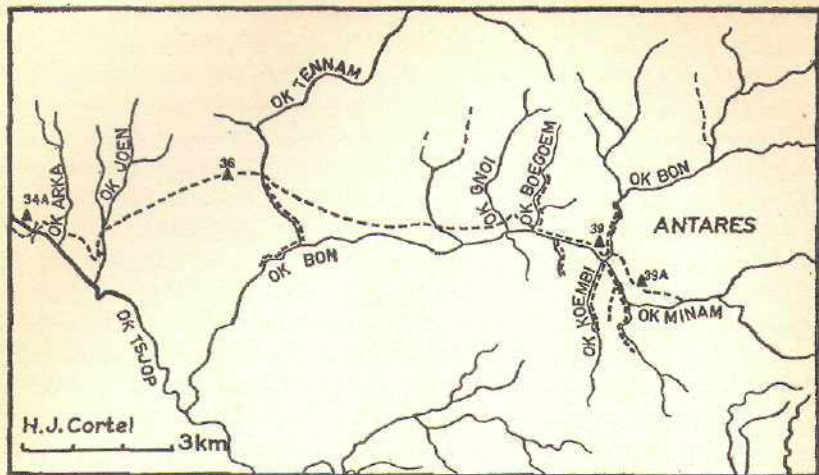

Fig. 11. Routes van Cortel in het gebied van de Ok Bon en van Antares.

onderzoek instelde naar de aanwezigheid van goud. Het verslag over deze exploratie klonk hoopvol: "Zoals te verwachten was, zijn sporen goud inderdaad aanwezig."

Het verval van de rivier is echter te groot en daardoor de stroom te sterk dat dit stroomgoud daar ook maar in enigszins grote hoeveelheden zou zijn opgehoopt. De oorsprong van het stroomgoud zoekt men in het gebergte rondom de Antares.¹⁾ Het spreekt vanzelf dat Cortel dus bijzondere aandacht aan het mogelijke voorkomen van goud in de Ok Bon en in of bij de Antares besteedt, maar zijn resultaat is beslist negatief. Hij vindt geen goud en bij later gemaakte analyses wordt er evenmin een spoor van dit metaal gevonden. Escher en Verstappen wassen ook monsters in het dal van de Ok Bon met hetzelfde negatieve resultaat. Goud zit er in dit gebied niet en andere belangrijke delfstoffen komen er evenmin voor. Slechts magneetijzererts wordt in behoorlijke hoeveelheden gevonden, maar het zal wel heel lang duren voordat met dat in dit ontoegankelijke gebied zal kunnen exploiteren.

Twee en een halve maand heeft de biologische groep in de Sibillvallei in de omgeving van Mabilabol de flora en fauna grondig onderzocht en veel nieuws vindt men daar niet meer. Daarom zijn de

¹⁾ De Groot, De Ingenieur in Nederlandsch-Indië, 7e jaarg., 1940, afd. IV, p. 132, fig. 2.

botanici Kalkman en Van Zanten, de zoöloog Vervoort en de preparateurs Van Heijningen en Staats blij als zij op 26 juni naar bivak 39 verhuizen, waar zij in een geheel nieuwe omgeving kunnen werken en waar zij tal van soorten aantreffen die in de Sibilvervallei niet voorkomen. Bivak 39 ligt op 1300 meter boven zee en in dat opzicht verschilt het niet veel van Mabilabol dat op 1260 meter hoogte ligt. Het landschap is er echter volkomen anders. Hier niet een wijde vallei met een breed rivierterras, maar een nauw dal, waar de hoog oprijzende Antares het beeld beheerst. Het bos langs de oevers van de rivier is, zoals in de Sibilvervallei, sterk beïnvloed door de mens die er geregeld in kapt en brandt. De slanke, verspreid staande *Araucaria*'s, die zo kenmerkend zijn voor de omgeving van het basisbivak, ontbreken echter. Men vindt hier bomen met scherpe stekels op de stam (*Harmsioplanax*), met stekelharen op stengels en bladeren (*Macaranga*) en *Dammaropsis kingiana* (een verwant van de vijp) waarvan de grote bladeren door de bevolking als dakbedekking worden gebruikt. Evenals in de Sibilvervallei ziet men hier ook metershoge grassoorten, zoals *Ischaemum polystachum*, verder balseminen (*Impatiens*), paarlestaarten (*Liquisetum*), enz. Tegen de steile hellingen van de Antares vindt men nog oorspronkelijk oerbos, dat is samengesteld uit een groot aantal soorten loofbomen met daartussen enkele coniferen (*Podocarpus*) en schroefpalmen (*Pandanus*). Overvloedig zijn hier orchideeën en varens, die zich gevestigd hebben op de stammen en takken van bomen.

Bivak 39 is bedoeld als een tussenstation, want ook de biologen gaan hoger in het Antaresgebergte werken, waarbij zij gebruik kunnen maken van het pad dat de klimploeg heeft gekapt. Op 1300 meter hoogte ligt, geheel omgeven door zwaar beboste hellingen, een grasvlakte die een mooie natuurlijke landingsplaats voor de helikopters vormt. Van het dal van de Ok Minam (een zijrivier van de Ok Bon) wordt deze vlakte gescheiden door een steile rug, op de kam waarvan het kadaster een bivak voor zichzelf en een voor de biologen bouwt (bivak 39a). De huizen worden op korte palen gezet, waardoor er minder gedierte naar binnen komt; als dakbedekking gebruikt men grote bruine dekzeilen. Voor het bivak staat een vlaggemast met de Nederlandse driekleur. Staats vergezelt de kadastergroep die vooruitgaat om dit bivak te bouwen, want deze mensen zijn goede jagers en zij schieten dieren voor de verzamelingen die Staats kan prepareren. De dragers, voor wie het klimmen tegen de steile helling geen bezwaar is, gaan elke avond terug naar bivak 39; daar is meer ruimte en

het is er minder koud. De volgende dagen gaan Van Zanten en Van Heijningen (29 juni) en Kalkman met marinier Brandenburg van den Gronden (30 juni) naar bivak 39a. Vervoort blijft voorlopig in het bivak aan de Ok Bon om daar langs de rivier te verzamelen en om toezicht te houden op de opvoer van uitrusting en voorraden. Langs de Ok Bon vindt hij onder stenen kleine krabbetjes, slakjes en pissebedden. Elke dag komen de Ok-Bonners bij zijn bivak kijken en zij blijken wel bereid om dieren te verzamelen, maar voor echt werken, d.w.z. als drager optreden, voelen zij vooralsnog niets. De krabben worden hun getoond en vol ijver werpen zij zich op de vangst ervan. Vrij spoedig hebben deze Papoea's in de gaten, dat zij voor vijf krabben de voor hen fantastische prijs van een spiegeltje betaald krijgen. Zo ontstaat er een levendige handel; telkens komen zij met vijf krabben in een blad verpakt om hun loon te incasseren. Is het ene pakje betaald, dan pas komt het volgende uit het draagnet. Als het aanbod te groot wordt, probeert Vervoort de koers te verlagen, maar daar gaan de Ok-Bonners niet op in. Liever gooien zij de dieren weg dan dat zij meer dan vijf krabben voor één spiegeltje zouden moeten leveren. Op dat punt zijn zij harder dan de Sibillers, want die lieten het tarief wel zakken als zij hun waar niet kwijt konden. Behalve krabben worden ook hagedissen, slangen en boomkikkers geleverd; een vrij grote hagedis, met een met beige en zwarte vlekjes getekende bruine rug en een groene buik (*Emoia cyanogaster*) is hier algemeen. Behalve enkele ringslangen (*Natrix spec.*) wordt hier ook een gifslang (*Pseudapistocalamus nymani*) gevangen en een bruine in de struiken levende slang (*Boiga irregularis*). In de rivier leven kikkerlarven met een afgeplat lichaam en een grote zuigmond waarmee zij zich aan stenen in het snel stromende water kunnen vasthechten; dergelijke larven treft men ook in de Ok Sibil en in andere bergstromen aan. Met een fijnmazig netje vangt Vervoort in de Ok Bon en in de Ok Minam plankton, microscopisch kleine diertjes, die met de stroom worden meegevoerd. Langs de oevers van de rivier wordt op libellen gejaagd. De nachtvangsten leveren hier niet veel op; het is 's nachts koud en men treft juist enkele van de schaarse heldere nachten, wat voor dit soort vangsten niet gunstig is.

In de weinige dagen die Staats in bivak 39 doorbrengt worden de volgende vogels en zoogdieren verzameld: twee soorten honingzuigers (*Melilestes megarhynchus* en *Melidectes belfordi*), een sperwer (*Accipiter cirrhocephalus*) en een bloemenpikker (*Oreocharis arfaki*) die

uiterlijk wat op een mees lijkt. Deze bloemenpikker heeft een zwarte kop met gele wangen en een gele keel; borst en buik zijn donkergeel, de rug is groen, de vleugeltoppen zijn zwart met drie grote gele vlekken. De bevolking brengt een rat (*Pogonomys macrourus*), een soort die ook in de Sibilvallei werd verzameld.

Tegen het einde van het Antares-onderzoek brengt de bevolking nog een levende lau-lau, een boomkangoeroe (*Dendrolagus dorianus* subsp., Pl. 17 fig. 2). De achterpoten zijn niet zo lang als bij zijn op de grond levende verwanten en hij beweegt zich dan ook niet met grote sprongen voort, maar huppelt kalm rond, waarbij de voorpoten telkens de grond raken. In de bomen klimt de lau-lau van tak tot tak en de grote klauwen aan voor- en achterpoten bewijzen hem hierbij goede diensten. Het dier is donkerbruin met een zwarte streep over het midden van de rug en het heeft een lange, dichtbehaarde, beige-keurige staart. Met zijn dikke kop en zijn kleine ogen ziet Lau, zoals hij in de wandeling wordt genoemd, er bepaald dom uit. Per helikopter gaat hij naar Mabilabol, waar hij in een keurig hok wordt gehuisvest, tot groot vermaak van de Sibillers, die telkens vol belangstelling komen kijken: in hun omgeving zijn boomkangoeroes onbekend.

2 Juli maakt Warman een verkenning naar bivak 39a; hij vindt de grasvlakte een goede landingsplaats, maar wel moeten er nog meer bomen op de kam van de berg worden gekapt, opdat de helikopter zonder moeite zal kunnen binnenkomen en vertrekken. Het kappen is spoedig gebeurd en op 3 juli reeds brengen de helikopters bijna de gehele uitrusting van de biologen van bivak 39 naar bivak 39a. Vervoort en radioreporter Van Sprang laten zich ook bij bivak 39a afzetten, terwijl zich later de journalist Klaarenbeek bij hen voegt. In bivak 39 blijft marinier Roem achter om de radiopost bezet te houden.

Het biologenhuis in bivak 39a is vrij groot zonder nu bepaald luxueus te zijn. Als men bij de ingang het trapje opgaat, komt men in een voorportaal dat een dak van bladeren heeft, waardoor het bij flinke regenbuien lekt. Het voornaamste doel van dit portaal is om te voorkomen dat de regen van opzij de rest van het bivak zal binnendringen; bovendien kan men hier in blikken verpakte rantsoenen en uitrusting opslaan. In de woon-, slaap- en werkruimte staat aan de ene zijde van het smalle middenpad een rij veldbedden, elk met een klamboe, terwijl aan de andere zijde van latten een bank en een tafel zijn gemaakt. Aan deze tafel wordt gegeten, Staats gebruikt hem om er de

verzamelde vogels op te villen, Van Heijningen prepareert er zijn insecten op, de botanici stapelen er de verzamelde en nog te verwerken planten op, men zit er aan om brieven te schrijven en er wordt koffie op gezet. Het is de bekende, gezellige, maar wel wat rommelige bedoening, die men altijd aantreft waar biologen bezig zijn. De vloer bestaat uit boomstammetjes en dat heeft het voordeel dat hij gemakkelijk is schoon te houden, want as en sigarettepeukjes vallen er door heen. Vervelender is het dat ook allerlei nuttige zaken, zoals lepels en vorken, wel eens door de vloer verdwijnen en dan niet meer zijn terug te vinden. Van Zanten heeft zijn bed aan het einde van de woonruimte geplaatst, aan de rand van de afgrond, waar in de diepte de Ok Minam stroomt. Die afgrond verontrust hem niet in het minst, hij slaapt er uitstekend. 's Avonds klimmen boomkickers langs de palen van het bivak naar boven en vestigen zich op en in zijn klamboe. Het is dan ook de taak van Van Zanten om, voor hij gaat slapen, eerst zijn klamboe leeg te vangen en de buit bij de zoölogen in te leveren. Naast het bivak voert een trap van boomstammetjes langs de steile helling een eind naar beneden, waar een platformpje boven het dal van de Ok Minam zweeft; dat is de W.C. Het moet gezegd worden dat men er overdag een fraai uitzicht heeft, maar om hier 's avonds een bezoek te brengen is op zijn minst gezegd griezelig. Een van de gasten, die enkele dagen in bivak 39a op bezoek komt en die omtrent honderd kilo weegt, zoekt zijn heil liever elders dan zich op dit wankel geval te wagen.

Voor de kombuis is een Papoea als kok meegegaan. De maaltijden zijn bijzonder eenvoudig en het lukt deze kok niet om er veel variatie in te brengen. Bij toerbeurt helpen de bewoners van het bivak hem. Zelf eten zij de zo klaargemaakte maaltijden wel met enige smaak, maar voor een van de logés is het ruiken van het eten al genoeg om zich met spoed te verwijderen en zich voortaan maar met biscuits te voeden.

Van bivak 39a uit wordt de naaste omgeving verkend. De overgang van grasvlakte naar bos is op de meeste plaatsen plotseling, maar aan één zijde gaat de grasvegetatie over in veen, waarin kleine en grotere heesters staan, met daartussen een enkele hogere boom. Geleidelijk gaat deze begroeiing over in een zeer drassig bos dat rijk is aan mos en aan epiphyten. In het veengebied groeien Rhododendrons en bosbessensoorten (*Vaccinium*). Op bomen en heesters is een grote verscheidenheid van orchideeën te vinden. Kalkman kan hier naar hartelust verzamelen, waarbij marinier Brandenburg van den Gronden hem

als assistent terzijde staat. Gewapend met een kapmes werken zij zich door het struikgewas heen, speurende naar soorten die nog niet in de verzameling vertegenwoordigd zijn. Zoveel mogelijk wordt van elke soort een aantal exemplaren meegenomen om een indruk te krijgen van de variabiliteit en om later ook exemplaren aan andere herbaria te kunnen afstaan. Het is een warm en vermoeiend werk, dit verzamelen en daarop volgt dan nog de verzorging van het materiaal. De exemplaren worden geëtiketteerd met gegevens over de kleur van de bloemen, over de omgeving waar de plant is gevonden (b.v. of het epiphyten zijn, d.w.z. planten die op andere planten groeien, zoals men zo dikwijls orchideeën en varens op de takken van bomen vindt). Bij bomen en struiken waarvan men takken verzamelt, worden gegevens over hun hoogte genoteerd. Het is van belang om naast planten die in volle bloei zijn, ook planten met zich ontwikkelende en rijpe zaden te verzamelen. Soms moet een boom gekapt worden om de bloeiende takken te kunnen bereiken. De grote, dikke vruchten van de schroefpalm (*Pandanus*) worden in stukken gesneden en met de helikopter meegegeven naar Mabilabol, waar ze in een melkbus met alcohol geconserveerd worden. De planten worden tussen kranten gelegd en de bundels worden tussen twee stukken karton of raampjes van metaal geperst. Goed drogen is in dit bivak niet mogelijk en men drenkt de bundels daarom in alcohol, verpakt ze in teerpapier en stuurt deze pakken per helikopter naar Mabilabol. Later legt Kalkman daar de planten tussen verse, droge kranten en droogt ze op de droogoven.

Van Zanten geniet in deze omgeving van de rijkdom aan mossen, korstmossen en zwammen. Elke dag trekt hij er met een aantal plastic zakken op uit en komt met baaltjes mos weer terug. Ook hij moet veel tijd besteden aan het verzorgen van zijn materiaal om het goed geconserveerd naar Nederland te kunnen verzenden. Daarnaast legt hij veel botanische merkwaardigheden in kleurenfoto's vast; zo maakt hij prachtige opnamen van orchideeën.

De zoölogische groep verzamelt insecten, amphibieën, reptielen en vogels. Niet alleen worden snel vliegende libellen en vlinders in de netten gevangen, maar er wordt ook met sleepnet en 'klepdoos' gewerkt. Veel kleine insecten die zich in de plantengroei ophouden, kan men vangen door met een net door de planten te slepen. De moeilijkheid is dan om de dieren uit het net te krijgen, zonder dat het merendeel ontsnapt, want er is ook een warboel van takjes, bladeren en bloemen in terecht gekomen. Van Heijningen zwoegt door het terrein

met een sleepnet en met zijn klepdoos, een houten kistje met aan beide uiteinden een opening. Voor de ene opening wordt een glazen jampot aangebracht, door de andere opening wordt het net naar binnen gestulpt en uitgeschud, zodat de gehele inhoud in het kistje terecht komt, waarna deze opening met een klep gesloten wordt (vandaar de naam van het apparaat). Alles wat vliegt en springt, gaat vanuit het donkere kistje naar het licht toe en zo krijgt men in korte tijd alle insecten in de jampot bij elkaar. Op deze wijze kan men in betrekkelijk korte tijd veel klein grut (o.a. kevertjes, wantsen en cicaden) vangen, dat anders zou ontsnappen en juist dit kleine gedierte is voor het onderzoek van groot belang, omdat zich daarbij vele soorten bevinden die nog nieuw voor de wetenschap zijn. Grote pollen mos worden uit elkaar geplukt en daaruit komen slakken en pissebedden te voorschijn. Vervoort kapt schroefpalmen om en zoekt in de oksels van de bladeren naar dieren. De bevolking uit het dal, die aanvankelijk ernstige bezwaren had om de berg te beklimmen, maar nu ziet dat de mensen in het bivak geen onheil is overkomen, toont zich minder bevreesd voor de geesten die op de Antares wonen. Er komen nu dan ook geregeld Ok-Bonners in bivak 39a op bezoek en zij brengen nog wat kikkers en hagedissen mee. Staats gaat op jacht, daarbij geholpen door het kadaster. Een viertal vogelsoorten wordt aan de verzameling toegevoegd, waarbij een kleine koekoeksoort (*Chalcites lucidus plegosus*), waarvan de rug en vleugels groen zijn met een goudachtige glans; de keel, borst en buik vertonen brede bruine dwarsbanden. Mooi van tekening is *Pachycephala soror*: de kop zwart en de rug olijfgroen; de witte keel wordt van de gele borst en buik gescheiden door een zwarte dwarsband. Slechts één zoogdier, een buidelrat (*Neophascogale lorentzji*) wordt buitgemaakt. Kleine boomkikkers (*Hyla spec.*), donkergroen met een zwarte marmertekening en enkele witachtige vlekjes op de rug, worden hier in groten getale aangetroffen. Zeldzamer zijn twee grote boomkikker-soorten, *Nyctimystes papua* en *Nyctimystes humeralis*; de eerste is bruin met op het achterste gedeelte van de rug grote zwarte, witgerande vlekken, de tweede is effen groen.

's Nachts is het kil in bivak 39a; wolkenvelden dringen dan het dal binnen en hullen de omgeving in mist. Het regent er veel; er zijn dagen dat de regen aan een stuk door in stromen valt en men niet veel anders doen kan dan in het bivak blijven, een deprimerende bezigheid. De grasvlakte waarop de helikopters landen verandert dan in een meer, dat op sommige punten twee meter diep is. Waarschijnlijk hebben deze

overstromingen veelvuldig plaats en is dat de reden dat de vlakke niet door het bos wordt verdrongen. De helikopters zijn met drijvers uitgerust en zij landen even gemakkelijk op het water als op het land. Het starten levert echter meer bezwaren op. Daarvoor moet de helikopter vastgemeerd liggen, omdat anders, zodra de rotor op gang komt, het toestel zelf in tegengestelde richting gaat draaien. Nu is het vastleggen van de helikopter hier onmogelijk, want bij de start moet hij een eind van de kant blijven, opdat de draaiende rotor niet tegen de helling of tegen een boomstronk te pletter slaat. De enige oplossing is dan, dat iemand in het water gaat om het toestel tegen te houden. In dit onaangename werk is Vervoort een meester. Zwemmend duwt en trekt hij de helikopter van de kant en zorgt dat hij niet aan het draaien gaat.

Om een indruk van de toestand in bivak 39a te krijgen stapt Brongersma op 5 juli in de helikopter; het is zondag, er zijn geen radioverbindingen en hij kan dus rustig een paar uur het basiskamp verlaten. Het is wel een frisse tocht, want om de gelegenheid te geven tot het maken van nog wat foto's zijn de deuren uit de helikopter genomen en een kille wind waait er dwars door heen. Een beetje turbulentie in de lucht laat het toestel flink heen en weer slingeren, maar dat is voorbij als de eerste bergrug is gepasseerd. Warman stuurt zijn toestel door het dal van de Ok Bon en een klein eind door dat van de Ok Minam, neemt een scherpe bocht naar links over het bivak heen en landt dan in de diepe kom. De helling, die van de landingsplaats naar het bivak voert, is steil en bezaaid met boomstammen en stronken. Men heeft er een 'pad' aangelegd. Boomstammen liggen tegen de helling en er zijn vlakke treden in uitgehakt die het lopen vergemakkelijken; hier en daar voert een trapje naar de volgende, hoger liggende stam. Voor wie het moeilijk vindt om op een boomstam in evenwicht te blijven, is een leuning aangebracht die echter alleen morele steun geeft. De dunne rotan, tussen enkele rechtop geplaatste staken gespannen, buigt bij elke aanraking ver door en wie op deze leuning vertrouwt, valt zonder meer van de stam af. Vervoort, Van Zanten en Brandenburg van den Gronden zijn met Van der Weiden een tochtje gaan maken naar de Ok Minam, waar zij onder andere een slangetje vangen. Door de regenval van de laatste dagen is de rivier gestegen en het dal is nauwelijks begaanbaar.

Met de mannen in het bivak bespreekt Brongersma de mogelijkheden om verder het gebergte in te gaan en ook het uitzenden van een

patrouille tot eventuele steun van de klimploeg wordt besproken. Lang kan het bezoek niet duren omdat elk ogenblik de lucht kan dichttrekken en Warman en hij dan hier zouden moeten blijven. Zelf zou hij dat geen bezwaar vinden, want de omgeving van bivak 39a is wel bijzonder mooi en hij zou hier dan ook graag een week willen doorbrengen. Echter, zijn plaats is in Mabilabol en dus verlaat hij na een uur dit bivak, dat ondanks de primitieve omstandigheden waaronder er wordt geleefd op hem de indruk van een lustoord maakt. Op zulke ogenblikken zou hij wel eens niet de leider van de expeditie willen zijn, maar een deelnemer die in het bos mag rondtrekken. Het weer is niet zo best en daarom wordt er van afgezien om onderweg de bivaks 39 en 36 te bezoeken. Brongersma moet zich tevreden stellen met van uit de verte een blik op deze kampen en met het uitzicht op de Ok Bon, die zich als één lange, doorlopende stroomversnelling van de Antares tot de Ok Tsjop uitstrekt. De grootste sensatie van deze vlucht is het laatste stuk, waar men terugkomt in het dal van de Ok Tsjop. De helikopter vliegt recht op een loodrechte kalkwand aan en de passagier krijgt de indruk dat men daar tegen te pletter zal slaan als de vlieger niets doet om hoger te komen. Zijn troost is dat Warman er ook belang bij heeft om over deze wand heen te komen en dat lukt hem dan ook voortreffelijk.

Twee dagen later beantwoordt Vervoort het bezoek van Brongersma en komt naar Mabilabol voor nader overleg. Er zijn niet voldoende dragers om hoger het gebergte in te gaan. De Ok-Bonniers willen beslist niet mee en de expeditie zelf heeft maar weinig dragers. De Sansaporezen van de geologische groep zijn niet beschikbaar en de overige dragers zijn nodig om een route door het dal van de Ok Tsjop in de richting van de Julianatop open te leggen. Gelukkig is Van der Weiden bereid om vergaande medewerking te verlenen, al kan hij natuurlijk ook niet al zijn dragers missen. Gevelhof van het kadaster gaat met Brandenburg van den Gronden hoger de berg op (9 juli) naar 2300 meter, waar de klimploeg een geschikte plaats voor een bivak heeft gevonden. Daar zal het nieuwe biologenbivak (no. 40) verrijzen. Om het onderzoek te bespoedigen, want het is de bedoeling dat zoveel mogelijk onderzoekers nog in de richting van de Julianatop zullen gaan en de tijd die voor de expeditie is uitgetrokken begint al aardig op te schieten, gaat Brongersma op 13 juli nogmaals naar bivak 39a, waar de biologen nog steeds verblijf houden. De toestand wordt uitvoerig besproken en men besluit dat aan het verdere onderzoek van de

Antares nog twee weken zullen worden besteed. Sergeant der mariniers De Wijn wordt naar bivak 39a gezonden om de verhuizing naar bivak 40 zo snel mogelijk te doen plaats hebben. Het nieuwe bivak is zo goed als klaar en er is een landingsplaats voor de helikopters in gereedheid gebracht. Warman voert er op 13 juli een verkenning uit en bevindt de landingsplaats in orde; slechts een paar bomen moeten nog worden gekapt. Om een betere verbinding met Mabilabol te bewerkstelligen verhuist marinier Roem met zijn zend- en ontvanginstallatie naar bivak 39a. Het ziet er alles hoopvol uit; de biologen zullen nu in twee groepen van bivak 40 tot bij de top kunnen verzamelen. De tijd die zij daarvoor hebben is wel niet lang, maar toch lang genoeg om belangrijke gegevens te kunnen verkrijgen.

Op woensdag 14 juli vertrekt Warman al vroeg met zijn helikopter naar de Antares. Hij zal wel een paar uur wegblijven omdat hij zoveel mogelijk uitrusting en voorraden van bivak 39 en 39a naar bivak 40 wil brengen. Als men in Mabilabol om twaalf uur aan tafel gaat, vraagt men zich langzamerhand wel af waar Warman blijft. Brongersma kijkt eens naar de lucht; er zit nogal wat bewolking achter het Oriongebergte en het is dus wel mogelijk dat het dal van de Ok Bon dicht zit en Warman op beter weer moet wachten. Maar dan komt de slag. Om vier uur is er radioverbinding met de bivaks. Brongersma luistert met een half oor naar het gesprek dat marinier Koster voert met marinier Hendriks in bivak 36, maar dan schiet hij overeind want hij meent het woord 'crash' te horen. Inderdaad, het is waar, de helikopter is op de Antares verongelukt, maar Warman is gelukkig ongedeerd. Het moet 's ochtends al vroeg zijn gebeurd. De radio in bivak 39a was defect en men stuurde een looper met spoed naar bivak 36 om het bericht door te geven. Wat er precies is gebeurd, weet Hendriks ook niet. In ieder geval is het deze dag te laat om iets te doen. Brongersma staat nog met mecano Bekker te overleggen wat ze zullen doen, wachten op nadere gegevens of meteen doorgeven naar Nederland. Zij lopen langzaam naar de bestuurspost en daar blijkt dat men al bezig is om een lang telegram te dicteren voor een radio-uitzending van dezelfde avond in Nederland; het is merkwaardig dat tegenslagen altijd een grotere waarde als nieuws schijnen te hebben dan gebeurtenissen die goed verlopen. Radio Merauke wil al gaan sluiten en met veel moeite weet Brongersma dit station te overreden nog twee korte telegrammen op te nemen. Een voor Aero Contractors, de werkgevers van Warman, die dan voordat mevrouw Warman uit de radio

van het ongeval hoort, haar kunnen inlichten dat haar man ongedeerd is, en een naar de afdeling Burger Luchtvaart in Hollandia, die het ongeval zal moeten onderzoeken. Veiligheidshalve wordt langs de verbindingen van de mariniers nog een telegram naar Nederland verzonden.

De tweede helikopter bevindt zich met Menge in Katem, opgehouden door slecht weer. Ook daarheen gaat een boodschap om de volgende ochtend, als het weer het maar enigszins toelaat, naar Mabilabol terug te vliegen, maar ook om vooral geen onnodig risico te lopen, want aan één ongeluk heeft de expeditie meer dan genoeg. Ook Venema, die te Tanah Merah is, wordt ingelicht. Het is een ernstige tegenslag, want het ging juist zo goed met de helikopters en het is wel gebleken dat zij voor het werk van de expeditie onmisbaar zijn. De stemming te Mabilabol is wel gedrukt en daarom reikt Brongersma maar een oorlam uit tegen de schrik en om uiting te geven aan de algemene blijdschap dat Warman ongedeerd is. Deze vlieger heeft zich door zijn persoonlijkheid, zijn kundigheid als vlieger en zijn doorzettingsvermogen vele vrienden bij de expeditie verworven.

De volgende morgen komt Menge met de helikopter uit Katem, waarna Van den Bos met deze helikopter naar de Antares gaat om Warman af te halen. Ondertussen arriveert Venema met de Twin Pioneer. Juist lopen de beide leiders naar boven, naar het zilveren huis, als zij de helikopter horen aankomen en dus dalen zij weer af naar het landingsplatform. Er is veel belangstelling voor de terugkomst van Warman. De leiders zijn verlangend om te horen wat er is gebeurd.

'Total loss?' vraagt Venema. Warman knikt: 'Total loss,' bevestigt hij. Veel meer wordt er op dat ogenblik niet gezegd, want de bewoners van het kamp verdringen zich rond de vlieger, om hem met zijn behouden terugkomst geluk te wensen.

Later komt dan het verhaal: 'Het was mooi weer toen ik om half negen op het platform van bivak 40 wilde landen; plotseling kwam er een valwind die de helikopter met het voorste deel van de drijvers tegen de rand van het platform smakte. Ik kaatste weer omhoog en voor ik het wist was de helikopter gekanteld en ik hing op mijn kop in mijn stoel. Ik herinner mij nog, dat mijn voet knijp zat, maar meer weet ik er eigenlijk niet van. Hoe ik er uitgekomen ben, weet ik niet meer, maar een tijdje later stond ik op het platform naar het wrak te kijken. Toen ik zag hoe die helikopter in elkaar gedrukt was, schrok ik wel even.'

‘Waren er ook toeschouwers?’ vraagt Venema.

‘Ja, Brandenburg van den Gronden, de marinier, en Gevelhof van het kadaster.’

Na het ongeluk is Warman in snel tempo afgedaald naar bivak 39a. Deze voor hem ongewone bezigheid — in twee en een half uur daalde hij achthonderd meter, al glibberend, glijdend en over boomwortels struikelend — heeft hem wat stijf gemaakt; hij ontdekte allerlei spieren waarvan hij het bestaan niet had vermoed. Het is wel leedvermaak, maar de expeditie-leden hebben er plezier om: ‘Willem, nou weet je ook eens wat het is om op expeditie te zijn. Jullie vliegers lachen wel eens om ons als je vanuit de lucht ons in het terrein bezig ziet, maar nu ben jij tenminste de eerste vlieger, die in het Sterrengebergte heeft gewandeld.’ Warman geeft duidelijk te kennen dat ieder zijn eigen vak maar moet beoefenen en dat hij niet voor bergbeklimmer in de wieg is gelegd.

Venema is de rest van de dag bezig met het opnemen van verklaringen. Hij stelt een voorlopig rapport op over de oorzaak van het ongeval en laat dat naar Hollandia seinen; voor radio en pers wordt een communiqué uitgegeven. ’s Avonds wordt er krijgsraad gehouden en besproken in hoeverre dit ongeluk invloed zal hebben op het verdere verloop van de expeditie. De route naar de Antares zal nog maar sporadisch worden bevlogen; er wordt nog een aanvulling op de rantsoenen gebracht en men zal nog een enkele maal een vlucht maken om er zware uitrustingsstukken weg te halen, stukken die te zwaar zijn om met dragers te vervoeren. Wel zal het Antaresonderzoek door de biologen worden voortgezet, maar een verlenging van de vastgestelde termijn zal niet mogelijk zijn; de deelnemers zullen terug moeten lopen. Van Sprang en Klaarenbeek hebben geluk gehad, dat zij nog juist bijtijds naar Mabilabol zijn teruggevlogen. Voor hen was bivak 39a wel het hoogste punt dat zij konden bereiken. Hoger in het gebergte is het gewicht dat een helikopter aan lading bij de start mee kan nemen namelijk maar zeer gering en zoals Van Sprang het uitdrukt: ‘Helaas ben ik ondeelbaar en ik moet daarom in één stuk vervoerd worden.’

De beperking in de bevoorrading per helikopter zal het ergste voor Reynders zijn. Hij is uit Mabilabol vertrokken om met een grote omweg naar de Antares te gaan; daar hoopt hij voorraden te krijgen voor een tocht naar het noorden. Dat is nu helaas onmogelijk geworden. Voorlopig is hij zich van deze tegenslag nog onbewust.

Op 12 juli - twee dagen voor het ongeluk dus - gaat Reynders per helikopter naar Nimdol, waar hij korporaal der mariniers Brill aan treft die met een aantal Moejoedragers vooruit is gegaan. Een dag later gaan zij samen op tocht; zeven en twintig dragers gaan mee om de bivakuitrusting en de voorraden te vervoeren. Zij gaan langs de Ok Bon naar Bon Makot, de plaats waar deze rivier in de Ok Tsjop uitmondt. De rivier staat bijzonder hoog en stroomt wild. Het lukt niet om er een brug van bomen over te leggen, want de oever is steil en de gekapte bomen vallen met hun kruinen in de rivier, waar zij door de woeste stroom worden fijngemalen. Het enige is om het stroomopwaarts nog eens te proberen en daar wordt gelukkig een rotan hangbrug gevonden. Weliswaar is deze brug in slechte conditie, maar de dragers zien kans om hem te repareren. Zo wordt na enkele uren oponthoud de overkant van de Ok Bon bereikt en maakt men daar, als het reeds donker is, op de hoge oever bivak. Brill is een ideaal tochtgenoot; hij heeft een opgewekt humeur en hij doet niets liever dan door de rimboe lopen. Groente uit blik wordt er op deze tocht niet gegeten, want Brill heeft met veel succes een cursus gevolgd over hetgeen er in het oerwoud aan eetbaars is te vinden en dus plukt hij hier en daar een blaadje af, dat door hem als verse groente bij de rijst wordt opgediend. Van de Ok Bon gaat de tocht langs de Ok Tsjop naar het zuidoosten en dan langs de Ok Imoer stroomopwaarts naar het oosten. Het is mooi zonnig weer en met veel plezier klimmen zij over de grote rotsblokken in de rivierbedding. In het begin van de middag wordt bij een tachtig meter hoge waterval het bivak ingericht. Terwijl Reynders langs de helling van het gebergte de Grote Beer (door de bevolking Bi genoemd) bodemprofielen bestudeert en grondmonsters neemt, leeft Brill zich in een andere liefhebberij uit. In de bedding van de Ok Imoer wast hij zandmonsters, nog steeds in de hoop dat hij eens toch wel wat goud zal vinden; maar ook nu weer blijkt deze hoop ijdel te zijn. Twee gebergten wil Reynders onderzoeken, de Grote Beer en Andromeda, maar het blijkt dat de beschikbare tijd daartoe niet toereikend is. Hij beperkt zich tot de Grote Beer, waar hij in het mosbos het bodemprofiel kan onderzoeken. Zijn bivak slaat hij op nadat hij over de top (1780 meter) heen is, want boven op de berg is geen water te vinden. Het valt niet mee om in het mosbos een vuurtje aan te maken voor het koken van het maal. Al het hout is door en door nat, maar met een beetje petroleum lukt het eindelijk. Op 16 juli komen Reynders en Brill in bivak 39 aan en daar wacht hun de teleurstelling. Zij horen dat

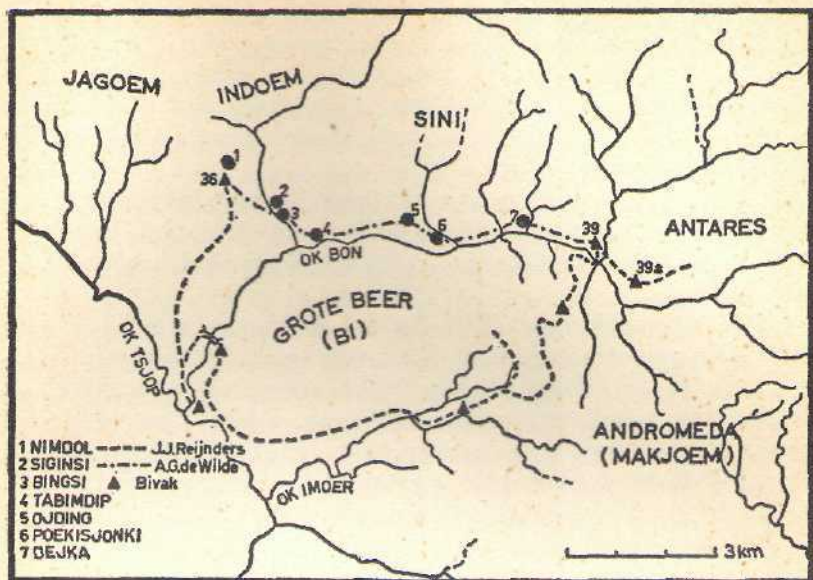

Fig. 12. Route van Reynders van bivak 36 naar Antares en route van De Wilde door het dal van de Ok Bon.

de tocht verder naar het noorden niet kan doorgaan; er zijn in dit bivak niet voldoende voorraden om een groep van negen en twintig man voor een tocht van enkele weken te voorzien. De biologen zijn met de komst van Reynders erg blij, want met behulp van zijn dragers kunnen zij nu eindelijk naar bivak 40 verhuizen. Heel vlot gaat dat niet omdat enkele mensen met hun dragers eerst het verkeerde pad nemen en in plaats van omhoog te gaan naar de Ok Minam afdalen. Zij maken daardoor een grote omweg en komen veel later dan de anderen in het bivak aan. Langs het pad vinden zij drie speelnesten van prielvogels. De mannetjes van de prielvogels maken een soort dansplaats waar zij voor de wijfjes pronken; de vorm en bouw daarvan zijn verschillend al naar de soort. Hier zijn het nogal eenvoudige bouwsels. In het midden staan een of twee kleine boompjes, waaromheen een groot aantal dode takjes is opgestapeld; om dat geheel heen is de dansvloer gemaakt van een laag mos, dat daartoe door de vogel wordt aangeslept. Aan de rand van deze dansvloer, die een middellijn van ongeveer een meter heeft, ligt een moswal van twintig centimeter hoog.

Ook bij de boompjes in het midden ligt het mos wat opgehoopt en daarin bevindt zich een holletje. Andere prielvogels maken veel ingewikkelder bouwsels met in het midden een priegel van twee rijen schuin tegen elkaar geplaatste takken; zij versieren de dansplaats soms met fel gekleurde bloembladen en ook met vruchten die kleur bij kleur op stapeltjes worden gelegd.

Onderweg komen zij nog de resten tegen van twee bivaks die Escher op zijn eerste verkenningsstocht maakte. De laatste drie uren klimmen zij in stromende regen door het bos, waar de klimbamboe hun nogal wat last bezorgt.

Bij het klimmen gaan zij op handen en voeten, waarbij zij zich dikwijls vast moeten grijpen, en het is maar goed dat zij stevige handschoenen bij zich hebben die hun handen tegen de scherpe stekels op de stammen van boomvarens beschermen. Doornat en verkleumd komen zij in bivak 40 aan, waar marinier Brandenburg van den Gronde hen op gloeiend hete erwtensoep onthaalt; zelden zal in de tropen dit gerecht zo gewaardeerd zijn.

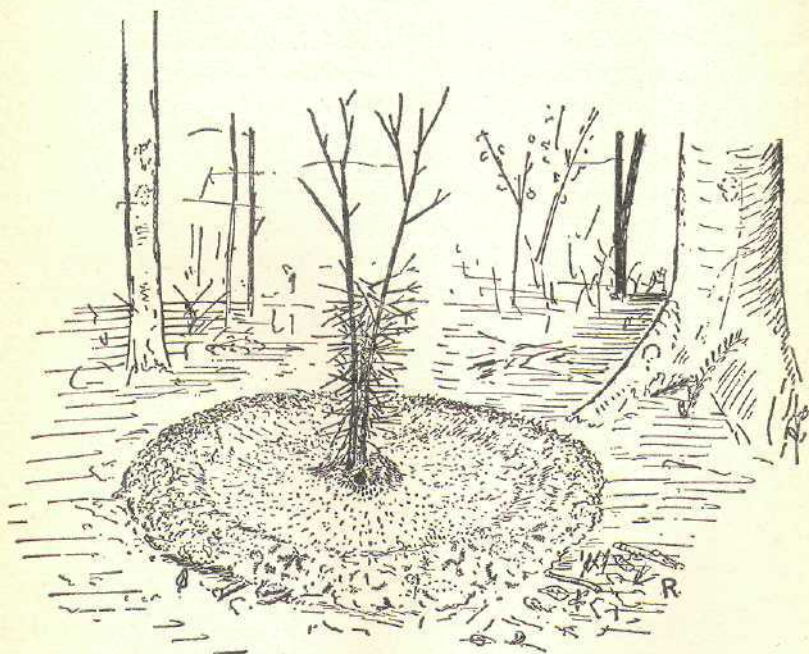

Fig. 13. Speelnest van een prielvogel, Antares, 1600 m.

Men laat na aankomst geen tijd verloren gaan en 's avonds al wordt begonnen met de vangst van de insecten die op het felle licht van de petroleum-druklamp afkomen. Overdag wordt er op dagvlinders gejaagd maar het is moeilijk deze te vangen; het terrein is te oneffen om met een vaart achter een vlinder aan te jagen en het is dus beter om zich stil te houden en te wachten totdat er een vlinder vlak langs komt om deze dan met een snelle zwaai van het net buit te maken. Ook hier wordt met sleepnet en klepdoos gewerkt. De botanici exploreren het bos; het is hun taak om de samenstelling ervan te bestuderen, al hebben ook zij wel oog voor de spookachtige sfeer van het mosbos, waar men door de nevel dikwijls de boomtoppen niet kan zien. Het is een vrij open bos, want de kruinen van de hoge bomen raken elkaar niet en er dringt dus genoeg licht door om nog een etage van kleine bomen en heesters te laten groeien. Van de hoge bomen zijn soorten van de familie Myrtaceae het meest algemeen; daarnaast komt ook de conifeer *Phyllocladus hypophyllum*, waarvan de twijgen bladvormig zijn verbreed en de bladeren tot kleine schubben zijn gereduceerd, algemeen voor. Minder algemeen is een andere coniferensoort van het geslacht *Podocarpus*. In de lagere etage komen twee *Rhododendron*-soorten voor, een met lichtpaarse en een met donkerroze bloemen.

Bij bivak 40 verzamelt Staats een aantal vogels, waarbij drie soorten honingzuigers (*Myzomela rosenbergii*, *Oreornis subfrenatus* en *Ptiloprora guisei*), twee soorten vliegenvangers (*Peneothello sigillatus* en *Microeca papuana*) en een bloemenpikker (*Paramythia montium*). *Myzomela rosenbergii* is een klein vogeltje met een slanke, iets naar beneden gebogen snavel; het mannetje is zwart met een karmijnrode keel, nek en rug, het wijfje is lichter van kleur, meer zwartbruin met lichtbruine spikkels en met slechts wat rood op de keel en op de rug bij de staartwortel. *Ptiloprora guisei* is veel groter, maar vrij onopvallend van kleur, meer leikleurig met witachtige overlangse strepen op de borst. De vliegenvanger *Peneothello sigillatus* is geheel zwart met op de vleugels een grote witte vlek. De bloemenpikker *Paramythia montium* heeft een witachtige kop met een lange blauwzwarte kuif, de keel is zwart, de nek, borst en buik zijn grijsblauw, de rug en de vleugels zijn groen met nog wat grijsblauw aan de schouders.

Het wordt 's nachts flink koud en het open bivak, waar slechts een uitgespannen dekzeil bescherming tegen de regen geeft, maar de koude wind door heen waait en de mist binnendringt, biedt op 2300 meter eigenlijk niet voldoende beschutting. Bivak 40 krijgt dan ook de naam

'Frigidaire bivak'. Voor het werk hoger in het gebergte is een dubbeldakstent meegenomen en gezien de geringe plaatsruimte die deze biedt, gaat men in kleine groepen om de beurt verder. Eerst trekken Vervoort en Reynders naar boven (18 juli). Zij klimmen gestadig en rusten zo nu en dan eens om de omgeving wat beter te kunnen bekijken. Daarbij bewijst Reynders dat het vangen van dieren dikwijls een zaak van puur toeval is. Onderweg (op 2680 meter) ziet hij zich gedrongen om even van het pad af te wijken en als hij zich in het struikgewas terugtrekt, blijkt hij bijna op een fraai gespikkelde boomkikker te zitten, die alsnog aan de verzameling kan worden toegevoegd! Het omtrekken van de steile rotswand op 2870 meter, wat de klimploeg veel last bezorgde, kost ook hun veel tijd. Daarboven gaat het bos geleidelijk over in een subalpine heestervegetatie. Tussen de heesters zijn op 3000 meter nog stukken mosbos aanwezig. Algemeen is hier de conifeer *Papuacedrus*, die vijftien meter hoog wordt; andere boomsoorten (loofbomen) worden hier niet hoger dan zes meter.

Op 2980 meter zetten Reynders en Vervoort de dubbeldakstent op (bivak 41). Een drager blijft bij hen achter, de anderen gaan weer terug naar bivak 40. De volgende dag laten zij de drager in de tent achter en samen trekken zij naar de westelijke Antarestop. Reynders neemt daar grondmonsters en Vervoort haalt uit die monsters een aantal regenwormen. Zeventig tot honderd meter onder de top liggen een paar poeltjes, die op hun fauna worden onderzocht; Vervoort vangt er enkele Entomostraca (kleine kreeftachtige dieren). Als het een enkel ogenblik helder is, zien zij ver in het westen de blinkend witte Juliana-top; het schijnt daar flink gesneeuwd te hebben, want de witte kap strekt zich veel verder uit dan gewoonlijk. Met veel planten en enkele dieren dalen zij weer af naar de tent, waar inmiddels Van Zanten en Bril zijn gearriveerd, die nog een extra tentzeil hebben meegebracht. Tegen de avond trekt de lucht weer even open en met lichtseinen kunnen zij aan bivak 40 laten weten hoever zij zijn gevorderd. Alles wordt klaar gemaakt om het bivak tot vlak bij de westtop te verplaatsen. Op 20 juli komt er juist voor hun vertrek nog een looper van bivak 40 met brieven van Brongersma, waarin er nogmaals op wordt aangedrongen het tijdschema strikt in acht te nemen en dus het onderzoek niet te verlengen. Dit nieuws veroorzaakt wel enige consternatie en het is geen wonder, dat er enkele dingen vergeten worden. Het is gloeiend warm, maar na twee en een half uur hebben zij dan toch de top bereikt. De dragers zijn volkomen uitgeput en zien geen kans om

de rest van de uitrusting te halen. Alleen de binnentent is naar boven gebracht en die wordt dus opgezet (bivak 42, 3300 meter). De dekens van Van Zanten zijn niet meegekomen en wat er aan dekens is, moet nu over vier man worden verdeeld. Bovendien heeft een van de dragers de pannen ergens langs het pad neergezet en hij heeft vergeten ze mee te nemen toen hij verder ging. Dat is het ergste niet, want in een leeg tourneeblik kan men per slot van rekening ook rijst koken. Minder prettig is het dat er in plaats van vlees alleen maar leverpastei is meegekomen. Bril heeft zijn uitrusting (15 kg) zelf naar boven gedragen en hij heeft dus alles bij zich en behoeft bij de anderen niets te lenen. 's Middags begint het hard te regenen en de gehele nacht stroomt het. Reynders blijft een groot deel van de nacht wakker en Vervoort heeft last van darmstoornissen, zodat zij het niet erg vinden dat het weer buitengewoon slecht is en zij dus rustig in de tent kunnen blijven. Er is één man die zich, weer of geen weer, steeds kiplekker voelt, en dat is korporaal Bril. 's Ochtends vroeg begint hij al op zijn mondharmonika te spelen; het repertoire is uitgebreid, van 'Wordt wakker, het zonnetje is al op' tot 'Het zonnetje gaat van ons scheiden', om nog niet te spreken van enkele, dikwijls weemoedige mariniersliederen. Deze muziek wordt door de dragers steeds bijzonder gewaardeerd en na een concert van Bril zijn zij eerder bereid om tegen een berg op te sjouwen dan anders. In de loop van de middag houdt de regen op en Reynders trekt er met Bril op uit in de richting van de oostelijke top, doch door de dichte mist kunnen zij die niet bereiken. Wel vangt Bril op 3400 meter hoogte een kikkertje (*Cophixalus spec.*).

In de omgeving van het bivak staan tussen de lage heesters hier en daar nog bomen. De meeste hiervan worden niet hoger dan twee tot drie meter; slechts de *Papuacedrus* wordt nog tien meter hoog, maar het zijn allemaal kromme, knoestige, armetierige exemplaren. Enkele hellingen dragen alleen een lage begroeiing van heesters en op steile, nogal modderige plekken vindt men enkele echt-alpine planten behorend tot het geslacht der boterbloemen (*Ranunculus*), ogentroost (*Euphrasia*) en een gentiaan (*Gentiana lorentzii*).

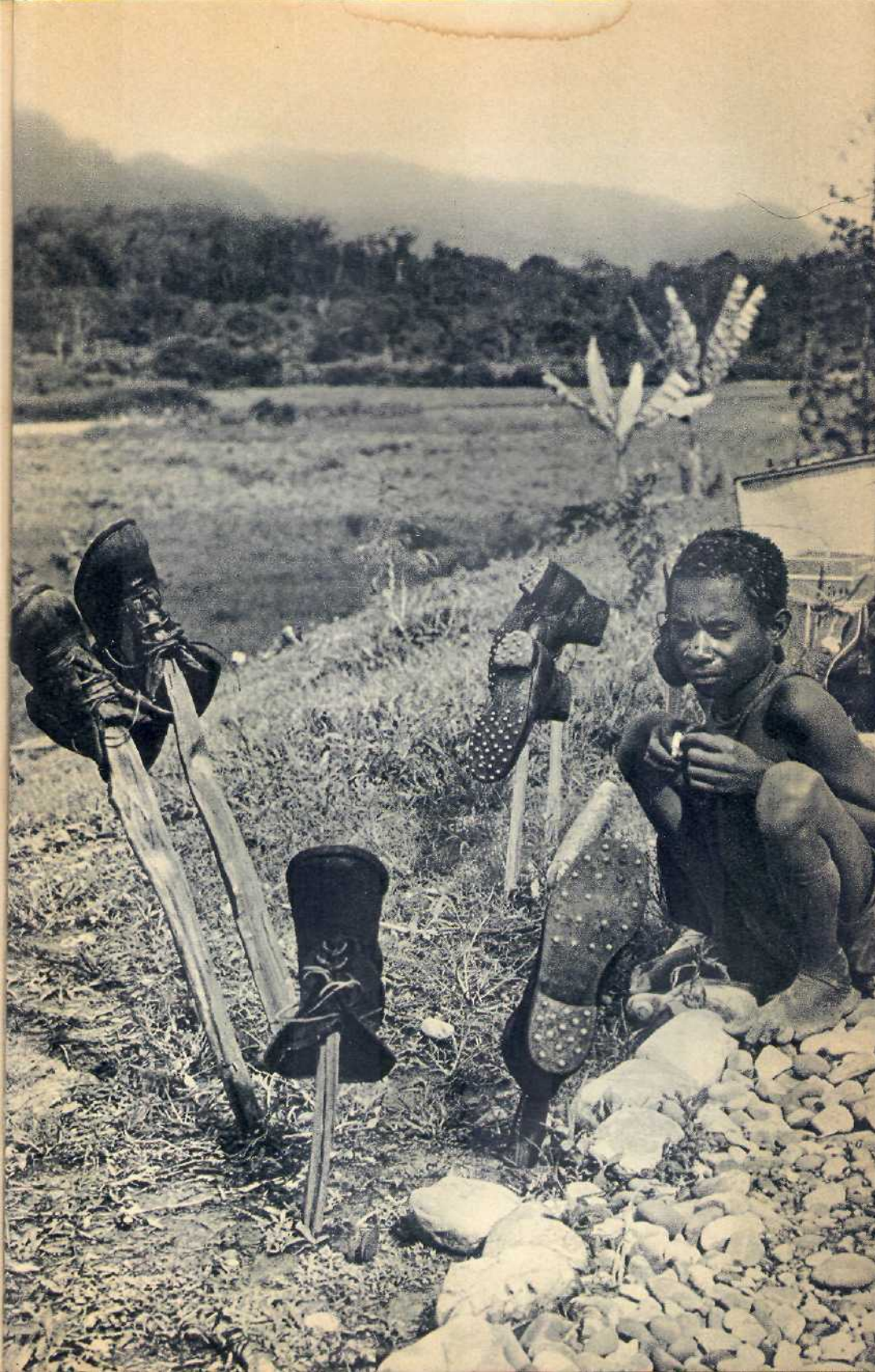
Het menu bevat uitsluitend rijst en uien, hetgeen niet zo bijzonder voedzaam is en daarom besluit men de noodrantsoenen aan te breken. Deze bestaan uit nogal brosse koekjes, die men het best uit de hand kan eten, maar er zijn lieden die menen tot het laatste toe netjes te moeten blijven en zij eten de noodrantsoenen moeizaam met mes en vork.

Op 22 juli komt de aflossing. De eerste groep gaat naar bivak 40 terug, terwijl Kalkman, Van Heijningen, Staats en Brandenburg van den Gronden naar boven trekken. Bij bivak 42 heeft Reynders de vlag laten staan, opdat de nieuwe groep gemakkelijk de weg zal kunnen vinden. Dat blijkt echter toch niet mee te vallen, want Staats draait een uur om het bivak heen, voordat hij de tent vindt.

Ook de tweede groep treft slecht weer op de westelijke Antarestop. Er valt zo nu en dan een ijskoude regen en de zon schijnt er maar een uur. Van dat uur maakt Van Heijningen gebruik om wespen te vangen; verder vliegen er geen insecten. De varenvegetatie is door en door nat en het werken met sleepnet en klepdoos levert daarom niets op. Van Heijningen probeert nu een andere methode: hij gaat kloppen. Een paraplu, waarin binnen de baleinen een witte lap is gespannen, houdt hij omgekeerd onder de takken van heesters en struiken, terwijl hij met een stok op de takken klopt. Allerlei kleine kevertjes, wantsen en cicaden vallen op de witte lap en zij kunnen dan gemakkelijk worden gevangen. Zo krijgt hij toch nog een aardige buit. Staats verzamelt op de top twee vogels (*Pachycephala lorentzi*). Voldaan keert de groep met het verzamelde materiaal naar bivak 40 terug. Onderweg trapt een van de dragers op een scherp takje, dat door de dikke eeltlaag van zijn voetzool heen dringt; strompelend komt hij het bivak binnen, waar marinier Brandenburg van den Gronden met een van Staats geleend scalpel een goed geslaagde operatie verricht.

Inmiddels heeft bivak 40 bezoek gehad van de heer De Bijl, Inspecteur van de Burger Luchtvaart, die een onderzoek naar het helikopterongeluk kwam instellen. Per helikopter werd hij naar bivak 39 gebracht en vandaar klom hij naar boven. Op de terugweg ondervond de heer De Bijl de verraderlijkheid van het mosbos, want hij zakte door de moslaag heen en viel langs een boomstam enkele meters naar beneden, waarbij hij zijn knie blesseerde; een paar weken rust houden in Hollandia is het gevolg.

De afbraak van bivak 40 is nu in volle gang. Vervoort heeft reeds zoveel mogelijk van de verzamelingen en uitrusting naar bivak 39a en bivak 39 laten afvoeren. Het kost wel eens moeite om de dragers er toe te krijgen een paar tochten op en neer te doen. Een keer hebben zij zich in het bos verstopt en komen pas te voorschijn als zij denken dat Vervoort met zijn geleide weg is. Jammer voor hen, maar Vervoort heeft het spelletje door en wacht hen wat verder op, zodat zij toch nog met een vrachtijs op stap moeten. In bivak 39a blijven alleen enkele

kadastermensen achter, die nog steeds wachten op een paar mooie nachten om een astronomische plaatsbepaling te kunnen doen. Hun Papoea-kok hebben zij maar ontslagen, want die at in zijn eentje een kilogram rijst per maaltijd op. De aanvoer van voedsel is op dergelijke grote eters niet berekend.

Aan de Ok Bon, bij bivak 39, wordt in stromende regen grote wasdag gehouden. Na zo'n tijd van ware modderbaden is dat geen overdadige luxe. De stromende rivier en de regen maken het spoelen van de was wel gemakkelijk.

Het grootste deel van de verzamelingen en uitrusting moet met dragers naar Mabilabol worden teruggebracht. Dat kan niet in één keer gebeuren en men moet dus een pendeldienst instellen; eerst op het traject bivak 39 - bivak 36, dan van bivak 36 naar bivak 34a aan de Ok Tsjop en tenslotte vandaar naar Mabilabol. De dragers mopperen op dit heen en weer lopen, maar uiteindelijk doen zij toch wel hun werk. Bij elke groep houden mariniers en politie er toezicht op, dat de vrachtjes niet worden weggegooid. De helikopter komt een enkele keer om zeer zware stukken te halen. Ook brengt hij voor het kadaster voedsel naar Nimdol, dat dan door dragers verder wordt gebracht naar bivak 39a. Op de terugtocht wordt nog ijverig verzameld. Bij Nimdol levert de bevolking vele hagedissen en kikkers; hier worden ook een honingzuiger (*Melidectes torquatus*), een ijsvogel (*Halcyon sancta*) en een paradijsvogel (*Parotia carolae*) aan de verzameling toegevoegd. Bij bivak 34a worden een brilvogeltje (*Zosterops atrifrons*) en twee vliegenvangers (*Monacbella mülleriana* en *Peltops spec.*) buitgemaakt. Vervoort haalt zijn plankton-netjes te voorschijn en vist in de Ok Tsjop. Het moeilijkste stuk op de weg naar Mabilabol is dat van de Ok Tsjop naar de kam van de Oeteksigin, een klim van ongeveer zeshonderd meter tegen een zeer steile helling op. In verscheidene groepen legt men dit traject af en op 3 augustus zijn allen weer terug in het basiskamp. Het record op de afstand van bivak 39 naar Mabilabol staat op naam van sergeant De Wijn en Gevelhof van het kadaster. Zij vertrokken om half zeven 's ochtends uit het bivak en kwamen bij heldere maneschijn 's nachts om half een in Mabilabol aan; in achttien uur legden zij een traject af waarover men gewoonlijk drie dagen doet.

Nog een deelnemer aan de expeditie bezoekt de Antares. Het is de anthropoloog De Wilde, die door het dal van de Ok Bon trekt om metingen aan Papoea's te doen. Hij ondervindt hierbij enige moeilijkheden. Enkele Ok-Bonners hebben het basisbivak bezocht en daar

hebben zij een druppel bloed moeten afstaan voor het bloedgroepenonderzoek. Zij zijn daarvan erg geschrokken en nu vertrouwen zij de meetinstrumenten niet; zelfs een fel gekleurd plastic limonaderietje om door de neus te dragen, kan hen niet verleiden om zich te laten onderzoeken. Toch krijgt De Wilde hier en daar wel mensen en terwijl hij in bivak 39 een dag wacht op het resultaat van de boodschappen die naar dorpen in de omgeving zijn gezonden, klimt hij een eindweegs tegen de Antares op om het mosbos te bekijken (fig. 13).

Pouwer heeft uitgebreid de samenleving en de cultuur van de Sibillers onderzocht. Voor zijn volgende onderzoek van een bevolkingsgroep in het Sterrengebergte kiest hij de bevolking van de dorpen Oksitbakon, Nimdol en Wagoembon in het dal van de Ok Bon. De Papoea-maatschappij in Oksitbakon en Nimdol blijkt niet van die in de Sibilvallei te verschillen en daarom tracht hij het dorp Joenmoekoer aan de bovenloop van de Ok Arka te bezoeken. De stam die daar woont, laat echter weten dat noch Pouwer, noch zijn dragers welkom zijn. Er zijn nieuwe tuinen aangelegd en men is bezig het dak van het iwool te vernieuwen, zaken dus waarbij men vreemdeelingen niet kan gebruiken. Een slechte groei van het gewas en ziekte van de inwoners zouden het gevolg van de komst van niet ingewijde mannen kunnen zijn. De dragers uit Oksitbakon zijn dan ook niet bereid Pouwer naar Joenmoekoer te brengen; zij zijn bang dat zij ziek zullen worden of zullen sterven als zij de voorschriften overtreden. Het onderzoek wordt derhalve in Wagoembon voortgezet, omdat men daar geen bezwaar tegen bezoek heeft. In dit dorp hebben zich twee stammen gemengd, die elk een eigen scheppingsverhaal hebben: de Oepi-tenna, die met de Sibillers van een aardworm afstammen en de Awot-tenna die een hagedis als stammoeder hebben. Volgens mededelingen die Pouwer hier krijgt, heeft men in het gebied van de Kiwirok en bij de Ok Bi weer andere scheppingsverhalen. In cultuur komen de stammen volkomen met elkaar overeen en zij spreken dezelfde taal. In het dal van de Ok Bon schijnt de keladi minder goed te gedijen en daarom neemt men hier allerlei taboebepalingen veel strenger in acht dan in de Sibilvallei.

Op 5 augustus komt Pouwer terug in de Sibil en op 8 augustus wandelt De Wilde het basisbivak binnen. De bivaks 39 en 36 zijn nu opgeheven en een van de belangrijkste ondernemingen van de expeditie is beëindigd. Veel gegevens zijn in dit gebied verzameld en interessante verzamelingen zijn er bijeengebracht.

Tussenspel

WIE DENKT DAT HET IN MABILABOL STIL WORDT ALS VERSCHIEDENE groepen in het gebergte werken, heeft het mis. Wel zijn er minder mensen in het kamp en het gezelschap bij de maaltijden is kleiner, maar de leiders en hun staf hebben bepaald geen tijd om zich te vervelen. Naast de zorgen over de aanvoer van voorraden en uitrusting uit Tanah Merah en Hollandia komen nu de zorgen om dit materiaal verder naar het gebergte te transporteren. Nog steeds is er maar één Twin Pioneer beschikbaar, die ook tal van andere posten moet verzorgen, die wel eens enkele dagen naar Bak gaat voor het onderhoud van de motoren, die ook wel eens een dag met een kleine technische storing aan de grond blijft staan en die moet bijspringen als er een ander vliegtuig door een mankement uitvalt. Het weer blijft wisselvallig en het is nooit vooruit te zeggen of het vliegtuig op de afgesproken dag zal komen. Zo blijft er steeds een onzekerheid bestaan, zoals die nu eenmaal bij bevoorrading door de lucht behoort. Daarover wordt natuurlijk gemopperd, maar deze onzekerheid maakt het expeditie-leven ook spannender en aantrekkelijker. De vliegers van „De Kroonduif”, onder de energieke leiding van chef-vlieger L. van Rijswijk, doen wat zij kunnen om de expeditie te helpen; zij zijn graaggeziene gasten in de Sibilvallei en dat niet alleen om hetgeen zij ons brengen. Is de post bij vergissing in Tanah Merah terecht gekomen, dan probeert de Dakota die de lijndienst van het zuiden naar Hollandia vliegt, de zak af te werpen. Lukt dat niet door slechte weersomstandigheden, dan horen wij dat Sentani wordt opgeroepen om de Twin Pioneer, die klaar staat voor een vlucht naar de Sibilvallei, nog even te laten wachten om de postzak over te nemen. Dat is een service die door de deelnemers aan de expeditie hogelijk wordt gewaardeerd. De korte gesprekken met de overvliegende Dakota's geven steeds weer een aangename afwisseling.

Afleiding geven ook het vertrek en de terugkomst van de deelnemers. Anceaux gaat voor een week naar Hollandia en zal dan via het zuiden terugkomen. De arts Romeijn breekt een kies op een pepermuntje en hij maakt van de komst van de Twin Pioneer gebruik om naar de tandarts in Hollandia te gaan. Met hem gaat ook zijn huisbediende mee, die voor de bewoners van het zilveren huis werkzaamheden verrichtte. Deze huisbediende is een Biakker die er steeds keurig en kleurig gekleed bij loopt, maar die het leven in de stad verkiest boven dat tussen zijn met een kalebas geklede landgenoten. De bestuursambtenaar Herberts is afgelost door Dasselaar. De Wilde vertrekt naar Katem om daar onderzoek te verrichten. De geologen en biologen gaan het gebergte in en komen vol verhalen terug. Zo verandert de bezetting van het basiskamp voortdurend en krijgen ook de vaste bewoners van Mabilabol steeds afwisseling.

Een bijzonder evenement is het bezoek van de Gouverneur van Nederlands Nieuw-Guinea, Dr. P. J. Platteel, die met mevrouw M. A. Platteel-Laseur en de heren A. Boendermaker, Mr. Th. C. van den Broek, Denninghof Stelling (cineast) en Fruneaux (fotograaf) Mabilabol komen bezoeken (10 juli). Het gezelschap bekijkt het gehele kamp en slaat ook een afwerpvluicht van de Dakota gade, 's middags krijgt de in allerlei advertenties gebruikte zinsnede „Verleng Uw vakantie door te vliegen” een diepere betekenis, want als het vliegtuig weer moet vertrekken, is de lucht betrokken en de vlieger acht het niet raadzaam te starten. In plaats van na enkele uren vertrekt het gezelschap vier dagen later.

Gelukkig is er al enigszins op een eventueel langer verblijf gerekend; de gasten hebben zelf dekens meegebracht en mevrouw Platteel verrast ons met lekkernijen voor bij de rijst, zodat er een feestmaal kan worden aangericht. Voor de huisvesting wordt ook gezorgd. Het kamertje in het zilveren huis, waar anders Tissing en Nicolas wonen, wordt nu voor de Gouverneur en zijn echtgenote ingericht, d.w.z. een van de fraaie lappen die wij als ruilmiddel meegenomen hebben, doet dienst als gordijn om de ingang af te sluiten. De leden van het gevolg en de bemanning van de Twin Pioneer slapen in het onderzoekersbivak. Daar er voor zoveel gasten niet genoeg veldbedden zijn, worden er bedden bijgemaakt: twee overlangse boomstammetjes met daartussen jutezakken gespannen. Voor elk bed zijn twee zakken nodig die met rotan aan elkaar worden vastgemaakt. Vervoort, die een dag tevoren zo'n bed heeft geprobeerd, zegt

dat dit strakke rotantouw zo in het lichaam snijdt dat slapen haast onmogelijk is en hij vindt dat men dit de gasten niet kan aandoen. Brongersma probeert daarom nu bed voor bed; het blijkt dat zijn gewicht zo groot is, dat een deel van het rotantouw knapt, waardoor het bed niet de goede vorm krijgt, zodat ook deze moeilijkheid is opgelost.

Zelfs de W.C. heeft met het oog op het hoge bezoek een dak gekregen; er is een regencap over gespannen, een luxe die de bewoners van het kamp bijzonder op prijs stellen. Een bezoek aan deze gelegenheid in een tropische regenbui was beslist geen pretje. Er komen dan ook luide protesten als na het vertrek van de bezoekers dit dak weer wordt gesloopt.

De politie plaatst een wacht voor het zilveren huis, maar dat geeft moeilijkheden, omdat de agent alle Sibillers tegenhoudt, ook degenen die zich in de polikliniek willen laten behandelen. De wacht wordt dus ingetrokken. Alleen in het rustuur neemt de agent zijn plaats weer in, als het blijkt dat de Sibillers onweerstaanbaar worden aange trokken door het mooie blauwe gordijn en graag eens willen zien wat zich daarachter bevindt.

De komst van mevrouw Platteel is een sensatie voor de Sibilvallei. Men heeft er zich al lang over verbaasd, dat mannen die over zoveel ijzeren bijlen en zoveel andere bijzondere dingen beschikken, geen vrouwen bezitten, want die zouden met al die kostbaarheden toch gemakkelijk te kopen zijn. Nu zien zij dat er ook blanke vrouwen bestaan en de verschijning van mevrouw Platteel lokt een bewonderend, langgerekt 'ieee' uit. Het nieuws dringt natuurlijk spoedig tot de dorpen door en de volgende dagen komen er nog meer mensen kijken. Als mevrouw Platteel in haar kamer is, gaan de Sibillers naar Sneep met de vraag: 'Laat die vrouw nog eens zien' en een van de Sibillers voelt er wel voor om zijn drie vrouwen tegen deze ene blanke vrouw te ruilen. Het spijt hem werkelijk dat de gouverneur op dit aanbod niet ingaat. Het is in de ogen van de Sibillers merkwaardig dat zo'n belangrijk man slechts één vrouw heeft en daarom vertelt de ethnoloog hem maar dat de Gouverneur thuis nog drie zulke vrouwen heeft, hetgeen het aanzien van de Gouverneur aanmerkelijk verhoogt.

Het is jammer dat het weer te slecht is om met de Gouverneur naar een van de bivaks te vliegen; wel kunnen er enkele vluchten door de Sibilvallei worden gemaakt. Voor Brongersma is dit bezoek een uitkomst; voor het verpakken van de gevangen vlinders moeten drie-

hoekig gevouwen stukjes papier, papillotten noemt de entomoloog ze, worden gemaakt en dat is een heel werk. Voor elke vlinder is een papillot nodig en bij elkaar worden dat er duizenden. Als het 's ochtends regent gaan de bezoekers aan het werk. Venema snijdt het papier op maat, mevrouw Platteel vouwt de papillotten, de heer Boendermaker knipt er de overbodige hoekjes af en de heer Van den Broek stempelt er de naam van de vindplaats op. Deze knutselclub produceert in een ochtend voldoende papillotten voor de maanden die de expeditie nog in het veld blijft. De Gouverneur geniet ondertussen van een paar rustige dagen. Dit bezoek, waartegen de bewoners van Mabilabol wel enigszins hebben opgezien omdat zij vreesden dat het officieel en stijf zou zijn, wordt een buitengewoon prettige onderbreking van het leven in de Sibilvallei.

Met de Gouverneur en de heren Boendermaker en Van den Broek worden de plannen van de expeditie uitvoerig besproken. De financiële zorgen zijn nog geenszins over. Na het extra-krediet van een ton zullen nog twee ton nodig zijn om de plannen volledig uit te voeren. Het is prettig dat de Gouverneur zelf heeft gezien en meegemaakt wat de moeilijkheden in de Sibilvallei zijn en dat hij bij zijn aanstaand bezoek aan Nederland met meer klem het belang van het voortzetten van de expeditie kan bepleiten. Maandag 13 juli is het weer opgeknapt en kan het gezelschap vertrekken, uitgeleide gedaan door alle bewoners van het basiskamp en vele Sibillers. Twee inwoners van Betabib, Bomdogi en Wasilin, behouden een blijvend aandenken aan het bezoek; zij krijgen ieder een van de grote, witte oorknoppen van mevrouw Platteel ten geschenke. Bomdogi doet de zijne in zijn rechteroorlel (links draagt hij al een leukoplastrol) en Wasilin bevestigt hem in zijn baard. Trots stappen zij met deze bijzondere onderscheiding rond.

Als de Gouverneur vertrekt, ziet alles er rooskleurig uit. Het onderzoek is in volle gang en de helikopters maken vele vluchten naar de Antares. Tissing is met een groep dragers naar de Ok Tsjop om van bivak 34a langs deze rivier, stroomopwaarts in de richting van de Julianatop, een helikopterroute te maken. Dan gebeurt op 14 juli het ongeluk met de helikopter en alle plannen komen even op losse schroeven te staan. Het uitvallen van een helikopter legt aan de activiteit van het andere toestel beperkingen op en het plan voor een tocht naar de Julianatop zal opnieuw moeten worden herzien. Tissing wordt met zijn dragers teruggeroepen. Het beste lijkt het om nu door de

Sibilvallei zo ver mogelijk naar het westen te gaan en dan te trachten een pad te zoeken over het Oriongebergte naar het dal van de Ok Tsjop. De helikopter blijft dan in de Sibilvallei en behoeft niet meer over bergruggen te vliegen, wat het risico aanmerkelijk zal verminderen. Op 15 juli komt Warman van de Antares terug en brengt verslag uit over het ongeval. De 16e juli is het slecht weer, maar 17 juli start hij weer met de overgebleven helikopter om met Brongersma een verkenningsvlucht naar het westelijk deel van de Sibilvallei te maken en daarna doet hij dat ook nog eens met Escher. Vanuit de lucht gezien lijkt het wel mogelijk om langs deze route te werken. Voor de helikopters behoeven slechts enkele clearings gekapt te worden, want er is veel open terrein waar een eventuele noodlanding zonder meer mogelijk is.

Sergeant der mariniers De Wijn en marinier Scharff vertrekken op 22 juli met een gids en een en twintig dragers om de route naar de West-Sibil te verkennen. Onderweg maken zij, waar nodig, platforms voor de helikopters, want in ieder geval zal de gouvernementsarts naar het westelijk deel van de Sibilvallei gaan om een onderzoek naar het voorkomen van framboesia in te stellen. Zij vertrekken met mooi weer en in het begin van de dag verloopt de tocht vlot. Dan echter laat de gids hen een grote omweg maken; hij wil blijkbaar het gebied van het dorp Lewengbon omzeilen en leidt hen hoog langs de helling van het Oriongebergte, zodat zij pas 's middags vrij laat in Sagsaga aankomen. Pogingen om hier een gids te krijgen voor de tocht verder naar het westen mislukken; het westelijk deel van de Sibilvallei is 'aloet', daar mogen zij niet komen. Waarschijnlijk voelen de mensen uit het oostelijk deel van de Sibilvallei er niets voor om de blanken verder naar het westen te laten gaan, hetzij omdat zij niet zo'n goede verstandhouding met de West-Sibillers hebben, hetzij omdat zij de voor hen zo kostbare ijzeren bijlen niet aan de bewoners van andere dorpen gunnen. Op twintig minuten gaans van Sagsaga wordt een clearing gekapt en op 23 juli komt Sneep daar per helikopter een kijkje nemen. Even later arriveert Romeijn om de bevolking te onderzoeken. De inwoners van Sagsaga zijn nog steeds niet bereid om een gids te leveren, maar uiteindelijk zwicht één man voor het aanbod van een grote ijzeren bijl als beloning voor het wijzen van de weg naar Tabiem. Om elf uur gaat de patrouille weer op weg. Als zij de grens tussen de Oost- en de West-Sibil bereikt, die hier door de Ok Sibil wordt gevormd, rijst uit het hoge gras plotseling een veertiental

West-Sibillers op met hun mooiste verentooi uitgedost en de gezichten met rode aarde en varkensvet fraai opgeschilderd. Zij zijn volledig bewapend en houden pijl en boog klaar om te schieten. De dragers drommen dicht opeen om de twee europeanen, die enigszins verbluft het schouwspel gadeslaan. Er rest De Wijn maar één mogelijkheid en die grijpt hij dan ook aan. Zwaaiend met enige mooie contactartikelen en onder het geroep 'kaga mok-mok', wat 'goed volk' betekent, gaat hij naar de grenswacht, die zijn argwanende houding laat varen en bereid blijkt de patrouille naar Tabiem te brengen. Daar worden de europeanen onder grote belangstelling ontvangen. De gehele bevolking van het dorp, mannen, vrouwen en kinderen, wel zeventig in getal, loopt uit om deze wonderlijke wezens te bekijken. De Wijn en Scharff moeten zich dan ook laten welgevallen dat er in hen wordt geknepen - om te kijken of zij wel echt zijn - en dat groezelige handen door hun haar strijken. Voor de Papoea's is het gladde haar steeds weer iets bijzonders, zo heel anders dan hun eigen gekroesde, stugge haren. IJverig helpen de Tabiemers bij het bouwen van een bivak en bij het maken van een platform voor de helikopter. Hoe vriendelijk en behulpzaam deze mensen ook zijn, geen van hen is bereid om de patrouille een pad over het Oriongebergte naar het dal van de Ok Tsjop te wijzen. De berg is aloet en er is geen pad in deze buurt; als men naar de Ok Tsjop wil, trekt men veel oostelijker over het gebergte heen. De Wijn en Scharff gaan er dan zelf op uit. Een dag lang klimmen zij langs de helling, die bezaaid is met grotere en kleinere rotsblokken met daartussen struikgewas. Een pad vinden zij niet. Als het niet anders kan, zou er een te kappen zijn, maar dat zal zeer veel werk kosten en dan is het pad nog zo steil, dat het voor de dragers zeer lastig te lopen is. Na tien uur vergeefs te hebben gezocht keren zij naar hun bivak bij Tabiem terug. De bevolking biedt hun daar een varken aan en als tegengeschenk geeft De Wijn een kapmes en vier lempengs (stijf geperste, fijn gesneden tabak). Op 25 juli aanvaardt de patrouille de terugtocht, tot de grens uitgeleide gedaan door twintig fraai uitgedoste West-Sibillers; enkele mannen gaan zelfs mee naar Mabilabol, want zij willen wel eens zien waar deze blanken vandaan komen. Op het vriendelijke aanbod van de Tabiemers, die De Wijn en Scharff een paar kinderen cadeau willen doen, gaan dezen maar niet in; zij zijn met het ene varken al heel tevreden.

Het westelijk deel van de Sibilvallei is een goed terrein voor anthropologisch en ethnologisch onderzoek, maar als deel van de route naar

de Julianatop is het niet te gebruiken. De enige oplossing is om dichter bij Mabilabol over het Oriongebergte heen te trekken. Warman maakt met zijn helikopter een verkenning in die richting en hij ziet wel kans om door het dal van de Ok Tsjop te vliegen tot Denmatta, als er langs deze route nog enkele landingsplaatsen worden gemaakt.

Uit Nederland komen verontrustende berichten over de financiering van de expeditie. Het stichtingsbestuur is nogal geschrokken van de nieuwe aanvraag om tweehonderdduizend gulden. Per brief en per telegram is het moeilijk om de voorstellen toe te lichten; te snel ook verandert de situatie. Brongersma gaat daarom weer naar Hollandia: een telefoongesprek is de enige oplossing. Hij treft het dat juist de Cessna van de Zendings Luchtvaart Vereniging komt om de heer De Bijl af te halen. Dit kleine, eenmotorige vliegtuig kan drie passagiers vervoeren, mits dezen niet te veel bagage hebben. Behalve Brongersma kan ook Cortel meegaan; hij is met zijn onderzoek in het Sterrengebergte klaar en zal dus naar Nederland terugreizen. Zij stappen in en de vlieger taxiëert in een kringetje rond om aan alle kanten de bergen en de wolken te kunnen overzien, maar de lucht trekt dicht en het vertrek moet een dag worden uitgesteld. Op Dinsdag 28 juli lukt het en in Hollandia volgen een paar drukke dagen. Met Mr. Th. C. van den Broek, die als vertegenwoordiger van de stichting in Hollandia optreedt en met de heer A. Boendermaker, onderdirecteur van de Dienst van Binnenlandse Zaken, die steeds veel belangstelling voor de expeditie toont, worden de plannen nog eens uitvoerig besproken. Er wordt gerekend en gerekend, maar steeds komen zij op twee ton uit. Woensdagavond heeft het telefoongesprek plaats. Het is maar kort, want de voorzitter van de Stichting, Prof. Dr. H. J. Lam, vertelt dat er zich een hoopvolle wending heeft voorgedaan. Terwijl het telefoongesprek wordt gevoerd zijn de ondervoorzitter Prof. Dr. Ir. F. A. van Barén en de penningmeester H. Muller er op uit. Wat het resultaat van hun bespreking is blijkt donderdagochtend, als Brongersma een telegram uit Nederland krijgt:

‘hedenmorgen financiën verzekerd stop 50 mille heden telegrafisch overgemaakt aan factory merauke uwen gunste stop expeditie geheel volgens plan afwerken inclusief julianatop en doorsteek stop.’

De scheepsbouwer C. Verolme heeft zich voor het ontbrekende bedrag persoonlijk garant gesteld. Alle plannen kunnen worden uit-

gevoerd. Brongersma slaakt een zucht van verlichting en in Mabilabol werpen Venema en de deelnemers zich met nieuwe moed op de voorbereidingen van de tocht naar de Julianatop en de tocht van de Sibilvallei naar Hollandia. In Hollandia zelf is men zo met het lot van de expeditie begaan, dat er een comité wordt opgericht om gelden bijeen te brengen, in het bijzonder voor de doorsteek dwars door het gebergte. Dit comité is opgericht voordat het bericht over het grootse gebaar van de heer Verolme bekend wordt, maar men besluit, deze actie in ieder geval te laten doorgaan, om te tonen dat Nederlands Nieuw-Guinea ook wel in staat is een dergelijke belangrijke onderneming te steunen. Het is verheugend om te zien hoe de Papoea-bevolking warm loopt voor deze inzameling. De vissers in de Humboldtbaai vangen een grote zeeschildpad en zij verkopen deze ten bate van het comité; zo wordt ook de opbrengst van de visvangst van een nacht beschikbaar gesteld. Er wordt aan alle kanten voor het comité gewerkt; wedstrijden worden georganiseerd, niet alleen in Hollandia, maar ook op andere plaatsen.

Het is, zoals altijd, niet gemakkelijk om weer naar Mabilabol terug te komen. De Twin Pioneer kon deze keer niet in de Sibilvallei landen en is met lading en een passagier naar Sentani, het vliegveld bij Hollandia, doorgevlogen. Nu moet deze passagier en de lading naar de vallei. Verder komt de Amerikaanse journalist John Dominis uit Hongkong om een reportage voor 'Life' te maken, de cineast P. ter Laag wil mee naar de Julianatop en majoor der mariniers J. Knegtman moet een inspectietocht naar de Sibilvallei maken. Dezen kunnen onmogelijk tegelijk per Twin Pioneer vervoerd worden en dus wordt nogmaals de hulp van de Zendings Luchtvaart Vereniging ingeroepen. Majoor Knegtman en Brongersma zullen per Cessna naar de vallei reizen. Het vliegen in dit kleine toestel is beslist een genot, al wordt dit genot deze keer wel enigszins getemperd door de lucht van gedroogde, zoute vis die als lading meegaat. De dragers vinden dit heerlijk voedsel en het is bovendien licht om te vervoeren. Ook enkele deelnemers houden van deze vis; het merkwaardige is alleen dat als de Moejoes de vis klaarmaken, er slechts koppen en staarten op tafel komen in het zilveren huis!

Het prettige van het vliegen met een Cessna is, dat het toestel vrij laag blijft en men dus veel meer van het land ziet. Als het op voldoende hoogte is, wordt de automatische piloot ingeschakeld. Vlieger Johannsen neemt een schetsboek en maakt schetsen van het silhouet van

de bergkammen. Op die wijze legt hij allerlei details vast, die hem, als de bewolking een groot deel van het bergland bedekt, in staat stellen de afzonderlijke toppen die boven de wolken uitsteken te herkennen. De bergen komen steeds dichterbij en de kammen rijzen hoog boven het vliegtuig uit. De twee passagiers werpen een verstolen blik op de vlieger, want zij vinden dat zij wel wat al te recht op een steile wand afgaan. Johannsen gaat onverstoord door met tekenen; hij heeft dit traject al vele keren gevlogen en hij weet wat hij doet. Op het moment dat zijn medereizigers het werkelijk een beetje benauwd krijgen, legt hij het schetsboek op zijn knieën, neemt het stuur weer in handen en zwenkt keurig door een pas het volgende dal in. Zo bereiken zij veilig het vliegveld Sibil. De volgende dag brengt de Twin Pioneer Dominis, Ter Laag en marinier Koeman, maar dan is het voorlopig met het vliegen gedaan. Slecht weer, defecten aan de Twin Pioneer, een week voor onderhoud van de motoren, dit alles maakt dat majoor Knegtmans, die vier dagen in Mabilabol zou blijven, er veertien dagen loeert. Een erge straf is het niet; het is alleen jammer dat hij nooit vooruit weet wanneer er kans op een vliegtuig is en dus geen lange tochten kan maken. Het slechte weer beperkt ook de vluchten van de helikopter en het enige wat de majoor kan doen, is dagtochten in de omgeving maken en fotograferen. Met enige moeite lukt het om veertien dagen later nog eens een Cessna te charteren. De bloedgroepen-specialist Nijenhuis vertrekt dan tegelijk met majoor Knegtmans, want eind augustus moet hij weer in zijn laboratorium in Amsterdam terug zijn. Van een groot aantal Papoea's heeft hij de bloedgroepen bepaald. Lieden die uit andere dalen komen om eens in het basisbivak rond te kijken, worden door hem meegelokt en voor zij het weten, hebben zij een prik in hun vinger en zijn zij een paar druppels bloed kwijt. Dan krijgen zij wel een kleine beloning, maar leuk vinden deze Papoea's dit prikken toch niet.

Terwijl Vervoort met de preparateurs in het Antaresgebergte bezig is, gaat de handel in hagedissen, kikkers, slangen en ratten in Mabilabol voort. Nijenhuis neemt voor een deel de zaken waar; hij betaalt de aangeboden dieren en conserveert ze in alcohol. Maar ook Brongersma krijgt zijn deel aan de handel en meestal als hij juist rustig achter de schrijfmachine zit om zijn verslagen te typen komen er leveranciers. Het aanbod van bepaalde soorten is zo groot, dat de prijzen dalen. In plaats van een knoop krijgen de Sibillers nu een paar kleine kralen voor een kikker of een hagedis. Staats heeft hier al inge-

voerd dat de kralen aan een draadje geregen worden afgeleverd en voor Brongersma zit er niet anders op dan ook maar kralen te gaan rijden. Als het even stil is in de nering maakt hij de kettingen klaar, telkens drie kralen aan een draadje, waarbij aandacht moet worden geschonken aan het feit dat rode kralen de meeste aftrek hebben en witte veel minder waard zijn. Enkele kinderen hebben al eens een paar kralen verdiend en zij staan er op dat de nieuwe aanwinsten daarbij geregen worden. In het magazijn zorgen de mariniers er voor, dat er steeds een voldoende voorraad gekleurde lappen voor de handel in dieren is. Ook hier is rood de kleur die het meest op prijs wordt gesteld, daarna volgt donkergroen en dan pas lichtblauw. Enkele Sibildames hullen zich in deze lappen, maar ook de mannen hebben graag een rode lap die ze bij feestelijke gelegenheden om het hoofd dragen.

Zo nu en dan is er feest in het dal. Uit Kigonmedip horen wij dan het gezang begeleid door de trommen. Soms vernemen wij bij geruchte dat er een feest op komst is, maar men wil zelden zeggen wanneer het precies zal plaats hebben. Daar blijkt later wel reden voor te zijn. Enkele Sibillers hebben de rijkdommen van de beschaving zo leren waarderen, dat zij hun schroom om 's nachts op stap te gaan hebben overwonnen en in onze opslagplaats komen stelen. Ten onrechte kijken wij daarop eerst onze Moejoedragers aan, die geregeld toegang tot de goedang hebben. Twee agenten verstoppen zich in het magazijn en als de lichten allang uit zijn, komen de dieven. Plotseling klinkt er een luid geschreeuw; Pattipeilohy schiet naar beneden en start het aggregaat. Iedereen springt uit bed en holt naar het magazijn. Als de lichten weer branden staat daar Kagawera uit Kigonmedip, stevig omarmd door een agent; een tweede Papoea is ontsnapt. De dieven hebben zich met varkensvet ingesmeerd en zijn zo glad als een aal, zodat de agenten werkelijk moeite hadden om houvast te krijgen. Voor een nacht blijft Kagawera in arrest. Hij beweert dat hij niet kwam stelen, maar dat hij een rustig plekje zocht om te slapen. De volgende ochtend valt hij door de mand en wordt met politiegeleide naar zijn dorp teruggebracht om aan te wijzen waar de buit van vorige diefstallen is verstopt. Als de politie met hem op weg gaat naar Kigonmedip, komt er juist een Papoea over het pad van het vliegveld naar het bivak toe. Hij ziet de optocht aankomen en springt in het riet om er vandoor te gaan. Een logische gevolgtrekking is, dat hij dan wel een medeplichtige zal zijn en dus wordt er een wilde achtervolging ingezet door de politie. Moejoes en zelfs de zendelingen die wat verder wonen

schieten op het lawaai af. Als de man gevat is en wordt verhoord, blijkt dat hij alleen maar geschrokken is van de arrestant met geleide en er daarom vandoor ging. Enkele Kigonmedipers die gestolen waar in huis hadden worden nog opgebracht en Sneep spreekt hen ernstig toe: als zij de gestolen waar weer terugbrengen, kunnen zij rustig naar huis gaan. Een stuk of twintig bijlen komen zo weer terecht; enkele zijn al lang verder verhandeld en niet meer te achterhalen. Ook blikken met voedsel zijn gestolen, waarbij blikken met spinazie. Jammer dat deze mensen de films van Popeye niet kennen, dan zouden zij de spinazie zeker hebben opgegeten! Nu gooiden zij de inhoud weg, want zij hebben van spinazie net zo'n afkeer als wij van mest. De corned beef viel beter in de smaak en die is bij een feest opgegeten. Geen wonder dat wij niet mochten weten wanneer er een feest was. Stel je voor dat zij onze corned beef nog met ons hadden moeten delen! Het is jammer dat dit is gebeurd, want eerlijke bureu zijn veel waard. Vroeger werd er niet veel gestolen, ook niet door de bevolking onderling zoals dat in de Baliemvallei gebruikelijk is. Kwam het een enkele keer voor, dan was het voldoende als de bestuursambtenaar een briefje aan de bestolene gaf waarin vermeld stond dat het gestolene onmiddellijk moest worden teruggegeven. De bestolene ging daarmee dan naar het dorp van de (vermoedelijke) dader en liet daar zijn briefje zien. Niet dat bestolene of dief dat briefje kon lezen, maar het werkte. In de meeste gevallen kwam dan de gestolen waar weer terecht, hetzij dat die direct werd teruggegeven, hetzij dat de bestolene hem enkele dagen later weer bij zijn huis terugvond. Nu is dat anders geworden; de beschaving doet haar invloed ook hier gelden.

De diefstal en het betrappen van de dader vormen de sensatie van het dal. Bomdogi uit Betabib, een dorp dat enigszins op Kigonmedip neerkijkt, komt er met veel plezier over praten en omdat wij hem toch niet goed verstaan, geeft hij een plastische demonstratie. Hij komt half door de knieën gezakt het zilveren huis binnensluipen, kijkt links en rechts en doet alsof hij iets van de tafel neemt en in zijn draagnet stopt. Dan rijst hij overeind en zegt met veel overtuiging: 'Kigonmedipki kaga torgoi', hetgeen wil zeggen dat die lui van Kigonmedip tuig zijn. Hij uit duidelijk zijn verontwaardiging over zoveel slechtheid. Een dag later komt zijn zoon een gestolen bijl terugbrengen, die hij, zoals ook in de beschaafde wereld gebruikelijk is, van een onbekende heeft gekregen (!). Het is even een opwindende afwisseling geweest, maar na een dag is alles weer rustig. Als zoen-

offer biedt Kigonmedip de expeditie twee grote varkenspoten aan en dat accepteren wij maar in dank, hoewel er nog wel voor vier varkens bijlen zoek zijn. Voor Dominis is dat jammer, want voor zijn reportage wil hij wel wat sensatie hebben. Op de avond dat de dief betrapt werd, sprak hij de hoop uit dat het bivak door duizend man zou worden aangevallen, 'that would be a story'. De rustige Sibillers, die geen wilde krijgsdansen uitvoeren en die bijna allemaal met ijzeren bijlen werken, zijn hem te tam.

Later komt er toch nog sensatie, want wij krijgen de gelegenheid een deel van een feest mee te maken als Kigonmedip drie nachten danst. Uren voordat het feest 's avonds begint komen mannen en vrouwen uit Koekding en andere dorpen langs ons bivak. Zij lopen op een draffe om maar vooral op tijd te zijn. Twee nachten lang horen wij de trommen en het gegalm van de zingende mannen. Dan wordt het ook ons te machtig en vroeg in de middag gaan wij op weg, niet omdat wij bang zijn om te laat te komen, maar omdat het nu eenmaal prettiger is om met daglicht dan in het donker door de rivier en het bos te lopen. Bovendien is ons verteld dat het dansen deze laatste nacht vroeg zal beginnen. Het is een drukte van belang in Kigonmedip. Behalve de inwoners van het dorp zijn er al vele gasten, doch het wachten is nog op de inwoners van Ebonatera, een dorp dat meer naar het westen ligt.

De meeste mannen zijn fraai opgeschilderd met een mengsel van rode aarde en varkensvet. Sommigen hebben alleen het gezicht rood gemaakt, anderen ook nog een deel van de romp. Soms is een rode ellips getekend over voorhoofd, wangen en kin, dikwijls ook heeft men zich beperkt tot een verticale streep op het voorhoofd en strepen van de ooghoeken naar de oren. Een man heeft binnen de rode ellips zijn gezicht okerkleurig geverfd en in het half duister ziet hij er meer als een lijk dan als een levend wezen uit. Ook zwarte strepen zijn zeer in trek. Behalve de onmisbare kalebas en een zwart koord dat vele malen om het middel is gewonden, dragen de mannen bosjes casuarisveren en paradijsvogelveren rechtop voor het voorhoofd gebonden. Hun tooi wordt voltooid door een koord met hondetanden om de heupen, armbanden en kettingen van varkenstanden, en een ring van casuarispennen met enkele loeriesnaveltjes om de hals. De vrouwen zijn ook opgeschilderd, maar omdat zij geen varkensvet mogen gebruiken is de rode kleur bij haar doffer en donkerder. Zij dragen de gebruikelijke schortjes van biezen en als

sieraden kettingen van mosselschelpen en gele banden van de bast van een orchidee om de hals.

Terwijl wij nog in het dorp rondkijken, klinkt in de verte een luid gezang. Ebonatera is in aantocht en de gehele menigte stroomt naar de rand van het dorp om er getuige van te zijn. Op een heuvel aan de overkant van een ravijn zien wij de stoet naderen. In een lange rij lopen de inwoners van Ebonatera achter elkaar, maar zo nu en dan houdt de gehele groep stil en dan weerklinkt een luide galm, waarbij allen even dansen. Langzaam komt de stoet door het ravijn dichterbij en telkens horen wij het luide en snel herhaalde 'wa, wa, wa...', de roep die altijd geuit wordt als de mensen door een of andere oorzaak opgewonden geraken. Onderaan de helling bij Kigonmedip houdt men weer stil en wij kunnen nu beter zien wat er gebeurt. Voorop dansen vier of vijf vrouwen. Zij dragen boven het achterschortje een bundel lange biezen en als zij zachtjes op en neer wippen door in de knieën door te veren, dan wipt deze staart op en neer en veroorzaakt een ruisend geluid. Zes mannen geven het ritme aan door met de vlakke vingers op de trommen te slaan. Ook zij hebben een 'dansstaart'; deze bestaat uit slagpennen van vogels, die bij het op en neer springen een ratelend geluid maken. De andere mannen dringen op een kluitje bij elkaar; een van hen treedt als voorzanger op en de rest valt in met een lange galm. Zo nu en dan springen de mannen op en neer, spannen de bogen en doen of zij pijlen wegschieten, waarschijnlijk om geesten op een afstand te houden. Als de groep dichterbij komt, wordt ons beduid dat wij beter naar het dorp kunnen gaan om daar bij het dorpspleintje de intocht gade te slaan. Op een dergelijk feest heeft Dominis gewacht en hij fotografeert dan ook aan een stuk door. Maar er is een ding dat hem ergert: een van de belangrijke figuren van Kigonmedip heeft van een van de expeditieleden een hemd gekregen waarin hij trots rondloopt en daarmee dreigt hij het effect van de foto's van onbedorven Papoea's te bederven.

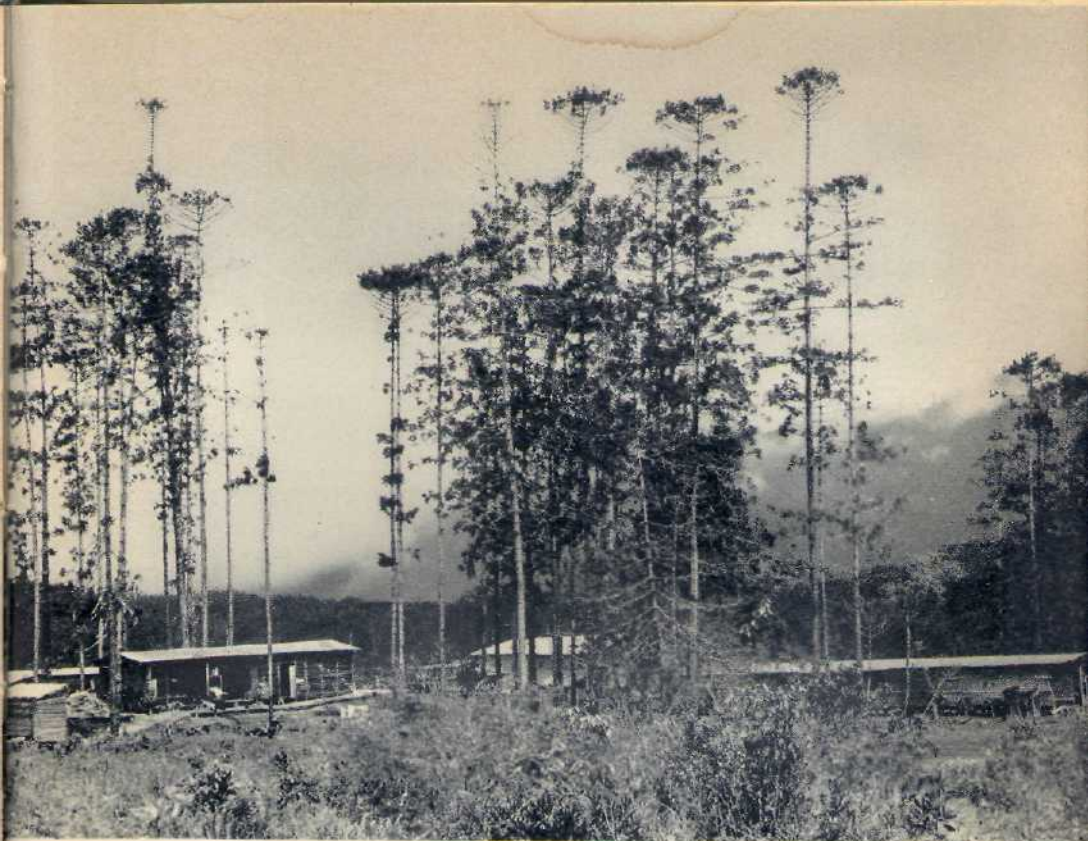
De vrouwen die voorop dansen komen op een bepaald punt over de omheining van het plein; de mannen op een ander punt, want het is niet voegzaam dat zij dezelfde toegang gebruiken. Deze vrouwen hebben haar gezicht met een gele en een zwarte kleurstof geverfd; in de hand houden zij een paar dunne stukken brandhout, mogelijk als symbool van het vuur dat aan het einde van het feest zal worden ontstoken om vlees te roosteren. Zij stellen zich links en rechts van de ingang van het iwool op en daar blijven zij uren lang op één plek

zachtjes op en neer wippen. De mannen komen in een lange rij achter elkaar over de omheining; in de linkerhand houden zij een boog met een paar pijlen, in de rechterhand een pijl met een paar veertjes aan de punt. Zij lopen tot voor het iwool, drommen daar op een kluitje bijeen en geven hun gezang ten beste. Dan lost de kluwen zich op; in een rij lopen zij langs de rand van het plein tot precies tegenover het iwool en drommen weer bij elkaar, weer gezang en dan weer terug tot voor het iwool, steeds langs dezelfde kant van het plein. De mannen met de trommen lopen naast de rij en zij zijn eigenlijk de enigen die iets van danspassen maken. Het zijn niet alleen geïnitieerde mannen en jongens die aan deze 'dans' meedoen; midden in de rij loopt een vader die zijn zoon, een knaapje van een jaar of drie, met als enige kleding een paar veren in het haar, aan de hand meevoert.

De vrouwen van Kigonmedip, allen voorzien van een dansstaart van biezen, komen ook op het plein. Zij staan in rijen naast elkaar (Pl. 19). De vrouwen op de rechtervleugel hebben de rechterarm dwars voor de borst en houden met de rechterhand de rechterarm van haar buurvrouw vast, met de linkerhand steunen zij de rechterelleboog; op de linkervleugel gaat het net andersom. De rij schuift een paar passen naar voren tot vlak bij de groep mannen voor het iwool en dan weer een paar passen achteruit, waarbij de vrouwen door de knieën veren om de bundel biezen hoog op te laten wippen en het ruisende geluid te laten maken. De gehele nacht gaat dit door, heen en weer, steeds dezelfde bewegingen. Zo nu en dan vallen er wel eens dansers en danseressen uit die oververmoeid raken, maar hun plaatsen worden dan onmiddellijk door anderen ingenomen. Dat door de regen van de laatste dagen het dorpsplein van Kigonmedip in een modderpoel is herschapen, deert de feestvierders niet, zij schuifelen rustig door de zachte modder. Wie niet mee danst, zit op de omheining of op de bordesjes langs de huizen te kijken.

Het is een dermate eentonig bedrijf dat wij na een uurtje maar weer verdwijnen en geleid door een paar jeugdige Sibillertjes bij het licht van onze staaftantaarns moeizaam de glibberige weg naar Mabilabol teruglopen. In de verte klinken nog steeds de trommen en het gegalm; het feest gaat door.

Na de derde nacht volgt het feestmaal, waarvoor de varkens worden geslacht. Zowel Kigonmedip als de bezoekers leveren daartoe een bijdrage. Elk varken wordt met een rotan band aan een paaltje gebonden en dan met een of meer pijlschoten gedood. In Kigonmedip

wordt eerst nog een spannende jacht gehouden om een varken dat zich heeft losgerukt weer te vangen. De varkens worden geslacht en het vlees wordt boven het vuur geroosterd; al wat geen bot is wordt opgegeten, weggooid van afval bestaat hier niet. Een Papoea is ook niet iemand die gauw verzadigd raakt, hij eet tot alles op is. Bij het vlees worden gepofte bataten of geroosterde keladiknollen gegeten. Het is inderdaad een waar feestmaal. Als het is afgelopen komen de gasten uit Koekding, vermoeid en slaperig, op weg naar huis weer langs ons bivak. Op een drafje lopen zij nu niet meer, want zij zijn volkomen op.

Voor een dergelijk feest gaan de Sibillers met plezier naar het dal van de Ok Bon en er zijn Kiwirokkers die er prat op gaan in de Sibilvallei gedanst te hebben. Varkensfeesten zijn in heel Nieuw-Guinea in zwang en in dicht bevolkte streken worden zeer grote feesten gegeven waar tien of meer varkens worden geslacht.

Verscheidene malen heeft Pouwer in Kigonmedip en Betabib gebivakkeerd en hij heeft van daaruit de wat verderaf gelegen wijken van deze gemeenschappen en ook andere dorpen bezocht. De taal spreekt hij nu vlot en hij kan dus zelf converseren met de vele vrienden die hij hier heeft gekregen. Voor bijzonder moeilijke gevallen beschikt hij over de tolk Jawok, een Moejoe die met een Sibilse is getrouwd. Jawok is een ideale figuur om contact te leggen met de bevolking. De Sibillers willen wel een ernstig gesprek voeren, maar zij zijn ook op een grapje gesteld en daarvoor zorgt Jawok. Hij is een tijdje leerling op de politieschool geweest, waar hij ook veel gymnastiek heeft moeten doen. Vooral in vrije oefeningen is hij knap en de Sibillers vinden het prachtig als hij een demonstratie geeft: armen voorwaarts, armen omhoog, armen zijwaarts en diepe kniebuigingen maken op hen een hoogst komische indruk; het hele dorp geeft blijk van zijn belangstelling en Pouwer heeft dan ineens voldoende mensen bij elkaar om vragen te stellen. Zijn ze in een dorp of wijk gekomen waar niemand thuis is, dan bootst Jawok luid het geschrei van een baby na. Zo komt er meteen antwoord uit de tuin waar de mensen aan het werk zijn en is het eerste contact gelegd. Uit de gesprekken worden tal van gegevens over de samenleving van de Sibillers verkregen en naarmate de bevolking Pouwer beter leert kennen, komen er steeds meer verhalen over allerlei gebeurtenissen.

Men kent in de Sibilvallei geslachten (clans), die elk een naam hebben. In Kigonmedip wonen leden van de families Oeroepkoein,

Oeropka, Kagjarmabil, Kajakmabil en Kasipka; in Betabib wonen leden van de families Oeropmabil, Kagjarmabil, Dejal, Tapjor, Simpanki, Ningmabin (slechts één persoon), Kasipmabil en Kajakmabil. Hieruit blijkt, dat de leden van een geslacht in verschillende dorpen kunnen wonen; men vindt de familie Oeropmabil in de dorpen Betabib, Welding, Banoemdol, Kolemsanglamabib, Diseleng en Ebonatera. Hoewel de mensen tot een familie behoren is de verwantschap dikwijls zo ver, dat zij elkaar niet of nauwelijks kennen. Leden van een familie die uit verschillende dorpen afkomstig zijn kunnen met elkaar trouwen, maar bij een oorlog kunnen zij ook tot verschillende partijen behoren. Zelfs komt het wel voor dat broers in een oorlog ieder aan een zijde staan. Mocht een van hen zwaar gewond raken dan is men echter wel bereid om de andere de gelegenheid te geven door de linies heen te gaan om zijn gewonde broer te verzorgen. Sneuvelt een van de broers dan komt men soms tot de conclusie dat de overlevende schadevergoeding dient te ontvangen en die wordt dan door de strijdende partijen gezamenlijk opgebracht. Nu ook vertellen de Sibillers Pouwer veel over de wijze van oorlogvoering en zij kunnen dat met smaak doen. Tot op zekere hoogte is het een behendigheidsspel en te vergelijken met de middeleeuwse steekspelen, maar met een ernstige inslag. Men tracht elkaar zo dicht mogelijk te naderen en schiet dan een pijl af; het is voor de tegenpartij de kunst om zo snel opzij te springen dat het schot zijn doel mist. Een oorlog behoeft niet achter elkaar uitgevochten te worden. Als een van de partijen meent dat zij een tijdje in de tuinen moet gaan werken, dan wordt de strijd opgeschort; dat doet men ook als het regent. De expeditie kan zich gelukkig prijzen in een gebied te zijn waar de bevolking over het algemeen vreedzaam en in de strijd sportief is. In andere delen van Nieuw-Guinea is dat dikwijls anders; de radio vertelt ons van een overval bij Kepi (in het zuidelijke laagland) waarbij dertig of meer mensen zijn afgemaakt en over een moordpartij in de Baliemvallei (in het centrale bergland) waar een aantal mannen, vrouwen en kinderen zijn afgeslacht. In de Sibilvallei kunnen de expeditieleden echter rustig rondtrekken en ook de bevolking maakt grote tochten zonder dat zij bang behoeft te zijn vanuit een hinderlaag te worden overvallen.

De dansfeesten spelen een belangrijke rol in de samenleving; daar leren de huwbare jongens en meisjes elkaar kennen en die kennismaking leidt dikwijls tot een huwelijk. In de keuze van de huwelijks-

partner genieten meisjes en jongens een grote mate van vrijheid. De jongeman en zijn familie moeten de bruidsprijs opbrengen en de familie van de bruid komt met een tegengift. Deze giften verstevigen de band tussen de wederzijdse families. De bruidsprijs behoeft niet ineens betaald te worden; men kan zijn vrouw ook op afbetaling krijgen. De bestuursambtenaar A. A. M. Hermans, die zich in de Sibilvallei vestigde toen het vliegveld werd aangelegd, geeft hierover in zijn rapport over de 'Sibilvallei en haar bevolking' enkele gegevens. Een man uit Kigonmedip huwde een vrouw uit de Kiwirok, maar hij kon de bruidsprijs niet ineens voldoen; daarom komt de familie van de vrouw hem zo nu en dan tot betaling manen. Nu de mannen, door voor de bestuurspost en de expeditie te werken, ijzeren bijlen en tal van andere voor hen kostbare zaken kunnen verkrijgen die er vroeger niet waren, verandert ook de samenstelling van de bruidsprijs. Terwijl men vroeger als onderdeel van de bruidsprijs een aantal stenen bijlen moest leveren, vraagt men nu ijzeren bijlen en ook daarbij valt alweer een waardevermindering te constateren. Het is niet meer zoals vijftig jaar geleden, toen bereisde mensen, die in het zuiden de eerste bijlen hadden gezien, de daarmee gekapte houtsplinters mee terug naar de Sibilvallei namen om hun verhalen over deze uitzonderlijk scherpe bijlen met bewijzen te staven. Nu kent iedereen ijzeren bijlen en men noemt het vliegtuig de moeder van de bijl, omdat dit bijlen naar de vallei brengt. Hermans geeft in zijn rapport voorbeelden van de samenstelling van de bruidsprijs in de tijd dat de ijzeren bijl maar net zijn intrede in de Sibilvallei deed. Awolki uit Kigonmedip betaalde voor een vrouw uit Betabib dertig kaurischelpen, dertig bogen, dertig ratten, drie ijzeren bijlen en drie varkens; de familie van de bruid bracht als tegengift vier varkens. In die tijd waren drie ijzeren bijlen en drie kapmessen soms al voldoende; als de man drie maanden werkte en hij werd nog geholpen door een broer, dan kon de bruidsprijs contant worden betaald. Saboentok uit Toelo huwde twee vrouwen. Voor een vrouw uit de streek van het Antaresgebergte betaalde hij veertien kaurischelpen, twee ijzeren bijlen, twee kapmessen en vier bogen; als tegengift ontving hij de kop en de poten van een varken. Voor zijn tweede vrouw, uit het westelijk deel van de Sibilvallei, gaf hij zes ijzeren bijlen; een tegengift wordt hier niet vermeld. In meer recente tijd betaalde een jongeman tien ijzeren bijlen, vijf bogen, veertien draagtassen, een snoer met hondetanden en een varken; aan dit varken

ontbrak echter een poot, want die had de bruidegom stilletjes opgegeten. Bomdogi, die een welgesteld man is, betaalde voor zijn vrouw veel meer. Hij gaf zeven ijzeren bijlen, vijf varkens, zeven bogen, acht hoofdbanden en later nog eens zes bijlen en twee varkens. Naarmate er meer ijzeren bijlen beschikbaar komen, daalt hun waarde en moet er meer betaald worden. Het is verheugend te zien dat de vrouw hier tenminste waardevast is; dit in tegenstelling met andere streken waar de bruidsprijzen zo hoog waren, dat een jongeman slechts kon trouwen door zich voor zijn leven lang in de schulden te steken en waar men om deze moeilijkheid op te lossen de vrouw heeft laten devalueren.

Over het algemeen wordt de bruidsprijs bepaald voordat het huwelijk wordt gesloten, maar het komt ook wel voor dat een man een meisje schaakt en dan is de prijs, die dus nu achteraf wordt bepaald, veel hoger. Een enkele maal komt er een roofhuwelijk voor, waarbij een man de vrouw van een ander rooft, en dat kan een reden tot oorlog zijn. Bedrijft een vrouw overspel, dan heeft de echtgenoot het recht haar en haar minnaar te doden, maar onder de invloed van het bestuur zal deze gewoonte wel vervangen worden door het betalen van een schadevergoeding. Tijdens de expeditie heeft zich zo'n geval voorgedaan. De Sibilsche tweede vrouw van onze Moejoe-tolk Kotanon misdroeg zich met een andere Moejoe, maar dit kwam pas uit toen de dader alweer onderweg was naar het laagland. Kotanon wilde er met pijl en boog op uit trekken om de man te doden, doch wij konden dit voorkomen. Via de radio werd het geval doorgegeven naar Mindiptana waar de schuldige zijn loon uitbetaald zou krijgen en na enige onderhandeling werd de zaak afgekocht met een schadevergoeding van vijf en zeventig gulden.

Wanneer een gehuwde man sterft, neemt een van zijn broers de weduwe tot vrouw; is hijzelf al getrouwd dan wordt dit zijn tweede of derde vrouw. Als een gehuwde man in de strijd wordt gedood, neemt de dader meestal de weduwe en haar kinderen mee naar zijn huis. Zo heeft Kagawera uit Kigonmedip tijdens een oorlog in het gebied van de Ok Bon Janggam gedood en hij nam diens weduwe met haar zoontje mee naar Kigonmedip. Het kind heeft hij volkomen geadopteerd en hij beschouwt het als zijn eigen kind; naar de echte vader wordt het Janggam genoemd. Sterft een gehuwde vrouw dan wordt achteraf de bruidsprijs verhoogd en de man moet aan zijn schoonfamilie nog een extra betaling doen.

Een man kan met meer dan één vrouw trouwen en hij heeft dan tot plicht de vrouwen gelijk te behandelen. In veel gevallen gebeurt dat ook, maar als een van de vrouwen door de man veronachtzaamd wordt, heeft zij weinig of geen verhaal. Zij kan niet naar haar familie terug, want de bruidsprijs is betaald. Het gevolg blijkt te zijn dat in die omstandigheden de vrouwen nogal eens zelfmoord plegen.

Men moet echter niet denken dat de Sibilse vrouwen doetjes zijn, integendeel, dat zijn zij evenmin als haar mannen. Een echtpaar dat naar de tuin was gegaan gaf daar duidelijk blijk van. De vrouw, die zin in wat lekkers had, zocht ijverig naar rupsen. Terwijl zij zo aan het snoepen was, moest de man de tas met brandhout en de baby dragen. Dat werd hem te zwaar en het oponthoud duurde hem te lang, maar hoe hij zijn vrouw ook aanmaande het gaf niets; zij ging rustig door met snoepen. Dit maakte de man zo kwaad dat hij haar, om haar tot de orde te roepen, een pijl in de bil schoot. De vrouw vond, dat hier een passend antwoord nodig was om haar man duidelijk te maken dat zij zelf wel zou uitmaken hoe zij haar tijd besteedde en zij gaf hem met haar kapmes een flinke klap in de buiging van de arm; gelukkig deed zij het met de botte kant. Niettemin moest de man zich laten verbinden en lange tijd liep hij met een verband om de arm tot grote hilariteit van zijn dorpsgenoten.

De varkens maken eigenlijk deel uit van het gezin; zij slapen met de familie in het huis. Of men hier zover gaat als in sommige streken van Nieuw-Guinea waar de biggen door de vrouwen worden gezoogd, hebben wij niet kunnen vaststellen. Wel wordt er goed voor de dieren gezorgd. Wordt een varken ziek, dan komt dit omdat een geest bezit van het dier heeft genomen en deze geest moet dus worden verdreven. Het varken wordt aan een paal gebonden en de eigenaar loopt er in een kring omheen met in de hand een varkenskaak, die hij zolang in het vuur heeft gehouden dat zij gaat smeulen en roken. Als het varken deze rook opsnuift (en het dier kan wel niet anders doen) dan zal daarmee de geest verdreven zijn en het varken zal weer gezond worden. Loopt een varken in huis een wond op, dan is dat voor het gezin reden om te gaan verhuizen. Alleen bij zeer bijzondere gelegenheden (dansfeesten bijvoorbeeld) worden varkens geslacht en gegeten. In het gewone leven komt dat niet voor, want daarvoor zijn de varkens te schaars en te duur.

De bevolking van een dorp met de daarbij behorende wijken bezit gemeenschappelijke keladituinen, want de knollen van deze aronskelk-

achtige plant (*Colocasia esculenta*) worden alleen gegeten bij feesten, waarbij de gehele bevolking betrokken is. Bataten (*Ipomoea batatas*) kweekt men voor dagelijks gebruik en de batatentuin heeft elke wijk zo dicht mogelijk bij huis. Bij het oogsten van de keladiknollen wordt de kop met de bladeren er afgehakt. Deze kop met de van het blad ontdane bladstelen wordt weer in de grond gezet en daaruit groeit weer een nieuwe plant, die een nieuwe knol vormt. De keladiplant vormt uitlopers, die op enige afstand van de stamplant wortelen en zo vermeerderd zich dus het aantal planten. De tuinbouw is een eenvoudig bedrijf. Met een pootstok maakt men een gat in de grond en daarin wordt het pootgoed gezet. Veel zorg wordt er niet aan besteed. Een keladituin gebruikt men acht maanden en een batatentuin maar zes maanden, want dan is de grond uitgeput en moet men elders een nieuwe tuin maken. Om dus voldoende voedsel te hebben is men steeds bezig met het aanleggen van nieuwe tuinen. In de oude tuinen vindt men wel drassige poeltjes waar de biezen gekweekt worden, waarvan de vrouwen haar schortjes maken. De tuinen zijn omgeven door omheiningen om de varkens te verhinderen er binnen te dringen en zich aan de oogst te goed te doen. Bij de omheining werpt men allerlei afval uit de tuin, waardoor een ideale schuilplaats ontstaat voor allerlei dieren zoals hagedissen enz. Op deze wijze wordt tevens voor de vleesvoorziening gezorgd. Bij batatentuin, die veelal tegen steile hellingen liggen, wordt door de omheiningen een al te grote afspoeling van de grond na zware regenbuien voorkomen, al zullen de Sibillers zich wel niet bewust zijn van deze functie van de omheiningen.

Al naar de vorm van de knol en naar de tekening van de bladeren onderscheiden de Sibillers meer dan zeventig keladi- en twintig tot dertig bataten-variëteiten, die elk haar eigen naam hebben, maar die door elkaar worden geplant.

Voedsel is een belangrijk ding. Men heeft dus allerlei voorschriften die op het planten en oogsten, speciaal van keladi, betrekking hebben en bepalingen onder welke omstandigheden men al of niet de tuinen mag betreden, waarbij verschil wordt gemaakt tussen oude en nieuwe tuinen. Dreigt de keladi-oogst te mislukken, dan wordt één plant gerooïd; de knol wordt met muizebloed ingesmeerd en door de mannen ergens in het geheim opgegeten. De kop met de bladstelen van deze plant wordt weer in de grond gezet. Misschien is dit ook een waarschuwing voor de muizen om de tuinen ongemoeid te laten.

In en bij het basiskamp maakt Dominis foto's voor zijn reportage in 'Life'. Gewapend met drie camera's gaat hij aan de gang. Van alles wat naar zijn mening het fotograferen waard is, wordt een hele serie opnamen gemaakt: met een verschillende belichtingstijd, met een groter of kleiner diafragma, in kleuren of in zwart-wit. Als er weer eens een vliegtuig komt, verzendt hij pakken belichte films. Ter Laag tracht zoveel mogelijk van de bedrijvigheid van de deelnemers vast te leggen op een 35 mm kleurenfilm, die in de bioscopen zal worden vertoond. Het valt niet te ontkennen dat - een enkele uitzondering daargelaten - de deelnemers er langzamerhand schoon genoeg van krijgen om gefotografeerd en gefilmd te worden. Eerst moesten zij optreden voor de televisiereportages van Van Sprang en Ter Laag en voor de fotoreportage van Klaarenbeek en nu begint alles weer opnieuw. Vervoort heeft in het instituut een opstelling gemaakt om het vangen van insecten die op het licht afkomen, te filmen met de expeditie-filmcamera. Als Dominis dat ziet, vindt hij dit tafereel best een foto waard. De met moeite gebouwde opstelling wordt afgebroken en veranderd en Vervoort wordt van cameraman omgetoverd in fotomodel. Geduldig moet hij telkens weer minutenlang zijn hand, waarin een vangbuis is geklemd, omhoog houden voor het scherm waarop vlinders, cicaden en kevers landen. De andere deelnemers, die niet behoeven op te treden, zitten op de bank van het instituut en genieten van het schouwspel. Zij leveren commentaar en het is maar goed dat dit in het Nederlands geschiedt. Ter Laag mag Dominis als collega assisteren en moet een half uur met zijn armen in de hoogte zitten, in elke hand een bureaulamp. Het moet gezegd worden dat ook Dominis het niet gemakkelijk heeft, want een van de deelnemers wil graag van het flitsen van Dominis gebruik maken. Hij staat achter hem en wil ook foto's maken. Hoewel Dominis goedig tot drie telt voor hij afdrukt, lukt het onze deelnemer toch niet om tegelijk af te drukken. Om een mooi slot voor zijn reportage te hebben wil Dominis een foto maken van een Sibiller, die alle 'voordelen' van de beschaving deelachtig is geworden. Daarvoor kiest hij niet Kapkasser, een knaapje dat voor de mariniers werkt en dat gekleed loopt in twee hemden, twee broeken en een paar veel te grote schoenen, maar hij wil een mooi opgesierde Sibiller fotograferen. Met behulp van Sneep wordt daartoe een man uitgezocht, die een prachtige rode lap om het hoofd krijgt, een snoer kralen om de hals en die een hemd, een broek en schoenen moet

aantrekken. Het slachtoffer voelt zich verre van gelukkig met deze tooi en waarschijnlijk evenmin met de grote belangstelling die hij van de bivakbewoners ondervindt, want als Sneep naar de radio gaat om een weerbericht door te geven, werpt de man alle kostbaarheden (waarvoor hij anders graag dagen zou werken) op de grond en gaat er op een draf vandoor. Onder veel gelach van de expeditieleden, maar tot groot ongenoegen van Dominis, die zich een mooie foto ziet ontgaan, rent hij de helling af over het vliegveld en hij staat niet eerder stil voordat hij de veilige rietvlakte aan het westelijke uiteinde van het vliegveld heeft bereikt.

Nadat sergeant der mariniers De Wijn de route naar het westelijk deel van de Sibilvallei heeft opengelegd, gaat, zoals wij reeds vermeldden, de gouvernementsarts Romeijn die kant op. Zijn belangstelling richt zich in de eerste plaats op het voorkomen van framboesia, een ziekte die door een eencellig organisme (*Treponema pertense*) wordt veroorzaakt en die in vele streken van Nieuw-Guinea wordt aangetroffen. De bevolking in de Sibilvallei (zowel in het oostelijk als in het westelijk deel) is er niet bijzonder op gesteld om zich te laten onderzoeken. De helft en soms zelfs meer dan de helft komt niet opdagen, ook al blijft de dokter enkele dagen bij een dorp bivakkeren en al wordt door de tolk aan de mensen uitgelegd waarom het gaat. Het moet echter gezegd dat framboesia hier weinig voorkomt. Van de 536 mensen die in de Sibilvallei worden onderzocht, blijken slechts 3 besmettelijke framboesia te hebben. Een zuiver beeld over het voorkomen van deze ziekte geeft dit nog niet, omdat al sinds enkele jaren de bestuursambtenaren injecties tegen framboesia hebben gegeven en het juiste aantal van de behandelde personen niet bekend is. De injecties hebben hier nog niet de populariteit welke zij met haar snel genezende werking in andere streken hebben, waar de mensen zich gegriefd voelen als zij, hoewel gezond, geen injectie krijgen. De drie geconstateerde gevallen van framboesia zijn aangetroffen in het oosten van de vallei, waar de bevolking meer contact heeft met mensen uit andere streken, zoals het Moejoegebied; in het westen van de vallei worden geen gevallen van framboesia waargenomen. Een onderzoek naar het voorkomen van malaria wijst uit dat deze ziekte hier slechts bij uitzondering gevonden wordt en dan ook weer voornamelijk in het oostelijke deel van de vallei. Van de 254 mensen wier bloed wordt onderzocht lijden er 20 aan

malaria: dertien patiënten met malaria quartana (derdedaagse koorts) en zeven met malaria tropica. Van de lijdens aan malaria tropica zijn er twee afkomstig uit Lewengbon, een dorp dat ongeveer op de grens tussen het oostelijke en westelijke deel van de Sibilvallei ligt, maar dat toch nog wel enig contact met de bestuurspost heeft. Waarschijnlijk is de malaria-infectie hier gebracht door de Moejoe-dragers of door handelsmissies uit het laagland, die de parasieten in de vallei hebben geïmporteerd, waarbij de plaatselijke muskieten wel voor de verdere verspreiding zorgen. Lepra en kropgezwollen worden in de vallei niet aangetroffen.

Zijn de Sibillers niet geneigd om zich massaal aan medisch onderzoek te onderwerpen, wel komen zij graag naar de ziekenboeg om zich voor elk schrammetje te laten verbinden. Daarbij speelt zeker een rol dat een zwachtel om arm of been een fraaie versiering vormt en Pouwer ziet dan ook dat men probeert de zwachtels zo goed mogelijk schoon te wassen om ze bij een feest als versiering te kunnen dragen.

Voor onze artsen is er gedurende de expeditie weinig te beleven, want alle deelnemers genieten een goede gezondheid. Met de dragers is het iets minder gesteld; er zijn er bij de keuring enkelen doorgeslipt. Een Sansapordrager moeten wij dan ook terugsturen omdat hij aan chronische malaria lijdt en volkomen ongeschikt is om te werken. De angst slaat ons om het hart als twee Sansapordragers, die met Cortel meegingen naar de Ok Bon, in het basiskamp terugkeren met waterpokken. Onderweg hebben zij in bivak 36 bij de Moejoedragers geslapen en pas nadat zij al een nacht in het basiskamp hebben doorgebracht blijkt wat zij hebben. Een epidemie onder de dragers wordt gevreesd; de patiënten afvoeren gaat echter niet want de Twin Pionier mag hen niet meenemen. Achter het basisbivak wordt daarom een klein quarantaine bivak gebouwd en daar trekken de zieken in. Gelukkig loopt alles goed af, want de ziekte breidt zich niet ernstig uit. Slechts enkele dragers en een paar politieagenten krijgen waterpokken, maar daarmee is het dan ook gebeurd.

Zielig is het als een Sansapordrager ziek wordt en in het basisbivak achterblijft als de anderen op tocht gaan. De man spreekt eigenlijk alleen zijn eigen taal en zelfs met de Moejoes en Sibillers heeft hij nauwelijks contact. Toch wordt hem een keer een prettige dag bezorgd. Een van de deelnemers, die zich niet lekker voelt, blijft een dag in bed; hij vraagt om vruchten op sap en onze Moejoebediende

krijgt opdracht om deze aan de zieke te brengen. De Moejoe begrijpt de boodschap maar half en hij brengt een bord met vruchten op sap aan de zieke Sansaporees, die niet begrijpt waaraan hij deze luxe te danken heeft, maar er erg van blijkt te genieten.

Veel zieken zijn er onder de dragers niet, maar wel trachten zij dikwijls aan het werk te ontkomen. Zij wonen in een eigen bivak aan de Ok Sibil, ten oosten van het vliegveld en elke morgen vroeg komen zij in een lange rij naar het basisbivak. Zolang zij op het vliegveld lopen, zijn zij nog kwiek, maar hoe dichter zij bij de ziekenboeg komen, hoe meer dragers er beginnen te strompelen; boordevol klachten komen zij dan op het ziekenrapport. Romeijn heeft echter spoedig de oplossing gevonden. Met een prismakijker zit hij 's ochtends in de vroegte de diagnoses te stellen aan de mannen die nog op het vliegveld lopen: wie daar al mank loopt, heeft werkelijk wat, de anderen die mank de ziekenboeg binnen strompelen zijn maar simulanten. Dit systeem werkt voortreffelijk.

Na Romeijn gaat De Wilde, in gezelschap van marinier Ruygrok en een politieagent, naar het westelijke deel van de Sibilvallei. Op 13 augustus vertrekken zij te voet, want het is de bedoeling zoveel mogelijk dorpen te bezoeken om daar mensen te meten. Vijf dagen later laten Pouwer en Dominis zich met de tolk Jawok per helikopter naar Tabiem brengen, waar zij zich bij De Wilde voegen. In een van de dorpen is een meisje gestorven en zij maken het bijzetten van het lijk mee. Het wordt in bladeren gewikkeld en vastgesnoerd rechtop in een boom gehangen. Daar wordt het nog gesteund door een aantal staken. De vader en zijn drie vrouwen zitten op de takken er omheen luid te weeklagen. Dominis maakt er vele foto's van, hoewel Pouwer bang is dat de bevolking dit onaangenaam zal vinden. Het tegendeel blijkt echter het geval te zijn. Indien iemand plotseling sterft, neemt men aan dat er moord of betovering in het spel is want aan een natuurlijke dood gelooft men eigenlijk niet. Een ziener kan dan de dader opsporen; hij neemt een pisangblad met water, hetgeen dus als een soort spiegel werkt, en door hier nu in te kijken ziet hij het beeld van de dader oprijzen. Nu hebben de Sibillers het idee dat de europeanen dit met hun fototoestellen (waarvan de lens spiegelt) kunnen doen. Als Dominis het dode kind fotografeert, gelooft men dat de dader wel spoedig zal worden aangewezen. Al lukt dit deze keer niet, telkens hebben de mensen toch hoop dat wij hen kunnen helpen

Fig. 14. De Sibilvallei; - . - , route van Romeijn en De Wilde, 9—12 juli; — route van De Wilde, 13—23 augustus; . . . , route van De Wilde 26—31 augustus; ▲ bivaks.

met onze camera's. Een oude man heeft een varken geslacht, maar de volgende dag is het varken verdwenen en hij komt dus bij Pouwer vragen of de dader niet 'fotografisch' kan worden opgespoord; ook deze man moet worden teleurgesteld. Een week blijven Pouwer en Dominis in de westelijke Sibilvallei. Voor Pouwer is dit een gelegenheid om nog een aantal gegevens te controleren, terwijl Dominis hier mensen treft die nog niet zo door de beschaving zijn beïnvloed als de mensen bij het basiskamp. Blanken zijn hier nog nauwelijks geweest en de West-Sibillers komen maar zelden naar de oostelijke Sibilvallei.

De Wilde trekt met zijn geleide verder naar het zuidelijke deel van de vallei, waar nog nooit blanken zijn geweest. Het is daar een echt karstgebied waar de harde kalksteen overal door de dunne laag aarde heen steekt. De grond is buitengewoon onvruchtbaar en het gebied is waterarm, want na een flinke regenbui zakt het water door spleten in de rots weg. 'Toem kanong' (steen onmogelijk) zeggen de Sibillers als De Wilde hen voorstelt om naar het zuiden van de vallei te gaan. Maar voor een doosje lucifers en een scheermesje boven het gewone loon zijn zij bereid om als dragers mee te gaan. Moeilijk is het om een gids te vinden, want de meeste West-Sibillers kennen daar de weg niet. Tenslotte blijkt er toch een man uit Toejeider bereid om hun tegen betaling van een mes de weg te wijzen naar Toemabib (Steen-dorp). Drie huizen, een iwool, een bogaam en een soegaam vormen het dorp dat op een bijna kale bergrug is gelegen. Grote steenblokken liggen op de bodem tussen de huizen. Het pad dat van Kangak via Ballielabib loopt is moeilijk te vinden en zelfs de gids is niet altijd zeker van de route. De bewoners van Toemabib hebben maar weinig contact met de andere dorpen en het pad wordt dan ook niet veel gebruikt. Als De Wilde het dorp binnenkomt, lijkt het vrijwel uitgestorven. Slechts een oude man, de bewaker van het iwool, laat zich zien. De Sibildragers en de gidsen vertellen vele malen dat de blanken kaga mok-mok (goed volk) zijn en dat zij veel messen, lucifers en zout hebben. En dan blijkt dat het dorp verre van uitgestorven is, want overal komen plotseling de gezichten van nieuwsgierige vrouwen en kinderen te voorschijn. Buiten het dorp wordt het bivak opgezet en daar komen de vrouwen en kinderen kijken. Zij gaan de tent niet binnen want deze beschouwen zij als een bogaam, een mannenhuis dat voor vrouwen verboden is. De mannen komen nu ook te voorschijn; zij moesten zich eerst nog even opschilderen voor

deze bijzondere gelegenheid, maar nu willen zij toch niets missen van hetgeen zich afspeelt. Zij gaan rustig in de tent zitten en volgen nauwkeurig hoe er eten wordt gekookt en hoe De Wilde toilet maakt. Enkele vrouwen hebben in de tuinen wat bataten gehaald om te ruilen tegen zout. De volgende dag blijft de bevolking op verzoek in het dorp om gemeten te worden. Een van de dragers, die deze meterij al meer heeft meegemaakt, geeft een demonstratie van hetgeen er zal gaan gebeuren; als beloning voor wie zich laat meten worden tabak, biscuits en knopen uitgelooft. De mannen laten zich allen meten, zij laten vingerafdrukken maken en zelfs staan zij toe dat er haarmonsters worden genomen; ook enkele vrouwen onderwerpen zich aan het onderzoek. Dan wordt het bivak opgebroken. In tien minuten is alles gepakt en met een man uit Toemabib als gids gaat de tocht verder naar Banamkoelol, een tweede steendorp. Was het in Toemabib moeilijk om te lopen door de zeer grote steenblokken die het pad versperden, in Banamkoelol is het niet gemakkelijker want hier vormen dikke, spekgladde boomstammen het pad van huis tot huis. Ook in dit dorp is de bevolking bereid om zich te laten onderzoeken. Wel bezorgt De Wilde hun een enorme schrik door zich te gaan scheren, waartoe hij zich grondig inzeept. Als zijn gezicht met een dikke, witte schuimlaag wordt bedekt, gaan zij er met spoed vandoor. Pouwer heeft dat ook al ondervonden bij het tandenpoetsen: als er plotseling wit schuim uit zijn mond komt dan zijn alle toeschouwers meteen verdwenen. Waarschijnlijk denken zij dat Pouwer door razernij is bezeten.

Langs Ebonatera en Kigonmedip keert De Wilde op 23 augustus weer in het basisbivak terug en twee dagen later gaat hij per helikopter naar Boelankop in het dal van de Ok Tsjop om vandaar terug te lopen naar Mabilabol. Weer gaat hij, al metend, van dorp tot dorp. De dragers vinden dat deze tocht te lang duurt en zij trachten daarom de bevolking te bewegen om onder te duiken. Als er geen mensen in het dorp zijn, is er immers niet zoveel te meten en dan is men vlugger in Mabilabol. Veel succes hebben zij daarbij niet, want De Wilde heeft geen haast. De laatste jongedame die hij meet krijgt een fraaie lap uitgereikt omdat wordt aangenomen dat zij de duizendste Papoea is die aan dit onderzoek wordt onderworpen; later blijkt dat er een vergissing is gemaakt en dat zij de negenhonderd negen en negentigste is. Gelukkig dat dit pas later blijkt, want bij zijn terugkomst in Mabilabol trakteert De Wilde omdat hij de duizend heeft volgemaakt.

40. (1) Bij het Julianabivak bewondert een oude Papoea het portret van H.K.H. Prinses Beatrix.
(2) Een kijkje uit de voordeur.

Mabilabol krijgt ook nog buitenlands bezoek. Dinsdag 1 september landt de Twin Pioneer met de Franse filmexpeditie van Gaisseau, die eerst in het zuidelijk laagland zal werken en die dan, evenals onze expeditie, dwars door het bergte naar de noordkust wil lopen. Het vliegtuig is afgeladen vol met mensen en met uitrusting; de deur is er uitgenomen en voor de opening staat een filmcamera vastgesjord om opnamen te maken van het gebied waarover zij nu vliegen, maar waar zij straks zullen moeten lopen. Een tweede camera staat in het gangpad om te kunnen vastleggen hoe de eerste cameraman de buitenwereld filmt. Een uur blijft Gaisseau met zijn mensen in Mabilabol en wij kunnen hen slechts trakteren op thee en chocolademelk, want onze koffievoorraad is op. Zij maken kennis met de bestuursambtenaar Sneep, die aangewezen is om met hen mee te gaan op de tocht door het bergland en die zich bij hen zal voegen als zij in het laagland klaar zijn. Van de leiders en de deelnemers aan de Sterrengebergte expeditie ontvangen de Fransen inlichtingen over de terreinmoeilijkheden en ook velerlei adviezen: over de noodzakelijkheid om voldoende dragers mee te nemen, over de warme kleding die zijzelf en de dragers moeten hebben, over het meest geschikte type schoenen en waar zij die kunnen krijgen enz. Chef-vlieger Van Rijswijk dringt aan op een spoedig vertrek. Het ziet er nog een ogenblik naar uit dat het gezelschap zal moeten blijven logeren, want de lucht begint snel te betrekken. Nog net op tijd echter start de Twin Pioneer, met de wind mee naar het westen, waar hij door een klein gaatje in het wolkendek verdwijnt. Even later horen wij hem boven de wolken koers zetten naar het zuiden, naar Tanah Merah en Merauke.

Er zijn in het basisbivak niet veel expeditieleden meer. Twee grote ondernemingen zijn aan de gang. Verstappen en sergeant De Wijn zijn op 1 augustus naar het dal van de Ok Tsjop vertrokken om de route naar de Julianatop open te leggen. Op 8 augustus vertrekt Tissing in die richting, op 13 augustus gevolgd door Escher en Ter Laag. Dasselaar, die met Bär de tocht naar Hollandia zal maken, is op 3 augustus naar de Ok Bi vertrokken om daar nog enige voorbereidingen te treffen en op 8 augustus volgt Bär hem. Vervoort bevindt zich in Tanah Merah om in en bij de Digoel te verzamelen. Terwijl de Dakota nog voorraden komt afwerpen en ook de Twin Pioneer nog allerlei zaken aanvoert, is anderzijds de afvoer al aan de gang. Wat er van de uitrusting kan worden gemist wordt naar Tanah Merah gebracht om daar te worden verpakt voor verscheping naar Nederland.

Ondanks de kleine bezetting heerst in het basiskamp toch een grote bedrijvigheid. De mariniers hebben het druk met het verpakken en verzenden van de voorraden die de groepen in het veld nodig hebben. Elke ochtend worden de gebruikelijke telefoongesprekken met Merauke, Hollandia en Tanah Merah gevoerd en elk daarvan betekent werk voor de mensen in die plaatsen. Telkens weer worden er aanvullingen op de uitrusting en op de voedselvoorraden aangevraagd. De kopspijkers voor de schoenen zijn op en de politie in Tanah Merah heeft ook niets meer, kan de heer Van den Broek in Hollandia er voor zorgen dat met het eerste vliegtuig tien kilogram wordt verstuurd? De heer Van den Broek gaat er op uit; hij probeert het bij de Landsmagazijnen, bij de Politie en bij de Marine, maar zonder succes. Uiteindelijk vindt hij bij een schoenmaker in Hollandia-Binnen anderhalf kilo. Of het nu kopspijkers zijn, of kapmessen voor betaling van Sibildragers, messen voor de ruilhandel van de zoölogen, gedroogde zoute vis voor de dragers, alle bestellingen komen bij de heer Van den Broek terecht. Hij telefoneert en gaat er met zijn auto op uit om alles waar de expeditie om vraagt bijeen te brengen en als hij het heeft, is er nog het probleem om het benodigde naar de Sibilvallei te krijgen. Elke week is er in Hollandia een vergadering, waarin het vliegprogramma van de beschikbare Twin Pioneer voor de volgende week wordt vastgesteld. Eenvoudig is dat niet. De Resident wil het vliegtuig hebben voor de bevoorradings van de Baliemvallei, de heer Van den Broek heeft het nodig voor de expeditie, Sarmi moet een vlucht hebben en zo zijn er nog vele wensen meer, maar de heer Van den Broek doet wat hij kan en zo komt het vliegtuig telkens weer met een lading goederen. Wat Mr. Th. C. van den Broek doet in Hollandia, verzorgt Dr. J. W. Schoorl in Merauke; ook deze koopt in en soms moet hij ook weer verkopen. Zoals die keer toen hij voor de dragers gedroogde vis kocht, die per Dakota naar Tanah Merah moest worden verzonden; het vliegveld in Tanah Merah was echter twee weken door zware regenval onbruikbaar en de vis dreigde te bederven, zodat de enige oplossing was om de vis maar met verlies te verkopen. Zo wordt er op een aantal plaatsen in Nieuw-Guinea voor de expeditie gewerkt. Met Tanah Merah wordt de verbinding steeds slechter. Terwijl wij in Mabilabol duidelijk verstaan wat men in Tanah Merah uitzendt, hoort men daar niet wat wij zeggen. Elk woord wordt twee of drie keer herhaald en dan komt uit Tanah Merah het verzoek: 'Wilt U dat nog eens zeggen, U bent niet te verstaan.' Soms helpt Mindiptana en brengt

onze mededelingen over. De gesprekken zijn dus dikwijls verward en een van de deelnemers heeft in 'Het Sibillertje' in die stijl het telefoongesprek, dat Brongersma met Prof. Dr. Ir. F. A. van Baren over de financiën hield, gereconstrueerd. Volgens hem liep het gesprek aldus:

Prof. v. B.: Wij zijn erg geschrokken van je telegram waarin je om 126.000 gulden vroeg. Over.

Br. : Dat is goed nieuws - dat is goed nieuws - over.

v. B. : Waarom noem je dat goed nieuws - over.

Br. : Dat moet ik nog even met Venema bespreken - over.

v. B. : De kas is helemaal leeg - we hebben geen geld meer - heb je dat - over.

Br. : Dat is goed nieuws - dat is goed nieuws - over.

v. B. : Ik zei geen geld - geen geld - alles is op - over.

Br. : Dat is tenminste iets - over.

v. B. : Niets - helemaal niets meer - leeg - over.

Br. : Dan kunnen we weer even vooruit - dat is goed nieuws.

Al liep dit speciale gesprek over een verbinding die geen moeilijkheden opleverde en al komt de inhoud niet met de werkelijkheid overeen, het tekent wel de wijze waarop in Nieuw-Guinea vele gesprekken verlopen.

In het zilveren huis komt nieuw personeel. Op de Moejoes die er werken en die er een zeer rustig bestaan hebben, past de uitlating van commissaris Oosterman: 'Ze worden te weelderig, meneer, ze moeten het bos in.' Inderdaad wordt het tijd dat deze mensen eens wat anders gaan doen en wij zenden hen als dragers mee met een groep die het gebergte intrekt. Andere Moejoes die tot nog toe als dragers hebben gewerkt, krijgen nu een rustiger bestaan en mogen voor de huishouding zorgen. Een groot succes is het niet, want deze mensen begrijpen van onze wensen eigenlijk niet veel. 's Ochtends om elf uur, als het koffietijd is, zetten onze nieuwe bedienden eerst de peper op tafel, dan een pot met stroop, waarnaast zij zeven vorken leggen. Tenslotte komen er ook nog mokken en een kan met koffie. De tafel schrobben zij met koffie inplaats van met warm water! Van de zoute vis die in de kombuis wordt gebakken, en die als hele vissen de pan in gaat, krijgt het zilveren huis alleen de koppen en staarten op tafel. Toch hebben wij nog niet te klagen. Verscheidene deelnemers gaan zo nu en dan eens eten bij Sneep in de bestuurspost, alleen Van Zanten is daar nooit

toe te bewegen en waarom dat begrijpt niemand. Tegen het einde van de expeditie blijkt echter de reden: Van Zanten kwam eens op een middag het huis van Sneep binnen en zag daar de Moejoe huisjongen, die rustig op een kruk was gaan zitten om de soep te roeren... met zijn grote teen. 'Ik heb het jullie niet will'n zegg'n, want anders hadd'n jullie misschien niet geget'n,' voegt Van Zanten aan zijn verhaal toe. De dokter probeert ons huispersoneel de eerste beginselen van hygiëne bij te brengen, maar dat valt niet mee. Waar zij in de kombuis bij het koken helpen, vinden wij dat zij betrekkelijk schoon moeten zijn. Veel trekken zij zich echter van onze ideeën niet aan. Geeft men een van deze jongens een schoon, wit hemd, dan bewaart hij dat om het mee naar zijn dorp te nemen als de expeditie is afgelopen; de volgende dag komt hij dus toch weer in een groezelig, bijna zwart 'wit' hemd, waar smalle strookjes weefsel de gaten bij elkaar houden.

Een probleem vormt ook de was. Sommige deelnemers geven de vuile was aan de Moejoes, die met enkele Sibihulpjes proberen de kleren min of meer schoon te krijgen. Wat klaar is, wordt in het zilveren huis op een rek gelegd en daar kan iedereen zijn eigendom uitzoeken. Dat geeft nog wel eens verwarring. Met veel zorg worden telkens twee sokken tot een keurig rolletje gemaakt, maar het zijn zelden sokken van één paar die zo gecombineerd worden. Andere deelnemers zien er meer heil in om zelf de was te doen; het wordt dan schoner vinden zij. Er moet gezegd worden, dat er een aardig sopje komt van kleren die gedurende een tocht in de rimboe zijn gedragen, maar echt wit wordt het toch niet meer. Zo kijkt een van de deelnemers met voldoening naar een hemd en een broek, die gezien de kleur lang dienst in de rimboe hebben gedaan; hij vindt dat hij het keurig schoon heeft gekregen, totdat de vlieger Menge voorbijkomt en de opmerking maakt: 'Je mag ze wel eens teren, er komen witte plekken in.'

In de middaguren, als het kamp rust en er toch geen radioverbindingen zijn, wandelt Brongersma dikwijls door de Ok Sibil. Hij loopt altijd met schoenen en een lange broek aan en het wordt dus nogal een natte bedoening. Maar als je door de rivier waadt, kan je zo goed de begroeiing van de oevers bestuderen met de talloze levermossen, kleine orchideeën, varens en zwammen. Bovendien oefenen op hem en ook op Nicolas de rolstenen in de rivierbedding een grote aantrekkingskracht uit. Deze stenen vertellen van alles over het gebergte hogerop en over het ontstaan van de afzettingen. Er zijn stenen met afwisselend lagen van zeer fijnkorrelig en zeer grofkorrelig materiaal. De fijnkor-

relige lagen zijn bezonken in langzaam stromend water, de grofkorrelige lagen in water dat sneller stroomde. Ze vinden zandstenen met afwisselend grijze en groene glauconiethoudende lagen. Bijzondere aandacht krijgen ook de ronde, kogelvormige stukken kleisteen; met een hamer kloppen ze die stuk, want daarin worden resten van fossiele inktvissen (belemnieten) gevonden. Ook in blokken zandsteen worden afdrucken van belemnieten aangetroffen en een klein stukje zwarte steen vertoont een fragment van een afdruk van een ammoniet (een gewonden inktvisseschelp, met duidelijke afdrucken van de dwarswanden die de schelp in kamers verdelen). De oogst is groot en op een dag sleept Brongersma een hele stapel keien naar het vliegveld; aan een agent die van een bad in de rivier terugkeert vraagt hij, een paar jongens uit het bivak te sturen om de stenen te halen. Zelf gaat hij in de zon zitten om wat op te drogen. Na een eindeloze tijd komt de agent terug met de boodschap dat er geen jongens zijn (die zijn namelijk druk aan het voetballen) en na die mededeling verdwijnt hij weer. Brongersma sjouwt daarom maar zelf zijn stenen.

Dat de bodem van Nieuw-Guinea niet geheel in rust verkeert, blijkt op een nacht als plotseling de aluminiumplaten van het zilveren huis beginnen te rammelen, eerst aan de ene kant en na een korte pauze aan de andere zijde: een kleine aardbeving, die maar door weinigen wordt opgemerkt; de meesten slapen er rustig doorheen.

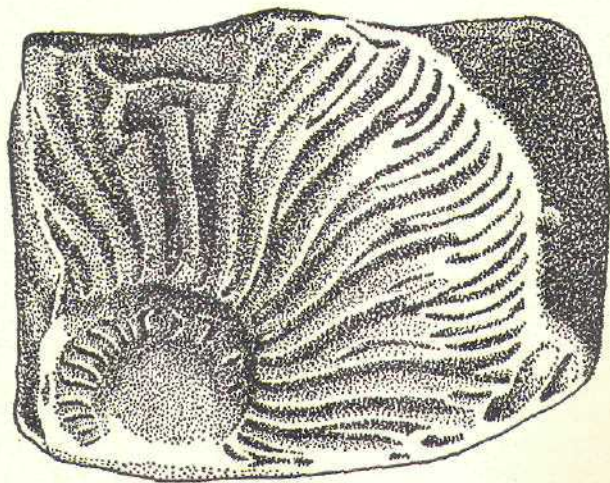

Fig. 15. Fragment van een afdruk van een ammoniet (rolsteen uit de Ok Sibil), $\times 2$.

De Julianatop

‘LANDTWARD IN NA GISSINGE 10 MIJLEN VERTOONDE HEM OVERHOOGH geberchte dat op vele plaetsen wit met snee bedeckt lach; wesende certain wat vreemts als op bergen soo na de linie acquinoctiaills gelegen snee te helben,’ schreef Jan Carstensz - die met de schepen Pera en Arnhem langs de zuidkust van Nieuw-Guinea voer - op 16 januari 1623 in zijn journaal en op zijn kaart tekende hij ‘die Sneeuw Berch’, welke in 1908 van Roullaer de naam Carstensztop kreeg. Het was de eerste waarneming die Europa bereikte over met sneeuw bedekte bergen in het binnenland van Nieuw-Guinea. Ook latere reizigers zien van zee uit besneeuwde bergen, maar dergelijke waarnemingen blijven schaars, omdat meestal grote wolkenmassa’s de toppen aan het oog onttrekken. De mening van de waarnemers is dikwijls verdeeld. Modera, in zijn verhaal over de reis van Zr. Ms. korvet ‘Triton’, gelooft niet aan het voorkomen van sneeuw; hij en enkele van zijn tochtgenoten menen dat wat men voor sneeuw aanzag ‘niet anders dan vlekken van wolken geweest zijn, die op de bergen lagen.’ S. Müller, die dezelfde tocht meemaakt, schrijft over de besneeuwde toppen: ‘Wij althans wisten de glinsterende witte lagen, waarmede de kruinen en hooge ruggen bedekt waren, aan geen andere oorzaak toe te schrijven.’ Veranderingen in de vorm en de grootte van de witte plekken, waargenomen op verschillende tijdstippen, maakten het wel praktisch zeker dat men hier met sneeuwvelden te maken had. Het bewijs wordt geleverd door H. A. Lorentz en J. W. van Nouhuys, die op 8 november 1909 de rand van de sneeuwkap van de Wilhelminatop bereiken. Pas enkele jaren later wordt het hoogste punt bereikt: Op 21 februari 1913 staan kapitein A. Franssen Herderschec, P. F. Hubrecht en officier van gezondheid 2e klasse G. M. Versteeg op de 4750 meter hoge top. Op 4 december 1921 wordt de Wilhelminatop nog-

maals beklommen, ditmaal door kapitein J. H. G. Kremer, P. F. Hubrecht en 1e luitenant K. Drost. Voor de tweede maal staat Hubrecht dan op de top; de eerste keer is hij uit het zuiden gekomen, de tweede keer uit het noorden en zo is hij de eerste Europeaan, die op dit punt dwars door Nicuw-Guinea is geweest. De gletsjer van de Carstensztop wordt op 20 januari 1913 bereikt door 1e luitenant A. van de Water en Dr. A. F. R. Wollaston, maar zij gaan niet door tot de top. Deze wordt eerst beklommen op 5 december 1936 door Dr. A. H. Colijn, Dr. J. J. Dozy en officier-vlieger van de Koninklijke Marine Ir. F. J. Wissel. Ten westen van de Carstensztop ontdekt de Militaire Exploratie nog een berg met eeuwige sneeuw: de Idenburgtop. In het oosten van het centrale bergland neemt men op 6 september 1909 van een waarnemingspost in de heuvels bij de samenvloeiing van de Oosten West-Digoel en nogmaals tussen 9 en 13 oktober vanuit het Tweede Zwaluw bivak (de plaats waar tegenwoordig Tanah Merah ligt) een besneeuwde berg waar die, naar de in dit jaar geboren prinses, Julianatop wordt genoemd. ¹⁾

Bij het opstellen van de expeditieplannen is niet gedacht over de mogelijkheid tot het beklimmen van de Julianatop. Hemelsbreed ligt hij veertig kilometer van Mabilabol, maar als men er heen moet lopen wordt het af te leggen traject zeker ruim vijftig kilometer. Over zo'n grote afstand wordt de bevoorrading zeer moeilijk, vooral ook omdat deze voor een groot deel met dragers zal moeten geschieden. Wel wordt besloten het dal van de Ok Tsjop (de bovenloop van de Oost-Digoel) te onderzoeken; dit dal ligt op een dagmars afstand van Mabilabol. Naar het noordwesten strekt het zich uit tot bij de Julianatop, maar hoever men er stroomopwaarts in zal kunnen doordringen blijft een vraag. Aanvankelijk durft niemand openlijk te zeggen, dat men toch wel hoopt tot dicht bij de Julianatop te komen. Voor Verstappen is een bezoek aan de omgeving van deze top zeer belangrijk: hij wil de invloed bestuderen die gletsjers hebben op de vorm van bergen en dalen. Vroeger waren de gletsjers veel groter en in de omgeving van de Julianatop zal hij zeker sporen van de vroegere uitbreiding vinden.

¹⁾ Op de door de militaire exploratie vervaardigde kaarten staan ook Prins-Hendriktop (in het Maangebergte) en het J. P. Coengebergte als sneeuwtoppen aangegeven. Thans dragen zij echter geen eeuwige sneeuw. Of de sneeuw-grens ligt nu hoger, of de waarnemingen zijn gedaan toen de toppen tijdelijk onder de sneeuw lagen.

De ervaring, die inmiddels is opgedaan in het gebergte, maakt dat men er langzamerhand van overtuigd raakt dat het toch mogelijk moet zijn om tot dicht bij de top te komen. Is men eenmaal zover met de plannen gevorderd dan duurt het niet lang of een beklimming wordt als vanzelfsprekend aangenomen. En zeker is dat het geval als men enthousiaste bergbeklimmers als Escher en Verstappen in zijn gezelschap heeft en als het gaat om een met ijs en sneeuw bedekte top die nog nooit eerder is beklommen.

De expeditie is echter uitgerust voor de tropen en zeker niet voor een bergtocht in ijs en sneeuw. Voor het beklimmen van de Juliana-top zal uit Nederland een speciale uitrusting moeten komen en het Stichtingsbestuur zal daarvoor moeten zorgen. Tot grote vreugde van de klimploeg, die zal bestaan uit Escher, Verstappen, Tissing, De Wijn en cineast Ter Laag, geeft het Stichtingsbestuur toestemming voor de tocht naar de top. Op 1 augustus vertrekt Verstappen met sergeant De Wijn en een aantal dragers om landingsplaatsen voor de helikopter in het dal van de Ok Tsjop te maken. Bij Koekding is al een clearing die voor de vliegroute naar de Antares werd gebruikt, maar daarna moeten nog acht nieuwe landingsplaatsen worden ingericht. De route loopt langs Banoemdol en Ebabding, langs de brontakken van de Ok Mimka en Boelankop naar de Ok Tsjop en dan langs Bomakot en Joemakot, over de Tennomabee (2200 m) naar Biloeming en Biloemabol. Voorbij dit laatste dorp wordt de Ok Tsjop overgestoken; langs de noordelijke oever gaat men naar Denmatta, dat op 5 augustus wordt bereikt en waar de laatste landingsplaats wordt gemaakt. De route is niet gemakkelijk om te lopen en Verstappen raadt dan ook aan om groepen dragers langs een andere route te sturen. Zij kunnen over de Atemsign naar de Ok Joe trekken, een afstand die in een dag is af te leggen. Bij de Ok Joe moet dan een tussenbivak worden gemaakt en de tweede dag kunnen de dragers vandaar naar Denmatta lopen. Terwijl Verstappen en De Wijn een bivak bij het dorp Denmatta maken, sturen zij een aantal dragers naar Mabilabol terug om nieuwe voorraden te halen. Warman, die zich door zijn ongeval op de Antares niet heeft laten ontmoedigen, maakt op 7 augustus een vlucht om de route naar Denmatta te verkennen. Ten westen van het dorp ziet hij nog een goede plek voor een landingsplaats en Verstappen en De Wijn verhuizen daarheen. In een bocht van de Ok Tsjop wordt in een verlaten tuin op een plaats die de bewoners van de naburige dorpen Monggatil en Esipding Molbakon noemen, op 1800 meter boven zee,

het Julianabivak gebouwd. Het is een groot bivak, dat zal dienen als eindpunt van de helikopteroute en als uitgangspunt voor de voetocht naar de Julianatop. Hier komen een permanente bezetting van mariniers, een radiopost en een opslagplaats voor voorraden. Op 8 augustus vertrekt Tissing met een aantal dragers uit Mabilabol en hij komt op 10 augustus in het Julianabivak aan.

In Mabilabol wachten Escher en Ter Laag op de in Nederland bestelde uitrusting, die al onderweg moet zijn. Zaterdag 8 augustus komt Escher tot de conclusie dat het noodzakelijk is om uit Nederland bovendien nog vijf donzen slaapzakken en twee kleine, licht-gewicht tenten te laten komen. Dat heeft echter alleen maar zin als zij binnen veertien dagen in Mabilabol worden ontvangen. Eenvoudig zal dat niet zijn, want het duurt dikwijls meer dan drie weken om iets uit Hollandia of Merauke te krijgen en bovendien zijn de radioverbindingen van die ochtend al afgelopen. Toch blijkt dan dat er in Nieuw-Guinea altijd een oplossing is te vinden. Er zijn nog Dakota's in de lucht op de lijndiensten en zolang er gevlogen wordt, blijft de verkeerstoren op het vliegveld Sentani naar berichten uitluisteren. Dus roept Sneepe Sentani op met het verzoek, Intel (de radiotelefoondienst van de P.T.T.) om een extra verbinding te vragen. Zoals altijd is de heer Valenbreder bereid om te helpen; om half elf 's ochtends komt Hollandia voor ons in de lucht en brengt de verbinding met het telegraafkantoor tot stand. Vol optimisme geeft Brongersma een telegram op: 'Verzoeken opzenden KLM hedenavond vijf slaapzakken ons herhaal ons twee tweepersoons extra lichte gebergtetenten.' De omstanders halen hun schouders op over zoveel optimisme; hoe is het nu mogelijk te denken dat de tenten nog diezelfde avond uit Nederland zullen worden verzonden? Precies vier etmalen later echter, op Woensdag 12 augustus, komt de Dakota voorraden afwerpen en daarbij is de gehele bergklimuitrusting met de twee tenten. Op zulke ogenblikken voelt men dat de afstand tussen Nederland en Nieuw-Guinea met de moderne communicatiemiddelen wel heel klein is geworden. Nog een ogenblik vrezen wij dat niet alles er is, want twee zakken zijn bij ongeluk ver voorbij het opengekapte stuk terecht gekomen, zelfs nog voorbij Betabib; het blijken gelukkig maar balen rijst te zijn en die worden nog door Papoea's naar het kamp gedragen.

Grote pakken worden in het zilveren huis gebracht. Het lijkt wel St. Nicolaas als iedereen aan het uitpakken slaat: wollen truien en trainingspakken voor klimmers en dragers, wollen mutsen, handschoe-

nen, sneeuwbrillen, klimijzers, ijshaken, rotshaken, anoraks, lichte rugzakken, ijspikkels, slaapzakken en de twee tenten. De uitrusting is er en nu zullen de klimmers moeten tonen dat de Julianatop beklommen kan worden. 13 Augustus vertrekken Escher en Ter Laag per helikopter naar het Julianabivak. Daarheen gaan ook de mariniers Portier en Scharff, die het bivak bezet zullen houden.

De bevolking uit de dorpen bij het Julianabivak heeft veel belangstelling voor wat zich daar afspeelt. Zij kennen geen blanken en het is voor hen een hele sensatie. Om het bivak hebben zij schuine afdakjes gemaakt en daar kampeert een aantal mannen om maar niets van al dit gedoe te missen. Wie hier nieuw komt wordt in armen en benen geknepen, niet om te zien of hij een goed maal op zal leveren, maar om te onderzoeken of hij wel echt is; broekspijpen worden opgetrokken om te kijken of men daar ook nog wit is en er wordt door de haren van de bezoekers gestreken omdat die zo mooi zacht en glad zijn. Verstappen en De Wijn hebben dit hier al vele malen ondergaan en zij zijn blij dat er nu ook anderen komen die zich in de belangstelling mogen verheugen. Vrouwen verschijnen er niet, maar wel wordt aan Verstappen en De Wijn gevraagd of zij zich ook even aan de vrouwen willen laten zien. De komst van de helikopter levert een moeilijkheid op. De mensen kennen deze dingen natuurlijk niet en zij weten dus ook niet dat het gevaarlijk is om dicht bij de draaiende rotorbladen te komen. Eerst valt het nog mee, want als de helikopter landt liggen alle Papoea's om het landingsplatform plat op de grond. Later wordt het gevaarlijker omdat zij dan hun angst verliezen en aan nieuwkomers onder hun stamgenoten willen tonen hoe moedig zij zijn. Met veel geschreeuw en gebaren moeten dan de Papoea's op een afstand worden gehouden.

Dominis, die met Pouwer per helikopter naar Denmatta gaat, leeft hier op; eindelijk mensen die geen blanken kennen en die dus beter reageren dan de geblaseerde Sibillers.

Verstappen en De Wijn vertrekken op 11 september met acht Moejoes om de route door het Tsjopdal voor te bereiden. Escher, Tissing en Ter Laag zullen met twintig dragers voor de opvoer zorgen, een taak die later door de mariniers wordt overgenomen. Volgens de bevolking is er geen pad dat verder het dal ingaat. Met behulp van de luchtfoto's en de daarnaar vervaardigde kaart stuppelt Verstappen de route uit, langs de zuidelijke oever van de Ok Tsjop. Via een takken-

brug, vlak bij het bivak, steken zij de rivier over. De bevolking heeft aan deze kant nog tuinen en daar is nog een stuk pad, dat wat wordt bijgekapt. De eerste dag schiet men goed op. Er wordt bijna zes kilometer afgelegd en dan wordt het eerste bosbivak (2370 meter boven zee) gemaakt. Daarna komen de moeilijkheden. Er moet de gehele dag hard gewerkt worden om vijf- tot zevenhonderd meter te vorderen. En zo gaat het dag in dag uit; twee dagen kappen en dan kan men het bivak verplaatsen over een afstand van een of anderhalve kilometer. Het pad wordt op een afstand van de rivier gekapt om een kloof te omzeilen. Water is er in de eerste vier bosbivaks niet. Bij bosbivak 2 kan water uit de Ok Tsjop gehaald worden, maar dat kost heen en weer drie uur. Zo komt men na zeven dagen in bosbivak 4 aan, op 2560 meter hoogte.

Inmiddels is ook de volgploeg op pad gegaan. Van het Julianabivak lopen de dragers verscheidene malen op en neer naar het eerste bosbivak om alle benodigde voorraden op te voeren en is daar alles gearriveerd, dan gaat men op dezelfde manier 'pendelen' tussen het eerste en vierde bosbivak. In etappes wordt zo de gehele voorraad naar boven gebracht, waarbij de volgploeg zo dicht mogelijk achter de kapploeg blijft. Volkomen onverwacht verschijnen Escher, Tissing en Ter Laag met negentien dragers in bosbivak 4, wel enigszins tot schrik van Verstappen en De Wijn, want dezen hebben nauwelijks voldoende water om rijst te koken en koffie te zetten voor hun eigen ploeg. Het ziet er naar uit dat de volgploeg het die dag zonder eten of drinken zal moeten stellen en de volgende dag zonder ontbijt zal moeten teruggaan naar het eerste bosbivak. 's Middags begint het - ditmaal gelukkig! - flink te regenen en van de tentzeilen kan zestig liter water worden opgevangen zodat de situatie gered is. De volgploeg gaat weer terug om nieuwe voorraden op te halen. Verstappen en De Wijn trekken ondertussen verder, over een rug van 2730 meter naar het vijfde bosbivak, waar zij een stuk vlak, open terrein vinden met krepelhout, gras en moerasjes. Hier hebben zij zelfs enig uitzicht over de omgeving en kunnen zij de Dirksztop zien. Het is wel een verademing na negen dagen lang door dicht bos een pad te hebben gekapt, zonder iets anders te zien dan boomstammen en lianen. Het bivak wordt opgeslagen aan de oever van een klein helder beekje en ook de watervoorziening is dus in orde. Elf dagen na het vertrek uit het Julianabivak bereiken zij de oever van de Ok Tsjop boven de kloof en daar wordt op 2340 meter hoogte bosbivak 6 gemaakt. Men is nu he-

melsbreed ongeveer negen kilometer van het Julianabivak en nog niet halverwege het doel. Alles duurt veel langer dan was verwacht. De Wijn, die de omgeving wil verkennen, gaat dwars door de bruisende rivier naar de overkant, waar hij plotseling tot zijn stomme verbazing tegenover twee Papoea's komt te staan, die met evenveel verbazing naar hem kijken.

Een van de twee draaft weg om zijn boog en pijlen te halen; de andere is minder bang en neemt wat tabak aan, maar wel volgt hij De Wijn op een afstandje om te zien wat die hier komt uitvoeren. De belangrijkste vraag is echter: waar komen deze knapen vandaan? Is er dus toch een bevolkingspad in het Tsjopdal, een pad waarlangs men bivak 6 in een dag had kunnen bereiken inplaats van de elf dagen die men dus feitelijk voor niets heeft gezwoegd? Dit blijkt inderdaad het geval te zijn. Maar waarom hebben de mensen dit geheim gehouden? Misschien omdat zij willen voorkomen dat de blanken met al hun kostbare zaken bij hen wegtrekken, misschien ook omdat het gebied verderop aloet is en men daar geen mensen heen kan laten gaan. Het is jammer van het tijdverlies, maar nu wordt tenminste de aanvoer van verdere voorraden gemakkelijker. In de omgeving van bivak 6 worden nog enkele andere korte bevolkingspaden gevonden, die waarschijnlijk door jagers worden gebruikt. Een poging om de twee papoea's te bewegen verder mee te gaan mislukt; zij willen geen stap verder dan zij al zijn. Op 22 augustus is de gehele klimploeg in bivak 6 bijeen. Men blijft er een paar dagen om eerst met alle dragers de voorraden uit bivak 4 te halen.

Ter Laag gaat dan nog een dag terug naar het Julianabivak om zijn belichte films voor verzending af te leveren. Hij brengt het laatste nieuws mee van de groep die door het Tsjopdal zwoegt en hij krijgt er het nieuws uit Mabilabol. Daar is de aanvoer weer vertraagd door een defect aan de Twin Pioneer. Met de helikopter moet zuinig worden omgesprongen omdat er nog maar weinig benzine is. In het Julianabivak treft Ter Laag Reynders, die uit Mabilabol is gekomen om bodemkundig onderzoek in het Tsjopdal te verrichten. Op 16 augustus vloog Reynders per helikopter naar Boelankop, waar een tussenstation op de route naar het Julianabivak is gebouwd. De mariniers Timmer en Vlaanderen houden dit bivak bezet. Zij zijn weinig hoopvol gestemd over het plan van Reynders om hier een aantal dragers aan te werven. De mensen bij dit bivak hebben niet veel zin in werken en bovendien voelen zij er niets voor om naar Denmatta te gaan. De mensen daar

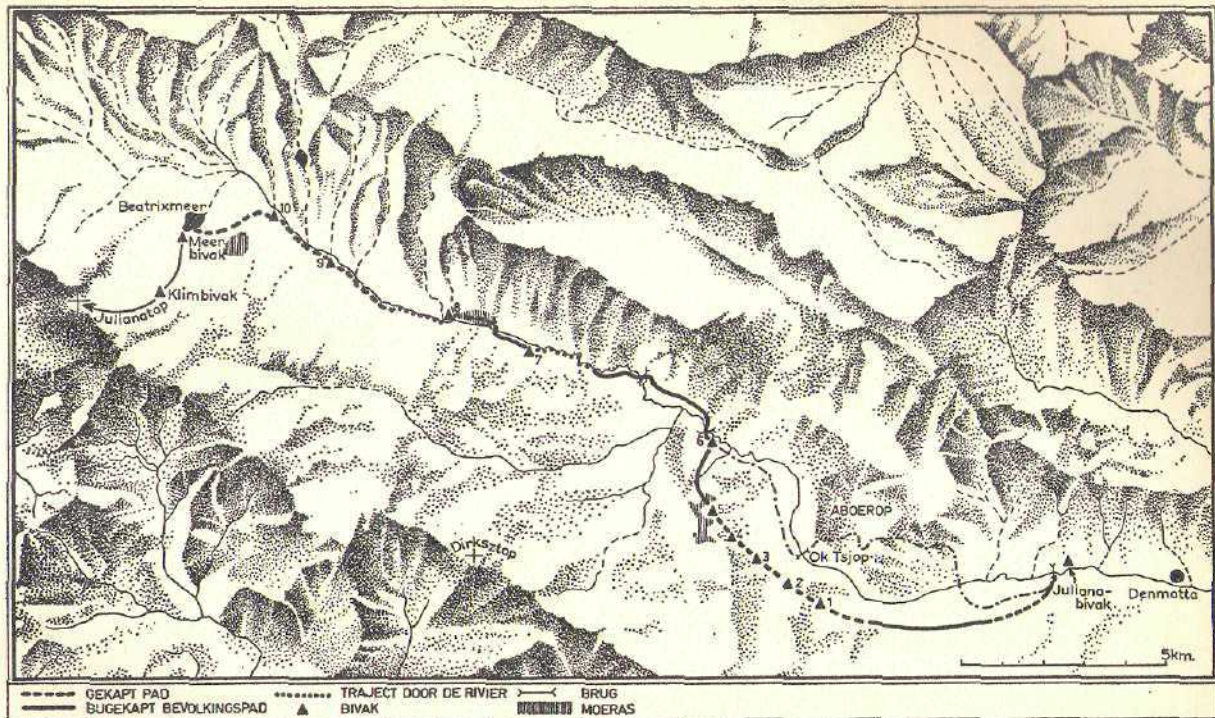

Fig. 16. Route van Julianabivak tot Julianatop.

zijn kaga torgoi (slecht volk), die van de Sibilvallei zijn kaga mok-mok (goed volk); wel wil men met Reynders naar Mabilabol, maar naar Denmatta, nee daar denken zij niet aan. Gelukkig is er in Boelankop een handelsmissie uit het Moejoegebied, die bogen tegen pakken tabak tracht te verkopen. Deze Moejoes verlenen hun bemiddeling. Er worden lange vertogen gehouden die Reynders niet kan volgen, maar het resultaat is dat er zich zeven man tegen betaling van een mes beschikbaar stellen. Een dag wordt aan deze onderhandelingen en aan het nemen van grondmonsters besteed. Uit de grondmonsters verzamelt Reynders regenwormen en daarbij helpt de bevolking zo enthousiast, dat zij eigenlijk meer hindert dan helpt. 18 Augustus trekt hij met zijn zeven dragers verder, heuvel op, heuvel af. Men passeert verscheidene dorpjes, waar de mannen nieuwsgierig uit de 'voordeur' van de hutten naar de stoet kijken, terwijl de vrouwen voorzichtig van achter de huizen naar de groep gluren. Bij de samenvloeiing van de Ok Joe en de Ok Tsjop dreigt het even mis te gaan. Plotseling verschijnen daar drie mannen met pijl en boog, klaar om te schieten. Pas als Reynders vele malen 'kaga mok-mok' heeft geroepen, zakken de bogen langzaam en komen de mannen naderbij. Er wordt voor zover dat mogelijk is wat geconverseerd en nadat Reynders sigaretten heeft uitgedelld, is de vriendschap gesloten. De drie mannen gaan verder mee en zij krijgen ook wat te dragen. Langs een slecht, modderig pad wordt de Tenomabee (2200 meter) beklommen en daarna gaat het over gladde bemoste boomstammen of langs verraderlijk gladde kalksteen weer naar beneden. De dragers beginnen er genoeg van te krijgen en zij herhalen steeds maar dat het nog erg ver is naar Molbakon. Men zal spoedig aan het dorp Minomabol komen, waar vele goede mensen wonen en het zou wel verstandig zijn van de toean om daar te overnachten. Dat gebeurt dan ook. Reynders krijgt het bogaam (mannenhuis, waarin ook niet-geïnitieerde mannen mogen komen; dit in tegenstelling tot het iwool of sacrale mannenhuis) als woning aangewezen. Het wordt heel gezellig in het bogaam, want wat mannen uit het dorp komen ook om het vuur zitten. Reynders deelt tabak en biscuits uit en als tegengifft trakteren de inwoners van Minomabol op in het vuur gepofte boneng (bataten). Vaders komen trots hun kinderen laten zien en Reynders toont hun een foto van zijn vrouw en dochtertje wat aanleiding geeft tot vele bewonderende uitroepen. Het vuur blijft 's nachts branden en de gasten slapen er zo behaaglijk als maar mogelijk is. De volgende ochtend trekt Reynders weer verder, nu met een vrouw als gids

voorop; zij komt uit een van de dorpen bij het Julianabivak en weet dus de beste weg. De route gaat voor het grootste deel ten zuiden van de Ok Tsjop en ten westen van Denmatta steekt men de rivier over (op de losse puinoever daarvan worden enkele tjemara's - bomen uit het geslacht *Casuarina* aangetroffen). Spoedig is dan het Julianabivak bereikt (19 augustus). Reynders beklimt van daaruit de helling van de Boeming, een berg ten zuiden van de rivier; tot ongeveer 2000 meter hoogte liggen hier nog tuinen. Bij navraag van wie deze tuinen zijn krijgt hij ten antwoord: Sagsaga. Het blijkt nu dat er ook in het Tsjopdal aan de noordkant van het Oriongebergte een dorp Sagsaga ligt, evenals er een dorp van die naam ten zuiden van het gebergte in de Sibilvallei ligt. Het schijnt dat dit Sibildorp is gesticht door mensen die uit het Tsjopdal wegtrokken; er is dus een noord-zuidverbinding over het gebergte, iets wat gedurende de verkenning die sergeant De Wijn naar het westelijke deel van de Sibilvallei uitvoerde, door de bevolking ontkend werd. Het Ok Tsjop-dorp Sagsaga ligt op 1880 meter boven de zee. Ten noorden van de Ok Tsjop wordt de helling van de Mol beklommen. Op 1920 meter hoogte ligt daar het dorp Monggatil; de tuinen gaan tot 2070 meter hoogte. Op deze hellingen worden bodemprofielen bestudeerd en er worden grondmonsters genomen. Het valt niet mee de Papoea's uit de omgeving van het bivak er toe te krijgen om mee te gaan als dragers voor de korte tochten naar de berg-hellingen. Zodra zij zien dat Reynders een schop, een grondboor en wat zakken klaar legt, verdwijnen de meeste mannen, maar na het uitdelen van wat tabak en na het verbinden van enkele wonden gaan er toch wel een paar mee.

Telkens beweren zij dat men beslist niet hoger kan komen; de top van de berg is aloet en men voelt er niets voor om het verboden gebied te betreden. Zij volgen ook niet bepaald een rechte weg; telkens worden grote omwegen gemaakt en het blijkt dat men de tuinen, waar de vrouwen aan het werk zijn, zorgvuldig mijdt.

Uit Mabilabol vertrekken op 22 augustus de mariniers Brandenburg van den Gronden en H. J. W. Hendriks met dragers naar het Julianabivak. Gemakkelijk is hun tocht niet. De tweede dag gaat de route door uitgebreide tuincomplexen, waar zij steeds over gladde boomstammen moeten lopen die ook de dragers grote moeilijkheden bezorgen. Zo nu en dan voert hun weg dicht langs de rivier, langs afgronden waar alleen boomwortels enige vaste steun geven. Als een van de dragers een pan laat vallen is die zachte schok voldoende om twintig

kubieke meter grond en stenen in beweging te brengen en in de wild stromende rivier te doen storten. Het weer is slecht en men doet veel langer over de tocht dan bij droog weer nodig zou zijn. Op 24 augustus komen zij na over het laatste traject twaalf uur gelopen te hebben in het Julianabivak aan. De bezetting bestaat nu uit vier mariniers, die er voor zullen zorgen dat de ploeg die door het Tsjopdal naar de Julianatop trekt op tijd nieuwe voorraden krijgt en ook precies de vastgestelde rantsoenen. Deze taak hebben de mariniers perfect uitgevoerd en daardoor droegen zij veel bij tot het slagen van de gehele onderneming.

Marinier Scharff schiet een roofvogel met de bedoeling deze aan de zoölogische verzameling toe te voegen, maar daar krijgt hij de kans niet voor. Als het dier naar beneden valt stormen de Papoea's er op af en voordat Scharff kan ingrijpen zijn de grote veren al uitgetrokken; die worden gebruikt om draagtassen te versieren. Van het dier zelf wordt een lekker hapje gemaakt. Boven het vuur wordt het afgebrand om de laatste kleine veertjes te verwijderen; een klein sneetje in de buik is voldoende om er de endeldarm uit te trekken, die in het vuur wordt gegooid. Dan worden van de bladeren van een soort gemberplant twee matjes gevlochten. Men legt de bladeren naast elkaar en vlecht er enkele dunne, smalle strookjes rotan doorheen. De matjes worden zo op elkaar gelegd dat de lengterichting van de bladeren van het ene loodrecht staat op die van het andere. Op de matjes legt men een blad van een varensoort en een schermbloem, daarop komt een gloeiend hete steen, die uit het vuur wordt genomen, dan weer wat varenbladeren en tenslotte de vogel. De matjes worden er omheen gevouwen en dichtgebonden. Dit pakje wordt in de hete as gelegd en met hete stenen en gloeiende houtskool bedekt. Als het zo een tijdje heeft gesmoord, worden de matjes er afgehaald en de vogel wordt met de varenbladeren en de schermbloem verorberd.

Gelukkig gaat het niet zo met alle vogels. Van de omgeving van het Julianabivak stuurt Scharff vier vogels naar Mabilabol die daar geprepareerd zullen worden: twee vliegenvangers, een bloemenpikker en een boszwaluw. De ene vliegenvanger (*Machaerirhynchus nigripectus*) heeft een zeer brede, platte snavel; de rug is bruinzwart; de vleugels hebben dezelfde kleur maar vertonen witte vlekjes en een overlangse witte streep; de onderzijde is geel met een zwarte vlek op de borst. De andere vliegenvanger (*Peltops montanus*) is zwart met een grote witte vlek achter het oog en witte vlekken op de nek; de onderrug en het

begin van de zwak gevorkte staart zijn rood. De bloemenpikker (*Dicaeum geelvinkianum*) is van boven bruinzwart met een blauwachtige metaalglans; boven op de kop en op de borst heeft hij een rode vlek en ook de staartbasis is rood; de onderzijde is groenachtig. De boszwaluw (*Artamus maximus*) is zwartbruin met een witte nek en een witte onderzijde. Veel vogels worden hier niet verzameld; niet omdat de streek er arm aan is, maar omdat het alleen zin heeft hen te schieten als het zeker is dat de helikopter spoedig komt. In dit klimaat kan men de dieren niet een dag laten liggen, want dan zijn zij volkomen bedorven.

Reynders wil nog verder het Tsjopdal in, tot bivak 4 van de kapploeg. Het is moeilijk om daarvoor dragers te krijgen. Van de Moejoedragers melden er zich op een ochtend twaalf op het ziekenrapport; de meesten met wondjes tussen de tenen, die zij onderweg hebben opgelopen. Van de plaatselijke krachten gaat er een vandoor als hij ziet dat de draagblikken worden klaargezet. Een andere gaat wel mee, maar na vijf minuten komt hij demonstratief 'mank' in het Julianabivak terug. Reynders loopt eerst door tuinen en over goede paden en klimt dan langs het door Verstappen en De Wijn gekapte pad verder naar boven. Later, in het mosbos, wordt het pad slecht, maar na zeven en een half uur lopen heeft hij toch bivak 4 bereikt, waar de kapploeg een tent heeft laten staan. Water heeft hij niet meegenomen en het regent niet, dus moet er mos worden uitgeknepen om voldoende water voor de rijst en de koffie te krijgen. De volgende dag worden in de omgeving van bivak 4 monsters genomen en dan wordt in mist en regen de terugweg aanvaard. Het is een zware tocht over een modderig pad en er moet nogal geklauterd worden. Onderweg worden nog enkele monsters genomen en tegen donker komt Reynders het Julianabivak binnenstappen. Op 28 augustus gaat hij per helikopter naar Mabilabol terug.

Pouwer bivakkeert bij het dorp Denmatta, waar hij weer nieuwe gegevens over de bevolking kan verkrijgen. Men is hier nog niet door Europeanen beïnvloed. Lucifers blijken een nieuwigheid te zijn. Veel worden hier dikke armbanden van gevlochten rotan gedragen, die niet zo zeer als sieraad bedoeld zijn, maar die gebruikt worden bij het maken van vuur. De dunne rotandraad wordt om een droog stuk hout geslagen, dat met de voet op de grond wordt gedrukt. Snel wordt de draad op en neer getrokken en door de wrijving ontstaat zoveel warm-

te dat het hout gaat smeulen; meestal is het hout gespleten en in de spleet stopt men dorre bladeren en droog mos, die gemakkelijk vlam vatten. Zodra het hout gaat smeulen, wordt het vuur door blazen aangewakkerd. Een van de Papoea's die een doosje lucifers krijgt is zo onder de indruk van dit moderne tovermiddel, dat hij zijn rotan armband in de struiken werpt met de opmerking: 'Dat is nu verleden tijd.'

In deze omgeving hebben de mensen dezelfde soort sieraden als in de Sibilvallei, alleen zijn zij blijkbaar armer, want men ziet niet veel mannen met kettingen van varkenssnijtanden. Algemeen draagt men hier dikke stukken bamboe door het neustussenschot en er worden ook koppen van neushoornkevers boven op de neus gedragen (Pl. 41).

Op 25 augustus verlaten Verstappen en De Wijn met hun acht Moejoedragers bivak 6 om de rest van de route open te leggen. In het begin kunnen zij nog een bevolkingspad volgen, eerst langs de noordoever en dan weer langs de zuidoever. Op twee plaatsen hebben de Papoea's bruggen gemaakt, d.w.z. zij hebben grote bomen zo gekapt dat die dwars over de rivier zijn gevallen. Als het pad ophoudt, loopt men een eind door de rivierbedding om vlugger op te schieten. Bij de bivaks 7 en 8 zijn open plekken op de oever en daar kan men zonder al te veel kappen gemakkelijk over land, daarna gaat het weer door de rivier. Men schiet dan wel vlug op, maar prettig is het niet om tot aan het middel door water van 9° C te lopen; de dragers vinden hier echt geen aardigheid meer aan. Uitzicht is er niet en het is nu voor Verstappen de kunst om te bepalen waar hij de rivier moet verlaten om in plaats van de noordwestelijke een meer westelijke koers te nemen. Hij heeft luchtfoto's, een kaart en een kompas, maar praktisch geen punten om zich te oriënteren. Op 28 augustus, als zij bivak 10 opslaan, beslist hij dat dit het einde is van de route langs de Ok Tsjop; van hier zal men naar het westen gaan. Het blijkt dat hij precies het juiste punt heeft gekozen. In bivak 10, op 2920 meter, blijven zij tot 31 augustus. Langs de Ok Tsjop wordt over de oever een pad gekapt, terug tot voorbij bivak 9. Het is een veiligheidsmaatregel. Mocht het hoger in het gebergte zwaar gaan regenen, dan zal de Ok Tsjop plotseling stijgen en in een wilde stroom veranderen. Als dat gebeurt, kunnen de volggroepen de klimploeg niet meer bereiken. Het zou ook mogelijk kunnen zijn dat de klimploeg zich genoodzaakt zal zien om de terugtocht in een snel tempo te maken en dan mag een sterk gezwollen rivier hun de terugweg niet versperren. Onderweg heeft Verstappen zo nu en dan

eens 's nachts de stand van de rivier bekeken en er zich wel eens zorgen over gemaakt. Nu er gewacht moet worden op de volggroep, is er een goede gelegenheid om dit pad in orde te brengen. Bij het vertrek uit bivak 6 werd voor vijf dagen voedsel meegenomen en op 29 augustus zou bevoorrading plaatshebben, maar op 31 augustus is er nog geen spoor van de volggroep. Komen zij deze dag niet dan moet de kapploeg terugkeren naar een lager bivak, maar gelukkig wordt tussen bivak 9 en 8 contact gemaakt met Tissing en juist op tijd komt er een nieuwe voorraad in bivak 10.

Bij bivak 10 verlaten, zoals gezegd, Verstappen en De Wijn de bedding van de Ok Tsjop. Zij kappen zich een pad naar het westen in de hoop uit te komen bij een nog naamloos meer, dat alleen van de luchtfoto's bekend is. Hun plaatsbepaling en de verandering van richting zijn goed gekozen en op 1 september zien zij, op 3250 meter boven zee, in een kom tussen donkergroene, steile berghellingen een met riet omzoomd meer, waarvoor de expeditie (behoudens goedkeuring door H. M. de Koningin) de naam Beatrixmeer voorstelt; zo dicht gelegen bij de Julianatop is het passend dat dit idyllisch gelegen bergmeer de naam zal dragen van H.K.H. Prinses Beatrix. Het meer is ongeveer achthonderd meter lang. Op het diepzwarte water zwemmen meerkoeften (*Fulica atra novaequinae*); in het water zwemmen waterkevertjes; De Wijn verzamelt er enkele kleine mollusken. In de rietzoom en in het struikgewas er omheen houden zich talrijke kikkers op.

Vanuit bivak 6 heeft Escher gevraagd om een vaste bezetting met een behoorlijke voorraad voedsel in dit bivak te plaatsen als hij verder gaat. Eerst gaat marinier Scharff er met elf dragers heen. Hij volgt het nieuw ontdekte bevolkingspad. Het valt hem niet mee; er zitten zeer steile hellingen in waar zelfs de dragers met moeite tegenop kunnen komen met hun vracht van achttien kilogram. Scharff laat de voorraden in het bivak achter en keert dan naar het Julianabivak terug. Op 1 september trekt marinier H. J. W. Hendriks met achttien dragers naar bivak 6, dat hij met twee dragers bezet; de rest stuurt hij weer terug. Drie dagen later arriveert ook marinier Brandenburg van den Gronden en met Hendriks vormt hij voorlopig de bezetting van dit bivak.

Zondag 30 augustus, een dag zonder telefoongesprekken, is voor Brongersma een geschikte gelegenheid om naar het Julianabivak te gaan. Het is mooi, helder weer en om kwart over acht vertrekt hij per helikopter. Over het Oriongebergte vliegt Warman naar het dal van

43. (1) De Julianatop uit het oosten gezien.

(2) De ijs- en sneeuwkap van de Julianatop.

de Ok Tsjop; diep onder hen stroomt de rivier in een nauw dal met steile wanden. De bedding ligt vol met grote rotsblokken, waartussen het water kolkt. Rechts ligt het dorp Denmatta en op enige afstand daarvan zien zij in een verlaten tuin een lichtgroen tentzeil, het bivakje van Pouwer en Dominis. Nog iets verder, in een bocht van de rivier, een groter bivak met daarvoor de Nederlandse vlag: Julianabivak. Julianabivak ligt bijzonder mooi, de Ok Tsjop gaat er met een bocht omheen en op de achtergrond tekent zich tegen een strak blauwe lucht de berg Aboerop af. Sinds de vorige dag heeft dit bivak een radio-ontvangst en -zendinstallatie en Brongersma laat elk uur contact maken met Mabilabol om op de hoogte te blijven van het weer. Niet dat hij niet graag een paar dagen in Julianabivak wil blijven, maar zijn aanwezigheid in het basiskamp is noodzakelijk. In het bivak onthalen de mariniers Portier, Brandenburg van den Gronden, Scharff en Hendriks de bezoekers op koffie. Zij hebben het hier best naar hun zin. Wel houden zij zich aanbevolen voor wat nieuwe boeken, wat sigaretten en tabak. De zoölogische verzamelingen zijn niet vergeten, er staat een blik met vier vogels klaar voor Mabilabol en er zijn ook insecten bijeengebracht. De bevolking kampeert nog steeds om het bivak en Brongersma als nieuwkomer mag zich in armen en benen laten knijpen. Een uur of twee kan Brongersma hier blijven en het is hem dus mogelijk in de naaste omgeving wat rond te kijken. Op natte plekken op de rivieroever zitten tientallen vlinders, voornamelijk blauwtjes (*Lycænidæ*). Op de rotsen groeien heel kleine, helblauwe gentiaantjes, waarvan hij er een paar voor Kalkman meeneemt. Later blijkt dat het een nog onbeschreven soort is, die ook bij de Wisselmeren wordt aangetroffen. Meer verscholen staan zeer kleine, gele boterbloemen (*Ranunculus mentiens*) een soort die voordien alleen nog maar bekend was van Mt. Albert Edward op 3600 meter en die dus nu achttienhonderd meter lager ook blijkt voor te komen. De taal is hier dezelfde als in de Sibilvallei en dus uit Brongersma de kreet 'Awotson, Kolson boerotai' (Hagedissen, dikkers brengen) en werkelijk komt er na enige tijd een knaapje een kikker brengen. Het valt hem kennelijk mee, dat hij er iets voor krijgt; de mensen zijn hier nog niet zo verwend dat zij voor elke vlieg of elke kever betaling vragen. Andere jongens brengen handenvol grote wantsen (*Lyræmorpha persimilis* subsp.) die zoals dat bij deze dieren gebruikelijk is een penetrante geur verspreiden. Bij de Wisselmeren wordt een dergelijke wantensoort (*Lyræmorpha edulis*) gegeten en ook hier schijnen deze naar Europese begrippen onaangenaam riekende

44. (1) Op weg naar de Julianatop; voorop Verstappen, daarachter Escher, De Wijn en Tissing.

2) 9 september 1959, 11.45 uur, de vlag wordt op de top geplaat, v.l.n.r. De Wijn, Escher, Verstappen, Tissing; de vijfde klimmer, Ter Laag, nam de foto's.

dieren als een lekker hapje te worden beschouwd. Tenminste als Brongersma op de wantsen wijst en vraagt: 'nam-nam?' (eten?), dan is het antwoord 'nè'(ja).

Warman heeft gewaarschuwd dat ze in ieder geval voor twaalf uur in Mabilabol terug moeten zijn, omdat tegen die tijd het Tsjopdal dikwijls dichttrekt. Zij besluiten dus om half elf te vertrekken. De helikopter, die vlak bij het bivak is geland, stijgt zonder passagier op en laat zich weer neer op een platform wat hoger tegen een heuvel. Er is in het dal bij het bivak niet veel ruimte om te manoeuvreren en met een zware passagier of met lading kan beter van de heuvel af gestart worden omdat men dan meteen op een redelijke hoogte boven het bos zit en recht naar het oosten door het Tsjopdal kan vliegen. Op de terugweg zien zij dat Pouwer in Denmatta aan het werk is; op het dorpspleintje zit hij temidden van een groep Papoea's. Het weer is nog zo mooi, dat zij nog even landen bij het bivak Boelankop, waar de mariniers Timmer en Vlaanderen wonen. Ook dezen amuseren zich best, al zouden ook zij nog wel wat meer sigaretten willen hebben. Deze bivaks zijn goed bevoorraad; alles wat wij aan vlees, melk en koffie in Mabilabol hadden is naar de bivaks gestuurd omdat het basisbivak wel weer nieuwe aanvoer zou krijgen. Door het wegblijven van de Twin Pioneer is nu echter het basisbivak zonder vlees en koffie komen te zitten. Tien minuten duurt het oponthoud in Boelankop en langer had het ook niet moeten zijn, want juist als de helikopter vertrekt komen wolkenvelden het Tsjopdal binnendrijven. Het zou Brongersma niets verbaasd hebben als het kamperen in Boelankop zou zijn geworden, maar Warman stijgt wat hoger en maakt een omwegje. Tussen de wolken door gaat de helikopter over het Oriongebergte heen en door een gaatje in het wolkendek doemt Sibil op.

Om de verzorging van de klimploeg op zich te nemen en de afvoer uit het Julianabivak te regelen gaat luitenant Nicolas op 3 september naar het Julianabivak. Het is een veilig idee dat daar iemand zit, die als er nog eens tegenslagen mochten komen, beslissingen kan nemen. Hij is bovendien een ijverig verzamelaar. Grote blokken steen met resten van fossiele schelpen, een weckfles met kikkerlarven, kikkers en hagedissen en een aantal ethnografica stuurt hij naar Mabilabol. De kikkerlarven zijn weer van hetzelfde type dat ook in de Ok Sibil en in de Ok Bon voorkomt: platte larven met een grote zuigmond om zich in het snel stromende water aan stenen vast te hechten. Bij de ethno-

grafica bevinden zich een aantal rotan armbanden en twee zakjes met amuletten. Het ene zakje bevat een gedroogde rattetekop en een fossiele haaietand, het andere vijf fossiele haaietanden (o.a. tanden van de tijgerhaai, *Galeocерdo cuvier*), een klein schelpje (*Corbula erythrodon*) en

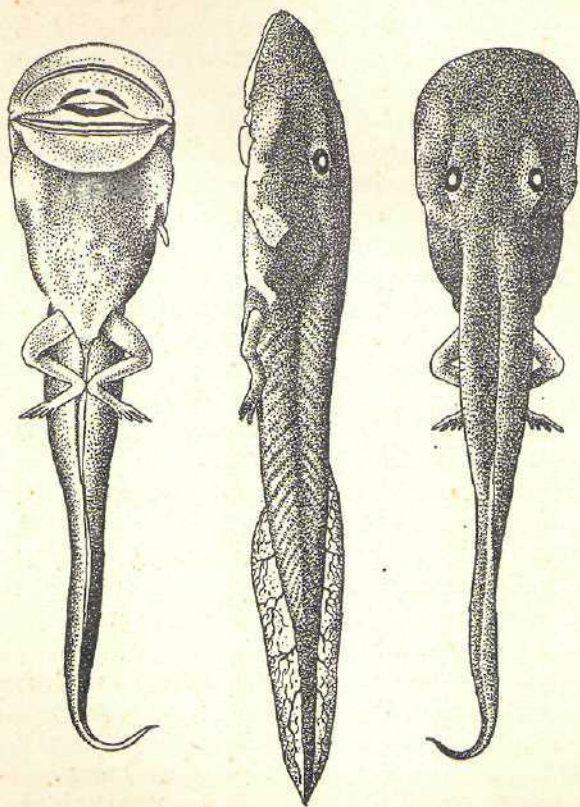

Fig. 17. Kikvorslarven, afgeplat en met een grote zuigmond, zoals die in de snelstromende rivieren worden gevonden, $\times 1\frac{1}{2}$.

een steentje. Veel insecten ook worden door Nicolas verzameld en opgezonden.

In Mabilabol wordt met spanning gewacht op berichten over de vorderingen van de klimploeg. Een zender is niet meegenomen en dus kan men via de radio geen nieuws vernemen. Aan de vliegers van de

Dakota die de lijndienst van Hollandia naar Merauke onderhouden wordt gevraagd of zij enig teken van leven bij de Julianatop zien, maar het antwoord is steeds negatief. Het enige dat zij ons kunnen vertellen is dat er veel nieuwe sneeuw is gevallen; allerlei toppen die anders vrij van sneeuw zijn, liggen nu onder een dikke sneeuwlaag. Dit is niet bepaald een opwekkend bericht, want de toestand bij de top kan daardoor wel zeer onaangenaam zijn en de beklimming zal er veel moeilijker door kunnen worden.

Uit Nederland zijn weer berichten gekomen die het nodig maken dat Brongersma nogmaals naar Hollandia gaat om overleg te plegen. Hij zal een dag wegblijven, want de Twin Pioneer vliegt op 4 september naar Hollandia en zal op 5 september nog een vlucht naar de Sibilvallei maken. De vlucht naar Hollandia verloopt vlot, maar als Brongersma ziet dat op het vliegveld Sentani de mecano naarstig begint te sleutelen, krijgt hij het voor gevoel dat er ergens iets mis is en dat blijkt dan ook het geval te zijn. Er moet een onderdeel uit Biak komen. Het treft dat de Gouverneur met de Dakota van Manokwari naar Hollandia zal vliegen; als er nu een tussenlanding gemaakt wordt in Biak, kan het nieuwe onderdeel 's middags op Sentani zijn. Dat lukt, maar als men probeert of nu alles in orde is, blijkt ook dit nieuwe onderdeel weer defect te zijn. Nogmaals wordt er naar Biak getelegrafeerd om het bewuste onderdeel en dat komt dan gelukkig de volgende ochtend met de Dakota mee. Zo is op 5 september de Twin Pioneer toch startklaar. Eerst vertrekt een Dakota die in de Sibilvallei voorraden zal gaan afwerpen, daarna de Twin Pioneer. De Dakota vliegt wat sneller en is ongeveer een kwartier eerder bij het gebergte; hij komt er overheen en werpt de voorraden af. Als de Twin Pioneer de bergen heeft bereikt, hangen grote stapelwolken tegen de hoge ruggen. Het wordt kruip door sluip door om grote wolkengevaarten heen en er tussendoor; dal in dal uit, eerst in het westen en dan in het oosten, maar er blijkt geen doorkomen aan. Het deurtje van de cockpit gaat open, de vliegers spreiden hun handen uit met een gebaar van 'we weten het niet' en de Twin Pioneer keert naar Sentani terug. Drie uur en tien minuten in de lucht zonder succes, dat is hier heel gebruikelijk. Ondertussen heeft Brongersma wel van de vlucht genoten. Hij voelt zich bijna een miljonair, als enige passagier in de Twin Pioneer; zij het dan ook dat het toestel verder vol zit met balen rijst en blikken vlees. Zijn trotse gevoel vermindert wel als hij ziet dat op de ladingbrief de vracht wordt vermeld als te zijn 880 kg voeding, waarbij hij zelf is inbegrepen;

geheel in de stijl van het land waar nog kannibalen wonen.

Voorlopig moet hij dus in Hollandia blijven. Elke dag vraagt hij aan Mabilabol naar nieuws over de beklimming van de Julianatop, maar men kan hem niet meer vertellen dan dat op 1 september de kapploeg bij het Beatrixmeer is aangekomen. Het begint hem wel te benauwen dat er verder geen enkel bericht van de klimploeg komt en hij probeert of er geen Cessna is te charteren om hem terug te brengen. Ook de Zending Luchtvaart Vereniging heeft het echter druk en kan geen extra vlucht maken, tenzij er bepaald een noodtoestand zou zijn. Er zit dus niets anders op dan te wachten tot de Twin Pioneer weer naar de Sibilvallei gaat en pas op 10 september komt Brongersma weer in het basisbivak terug. Ook daar zijn nog steeds geen nadere berichten ontvangen. Wel is het nu zeker dat er geen andere groepen naar het Beatrixmeer kunnen gaan. In Nederland is besloten dat de expeditie eind september uit Mabilabol moet zijn teruggetrokken. Dit is jammer want met een maand verlenging zou veel belangrijk materiaal op zoölogisch en botanisch gebied verzameld kunnen worden in en bij het meer, doch er is niets aan te doen.

Ondertussen hebben kapploeg en volgploeg niet stil gezeten. Er is nog een zijpad gekapt naar een moeras dat misschien gebruikt zou kunnen worden voor het afwerpen van voorraden. De bodem is er bedekt met tot een meter hoge, harde graspollen; er staan ook veel boomvarens met een korte dikke stam. Bovendien kappen Verstappen en De Wijn een pad in de richting van de Julianatop tot de rand van de bosgrens, die hier op 3700 meter ligt. Op 3 september bereiken Escher en Ter Laag het Beatrixmeer en op 4 september komt Tissing er met de laatste dragers. De klimploeg is nu bij elkaar en alle uitrusting is ter plaatse. Inplaats van twaalf dagen, zoals vooraf was geschat, heeft men er vijf en twintig dagen over gedaan om van Julianabivak naar het Beatrixmeer te komen.

Twee dagen stroomt het van de regen en allen blijven dus in het bivak. Als het even opklaart, zien zij in het zuidwesten hun einddoel, de Julianatop. Op een schijnbare chaos van enorme, grijze kalkplaten en kalkmuren ligt de glanzend-witte koepelvormige kap van ijs en sneeuw, scherp afstekend tegen de felblauwe lucht. Het gebergte is hier niet sterk geplooid, zoals dat in de Alpen het geval is. Er is hoogstens sprake van een zeer flauwe kromming van de kalksteen-lagen, die naar het noorden afhellen en daar onder volgende bergruggen verdwijnen. Aan de zuidzijde van de Julianatop vertoont het bergland

een scherpe breuk, die zich langs de gehele zuidrand van het centrale gebergte voortzet. Vrijwel loodrecht rijst de zuidelijke wand drie duizend meter boven de lage voetheuvels uit. Een beklimming van het zuiden uit is onmogelijk en daarom is de route door het Tsjopdal gekozen. Door verwerking zijn de kalkplaten aangetast, er zijn meters diepe gaten en spleten ontstaan en er zijn talrijke grotjes in de kalkwanden gevormd. Een ruw en moeilijk begaanbaar gebied met scherpe, uitstekende kalkpunten en richels. Vooral voor de dragers die blootsvoets lopen levert het terrein bezwaren op.

Het heeft geen zin om hier een groot aantal dragers aan te houden en dus gaat het merendeel terug naar bivak 6, waar de mariniers Brandenburg van den Gronden en Hendriks hen opvangen. 7 September wordt het weer iets beter en men besluit om verder omhoog te trekken. Met acht dragers wordt de vierduizend meter bereikt, waar in een kom van de bergwand, op een beschutte plek, drie kleine tenten worden opgezet: Klimbivak. Het heeft 's nachts gesneeuwd en van de top tot ongeveer 3900 meter is de berg met verse sneeuw bedekt. De Moejoes zijn er opgetogen over, voor het eerst zien en proeven zij sneeuw. Lang duurt deze pret niet want de zon zorgt er wel voor dat onder de sneeuwgrens het meeste spoedig is verdwenen. De dragers gaan terug naar Meerbivak, waar zij op de klimmers zullen blijven wachten; zij wonen daar in dubbeldakstenten die hun een redelijke bescherming tegen de koude geven en bovendien hebben zij dikke trainingspakken en truien. Twee van hen, Atenem en Wilhelmus, beheren het bivak; zij zorgen ervoor dat elk van hen zijn eten krijgt. Escher, Verstappen, Tissing, De Wijn en Ter Laag blijven in de drie tentjes in Klimbivak achter; zij moeten zich hier voeden met crackers, erwtensoep en huts-pot uit blik, want rijst is op deze hoogte niet meer gaar te krijgen; het water kookt er al bij 88° C. Zij kruipen in hun slaapzakken en het wachten is nu op goed weer. Tussen de wolken door zien zij aan de overzijde van het Tsjopdal een 4000 meter hoge, nog naamloze berg-rug liggen; kale kalkrotsen en alpenweiden wisselen elkaar daar af. Kort nadat Klimbivak is betrokken, begint het te regenen en later valt er natte sneeuw in grote vlokken op de tentjes. 's Nachts vriest het ongeveer twee graden Celsius en 's ochtends worden zij wakker in een witte wereld; de gehele omgeving is opnieuw met vers gevallen sneeuw bedekt en dikke ijsdruppels hangen aan de lijnen van de tentjes. Het gaat weer regenen en er hangt een dichte mist. Aan klimmen valt deze dag niet te denken. De vijf mannen liggen in hun slaapzakken,

kijken af en toe eens naar de mist rondom hun bivak en vermaken zich met het lezen van Hemingway's 'Green Hills of Africa'. Als de eigenaar en eerste lezer twee bladzijden uit heeft, scheurt hij het blad uit het boek en geeft het aan de volgende lezer, zo gaat elk blad van hand tot hand. Escher meent dat knoflook goed voor de gezondheid is, zeer tot ongerief van zijn kampgenoten; de tentjes staan met de openingen zo dicht bij elkaar dat zij weldra alle drie bezwangerd zijn met de geur van knoflook. De derde dag in Klimbivak (9 september) is het weer maar weinig beter, doch de meegenomen voedselvoorraad begint aardig te slinken; daarom besluiten ze om de beklimming te proberen. Aan de hand van luchtfoto's en aan wat zij de voorafgaande dagen gedurende opklaringen van de top gezien hebben, is de route uitgestippeld. Aan de westkant schijnen enkele diepe spleten te zijn die de beklimming van die zijde moeilijk zullen maken. De noordoostkant ziet er beter uit, want daar helt de ijskap geleidelijker. Langs die kant zal men dan ook proberen omhoog te gaan. De klimuitrusting wordt verdeeld, terwijl De Wijn er nog een deel van de fotografische uitrusting van Ter Laag bij neemt. Als het weer even opklaart, gaan zij op pad. Na twee uur klimmen bereiken ze een enorme, hellende kalkplaat, die aan de bergzijde begrensd wordt door een loodrechte rotswand. Over die plaat gaan zij verder, steeds zoekend naar een gunstige plek om de rotswand rechts van hen te kunnen beklimmen. Ondertussen is er weer een dichte mist komen opzetten en de wind is sterk toegenomen. Om in de mist de weg terug te vinden wordt om de paar honderd meter een zogenaamde 'steenman' opgericht, een zuiltje van op elkaar gestapelde platte stenen. Tenslotte komen zij bij een kloof in de kalkmuur waardoor zij omhoog kunnen klimmen. Het zicht is slecht geworden; harde wind, sneeuwvlagen en dichte mist maken dat zij nauwelijks dertig meter voor zich uit kunnen zien. Na een half uur wijkt de mist even en tussen de wolkenffarden zien zij vlak voor zich de onpeilbare afgrond aan de zuidwand van de berg. De klimrichting wordt nu gewijzigd en langs de oostgraat trekken zij pal naar het westen. De sneeuwlaag, die de vorige dagen is gevallen, is plaatselijk decimeters dik en nog steeds valt er meer sneeuw. Ver van het ijs kunnen zij nu niet meer af zijn en inderdaad doemt spoedig de rand van de gletsjer voor hen op. Zij kruipen in een ondiepe spleet om enigszins beschut te zijn voor de ijskoude wind en trekken daar de klimijzers aan. Zij binden zich aan een perlon-touw van vijf en dertig meter om te voorkomen dat als een van hen zou wegglijden, deze in de

diepte zou storten. De mist en de sneeuwval maken het onmogelijk de hoogte van de te beklimmen ijshelling te schatten. Escher gaat voorop. Met zijn pikkel hakt hij enkele treden in het ijs en vrij spoedig is dan het vlakke deel van de gletsjerkap bereikt. Hier geeft de dikke sneeuwlaag meer houvast en zij vorderen nu vrij snel. In de mist en zonder enig uitzicht valt het nog niet mee om de plaats te vinden waar de honderd meter dikke ijsskap het hoogst is, maar eindelijk staan dan toch Escher, Verstappen, Tissing, De Wijn en Ter Laag om 11.45 uur op het hoogste punt. De Wijn plant de Nederlandse driekleur. De derde van de vier Nieuw-Guinea-toppen met eeuwige sneeuw is bedwongen en weer is het een Nederlandse expeditie die dit succes boekt. De hoogtemeter wijst 4640 meter aan; ook de Julianatop is dus iets lager dan op de kaart staat aangegeven (4710 meter) al is het verschil niet zo groot als bij de Antares. Er moet wel rekening mee worden gehouden, dat met de zak-hoogtemeter een afwijking van enkele tientallen meters niet is uitgesloten. De vliegers van 'De Kroonduif' die geregeld langs de Julianatop vliegen, zeggen dat als zij precies gelijk met de top zijn hun hoogtemeter 4700 meter aanwijst.

Jammer is het voor de klimmers dat de mist het uitzicht belemmert: er is niets te zien van de toppen in de omgeving, niets ook van de heuvels aan de voet van het gebergte, niets van de laagvlakte die zich tot aan de zuidkust uitstrekt.

Vrij snel gaan zij nu naar Klimbivak terug, waar ieder zich te goed doet aan een bord erwtensoep met worst. Nog een dag blijven zij in dit bivak om enkele waarnemingen te doen. Als zij daar 's middags in hun tentje zitten, meent De Wijn dat hij hoort roepen. Als zij gaan kijken, zien zij een paar honderd meter lager een figuur in een zwart trainingspak die hevig staat te zwaaien. Het is een van de dragers die de post komt brengen! Marinier H. J. W. Hendriks is met een stel dragers uit bivak 6 gekomen met voorraden voor de terugtocht naar het Julianabivak en hij heeft brieven meegebracht. Een ongekende luxe in Nieuw-Guinea om de post aan huis bezorgd te krijgen en dan nog wel op 4000 meter boven zee; in Hollandia zelfs moet men zijn brieven bij het postkantoor afhalen.

11 September dalen de klimmers af naar Meerbivak, 13 september is iedereen in bivak 6 en op 14 september in het Julianabivak.

In Mabilabol weet men nog steeds van niets. Men is daar druk aan de gang om alles op te ruimen en om te proberen de overgebleven voorraden te verkopen aan zending en missie. In de opslagplaats staat

Venema aan de zendelingen Greenfield en Heyblom bliken met boerenskool en met zuurkool aan te prijzen. Brongersma staat er belangstellend bij te kijken en dan komt Warman naar binnen stormen: 'Ze zijn er.' Niemand vraagt wie ze zijn en waar ze zijn; er is dus bericht van de klimmers. De goedang is ineens leeg, iedereen draaft de helling op naar de mariniersbarak, waar marinier Koster een bericht zit op te nemen. Hij laat zich door al die drukte niet in de war brengen. Met de koptelefoon op zit hij te luisteren, schrijft een paar woorden op, seint weer terug, maar dan bemachtigt Venema het papiertje: 'Julianatop (4640 m) bereikt door alle vijf deelnemers op 090959 te 1145 uur vanuit Klimbivak op 4000 m bij mist sneeuw en harde wind stop.' 'Feliciteer ze,' zegt Brongersma nog net voordat het gejuich hem overstemt.

Nu moet het bericht nog doorgegeven worden, maar het is al te laat om nog een gewone radiotelefoonverbinding tot stand te brengen. Gelukkig weet Koster nog raad, hij kan verbinding krijgen met de verbindingdienst van de mariniers in Hollandia. Zo gaat er een telegram uit naar de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Nieuw-Guinea met verzoek het heuglijke nieuws aan de Gouverneur mee te delen en het ook door te doen seinen naar Nederland. De Gouverneur bevindt zich in Biak waar hem het bericht bereikt; 's avonds onderbreekt de Radio Omroep Nieuw-Guinea het programma om de expeditie de gelukwens van de Gouverneur over te brengen. De volgende dag komen van alle kanten telegrammen met gelukwensen binnen.

De ontruiming van het Julianabivak is in enkele dagen gebeurd. Het weer is goed. Warman en Menge brengen met de helikopter de klimmers, Nicolas, Portier en Scharff met zoveel mogelijk uitrusting terug naar Mabilabol. Met flinke baarden begroeid komt het vijftal het basisbivak binnen. Onder het genot van een extra oorlam wordt hun succes gevierd en dan komen de verhalen los. Over de koude, de regen en de sneeuw en over De Wijn, die vlak voor de beklimming is uitgeden en zijn knie heeft geblesseerd, maar die niettemin doorzette en de tocht tot het einde meemaakte. Als je hen hoort vertellen is het alsof zij niet meer dan een zondagswandelingetje hebben gemaakt.

De mariniers Hendriks en Brandenburg van den Gronden ruimen de laatste restjes van het Julianabivak op en op 18 september vertrekken zij met vijfendertig dragers naar Mabilabol, waar zij op 20 september aankomen. De beklimming van de Julianatop, vanaf het ogenblik dat Verstappen en De Wijn uit Mabilabol vertrokken tot het ogenblik dat de laatste mensen in het basiskamp zijn teruggekeerd, heeft vijftig dagen gekost.

De doorsteek

AL IN NEDERLAND IS DE DOORSTEEK, DE TOCHT VAN HET ZUIDEN UIT dwars door het breedste deel van Nederlands-Nieuw-Guinea naar de noordkust, ter sprake gekomen. Niet alleen zal dit de eerste keer zijn dat een dergelijke lange tocht dwars door Nieuw-Guinea wordt gemaakt, maar het is een onderneming, die veel zal bijdragen tot de kennis van de bouw van het gebergte. Voorlopig zien vele mensen er slechts een wensdroom in, maar naarmate de expeditie vordert, werkt men in Mabilabol aan meer definitieve plannen. De geoloog Dr. Chr. B. Bär voelt veel voor deze onderneming en met zijn ruime ervaring in de rimboe is hij de man die zo'n tocht tot een goed einde kan brengen. De tocht die hij met Dasselaar heeft gemaakt naar de Kiwirok en naar het dal van de Ok Bi is tot op zekere hoogte een voorverkenning geweest. In het basiskamp berekent hij welke voorraden hij nodig zal hebben en hoeveel dragers voor het transport nodig zijn. Ook bespreekt hij met Venema en Warman de mogelijkheid van helikoptersteun op het eerste gedeelte van de route; in het dal van de Ok Bi zijn daarvoor al enkele landingsplaatsen gemaakt. Dan dreigt echter het verlies van een helikopter het gehele plan onmogelijk te maken. Wie denkt dat Bär nu van de tocht af zal zien, heeft het mis. Met nog meer energie stort hij zich op de plannen; er wordt opnieuw gerekend, de per dag af te leggen afstanden worden geschat en op de kaart aangegeven. Het is te doen, maar dan zullen ongeveer halverwege nieuwe voorraden moeten worden afgeworpen; de plaats waar dat moet gebeuren wordt al bepaald. In Hollandia bespreekt Brongersma het plan; het Gouvernement toont er veel belangstelling voor. Een bestuursambtenaar moet Bär vergezellen en dat zal Dasselaar zijn; hij kan het goed met Bär vinden, wat van het allergrootste belang is, want zij zullen onder dikwijls zeer moeilijke omstandigheden op elkaar zijn aange-

wezen. Natuurlijk moet er een politiegeleide mee daar de doorsteek voor het grootste deel door onbestuurd gebied voert. Bär voelt niet veel voor dit geleide, want voor elke agent die meegaat moet voedsel worden meegenomen, daarvoor zijn dragers nodig en die dragers hebben weer voedsel nodig enzovoort; het bekende probleem van iemand die een tocht in de rimboe gaat maken. Een politiefunctionaris noemt tien agenten als minimum, Bär wil er beslist niet meer dan twee en tenslotte wordt men het eens over een geleide van drie man. Met de chefvlieger van 'De Kroonduif', L. van Rijswijk, wordt de mogelijkheid van het afwerpen van voedsel besproken en hij acht dat op de aangegeven plaats zeer wel mogelijk. Er rest nog slechts één moeilijkheid: de financiële situatie van de expeditie. Het Stichtingsbestuur deelt aanvankelijk mee geen gelden voor deze tocht te hebben, maar in Hollandia is een comité onder voorzitterschap van Mr. G. W. baron van der Feltz opgericht, dat in Nieuw-Guinea de gelden voor de doorsteek hoopt bijeen te brengen. Daarin slaagt men wonderwel, want iedereen, van welke landaard ook, doet mee. Het is verheugend om te ontdekken hoe men met de expeditie meeleeft. Men gaat met intekenlijsten rond, organiseert wedstrijden en muziekavondjes; op deze manier bezorgen de financiële moeilijkheden van de expeditie nog vele mensen plezier ook. De bewoners van het basiskamp volgen met belangstelling de berichten die de radio-omroep in Biak geeft over de vele activiteiten van de plaatselijke comités. Niet duidelijk is het hun hoe Kaimana (1065 inwoners, waarvan 169 Europeanen) plotseling over een Vereniging voor Vreemdelingenverkeer beschikt, die een gekostumeerde voetbalwedstrijd in het stadion (!) organiseert (bericht van de radio-omroep); het ernstige vermoeden rijst dat men daar eerst een feestje heeft gehad en daarna tot de genoemde plannen is gekomen. Uit Nederland komt het bericht dat de heer C. Verolme zich garant stelt voor het tekort van de expeditie en dit, tezamen met de actie van het comité in Hollandia, geeft de doorslag: de doorsteek kan beginnen.

Bij de verkenning die Bär en Dasselaar in juni-juli uitvoerden, hebben zij vastgesteld dat de Ok Bi een bronrivier is van de Sobger, die naar het noorden stroomt om zich daar te verenigen met de Idenburgrivier. Hun plan is om langs de Ok Bi naar de Sobger te trekken en van de monding van de Sobger noordoostwaarts te gaan naar Obroep, langs een pad dat door een exploratiegroep van de Nederlandsch Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij is gekapt. Van Obroep loopt men dan via Waris naar de Humboldtbaai. Als alles meevalt, duurt

de tocht vijfendertig dagen; komt er onderweg stagnatie dan zal het toch niet meer dan vijfenveertig dagen worden. Op 27 augustus zullen voorraden bij de Sobger worden afgeworpen. Alles is uitvoerig besproken, de route staat op de kaart getekend en in Mabilabol zijn de uitrusting en de voorraden klaargemaakt.

De groep die de doorsteek gaat maken bestaat uit Dr. Chr. B. Bär, geoloog, G. H. Dasselaar, bestuursambtenaar, de meetmandoer J. Wattimena, drie agenten (Roempaidoes, Jani en Jorgaimoe), de kok Leo Soemanbai, met als dragers vierentwintig Sansaporezen en negen Moejoes. In het begin zal men ook gebruik maken van Sibildragers.

Dasselaar vertrekt op 3 augustus uit Mabilabol met twee agenten, negen Moejoes, twee Sansaporezen en twintig Sibillers. Aan de Ok Bi zal hij een voedseldepot inrichten. De Sibillers kunnen onderweg van vrienden en bekenden bataten en keladi kopen (of krijgen) en zij teren dus niet volledig op de voedselvoorraden van de doorsteekploeg. Als Bär dan later komt met de rest van de Sansaporezen, kan hetgeen zij onderweg hebben opgegeten worden aangevuld uit het depot dat Dasselaar heeft ingericht. De eerste dag is deze niet erg fortuinlijk; na zes uur lopen komt de kok van de dragers vertellen dat hij de pannen heeft vergeten. Er wordt onmiddellijk bivak gemaakt, nog voor de kam van het Oriongebergte is bereikt. Het duurt vrij lang voordat alle dragers iets te eten hebben, want in een zeer klein pannetje moet nu zes keer een deel van de maaltijd gekookt worden. De volgende ochtend gaan twee dragers naar Mabilabol om de pannen te halen en tegen donker komen zij terug; als zij dan bovendien nog post meebrengen, heeft Dasselaar vrede met het vergeten van de pannen. 5 Augustus gaat Dasselaar weer op weg met zijn groep. Hij trekt langs de samenvloeiing van de Ok Joe en de Ok Al, over de Tennomabee en over de Ok Tsjop naar het dorp Ngotding. Vandaar tot de Ok Bi zal men geen bevolking meer aantreffen en dus zorgen de Sibillers er wel voor dat zij de bewoners van Ngotding zoveel mogelijk bataten en keladi afhandig maken; rijst eten zij wel, maar liever hebben zij toch de hun vertrouwde boneng (bataten) en om (keladi). 8 Augustus trekt Dasselaar 's ochtends vroeg over de Jongsignin, die hier de centrale waterscheiding vormt en op dit punt komt hij een groep Bi-mensen tegen. Uitgebreid vertellen de Sibillers wat de bedoeling van de tocht is. De toean simitki (de lange heer, d.i. Dasselaar) gaat naar Hollandia lopen; halverwege zal een kobaar (vliegtuig) voedsel uitwerpen; zij zelf zullen niet verder dan de Ok Bi meegaan. Dit verhaal verwekt algemene verwondering,

want het is wel een verre tocht die de toean gaat maken; hoever, daar hebben zij eigenlijk geen idee van, omdat hun aardrijkskundige kennis zich tot de naaste omgeving van hun woonplaats beperkt. Op 9 augustus wordt de Ok Bètèl bereikt, een zijrivier van de Ok Bi, en daar maakt Dasselaar bivak; hij zal er op Bär wachten. De Sibillers gaan terug met twaalf 'lege' draagblikken. Leeg zijn de blikken overigens niet, want de mannen hebben ze gevuld met bataten, keladi en suikerriet voor de terugreis. De dagen die hij hier moet wachten, besteedt Dasselaar aan het bezoeken van de dorpen in de omgeving, waar hij tracht de bevolking te registreren. Gemakkelijk gaat dat niet, want de mensen zijn bang om hun naam te noemen; zij vrezen blijkbaar dat de man die de namen opschrijft een zekere macht over hen zal krijgen. De voedselvoorraad wordt nog aangevuld met een varken dat gekocht wordt voor een bijl en een klein kapmes.

In het dorp Koetmon staat een dodenstelling, een lange paal die door schuinstaande boomstammetjes wordt gesteund. Bovenop de paal is een klein afdakje gemaakt en daaronder is het lijk van een vrouw, omwikkeld met boomschors, in staande houding vastgebonden. De vrouw is twaalf dagen geleden gestorven en de geur in de omgeving van de stelling is er dus ook naar. 's Middags komen enkele mannen uit Lewengbon (een dorp in de Sibilvallei) het bivak bezoeken. Zij hebben al gehoord van de plannen, maar zij willen toch graag zelf eens horen wat nu de bedoeling is. De Bi-mensen zijn ook weer vol belangstelling, maar als het hun duidelijk wordt hoeveel dagen de tocht zal duren, hebben zij geen interesse meer.

Bär vertrekt 8 augustus uit Mabilabol. Het afscheid verschilt van dat bij andere gelegenheden, wanneer een groep voor een tocht in de bergen vertrekt. Deze groep zal niet meer in Mabilabol terugkeren. Het officiële begin van de doorsteek leidt tevens het einde van de expeditie in. Een groot aantal mensen aanvaardt hier de weg naar huis en met hen vertrekt een van de wetenschappelijke onderzoekers die zoveel tot het succes van de expeditie heeft bijgedragen. Bär, met kleurig gebloemd plastic zeiltje om het middel (zijn regencap), zijn geologenhamer over de schouder zoals een Sibiller een stenen bijl draagt, controleert of iedereen en alles er is. Hij laat zich geduldig temidden van de dragers, die naast hun draaglasten op de grond hurken, fotograferen en filmen. Politieagent Roempaidoes komt zich afmelden bij Kroon, er worden handen geschud en dan zegt Bär: 'onim-onim' (lopen) en de colonne vertrekt. Ter wille van de film loopt hij voor-

aan in de groep, maar terwijl de dragers langzaam verder gaan komt hij zelf nog even terug voor een laatste afspraak. Dan volgt ook hij. De doorsteek is begonnen. Brongersma kijkt min of meer toevallig op zijn horloge: een minuut over acht. Dat is de tijd die hij later in een gesloten enveloppe naar Hollandia stuurt, waar men een prijsvraag heeft uitgeschreven: Hoe lang duurt de doorsteek?

De dragers zijn zwaar beladen en zij komen slechts langzaam vooruit. De eerste dag wordt bivak gemaakt bij Boelankop, waar de mariniers Timmer en Vlaanderen hen opgewekt ontvangen. De tweede dag wordt Joemakot bereikt, de plaats waar de Ok Joe in de Ok Tsjop uitmondt. De derde dag gaat de tocht verder langs de Ok Tsjop die daar door een vrij diepe kloof stroomt; het pad is bepaald niet prettig en de dragers vorderen dan ook moeizaam. Desondanks lukt het die dag de Ok Tsjop over te steken en het dorp Ngotlanding te bereiken. Voor een deel van de route heeft de doorsteekgroep getrokken in gezelschap van de colonne van Tissing, die dezelfde dag iets later is gestart om naar het Julianabivak te gaan. Dank zij het voortreffelijke werk van Warman, die met de helikopter een flinke voorraad naar Denmatta heeft gebracht, kan Bär van Tissing een aanvulling op zijn voorraden krijgen. Hij bereikt Ngotlanding dus met volle transportblikken. De eerste berichten over zijn vorderingen geeft hij mee aan Sibillers, die terugkomen van de Ok Bi en die zijn brief wel in Mabilabol zullen bezorgen.

Nog eenmaal stuurt Bär een brief naar Mabilabol. Twee knaapjes uit de Sibilvallei komen er mee aan. Ze zijn met Bär meegelopen; bij de Ok Tsjop zouden ze terugkeren, maar zij willen ook wel eens iets van de wereld zien en gaan mee tot de Ok Bi. Dasselaar zal daar, denken zij, zeker wel veel varkens hebben gekocht en het idee van een feestmaal lokt hen. Naar onze begrippen zijn deze kinderen veel te jong om de tocht door het gebergte zonder verdere begeleiding terug te maken, maar zij denken er anders over. Gelukkig komt de vader van een van de jongens de groep achterop en er is dan geen bezwaar meer om hen verder mee te laten gaan. Trots over hun grote reis bezorgen zij later de brief van Bär.

De tocht van Ngotlanding naar het bivak aan de Ok Bètèl verloopt voorspoedig. Het weer is goed en in twee dagen legt de groep de afstand af waarvoor drie dagen zijn uitgetrokken. Op 12 augustus stappen zij aan het einde van de middag het bivak van Dasselaar binnen. De twee Sibillertjes krijgen hun feestmaal want de groep-Bär is nog

geen half uur binnen of er wordt al een varken gebracht en de volgende morgen nog een. Dasselaar en zijn mensen hebben geleefd van wat de bevolking hun kon leveren en daarmee hebben zij kostbare voorraden gespaard. 'De stemming onder de dragers is uitstekend,' schrijft Bär, 'het lijkt me dat we nauwelijks onder betere omstandigheden hadden kunnen starten.' Wel heeft men gevreesd, dat er onder de dragers nog gevallen van waterpokken zouden optreden, omdat zij contact hebben gehad met dragers die met die ziekte van de Antares zijn teruggekomen, maar gelukkig doen zich geen nieuwe gevallen voor. Bär houdt een dag rust aan de Ok Bètèl; op 14 augustus gaat de gehele groep weer op weg. De Sibildragers zijn nu naar huis, maar voor hen in de plaats gaan zeventien Bi-dragers nog drie dagen mee. Het weer is goed, de rivier staat laag en zo beginnen zij vol goede moed de tocht door onbekend gebied. Op 27 september zullen zij aan de Sobger vanuit de lucht bevoorraad worden en alle vliegtuigen die langs deze route gaan zullen naar hen uitkijken.

14 Augustus brengt de groep het tot het noordelijkste bivak dat zij op hun vorige tocht naar Kiwirok en Ok Bi hebben bereikt. De dag daarop passeren zij de monding van de Ok Sib, slaan een brug over de Ok Bi, iets wat wel enige tijd vordert, maar reeds om kwart over negen zijn zij bij de samenvloeiing van de Ok Bi met de Ok Baab; de rivier stroomafwaarts van dat punt noemt de bevolking eveneens Ok Baab.

Deze Ok Baab wordt stroomafwaarts gevolgd. Op 790 meter hoogte worden enkele *Agathis*-bomen aangetroffen, de bomen die damarhars leveren. Bevolking ontmoet men niet, maar wel liggen er enkele tuinen. Kort nadat op 16 augustus het bivak verlaten is komt men bij de monding van een zijrivier die uit het zuidoosten komt; dit moet de Ok Tahin zijn, die Bär en Dasselaar in juni een eind gevolgd hebben. De Bi-dragers noemen deze rivier de Ok Silka. Na de samenvloeiing van Ok Baab en Ok Silka noemt men de rivier ook Ok Silka. Weer passeert men tuinen, maar van dorpen, huizen en bevolking is er geen spoor. Op 710 meter hoogte ziet men een groepje sagopalmen. De Bi-dragers zijn nu aan het einde van hun tocht en zoals van tevoren is afgesproken gaan zij op 17 augustus weer terug naar hun dorp. De rivier buigt naar het noordwesten hetgeen als een gunstig teken wordt beschouwd, daar het overeenkomt met de op de kaart aangegeven loop van de Sobger. Gemakkelijk is het terrein niet, de rivier stroomt door een kloof en men moet soms links soms rechts van de rivier lopen.

Bär en Dasselaar nemen de kortste weg, zij zwemmen een paar keer de rivier over; de dragers klauteren boven langs de oever totdat zij bij een doorwaadbare plaats komen en enkele keren kappen zij bomen om een brug over de rivier te slaan. De groep schiet maar langzaam op; na zeven uur zwoegen zijn zij slechts drie en een halve kilometer gevorderd. Op dit traject komen zij een man tegen, die de ontmoeting maar griezelig vindt. In uiterlijk lijkt hij wel op de Sibillers, maar hij spreekt een geheel andere taal; de conversatie gaat dan ook niet veel verder dan het aanbieden van een sigaret. In deze omgeving zit blijkbaar nog wel wat bevolking, want als de groep op 18 augustus het bivak verlaat, wordt zij vergezeld door zes bewoners van de streek. Na een uurtje komen zij bij een boshut die vol mensen zit. Agressief is de bevolking geenszins, maar van angst of vrees is evenmin sprake, integendeel, de mensen zijn zeer vrijpostig, op het brutale af.

Ook de volgende dagen blijft het terrein zeer moeilijk. De rivier slingert zich door één lange kloof met bijna loodrechte wanden en er komen vele stroomversnellingen in voor. Men kan de bedding niet meer volgen en moet zijn pad hogerop en verder van de oever af zoeken. Soms zijn er stukken van bevolkingsspaden die kunnen worden gebruikt, dan weer moet er een pad door het bos gekapt worden, waarbij men zich met een kompas moet oriënteren. Het is dalen en klimmen zonder eind.

Benauwend wordt het dat de loop van de rivier nu maar weinig overeenkomst meer vertoont met die welke op de kaart staat aangegeven. Naar de afgelegde afstand te oordelen moeten zij nu aan het gedeelte van de Sobger zijn, dat tussen 28 oktober en 11 december 1914 door luitenant ter zee 2e klasse J. W. Langeler gedurende de Militaire Exploratie werd verkend. Bär herinnert zich in het verslag over die exploratie te hebben gelezen dat men daar met prauwen op de Sobger voer in een wijd dal in het laagland. Het is niet aan te nemen dat de Militaire Exploratie zo slecht gekarteerd zou hebben; niets klopt er, de kronkels van de rivier niet, de hoogte van de bergen niet. Ergens moet er dus iets mis zijn. Van richting veranderen en proberen door een ander dal verder te komen kan niet, want dan vindt het vliegtuig, dat hen zal komen bevoorraden, hen niet op de afgesproken plaats. Dasselaar beweert voor de grap: 'Chris, je zult het zien, we zijn aan de A-rivier terecht gekomen.' En dat zou inderdaad wel veel verklaren.

Er is afgesproken dat op 27 augustus voedsel zal worden afgeworpen en het wordt tijd om uit te zien naar een plek waar een open ter-

rein kan worden gekapt. Het kappen zal zeker enkele dagen kosten en de open plaats moet zo liggen, dat het vliegtuig er zonder moeite bij kan komen. 23 Augustus beklimmen ze de top van een 900 m hoge heuvel, waarop ze een drop-strip kappen. Erg mooi is het terrein niet, maar iets beters is hier niet te vinden. Nu zij een paar dagen op een plaats bezig zijn, trekken ze de aandacht van de bevolking die in de omgeving woont. Er komt bezoek in het bivak, maar de mensen zijn erg bang; ze komen niet zo maar binnen lopen. Van een afstand blijven deze Papoea's een tijd lang roepen en daarop wordt geantwoord; niet dat dit het contact erg bevordert, want de beide partijen verstaan elkaar niet. Eindelijk komen er zes mannen uit het bos; ze zijn ongewapend en ze bieden wat voedsel aan: bataten, pisangs, komkommers en ma-toel (*Abelmoschus manihot*) een welkome aanvulling op het menu, dat de laatste dagen wel wat karig is geweest. Men kwam praktisch geen bevolking tegen en er kon dus geen voeding worden bijgekocht. In ruil voor hetgeen zij hebben gebracht krijgen de mannen lucifers, wat voor hen iets geheel nieuws is. Men werkt hier, evenals bij het Juliana-bivak (p. 222) nog met een stuk dunne rotan; tot armbanden gevlochten stukken dunne rotan behoren tot de gewone kleding. Voor het overige bestaat de kleding van de mannen uit een stuk kalebas, maar van een langer type dan in de Sibilvallei. Het haarverlengsel (kamil) van de mannen in het Sterrengebergte komt hier in een andere vorm voor: men draagt alleen een kleine knots en niet een grote en een kleine zoals in de Sibilvallei.

Vier dagen wordt aan de drop-strip gewerkt. Vol spanning wacht men op de Dakota die naar Merauke vliegt en die naar de doorsteekgroep zal uitkijken. Op 25 augustus hoort Bär het vliegtuig verder oostelijk voorbij vliegen, maar zij zien het toestel niet en ook 26 augustus worden geen vliegtuigen gesignaleerd. Het weer is ook niet bijzonder gunstig; er hangt veel bewolking en het is te begrijpen dat de vliegers de rooksignalen niet zien. 27 Augustus: de Dakota komt weer voorbij, maar hij gaat rechtdoor en is dus blijkbaar niet aan het zoeken. 's Middags klaart het op en de Twin Pioneer vertrekt om twaalf uur van Sentani. Bär en Dasselaar horen het vliegtuig en zij ontsteken een aantal flinke rookvuren, drie in een rechte lijn, het afgesproken herkenningsteken; zij hebben van stukken hout letters gelegd met de mededeling dat er drie paar schoenen maat 46 nodig zijn voor Dasselaar en dat er op 12 september een extra afwerpvlucht moet zijn. Door de vertraging hebben zij zoveel voorraden verbruikt, dat één dropping

46. (1) Uitzicht vanaf Antares; op de voorgrond kandelaberbomen (*Papuacedrus spec.*).

(2) Het Beatrixmeer, 3250 m: op de voorgrond Verstappen.

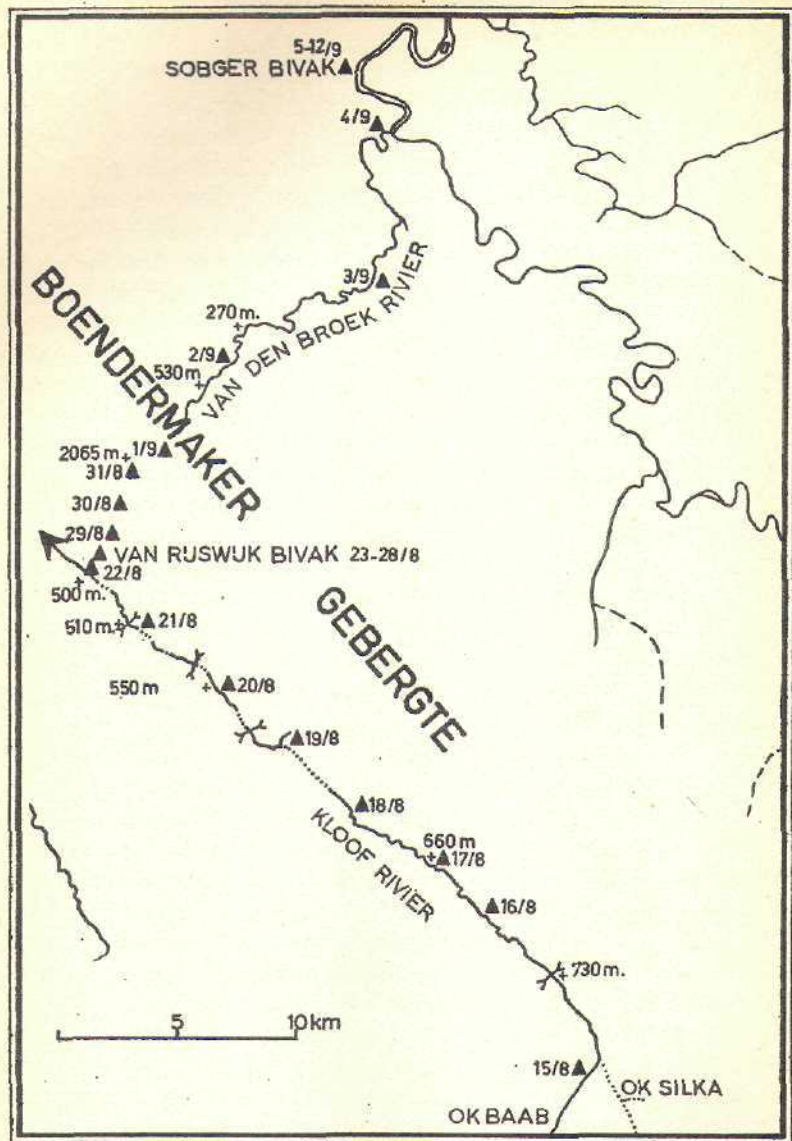

Fig. 18. Route van Ok Baab tot de Sobger. (Het begin van de doorsteek-route van de Sibilvallei tot de Ok Baab is aangegeven in fig. 9 op pag. 142.)

niet genoeg zal zijn. Het is prachtig helder weer, maar de Twin Pioneer slaagt er niet in hen te vinden. Ze hebben nog rijst tot en met het ontbijt van 29 augustus en de toestand wordt dus wel enigszins kritiek. De stemming onder de dragers daalt zienderogen.

Bär, Dasselaar, de agenten, de dragers, zij allen wachten vol spanning; maar zij zijn de enigen niet. In Mabilabol zitten de bewoners in het huis van Sneep om de radio; op het vliegveld Sentani wacht de heer Van den Broek op berichten; en feitelijk zit heel Nieuw-Guinea vol spanning te wachten, want iedereen weet dat vandaag de doorsteekgroep zal worden bevoorrad. Wij wachten of er uit de luidspreker bij Sneep een opwekkend bericht zal komen. Zo nu en dan probeert Sneep het eens: 'Sibil-Papa Yankee' (naar de laatste letters van het registratieteken JZ-DPY van de Twin Pioneer) en de vliegers begrijpen het al: 'Nee, niets te zien.' Papa Yankee vliegt langs de Sobger stroomopwaarts zo ver en zo lang mogelijk tot een flink stuk zuidelijk van de afgesproken plek, dan weer stroomafwaarts naar het noorden, en nogmaals op en neer. Sneep vraagt nog eens: 'Papa Yankee, hoe staat het er mee?' en het weinig opwekkende antwoord is: 'We zoeken ons wezenloos, maar niets te zien, geen enkel rooksignaal.' De vliegers plegen overleg met Sentani; zij zijn al ruim twee uur in de lucht en er wordt besloten dat het toestel terug zal gaan naar het vliegveld. Veiligheidshalve zal het echter de route van de Sobger langs Obroep, Senggi en Waris ook nog afzoeken, want misschien is Bär erg snel opgeschoten en is hij al verder gegaan. Geen succes. Voor deze dag is de zaak afgelopen, morgen zal het weer geprobeerd worden. 's Avonds is er een vergadering in Hollandia. Tegenover het publiek houdt men het erop dat het weer te slecht is geweest om te droppen, want het heeft nog geen zin om ongerustheid te verwekken.

28 Augustus zal de Twin Pioneer eerst naar de Sibilvallei vliegen om daar benzine te brengen voor de helikopters en op de terugweg zal nogmaals worden gezocht. Ook de Cessna van de Zending's Luchtvaart Vereniging komt naar de vallei om te zoeken. Levert dat niets op dan zullen meer vliegtuigen worden ingezet. Bär en zijn mensen ontsteken weer drie grote rookvuren. Zij zien de Twin Pioneer uit een wolk komen en verder vliegen, maar weer worden zij niet gezien; een kwartier later komt de Cessna voorbij, zeer hoog en ten westen van hun bivak. Het enige dat Bär er uit begrijpt is dat er gezocht wordt en dat hij dus wel flink uit de koers geraakt moet zijn. De Papa Yankee landt in de Sibilvallei; hij zal er maar even blijven. Brongersma, Vene-

ma en de vliegers Van Rijswijk en Van Hulten staan over de kaart gebogen te discussiëren wat er met Bär gebeurd kan zijn. Dan komt er iemand de heuvel afhollen: 'De Cessna heeft ze gevonden.' Even later taxiet ook de Cessna over de baan en vlieger Johannsen komt met de kaart in de hand vertellen dat hij aan de A-rivier drie grote rookkolommen op een rij heeft gezien.

Het weer boven de vallei wordt slechter, de lucht begint dicht te trekken. Zo snel mogelijk vertrekt men: eerst de Cessna, die de weg zal wijzen, dan de Twin Pioneer. Bär en Dasselaar wachten nog steeds met spanning af of iemand hen zal vinden. En dan is de spanning gebroken, de Cessna komt terug en vliegt een rondje hoog boven het bivak, daarna komt de Twin Pioneer op geringe hoogte recht op het bivak af. Na een paar keer rondgecirkeld te hebben gooit Papa Yankee een bamboekoker af, waarin het bericht: 'Hoera. Uw positie is langs A-rivier. Indien u deze blijft volgen, ontsteek dan extra vuur. Wij komen terug om te droppen vanmiddag of morgen. Waar wilt u extra drop (letters uitleggen). Uw bericht begrepen. Caps. v. Rijswijk, v. Hulten.'

Bär en Dasselaar zijn gerustgesteld, doch de dragers vinden de toestand maar zeer matig: nu komt er een vliegtuig en nog geen voorraden! Bär besluit om toch maar door te steken naar de Sobger; de extra-afwerpvlucht moet dan plaatshebben op de oorspronkelijke plaats. Zijn enige zorg is, dat een extra vlucht weer geld kost en daarmee is de expeditie niet rijk gezegend. Er wordt van stukken hout een bericht uitgelegd: 'Extra drop 12/9 aan Sobger.'

Om kwart over twee 's middags is de Twin Pioneer weer terug. Het afwerpen gaat prachtig. Van Rijswijk weet alles precies op het kleine opengekapte stuk te krijgen. Bär en Dasselaar hebben aan de rand van de drop-strip in een boom een platform laten maken en daarop staan zij te zwaaien van belang. Slechts een zak rijst valt stuk en wat blikjes zijn beschadigd, maar alle voorraden die zij hebben gevraagd, zijn nu uitgeworpen. Als extra verrassing komt er aan een parachute een kistje naar beneden met daarin een borrelglas, een fles Bokma en wat versnaperingen voor politie en ander personeel; een attentie van de Kroonduifvliegers. Zij ontvangen ook een zakje met post en een kaart, waarop de positie staat aangegeven. De stemming in het bivak, dat als dank aan de chef-vlieger van de Kroonduif Van Rijswijkbivak wordt genoemd, is best. Er heerst grote vreugde over de geslaagde bevoorrading. Op de drop-strip wordt een bericht gelegd: 'Prima drop. Veel dank.'

De A-rivier is een rivier die uitmondt in de Idenburgrivier. De Militaire Exploratie gaf deze monding op de kaart aan, maar de rivier werd niet verder gevolgd; zoals gebruikelijk, duidde men dergelijke rivieren waarvan het verloop niet vaststond, niet met namen maar met letters aan. Zo werd de Sobger aanvankelijk als B-rivier aangeduid. Uit gegevens van de Franse filmexpeditie, welke eind 1959/begin 1960 ook een doorsteek naar de noordkust maakte, is gebleken dat de door Bär en Dasselaar gevolgde rivier niet de eigenlijke 'A-rivier' is; deze ontspringt nl. meer naar het westen op het Valentijngebergte en hij is breder dan de rivier welke Bär en Dasselaar volgden. Gaisseau doopte de 'A-rivier' Marijkerivier naar H.K.H. Prinses Marijke. Hoe de bevolking de rivier noemt waarlangs Bär en Dasselaar liepen is niet bekend. De rivier welke uit de samenvloeiing van de Ok Baab en de Ok Silka ontstaat noemt men daar Ok Silka, maar verder stroomafwaarts, waar andere talen worden gesproken, zal de rivier van afstand tot afstand wel een andere naam krijgen. Dr. J. van Baal gaf de naam Kloofrivier aan een rivier in dit gebied en vermoedelijk is daarmee deze zijtak van de Marijkerivier bedoeld en daarom gebruiken wij (althans voorlopig) deze naam voor de rivier welke Bär en Dasselaar volgden.

Nu de doorsteekgroep weer geheel van voorraden is voorzien, kan op 29 augustus de tocht worden voortgezet. De route leidt naar het noordoosten over een bergrug, die ter ere van de heer A. Boendermaker, die als Resident van Zuid-Nieuw-Guinea en later als onderdirecteur van Binnenlandse zaken zeer veel voor de expeditie heeft gedaan, Boendermakergebergte wordt gedoopt. Bär die er eerst wel even het land over had dat hij aan de verkeerde rivier terecht is gekomen, is er achteraf eigenlijk wel blij om, want hij heeft nu nog heel wat belangrijk geologisch werk kunnen doen in een gebied waarvan niets bekend was. De helling van het Boendermakergebergte is steil. Er moet een pad gekapt worden door zeer dicht bos. De eerste dag (29 augustus) doet men ruim vijf uur over een afstand van anderhalve kilometer en is dan gestegen tot 1240 meter. Op 30 augustus wordt in vier en een half uur twee kilometer afgelegd, waarna meteen, op 1640 meter hoogte, bivak wordt gemaakt. 's Middags kan men dan nog door onbelaste dragers vast een stuk van het pad voor de volgende dag laten kappen. Water is er bij het bivak niet; om dat te halen moet men twee en een half uur lopen. Het is begrijpelijk dat slechts de hoe-

veelheid water wordt gehaald die nodig is voor het eten en voor de koffie; van wassen komt deze dagen niets. Langzaam klimt men naar de waterscheiding tussen het stroomgebied van de A-rivier en dat van de Sobger. 31 Augustus bereiken zij een hoogte van 2000 meter boven zee; en bij een klein bronnetje maken zij daar bivak. Het is er bijzonder steil en de tent wordt daarom in drie etages tegen de helling opgezet. Van een open plek in het bos is er een prachtig uitzicht op het centrale bergland. Het Speelmangebergte en, ten oosten daarvan, de Juliana-top zijn duidelijk te zien. Bär en Dasselaar denken aan de andere groep van de expeditie die daar door het gebergte zwoegt en over hun vorderingen waarvan nog niets bekend is. Zij zien de Twin Pioneer laag over het Van-Rijswijkbivak vliegen. Het is de Franse filmgroep van Gaisseau die het terrein verkent.

De nachten zijn koud op deze hoogte en de tentzeilen geven daartegen niet veel bescherming. 1 September trekken zij op 2065 meter hoogte over de scherpe kam van de waterscheiding en lopen langs deze kam naar het noordwesten, totdat een flinke top hun de doorgang verspert. Dan moeten zij wel naar beneden langs de zeer steile helling, maar de dichte begroeiing geeft tenminste houvast en zij kunnen zich hier en daar een stuk naar beneden laten glijden zonder gevaar te lopen een heel eind door te schieten. Het weer is slecht: mist, regen en koude. Tot 1180 meter dalen zij af en maken dan bivak. Aan het eind van de middag klaart het op en hebben zij een mooi uitzicht over de Sobgervallei; eerst nog wat bergen, maar daarachter een grote vlakte met wat heuvels. De dragers juichen als ze dat gewaar worden; van het geploeter tegen steile berghellingen hebben zij meer dan genoeg. Hoewel er geen dorpen te zien zijn, moet zich hier wel bevolking bevinden, want het laatste stuk van de afdaling hebben ze gebruik gemaakt van een, zij het ook moeilijk begaanbaar, bevolkingspad. Op 2 september dalen zij verder af en komen op 850 m hoogte bij een beek. Deze vormt het begin van een zijrivier van de Sobger, welke zij ter ere van Mr. Th. C. van den Broek, die als vertegenwoordiger van de Stichting te Hollandia zo buitengewoon veel werk voor de expeditie heeft verzet, Van-den-Broekrivier noemen.

Onderweg zien zij nog een pondok (afdak); waarschijnlijk is deze gebouwd door mensen die hier sago komen kloppen. Het terrein wordt langzaam maar zeker beter. Na dagen waarop de afgelegde afstand van anderhalve tot twee en een halve kilometer varieerde, leggen zij op 2 september vijf kilometer af en op 3 september zelfs elf kilometer. Zij zijn

dan gedaald tot 200 meter boven zee en kunnen nu van uitstekende bevolkingspaden gebruik maken. Het bestaan van dergelijke goede paden wijst er wel op dat de bevolking hier nogal reislustig is en vrij veel contact met elkaar heeft. Merkwaardig genoeg echter ziet men nergens huizen, dorpen of mensen. Tot er plotseling in de middag van 3 september vier met pijl en boog bewapende mannen en een jongen op visite komen in het bivak. Hun kleding bestaat weer uit de bekende kokers, maar van een ander model dan in het gebergte; sommige van deze kokers zijn eivormig. Drie van de vijf bezoekers lijden aan cascado. Overigens blijkt de beschaving al tot hier te zijn doorgedrongen, want een van de mannen heeft een klein kapmes, een andere een versleten aardappelmesje. Zij zijn op visvangst geweest; voor een paar doosjes lucifers worden van hen vissen gekocht en voor het eerst sinds maanden genieten Bär en de zijnen van vers gebakken vis bij de rijst. Langs de wanden van het dal zijn goed ontwikkelde terrassen gevormd waar de rivier zich in wijde bochten tussendoor slingert. Op 4 september lopen zij verder tot de Sobger; de vijf Papoea's die in het bivak kwamen, wandelen mee. Hier zijn vele goed onderhouden tuinen, waarin naast bataten ook cassave, maïs, katjang pandjang (boontjes, blijkbaar van de noordkust ingevoerd), pisang, tabak en zelfs papaja worden verbouwd. Bär en Dasselaar zijn nu eindelijk waar zij op 27 augustus hadden moeten zitten; het traject over het Boendermakergebergte is meegevallen, zij hebben er maar zeven dagen over gedaan inplaats van veertien dagen zoals was geschat. Langs de Sobger trekken zij naar het noorden om een geschikte plaats voor een drop-strip te zoeken. Net als zij die op 5 september gevonden hebben en bezig zijn hun bivak op te zetten bij een verlaten tuin aan een bocht van de rivier, horen zij een vliegtuig. Het is de Twin Pioneer, waarin Brongersma tevergeefs tracht de Sibilvallei te bereiken. Als dat niet lukt en het toestel weer terugvliegt naar Sentani, kiest men de route over de Sobger om te kijken of er iets van Bär te bespeuren is, en inderdaad, daar stijgt een duidelijke rookkolom op. 'Even kijken?' vraagt captain Van Hulten. Brongersma is daar beslist voor, want het is voor hem een hele rust om met eigen ogen te zien of Bär en Dasselaar nu op de goede weg zijn. De Papa Yankee gaat in een paar bochten naar beneden en vliegt laag over het bos. 'Daar zijn ze,' brult de tweede vlieger Quené over het lawaai van de motoren heen. Ja, daar zijn ze; op een zandbank in de rivier staan Bär en Dasselaar te zwaaien met een oranje-rood lichtsignaal, het afgesproken teken dat alles in orde is. Even verder staan ook

politie en dragers te wuiven. De gehele groep is blij dat zij gesignaleerd zijn en zij maken alles klaar voor de afwerpvvlucht die voor 12 september is besteld. Het is wel jammer om nog een week te moeten wachten, want dat is eigenlijk tijdverlies. Vol moed begint men te kappen; in vergelijking tot het werk bij het Van-Rijswijkbivak is het hier maar kinderspel want het terrein is slechts begroeid met licht, secundair bos. Het werk schiet dan ook zo goed op, dat men met stukken hout een bericht legt: 'Vanaf 9-9 droppen vier paar schoenen maat 40 rijst vis-haken zeep.' Misschien komt er nog een vliegtuig langs dat het bericht ziet en dan kan men drie dagen eerder komen afwerpen. Ondertussen worden er grote bomen gekapt om prauwen te maken, waarmee men verder de rivier af kan zakken. Dasselaar verkent de omgeving en zoekt naar een terrein waar een vliegveldje zou kunnen worden aangelegd; een terrein van vijfhonderd meter lengte, evenwijdig aan de Sobger, zou wel te gebruiken zijn, maar het is te kort. De Sobger heeft vele zijbeekjes, die de aanleg van een vliegveld van voldoende lengte, evenwijdig aan de rivier, verhinderen; misschien zou men op een terrein tussen twee van deze beekjes iets kunnen maken. Op zijn verkenningstochten komt hij langs enkele grote huizen en tuinen, maar mensen ontmoet hij niet. De huizen staan op palen, met de vloer ongeveer twee meter boven de grond; zij hebben wel een goed dak, maar geen wanden.

De Sobger is rijk aan vis, de bevolking bewaart de skeletten van de vissen die zij gegeten hebben en hangt die aan de binnenkant van de daken van de huizen; ook schedels van ratten en buideldieren worden zo bewaard. Of dit alleen maar tot versiering dient, of dat zij als een soort amuletten worden gebruikt is niet uit te vinden.

Moeilijkheden worden hun in dit bivak niet bespaard. Een van de Moejoedragers, Athanasius, is ziek geworden; hij heeft aanhoudend koorts en daarbij buikklachten. Bär heeft in de Indische kampen wel ervaring opgedaan met dergelijke patiënten en hij heeft zoals altijd op tocht een voorraadje medicijnen bij zich. Eerst laat hij de man een sulfakuur doen, maar als deze niet helpt schakelt hij over op globinicol en schrijft hem een streng dieet voor. Dan gaat het langzamerhand beter. Als drager is Athanasius echter uitgeschakeld want hij is te slap om met een last van twintig kilo te sjouwen. Ook krijgt een van de dragers toch nog waterpokken, hoewel het gelukkig maar een licht geval is en de man spoedig weer zover herstelt, dat hij zonder moeite de verdere tocht kan meemaken.

Een vliegtuig komt er pas op 9 september, maar dan is het niet zo maar een verkenning, doch het is de Dakota die komt droppen. Nu men in Hollandia weet dat Bär en Dasselaar aan de Sobger zijn aangekomen, vindt men het verstandig om hen zo snel mogelijk te bevoorraden. Brongersma is nog steeds in Hollandia en Van Rijswijk nodigt hem uit om deze afwerpvlucht mee te maken. Op de vloer van de Dakota liggen de zakken uitgespreid, met een net op de bodem vastgebonden. De deur is uit het toestel genomen. De drie man van de drop-ploeg (de heren Gout, Rijnenberg en een Papoea) gekleed in overalls, krijgen om de schouders en om het lichaam banden waaraan een lang koord zit dat met een ring bevestigd is aan een touw dat men langs de wand van het vliegtuig heeft gespannen. Zij kunnen zich nu door het toestel bewegen zonder het gevaar te lopen eruit te vallen. De Dakota start en vliegt naar het zuiden over uitgestrekte bossen (de boerenkool van de vliegers) en kronkelende zilverwitte rivieren. De Sobger is sterk gestegen. Van de zandbank waarop Bär en Dasselaar op 5 september stonden, is niets meer te bespeuren. Er is een keurig stuk opengekapt, maar gemakkelijk ligt het toch niet voor de vlieger. Over de rivier kan hij er op af vliegen, maar als de lading is uitgeworpen wordt het uitzicht door het bos belemmerd en is het moeilijk te zien hoe de balen terechtkomen. Het weer speelt niet mee, want juist als men het bivak bereikt, komt er een onweersbui met regenvlagen opzetten. Er is nogal wat remous; de Dakota zakt plotseling een stuk omlaag, gaat dan weer omhoog, met andere woorden hij huppelt vrolijk op zijn doel af. De Papoea die moet helpen bij het aanslepen van de balen wordt het te machtig; hij snoert zich goed vast in een van de stoelen en grijpt een van de grote papieren zakken die De Kroonduif ten gerieve van luchtzieke reizigers beschikbaar stelt. De mecano neemt zijn taak over. Een stapel zakken wordt tot voor de open deur gezet en er op een teken van Van Rijswijk uitgetrapt. Eenvoudig is dit werk niet; door het op en neer gaan van de Dakota springt ook de stapel zakken op en neer. Om te voorkomen dat zij te vroeg overboord gaan, moeten zij tegen de vloer worden gedrukt en even later moet de gehele stapel in een fractie van een seconde worden vrijgezet. Run na run maakt de Dakota. Bär en Dasselaar hebben zich weer op een platform in een boom opgesteld om de dropping gade te slaan. Blijkbaar vinden zij dat ze teveel krijgen; wild staan zij te zwaaien dat het wel genoeg is. Daar trekt de bemanning van de Dakota zich echter niets van aan; men weet nooit hoeveel zakken er stuk zullen vallen en

beter iets teveel dan te weinig. Nog een run en dan is het gebeurd. Helaas kan de bestelling die met grote letters op het open terrein staat aangegeven, niet worden uitgevoerd. Schoenmaat 40, vishaken en zeep heeft de Dakota niet bij zich. Brongersma vraagt zich overigens af wat die mensen met zeep moeten doen; zij zijn allemaal even vuil van de modder en er is verder niemand om daar aanstoot aan te nemen. De Dakota keert terug naar Hollandia, waar inmiddels een belangrijke voetbalwedstrijd ten bate van de doorsteek wordt gehouden. De directeuren, hoofden van de gouvernementsdiensten en andere hooggeplaatste ambtenaren spelen een wedstrijd tegen een elftal, waarin zending en missie zich voor deze gelegenheid aaneengesloten hebben. Heel Hollandia is er om van dit schouwspel te genieten en men vindt het eigenlijk jammer dat het zulk mooi weer is; niet iedere dag krijg je de kans om je directeur in de modder te zien rollen. Een tweede tegenvaller is het dat de heren serieus spelen, want dat had men niet verwacht. Zending en missie winnen met 2-0 van het gouvernement. Van Rijswijk komt op de goede gedachte om de feestvreugde te vergroten door het bericht over de geslaagde dropping in een bamboekoker met parachute boven het voetbalveld af te werpen. Hij vliegt door tot de Jautefabaai, neemt dan een bocht en scheert laag over het voetbalveld. Het wordt een-nul voor de dropploeg, want de koker komt precies in het doel terecht. Over het Sentanimeer gaat het terug naar het vliegveld Sentani, waar men voldaan over het succes het toestel verlaat. Gemakkelijk is het deze keer niet geweest. 'Een bloeddropping,' meent de heer Gout.

Ondanks het feit dat de bevoorrading is geslaagd, wordt 9 september toch een zwarte dag voor de doorsteek omdat een van de Sansapor-dragers verdrinkt in de Sobger. Stroomopwaarts bevinden zich vijf Sansaporezen onder wie Petrus Jondjau, die ineens op het idee komt om te proberen aan de overkant van de rivier in een tuin wat bataten te ruilen. Twee van zijn vrienden raden het hem nog af, omdat de rivier hoog staat en snel stroomt, maar dat mag niet baten. Nog wat verder stroomopwaarts, bijna een half uur lopen van het bivak, gaat hij het water in en in het midden van de rivier verdwijnt hij plotseling. Twee dragers blijven bij de rivier om te zien of hij langs komt drijven, twee gaan er naar het bivak om daar te waarschuwen. Bär, Roempai-does en een aantal dragers zoeken de oevers af, maar er is geen spoor van het slachtoffer te vinden. Is hij in een draaikolk naar beneden getrokken en onder water blijven haken achter een boomstam, of is hij

door een krokodil meegesleurd, wie zal het zeggen? Allen zijn zeer onder de indruk. Het is een triest geval, en dit te meer omdat het niet nodig was geweest; er is voedsel genoeg in het bivak.

Zes dagen zijn er nodig om prauwen te maken. Het is niet zo moeilijk om ergens aan de kant van de rivier geschikte bomen te vellen, maar het is een heel karwei om die behoorlijk uit te hollen. Eindelijk zijn ze klaar en kan de vloot vertrekken (13 september). De dag tevoren heeft het hoger in het gebergte blijkbaar hevig geregend want de rivier stijgt eerst flink, om dan echter even snel weer te zakken. Dit is jammer want nu kan men niet aan één stuk de rivier afvaren. Vele stroomversnellingen moeten worden gepasseerd. Af en toe springen alle opvarenden uit hun prauw om deze over een grindbank te slepen. In de versnellingen slaat er nogal wat water naar binnen zodat er bijna voortdurend moet worden gehoosd om de vloot drijvende te houden. Voorop varen Bär, Dasselaar met Roempaidoes en een paar dragers om de stroom te verkennen. Daarachter komen de vrachtschepen, bestaande uit twee, respectievelijk drie aan elkaar gebonden prauwen, die geroeid en gestuurd worden door agenten en dragers. Nadat ze bijna vier uur gevaren hebben, ziet Bär een lichaam drijven. De dragers worden aan land gezet en de vrachtschepen naar de wal gestuurd; slechts Bär gaat met Dasselaar en Roempaidoes verder om het lichaam aan land te brengen. Het blijkt het deerlijk verminkte lijk van Petrus Jondjau te zijn; de verminkingen maken het wel waarschijnlijk dat een krokodil de oorzaak van zijn dood is geweest. Bij een inham begraven zij hem. Zij plaatsen een kruis bij zijn graf en Bär houdt met de dragers een korte bidstond. Daar staan ze, smerig en bemodderd, met kapotte en versleten kleren tussen de bomen en het struikgewas om de laatste eer te bewijzen aan het eerste slachtoffer van de expeditie. In een gedrukte stemming schepen zij zich weer in en zakken verder de rivier af op zoek naar een bivakplaats, die ze laat in de namiddag aan de oever van een zijbeekje vinden. De prauwen worden hoog op de kant getrokken en dat blijkt een verstandige maatregel. Die nacht onweert het hevig en de regen komt met bakken naar beneden zodat de rivier in korte tijd een meter stijgt en verandert in een bulderende en bruisende stroom. Hun voedselvoorraad vullen zij aan door een paar vogels te schieten; na zoveel vlees uit blik is een verse bout wel bijzonder lekker. Na nog een dag varen bereiken ze de plaats, waar de Sobger uitmondt in de Idenburgrivier. De prauwen worden hier op de kant getrokken. Wellicht komt er nog eens iemand langs die prau-

wen kan gebruiken; voor de doorsteek hebben ze in ieder geval geen nut meer. Dasselaar en Bär moeten met hun groep weer gaan lopen. Na enig zoeken vinden zij het pad dat een exploratiegroep van de

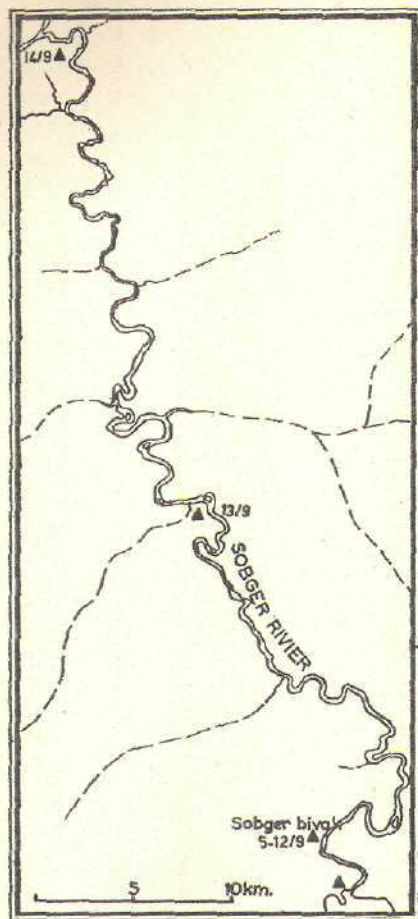

Fig. 19. De Sobger tot aan de uitmonding in de Idenburgrivier (bij het bivak van 14 september).

Nederlandsch Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij acht maanden tevoren heeft gekapt; hierlangs zullen zij naar Obroep lopen. Twee draagblikken, een met rijst en een met katjang idjoe, worden achterge-

laten: het blik van Petrus Jondjau en het blik van Athanasius, die nog steeds te slap is om het te dragen.

Na de kilte en de koude van het bergland duiken ze nu als het ware weer onder in het stoombad van het tropische oerwoud met zijn muskieten en bloedzuigers. Ze gaan in een flink tempo op weg, want het pad is best. Helaas hebben ze er maar een dag plezier van; dan raken ze het kwijt omdat de oliemensen hier een eind door een rivier hebben gelopen: kasporen zijn niet meer te vinden. Zich met het kompas oriënterend zoeken zij hun weg. De 'beschaafde wereld' bereiken ze op 17 september: een groot huis, waarvan de bewoners enkele woorden Maleis spreken. De bevolking beschikt hier over allerlei westerse voorwerpen: ijzeren bijlen, messen en kledingstukken. Een van de bewoners is bereid hen naar Obroep te brengen, een missiepost met een vliegveldje en een radio-post. In Mabilabol wacht men intussen met spanning op berichten van de doorsteekgroep. Dat Bär uit het bivak aan de Sobger is vertrokken weet men uit de mededeling van de Kroonduifvlieger Arens, die op 15 september ziet dat het bivak verlaten is; hij leest alleen, van stukken hout gelegd, een bedankje voor de dropping. Wanneer Bär uit dat bivak is vertrokken weet men niet, maar men berekent dat hij zo omstreeks 15 september wel in Obroep zal zijn. Elke morgen wordt geluisterd naar de telefoongesprekken tussen Obroep en de missie in Hollandia en elke middag wordt met toestemming van de P.T.T. een rechtstreekse verbinding tussen Mabilabol en Obroep tot stand gebracht, maar elke keer is het: 'Geen teken van Bär.'

Zich volkomen onbewust van de ongerustheid in Mabilabol, waar men er al over denkt om aan Hollandia te vragen een patrouille in omgekeerde richting uit te sturen, trekken Bär en Dasselaar door de rimboe. Onderweg ontmoeten zij een gezelschap dat naar een dansfeest gaat. Daarbij bevindt zich ook een belangrijk man uit het dorp Molof; hij loopt er keurig gekleed bij, in... een gevangenispak, dat hij mee heeft mogen nemen toen zijn straftijd om was. Een voordeel van zijn verblijf in de gevangenis is geweest dat de man keurig Maleis heeft leren spreken en hij dus duidelijk inlichtingen kan geven over de weg. De mensen hebben wel gehoord dat de 'Marskappij' (d.i. de Nederlandsch Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij) zo maar 'willekeurig' een pad naar Obroep heeft gekapt, maar waar dat loopt weten ze niet. Volgens hen is Obroep alleen via Senggi te bereiken. Het is drie dagen lopen tot Senggi en vandaar kan men in twee dagen naar Obroep

lopen; maar men kan ook in twee dagen van Senggi naar Waris lopen, dat dichterbij het doel ligt. Het heeft geen zin om nu nog een grote omweg te gaan maken en dus besluit Bär naar Senggi te lopen. Wel stuurt hij onderweg, vanuit het dorp Molof, een boodschapper naar Obroep en op 20 september brengt deze het geruststellende bericht dat Bär goed vordert. Waar men in het bos mensen ontmoet of waar men door dorpen komt is de bevolking steeds buitengewoon vriendelijk. Hier en daar moeten rivieren doorwaad worden en eenmaal heeft men drie en een half uur oponthoud voor het slaan van een brug. Het is te merken dat men in bestuurd gebied loopt, want zowel in de grote, keurig onderhouden kampong Molof, waar de goeroe hen ontvangt, als een dag later in Torowassi, is de driekleur gehesen als de groep er binnentrekt. In Torowassi staat onder de vlag een vriendelijke oude heer, die vol enthousiasme vertelt dat hij Sorong kent. 'Straf uitgezeten in de gevangenis. Die twee mannen daar ook,' zegt hij vol trots. Bär vermoedt dat zij bij het groepje mannen horen dat een tijd geleden enkele politiemannen heeft vermoord en waaraan de streek ten westen van Waris zijn slechte naam te danken heeft. Nu zijn deze mensen de voorkomendheid zelve.

Bär en Dasselaar schieten nu goed op; zij maken zelfs dagmarsen van twintig kilometer en meer. Van Senggi kunnen zij op twee manieren naar Waris. Een pad voert langs Jafi, een tocht van drie dagen, maar dan behoeven zij niet over een rivier; langs het andere, een bospad, kost het maar twee dagen, maar dan zullen zij twee maal de Pairivier (of Keeromrivier) moeten oversteken. Na twee dagen en nachten zonder regen wagen ze het er op om de kortste route te nemen; de rivier zal nu wel niet zo hoog staan. Het lukt inderdaad, maar toch reikt het water hen nog tot over het middel als ze door de rivier waden. Bovendien zijn ze er net bijtijds doorheen, want even later, als zij bivak maken, barst er een hevig onweer los.

Athanasius, de man die in het Sobgerbivak ernstig ziek werd, is nu wel genezen en Bär prijst zich daarmee gelukkig, want hij heeft niet gedacht dat deze drager de tocht zou overleven. Maar nu worden er weer anderen ziek: een malariapatiënt en twee met dysenterie. De dysenteriepatiënten moeten van Bär streng dieet houden, waar zij niets voor voelen. Bär betrapt hen tenminste als zij stiekem gebakken vis met ongere rijst en katjang idjoe pap zitten te eten. Dat er dan een hartig woordje wordt gesproken is te begrijpen. Het is goed dat het einde van de tocht in zicht is en dat Waris nu spoedig zal zijn bereikt. Van-

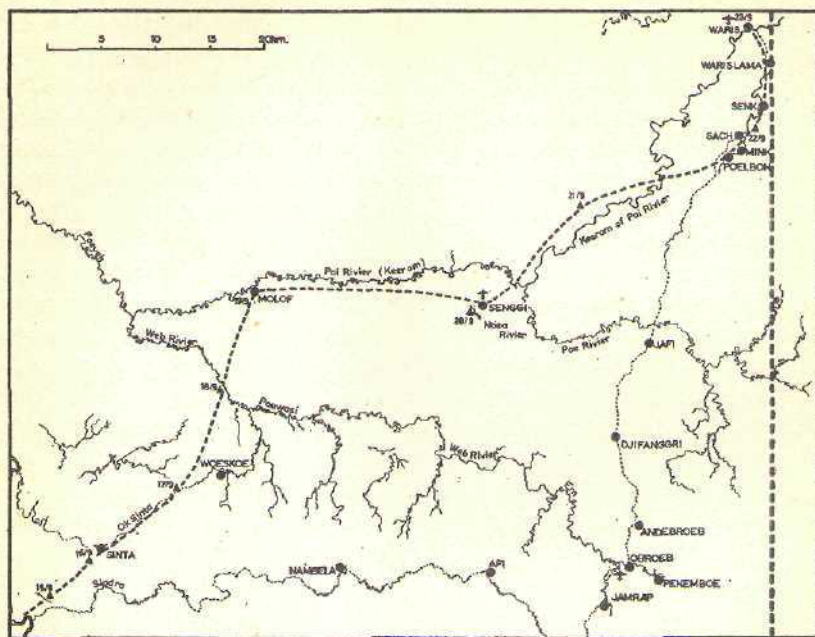

Fig. 20. Route van de Sobger tot Waris; van Waris liep Dasselaar met zijn groep nog ongeveer 70 km om de kust te bereiken.

daar kunnen de zieken naar Hollandia worden gevlogen. Weinig vermoedt Bär dat dit ook zijn lot zal zijn. Hij voelt zich de laatste week niet erg fit en krijgt nu flinke koortsaanvallen. Dasselaar stelt voor om hem op een geïmproviseerde draagbaar te transporteren, maar daar voelt de patiënt niets voor. Hij wil zich niet laten dragen, dat zou de tocht maar vertragen en hoe eerder de groep in Waris is hoe beter, dus sjouwt deze doorbijter weer door.

23 September wordt Waris bereikt en daar wordt Bär gastvrij opgenomen door de bestuursambtenaar en mevrouw Aarts. Hij geniet er enorm van, als hij na zes en veertig dagen sjouwen door de rimboe en slapen in primitieve bivaks, in een echt bed ligt en goed verzorgd wordt. De bestuurspost Waris beschikt over een radiostation en de volgende dag kan Bär de heer Van den Broek in Hollandia inlichten over de toestand. Als later Mabilabol rechtstreeks verbinding maakt met Waris, kruipt Bär zijn bed weer uit om aan de expeditieleiding in

het kort verslag uit te brengen over het verloop van de tocht. Besloten wordt dat hij met twee dragers door een Cessna naar Hollandia zal worden gebracht. Dasselaar zal met de rest van de groep de tocht uit lopen. Eerst moet hij echter nog de post verzorgen; uit Mabilabol zijn speciale 'doorsteek-enveloppen' meegenomen, die naast de postzegel het stempel van Sibil dragen; daarnaast komt nu het stempel van het districtskantoor Waris en in Hollandia zal dan het definitieve poststempel volgen.

Via Arso loopt Dasselaar naar Holtekang aan de Humboldtbaai; over dat traject doet hij vijf dagen. Onderweg ontvangt hij brieven met enkele mededelingen over de wijze waarop hij in Hollandia zal worden ingehaald. Twee boten halen de gehele groep op om deze naar Hollandia te brengen, waar een grootse ontvangst wacht.

Daar staat dan de groep, die in zijn kleding alle sporen van een lange rimboetocht vertoont, tegenover een in keurig wit gestoken gezelschap. Zij worden toegesproken door de Gouverneur, door de Resident van Hollandia, door de voorzitter van het Nieuw-Guinea Comité Expeditie Sterrengebergte (dat de gelden voor de doorsteek bijebracht) en de voorzitter van het Oranje Comité. Heel Hollandia is aanwezig; een rondrit door de stad volgt en 's avonds biedt het Oranje Comité een rijsttafel aan. Bär is daar helaas niet bij, hij ligt nog met dysenterie in bed.

Van het vertrek van Bär uit Mabilabol tot de aankomst van Dasselaar in Hollandia heeft de tocht drie en vijftig dagen, negen uur en negen en twintig minuten geduurd, bijna 400 km zijn afgelegd. Dasselaar die een week voor Bär uit de Sibilvallei is vertrokken, is zelfs een en zestig dagen onderweg geweest. Het was een lange en zware tocht, maar hij is geslaagd en tot een goed einde gebracht. Niet alleen is het een bijzonder sportieve prestatie, maar Bär heeft vele geologische gegevens over de bouw van het gebergte kunnen verzamelen en Dasselaar bracht vele bijzonderheden mee over de bevolking.

Afscheid

EIND SEPTEMBER MOET HET BASISDIVAK ONTRUIMD ZIJN, ALDUS IS door het Stichtingsbestuur in Nederland besloten. Om dit te verwezenlijken wordt lang van tevoren een begin gemaakt met het afvoeren van de uitrusting, die naar Nederland moet worden verscheept. Twee groepen zijn nog in het veld en zij zullen hun tochten afmaken (Julianatop, doorsteek) maar nieuwe grote tochten worden niet meer ondernomen.

Langs de Digoelroute is Kloofkamp al opgeheven. De mariniers Binkhuijsen en Boon besluiten om met Van der Weiden per prauw de Digoel af te zakken naar Kawakit. Het is een vrij hachelijke onderneming, want op het traject Kloofkamp-Kawakit is de rivier nauwelijks bevaarbaar te noemen. Twee keer slaan zij met hun prauw om en hoewel daarbij wel wat voorraden verloren gaan, komen zij zelf veilig in Kawakit aan. Een mappiboot brengt hen verder naar Tanah Merah.

In de eerste dagen van september verlaten acht deelnemers Mabilabol (Anceaux, Van Heijningen, Kalkman, Reynders, Romeijn, Staats, De Wilde en Van Zanten); kort daarna vertrekt Pouwer met dragers van het kadaster naar Mindiptana. Vervoort, die enkele weken in en bij Tanah Merah aan het verzamelen is geweest, komt echter weer naar Mabilabol terug om vandaar naar Hollandia te gaan. In de opslagplaats staan kisten en pakken klaar voor verzending naar Tanah Merah, elk gemerkt met zijn gewicht, zodat de vliegtuigladingen vlot kunnen worden samengesteld. De onderzoekersbarak staat leeg; het laboratorium van de biologen is ontruimd. Het is duidelijk te merken dat de expeditie ten einde loopt. Niet alles echter zal worden afgebroken en afgevoerd. Het zilveren huis blijft staan omdat daar de bestuurspost zal worden gevestigd; de onderzoekersbarak zal als verblijf voor

48. (1) Uitzicht op de Julianatop.

(2) De afdaling; links Escher, rechts Tissing.

de politiebezetting worden ingericht. Terwijl de expeditie zich gereed maakt om te vertrekken, komt er toch nog een nieuwe inwoner in Mabilabol, pater J. van den Pavert. Reeds een jaar hebben twee zendingen (J. Greenfield en M. Heyblom van de Unevangelized Field Mission) in de Sibilvallei gewoond om er de taal te leren, alvorens hun eigenlijke werk te beginnen, nu komt ook de R.K. missie zich in dit gebied vestigen. Een groot gedeelte van de voorraden en ook een deel van de uitrusting worden ter plaatse verkocht, hetgeen voor de expeditie de kosten van de afvoer en voor de kopers de kosten van de opvoer uitspaart. Gouvernement, zending en missie hebben voor een en ander veel belangstelling; op de kijkdagen staat Venema vol vuur zijn waren aan te prijzen.

Het wachten is nu nog op de beklimmers van de Julianatop; als zij terug zijn en hun uitrusting verzendklaar hebben gemaakt, kan het laatste worden afgevoerd. Op 19 september zijn de laatste dragers in Mabilabol terug en op 21 september zullen alle dragers met korporaal Brill via Katem naar het zuiden lopen tot Woropko. Voordat zij vertrekken, ontvangen allen hun loon. De Moejoes krijgen dit in geld uitbetaald en dus moet er loonbelasting worden ingehouden. Het is wel vreemd om hier midden in de rimboe loonstaten te moeten maken met kolommen voor bruto-loon, ingehouden loonbelasting en netto-loon. Gelukkig is het nog niet zover dat men bij de uitbetaling van de Sibildragers een of twee lucifers per doosje moet inhouden. Kroon maakt de loonstaten. Brongersma telt van tevoren de afzonderlijke bedragen uit en maakt de loonzakjes klaar; twee deelnemers tellen alles nog eens na en dan kan de uitbetaling beginnen. Kroon legt uit, dat van elke drager vijf en twintig gulden wordt ingehouden; dat bedrag krijgt hij uitbetaald in Woropko als hij daar zijn draaglast inlevert. Zonder deze regeling zou namelijk de kans zeer groot zijn, dat de dragers ergens langs het pad hun last neerzetten om vlugger naar huis te kunnen lopen. Naam voor naam wordt afgeroepen en voor elke man die bij de tafel verschijnt telt Kroon het loon uit. De enkelen die kunnen schrijven zetten moeizaam met grote hanepoten hun naam op de uitbetalingslijsten; van de meesten moet een afdruk van de rechterduim worden genomen. Natuurlijk blijkt een man op de verkeerde naam te hebben gereageerd en het loon van een ander te hebben geïnd, maar dat is spoedig hersteld. Hier en daar zitten de Moejoes hun loon nog eens na te tellen en een komt terug om te vertellen dat het niet klopt. Brongersma en Kroon tellen het na, maar de man heeft precies gekregen

wat hem toekomt. Zelf mag hij het dan ook nog eens tellen; gulden voor gulden wordt neergelegd en alle omstanders tellen mee. Het is gemakkelijk bij te houden want het is geen vluggerd en het duurt zeker acht minuten voordat hij zijn zes en negentig gulden weer op een stapeltje heeft gelegd en tot de conclusie komt dat hij toch eerlijk is behandeld.

Menge en Bekker vertrekken met de helikopter naar Tanah Merah. Voor deze gelegenheid zal de heer Lesilolo in Tanah Merah om twaalf uur 's ochtends nog eens met zijn zender in de lucht komen om te melden of de helikopter aangekomen is. Het blijkt dan dat zij niet zijn aangekomen maar in Katem zijn geland omdat tusschen Katem en Kawakit lage bewolking boven de heuvels hangt. Dus drinken zij rustig in Katem een kopje koffie en als het wat opklaart vliegen zij door naar Kawakit, waar zij ook een visite maken. Om twee uur kan Tanah Merah gelukkig melden dat ze veilig zijn aangekomen.

Bijna zes maanden heeft de expeditie in het Sterrengebergte doorgebracht en er is één onderwerp dat de deelnemers dagelijks heeft beziggehouden: de weersgesteldheid. En dat niet alleen omdat het prettiger was om met droog weer dan met regen te lopen, maar ook omdat de aanvoer door de lucht voor een belangrijk deel van het weer afhankelijk was. Elke dag deed de bestuursambtenaar zijn waarnemingen; 's ochtends om half zeven, 's middags om half één en 's avonds om half zeven werden de hoeveelheid neerslag en de luchttemperatuur gemeten en werd ook de relatieve vochtigheid van de lucht bepaald. Daarnaast werden waarnemingen gedaan over de perioden zonneschijn, over de bewolking, de windrichting en de windsnelheid. Enkele van deze gegevens werden door ons in Mabilabol genoteerd en andere kregen wij later van het meteorologisch bureau in Hollandia.

Wie aan een verblijf in de tropen denkt, ziet in gedachten een land met veel zonneschijn, drukkende hitte en veel regen. Van veel zonneschijn en drukkende hitte heeft de expeditie bepaald geen last gehad, regenen daarentegen deed het behoorlijk. In de maanden april tot en met september (183 dagen) scheen de zon in totaal 616 uur 30 minuten, dat wil zeggen gemiddeld per dag niet meer dan 3 uur 22 minuten. Mei was de mooiste maand met een gemiddelde van 5 uur 39 minuten per dag; augustus leverde daarentegen maar een gemiddelde van 1 uur 51 minuten per dag op. Dertien dagen brak de zon in het geheel niet door en dertien andere dagen scheen de zon minder dan een kwartier.

De mooiste dag was 2 september met 10 uur 12 minuten zonneshijn.

De hoogste temperatuur (in de schaduw) bedroeg 28.5° (in mei); in juli en augustus waren er dagen dat de temperatuur niet boven 18.4° C steeg. Er waren nachten dat de thermometer niet onder 17.5° C daalde (mei), maar er waren ook nachten dat het tot 9.0° C afkoelde (september) en zulke lage temperaturen maakten dat menigeen onder twee dikke dekens lag te rillen.

Regenen deed het in Mabilabol veel, al was de dagelijkse hoeveelheid regen meestal niet groot. In de maanden april tot en met september bleef het slechts dertig dagen volkomen droog; vijftien dagen bedroeg de regenval niet meer dan een halve millimeter, maar op 138 dagen viel 0.6 mm of meer regen. Het maximum in een etmaal bedroeg gedurende de expeditie 59 mm; daarvoor is een etmaal met 104 mm geregistreerd. Een bui van 384 mm zoals die op 13 maart in Hollandia viel en daar nogal wat schade veroorzaakte (de Dienst van Waterstaat werd toen bijna de Dienst van wat er stond, want door het hoofdkan-toor ging een dikke modderstroom) kwam in Mabilabol niet voor.

Op de dagen dat men 's ochtends constateerde dat de regenval in de

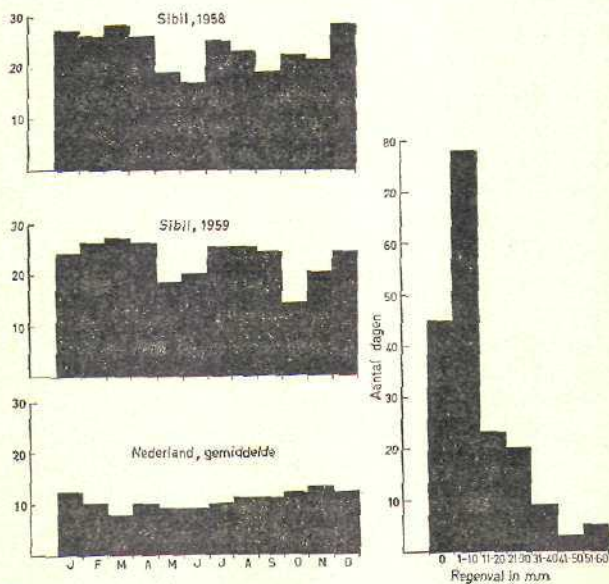

Fig. 21 Links: aantal regendagen per maand.

Rechts: dagelijkse regenval, april — september 1959.

voorafgaande vier en twintig uur meer dan 20 millimeter had bedragen, was het vliegveld automatisch afgekeurd. Gedurende ons verblijf waren er vijf en dertig van dergelijke dagen. Na een nog grotere regenval (bijv. 50 millimeter) of na een paar dagen achtereen met meer dan 20 millimeter was het veld niet in een dag voldoende opgedroogd en het aantal dagen dat het vliegveld door de regen onbruikbaar was ligt dus hoger.

In 1959 viel er in Mabilabol 3407 mm regen verdeeld over 273 regendagen; daarvan viel in de maanden april tot en met september 1897 mm in 138 dagen. De meeste regen viel 's nachts, daarover zijn waarnemingen uit de maanden mei tot en met september beschikbaar. In deze vijf maanden viel in totaal 1475 mm, waarvan tussen half zeven 's ochtends en half een 's middags slechts 98 mm; tussen half een en half zeven 's avonds 236 mm en tussen half zeven 's avonds en half zeven de volgende ochtend 1141 mm. Heel dikwijls begon het kort na het vallen van de duisternis te stromen van de regen en in een huis met een dak van aluminiumplaten is dat een belevenis; het werd dan zo'n lawaai dat wij de radio maar afzetten omdat het geluid van de op het dak kletterende stralen de muziek overstemde. Wat betreft de totale regenval steekt Mabilabol niet ongunstig af bij andere plaatsen, zoals bijv. Ninati aan de zuidvoet van de bergen waar de regenval gemiddeld per jaar 6236 mm bedraagt. Wel ongunstig was het hoge aantal regendagen in Mabilabol, 277 dagen (gemiddelde over 2 jaar), tegen slechts 222 regendagen in Ninati.

Onze maand met de minste zonneshijn (augustus met totaal 57 uur 30 minuten) was tegelijk de maand met de minste regenval (161 mm); er hingen toen dikwijls lage bewolking en mist in het dal. Merkwaaardig genoeg onweerde het niet in de vallei; wel zagen wij om ons heen aan de overkant van de bergen bliksemflitsen en wij hoorden wel veraf de donder rommelen, maar deze onweders kwamen nooit het dal binnen. Hard waaien deed het er niet; het viel ons pas op dat het woei als de wind uit het westen kwam en het zilveren huis binnendrong, dat naar het westen open was. Dat gebeurde bij voorkeur 's nachts en het stelde Brongersma nog wel eens voor de gewetensvraag of hij de papieren die dan van het rek in zijn kamer afdwarrelden moest redden of dat hij met goed fatsoen onder de warme dekens kon blijven liggen en zich zo van zijn archief kon laten bevrijden.

Over het weer hebben wij dikwijls gemopperd, vooral omdat het vaak mooi was op de dagen dat er geen vliegtuig beschikbaar was (of

dat dit, zoals in mei, defect op het vliegveld stond) en slecht werd op de dagen dat de Twin Pioneer zou komen. Al met al echter moesten wij toch bekennen dat het een prettig klimaat was om in te werken. We kunnen slechts betreuren dat wij niet gebleven zijn tot oktober en november, die met 132 en 131 mm (14 en 20 regendagen) de droogste maanden van het jaar zijn geweest. Een troost kan het zijn, dat bij waarnemingen over slechts twee jaar (en bij de aanvang van de expeditie over slechts een jaar) niet is te zeggen wat in de Sibilvallei als normaal is te beschouwen. Tegenover 159 mm regen in juni 1958 staat 308 mm in 1959; november leverde in 1958 een regenval van 322 mm op, in 1959 van slechts 131 mm.

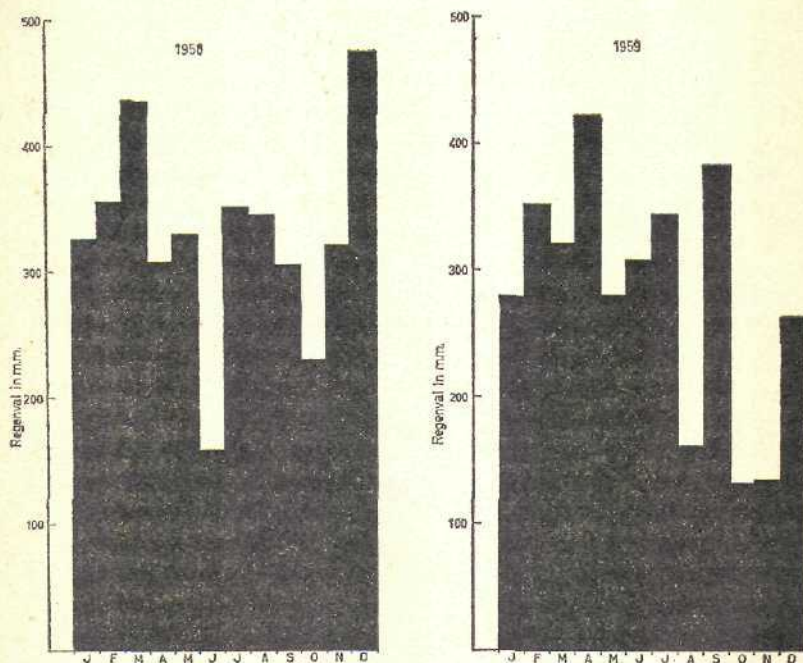

Fig. 22. Maandelijkse regenval in Mabilabol.

Nog enkele dagen winden wij ons op over het weer, namelijk als het op 22 september 54 mm blijkt te hebben geregend. De pessimisten voorspellen dat het wel een paar weken slecht weer zal zijn of dat anders de Twin Pioneer wel defect zal raken. Het valt ditmaal mee, de Twin Pioneer komt op tijd. Brongersma, Venema, Tissing, Nicolas en zijn mariniers, Kroon en enkele agenten worden naar Tanah Merah gevlogen. Escher, Ter Laag, Verstappen en Vervoort gaan naar Hollandia; net als ze op het vliegveld Sentani zijn geland komt ook de Cessna uit Waris, met Bär als passagier, binnen.

Het is een weemoedig ogenblik als wij uit de Sibilvallei vertrekken; de meesten van ons zonder de hoop er ooit nog eens terug te keren. Maandenlang hebben wij daar gewoond temidden van de vriendelijke bevolking. Hoeveel keer is Bomdogi niet bij ons op visite geweest om een praatje te maken, waarbij wij nooit precies begrepen waar hij het over had, terwijl hij ons evenmin verstond. Wij zullen ze niet meer terug zien; Deiranipki, het jongetje uit Toelo, die zo keurig 'Dag Excellentie' kon zeggen, maar die ontbrak toen de Gouverneur op bezoek kwam; Kapkasser, die bij de mariniers werkte en die de bestgeklede Sibiller was met twee hemden en twee broeken over elkaar aan en een paar veel te grote schoenen waar hij telkens over struikelde; 'Krengetje', een mager scharminkel dat elke dag bij ons huis verscheen om net zo lang te zuchten totdat iemand naar hem keek en hem een paar crackers gaf, maar die constant geweigerd heeft om ook maar iets uit te voeren om dit eten te verdienen; Mina, die de restjes bij Sneep kwam opeten, maar tijdelijk in ongenade viel toen zij katjang wegnam uit de tuin van de zending. Wat zij precies van ons gedacht hebben zullen wij wel nooit te weten komen. Voor hen was het een gulden tijd, want nooit hebben zij zo gemakkelijk allerlei kostbare zaken als felgekleurde knopen, lappen en messen verdiend als met de handel in kikkers, hagedissen en ratten. Hoe zal het hun verder gaan als deze bron van rijkdom is verdwenen; hoe graag zouden wij later nog eens een kijkje komen nemen en nog eens met onze Sibilvrienden 'converseren'. Zelf voelen zij ook wel dat de tijd van het afscheid is gekomen; de laatste dagen komen er veel Sibillers naar het basiskamp en als wij vertrekken is de belangstelling bij het vliegveld groot. Een laatste zwaai met de arm ten afscheid; de deur van de Twin Pioneer slaat dicht; even taxiën en een laatste blik uit de lucht op het vliegveld, op Mabilabol, Betabib, Kigonmedip, op het gebied waar wij tegenslagen te incasseren kregen, maar meer nog waar wij met zoveel ple-

zier en met succes hebben gewerkt. Dan zijn wij over de bergen.

In Tanah Merah worden Brongersma en Venema gastvrij opgenomen door het Hoofd van het Plaatselijk Bestuur Fanoy. Er valt hier nog heel wat te regelen betreffende de afvoer. Hier liggen ook nog voorraden en uitrusting die verkocht kunnen worden aan Gouvernement, missie en zending; in onze opslagplaats komt iedereen kijken of er nog iets van zijn gading is. Korporaal Goedhart en de mariniers zorgen dat alles wat naar Nederland moet worden verzonden, weer in de laadkisten wordt verpakt. Met het hout van laadkisten die niet meer nodig zijn worden nieuwe kisten getimmerd; de rest wordt verkocht aan liefhebbers, die graag laadkisten hebben om hun inboedel te verpakken bij de talrijke overplaatsingen die ambtenaren in dit land nu eenmaal ondergaan. Op het vliegveld staat de helikopter; zo nu en dan wordt er een paar minuten gevlogen omdat dat beter voor het toestel is dan het een paar weken ongebruikt te laten staan. Met demonteren moet worden gewacht tot de kustvaarder 'Cycloop' binnen is. Het hangt van de waterstand in de rivier af, waar het schip zal aanleggen en men wil de helikopter zo dicht mogelijk bij het schip demonteren.

Nicolas en Tissing varen met de mappiboot naar Mindiptana; vandaar zullen zij per jeep naar Woropko gaan, waar zij Brill met zijn draagerstrein zullen opvangen, om de dragers het resterende bedrag van de lonen uit te betalen.

De kantine van de politiekazerne van Tanah Merah is gedurende de expeditie als verblijf voor de mariniers ingericht. Hier heeft ook Vervoort enige weken gelogeerd. Met de mappiboot heeft hij tochten op de Digoel gemaakt naar Kouh en Kawakit in het noorden en naar Poeloe Ikan ten zuiden van Tanah Merah. De mariniers J. G. C. Hendriks en Boon assisteerden hem bij het verzamelen. Een grote verzameling insecten, zoetwaterkreeften, vissen, amphibiëën, reptielen en vogels is hier bijeengebracht. In de politiekazerne wonen de agenten met hun gezin en het krioelt er van de kinderen. Als Vervoort 's middags over het terrein wandelt komen de kinderen aanhollen met de kreet: "Toean, kasih koeki" ('Meneer, geef een koekje'). Het is een vast ceremonieel. Sprinkhanen, kikkers en hagedissen worden door de jeugd ingeleverd en als beloning krijgen zij crackers of als het iets bijzonders is een mooie, gekleurde lap; als ze nog te klein zijn om wat te verzamelen dan krijgen zij ook wel een cracker cadeau.

Tanah Merah was gedurende de expeditie het belangrijke punt van waar uitrusting en voorraden per Twin Pioneer naar de Sibilvallei werden gebracht. Hier waren ook in het begin de helikopters gestationeerd en hier constateerde dokter Bijkerk, de gouvernementsarts, dat de vliegers alle drie geelzucht hadden. Verscheidene deelnemers bezochten gedurende de expeditie Tanah Merah op doorreis. Het eerst kwam De Wilde per helikopter uit de Sibilvallei om te kijken naar zijn kist met instrumenten was gebleven. Van Tanah Merah voer hij met de mariniers Scharff en Vlaanderen naar Mindiptana, ging met de jeep naar Woropko en liep na een bezoek aan Ninati te hebben gebracht, via Katem naar Mabilabol terug. Onderweg kon hij Aujoes, Mandobo's, Moejoes en Ninggroemers onderzoeken en zo kreeg hij een schat van gegevens over de lichaamsbouw, huid-, haar- en oogkleur, vingerafdrukken en handpalmpatronen van deze Papoca-stammen. Reyners bezocht Tanah Merah eveneens op doorreis naar Mindiptana, waar hij dragers voor de expeditie ging aanwerven. Ook hij liep naar de Sibilvallei terug, waarbij hij onderweg bodemprofielen bestudeerde en grondmonsters nam. Dit gaf een mooie aanvulling op zijn werk in het gebergte, waar de oorsprong ligt van het materiaal waaruit de afzettingen in het laagland zijn opgebouwd. In de bevolkingstuinen bestudeerde hij de gewassen die daar door de bevolking worden gekweekt. Zijn route voerde hem door het noordelijke Moejoegebied, waar de huizen op palen van ongeveer twee meter hoogte staan; de ingang is in de vloer aangebracht en kan zo gemakkelijker voor eventuele vijanden gesloten worden; de wanden hebben slechts kleine openingen, de schietgaten waardoor pijlen kunnen worden afgeschoten op de aanvallers. Nijenhuis, die op zijn heenreis te Tanah Merah op vervoer naar de Sibilvallei moest wachten, begon hier zijn onderzoek betreffende bloedgroepen bij Mandobo's, Aujoes en Djairs. Tenslotte passeerde hier ook Anceaux, die na een week in Hollandia te zijn geweest via Merauke, Tanah Merah en Mindiptana naar de Sibilvallei terugkeerde. Al deze doortrekkers ondervonden in Tanah Merah veel hulp en gastvrijheid van de heer Fanoy en van dokter en mevrouw Bijkerk.

Mindiptana aan de Kaohrivier kreeg door deze doortrekkers ook een deel van de expeditie te verwerken. Daar verleenden het Hoofd van Plaatselijk Bestuur en mevrouw Kessler en de administratief ambtenaar P. van Diest gastvrijheid en steun aan expeditieleden. Als Tanah Merah onze berichten niet ontving, dan sprong Mindiptana bij en gaf onze boodschappen door.

Vervoort heeft tijdens zijn verblijf in Tanah Merah pech gehad met het vissen in de Digoel, omdat het water hoog stond. Diezelfde pech hadden Brongersma en Boeseman toen zij in 1955 tien dagen in Tanah Merah logeerden. Nu Brongersma in september weer in Tanah Merah is, staat de rivier echter buitengewoon laag; het is een prachtkans om nog wat te verzamelen. Het vissen gebeurt met een grote zegen, die door gevangenen gehanteerd wordt. 's Ochtends om zes uur zal men er met een mappiboot op uit gaan. Als Brongersma wakker wordt, stroomt het van de regen en in de overtuiging, dat de vistocht wel niet door zal gaan, draait hij zich nog eens heerlijk om. Maar de regen blijkt geen beletsel te vormen en hij wordt al na enkele minuten uit zijn bed getrommeld. In de kille ochtend klimt iedereen in de mappiboot: de heren Mensingh en Pattipeilohy (de oom van J. Pattipeilohy in Mabilabol) van het gevangenis personeel, Kroon, Brongersma, de stuurman en de motorist van de boot en negentien moordenaars die in Tanah Merah hun straf uitzitten. Het is moeilijk in te denken dat deze opgewekte Papoea's met hun vriendelijke gezichten moordenaars zijn; om zo te zien zijn het echt jongens om mee uit vissen te gaan. Achter de mappiboot worden twee prauwen meegesleept. Met een flinke vaart gaat het stroomafwaarts naar een bijna afgesneden lus van de Digoel. De mappiboot kan nog net de ondiepe geul binnenvaren, maar dan is het toch uitstappen. De visploeg gaat in de prauwen, de toeschouwers moeten langs de oever lopen. Het water staat laag en de oever bestaat uit een dikke laag zachte, vette modder, waar ze zo nu en dan tot aan de knieën inzakken. Dit tot groot ongerief van Brongersma, die zijn Sibilse pakken in de was heeft gedaan en nu met de broek van zijn beste pak aan rondbaggert. De regen is opgehouden en dat maakt het leven tenminste iets aangenamer. Een paar strapans (gevangenen) blijven op de oever staan met het ene uiteinde van het net; de rest ervan ligt in de prauw die in een wijde boog eerst van de oever af en dan er weer naar toe vaart, waarbij het net langzamerhand overboord wordt gezet. Is de oever weer bereikt dan wordt het net naar land getrokken. Alle strapans zijn inmiddels te water gegaan en met veel lawaai trekken zij het net naar de oever; het laatste stuk is het moeilijkst, want dan moet er voor gezorgd worden dat de bovenrand van het net een eind boven water blijft zodat de vissen er niet uit kunnen springen terwijl de onderrand op de bodem moet blijven om te voorkomen dat de vissen daar ontsnappen. De strapans vermaken zich best, want bij het inhalen van het net mogen zij lawaai maken, iets wat hun anders verboden is.

De eerste halen leveren maar matig succes op. Na een haal of twee wordt de visserij voortgezet aan de overkant, waar een modderbank de rivierarm afsluit. De prauwen worden over de modder gesleept en iedereen soppert moeizaam door de vette bagger. Hier is de vangst veel beter. In één haal worden zes kleine zaagvissen (*Pristis spec.*) van ongeveer tachtig centimeter lengte gevangen, verschillende soorten meervallen, gepen, en een mannetje van *Kurtus gulliveri*. Bij *Kurtus* worden de snoeren eieren, die door het wijfje gelegd zijn, aan een naar voren gebogen haak op de kop van het mannetje gehecht en zo mee-ge dragen. Bij de visvangst in april (1955) werden geen mannetjes met een goed ontwikkelde haak op de kop gevangen, nu in september echter wel. De eieren zijn verdwenen, die liggen vertrap in de modder. Twee strapans zullen een melkbus met alcohol mee om de belangrijkste vissen te conserveren. Tot grote hilariteit van alle toeschouwers (strapans inclus) slaat de prauw om; met enkele gevangenen gaat ook de heer Pattipeilohy kopje onder. Hij heeft er dus geen last van als het weer begint te regenen, eerst motregen, dan flinke druppels. Voor de toeschouwers die langs de oever lopen is het minder prettig, want zij krijgen het nogal koud. Maar de ijver wordt beloond. Er wordt nog een halfwas rivierschildpad (*Carettochelys insculpta*) gevangen; de rug van deze schildpad is niet met hoornschilden bekleed, maar met een leerachtige huid; de poten zijn vinvormig en de snuit eindigt in een kort slurfje. Verder bestaat de buit uit een flinke *Scleropages leichardti*. Na een paar trekken in deze rivierarm gaat men weer aan boord van de mappiboot en vaart nu naar de overkant van de Digoel om daar in een afgesneden arm nog wat te vissen. De modderlaag is hier zo dik, dat de mannen er tot hun middel inzakken. Als Brongersma dit ziet blijft hij maar aan boord. De enige manier om over deze modderbank te komen is eigenlijk om er plat op te gaan liggen en er overheen te 'zwemmen'. In de verte hoort Brongersma veel en luid geschreeuw; een krokodil (*Crocodylus novae-guineae*) van ongeveer anderhalve meter lengte is tussen de vissers opgedoken. Dan een paar revolverschoten; ongelukken kan hij nu niet meer veroorzaken en even later is hij aan de zoölogische verzameling toegevoegd. Een jonge rivierschildpad, nog een klein krokodilletje, een tweede *Scleropages*, een paar kleine tongen (platvissen) en een waterslang (*Acrochordus granulatus*) worden tot slot voor de verzameling buitgemaakt. Behalve de buit die Brongersma incasseert (een melkbus vol vissen, de krokodillen, de schildpadden en een slang) heeft deze vistocht driehonderd vijf en twintig

kilogram vis voor de consumptie opgeleverd. De strapans genieten van een flinke portie vis bij hun rijst en groente.

Om drie uur 's middags wordt de terugreis aanvaard. De tocht stroomopwaarts vordert langzaam. Het gouvernementsschip 'Tasman' komt ook de rivier op, maar het haalt ons niet in. Als het donker wordt gaat de 'Tasman' voor anker; de mappiboet vaart door en om zeven uur meert hij af. Brongersma spoelt de modder van zich af, zet zijn broek in een heerlijk sopje te weken, trekt droge kleren aan om dan bij de familie Bijkerk een boterham te gaan eten. Daarna moet hij nog kegelen, want Tanah Merah is de enige plaats in Nieuw-Guinea die een kegelbaan rijk is. Zonder veel inspanning lukt het hem als laatste te eindigen; hij heeft deze dag al genoeg succes gehad.

De zaken in Tanah Merah zijn nu afgedaan. Korporaal Goedhart zal met enkele mariniers zorgen dat de laadkisten op de Cycloop komen. In de passanggrahan geeft de expeditie een afscheidsreceptie voor de inwoners van Tanah Merah, die zoveel bemoeienis met de expeditie hebben gehad. 30 September komt de Dakota in Tanah Merah waarmee Brongersma, Venema, Kroon en een groot deel van het detachement mariniers naar Merauke vertrekken. Het is weer een Dakota vol met expeditiemensen. Terwijl het vliegtuig koers zet naar Merauke, ziet Brongersma om zich heen de opgewekte gezichten van de mariniers, die alleen nog maar over 'repatten' (repatriëren) denken. Zij hebben hun werk goed gedaan. Bijna allemaal hebben zij vrijwillig hun verblijf in Nieuw-Guinea verlengd en zes maanden lang onder bijzonder moeilijke omstandigheden gewerkt. Brongersma kijkt nog eens naar al die vertrouwde gezichten om zich heen en hij is blij dat hij gevraagd heeft om een detachement mariniers met de expeditie mee te geven. Voor de verbindingen, voor het beheer van bivaks, voor het beheer van magazijnen en voor nog zoveel andere dingen waren de mariniers onmisbaar. Hij kijkt ook nog eens naar de politiemannen die met groepen onderzoekers op tocht geweest zijn en voor wie een expeditie niet het dagelijkse werk is; ook zij hebben hun werk voortreffelijk gedaan. Met het mariniersdetachement onder bevel van eerste luitenant Nicolas en met het politiedetachment onder leiding van hoofdagent 1e klasse Kroon heeft de expeditie bepaald geluk gehad. Beide detachementen hebben ieder op hun eigen wijze veel tot het slagen van de expeditie bijgedragen.

Na een middag en een avond in Merauke om zaken te regelen en

afscheid te nemen van de Resident, van de overige bestuursambtenaren en van zovele anderen die Brongersma en Venema van vorige verblijven in Nieuw-Guinea kennen en die hier in Merauke de belangen van de expeditie hebben verzorgd, gaat het per Dakota door naar Hollandia, waar met Mr. Th. C. van den Broek nog vele zaken betreffende de expeditie zijn te regelen. Een afscheidsaudiëntie bij de Gouverneur, afscheidsbezoeken bij de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Nieuw-Guinea, bij de Directeur van Binnenlandse Zaken en andere autoriteiten en dan rest alleen nog het afscheid van alle bekenden in Biak. Bär is zover hersteld, dat hij nu ook naar Nederland kan reizen. De andere deelnemers, met uitzondering van hen die in Nieuw-Guinea blijven omdat zij daar een betrekking hebben, zijn al naar Nederland vertrokken.

11 Oktober komen Brongersma, Venema en Bär in Nederland aan en ook voor hen is de expeditie dan ten einde.

Een schat aan wetenschappelijke gegevens is bijgebracht, grote verzamelingen zijn naar Nederland verzonden. Nu rest nog het bewerken ervan en dat is zeker niet het minste werk dat aan de expeditie verbonden is. Voor sommige vakken zal het jaren duren voordat alle gegevens bewerkt en gepubliceerd zijn, voor andere zullen de belangrijkste gegevens spoedig openbaar kunnen worden gemaakt.

Het onderzoek van de fysisch anthropoloog De Wilde en van de bloedgroepspecialist Nijenhuis zal ons een inzicht geven over de verwantschap tussen de onderzochte Papoeastammen. De studie van de culturele anthropoloog Pouwer over de maatschappij, de zeden en gewoonten van de bevolking in de Sibilvallei en in de dalen van Ok Bon en Ok Tsjop zal het gemakkelijker maken om dat gebied onder bestuur te brengen. Veel zal er in de gewoonten van deze bevolking veranderen en het is goed dat de toestand wordt vastgelegd zoals die nu is, nog weinig beïnvloed door de beschaving. Anceaux zal, door zijn onderzoek naar de taal, het niet alleen mogelijk maken om gemakkelijker contact met de Sibillers te krijgen, maar men zal daaruit ook gegevens verkrijgen over de verwantschap van deze mensen met andere stammen en over de contacten die zij in het bergland hebben. Het geologisch onderzoek door Bär, Cortel en Escher heeft veel bijgedragen tot de kennis van de bouw van het gebergte en van de grote bewegingen die hier in de bodem hebben plaatsgehad. Van economisch standpunt is het teleurstellend dat er geen belangrijke ertsbronnen zijn gevonden, maar het is ook de moeite waard om te weten wat hier niet te vinden is.

Verstappen heeft gegevens verzameld over de vroegere vergletsjering van het gebergte en over de invloed die deze gehad heeft op de vormen van bergen en dalen; hij onderzocht ook de rivierterrassen en daaruit zal hij conclusies kunnen trekken over bodembewegingen die in de laatste tijdperken van de geologische geschiedenis hebben plaatsgehad. Reynders bestudeerde de samenstelling en structuur van de verweringsbodem; naast zuiver wetenschappelijk belang zal zijn onderzoek, waarin ook de opbrengst van de bevolkingstuinen en de verbouwde gewassen zijn betrokken, praktisch belang hebben voor de tuinbouw in deze streken. Het botanisch onderzoek door Kalkman en Van Zanten en het zoölogisch onderzoek door Vervoort en Brongersma met behulp van de preparateurs Van Heijningen en Staats zullen voorlopig wel uitsluitend zuiver wetenschappelijk nut hebben. Niettemin zullen gegevens over de samenstelling van het bos praktisch nut kunnen afwerpen. Het onderzoek naar de dierenwereld zal bijdragen tot het verkrijgen van een inzicht in de verspreiding van de diersoorten in Nieuw-Guinea. Men zal bij het in cultuur brengen van dit gebied mogelijk te maken krijgen met soorten die schade toebrengen aan de bossen en aan het gewas en dan is het van groot nut te weten wat hier leeft. Naarmate de beschaving doordringt en grote gebieden worden ontsloten, treden veranderingen (meestal verarming) van flora en fauna op. Op den duur zal men in Nieuw-Guinea zich ook met natuurbescherming gaan bezighouden en met het oog daarop is het nuttig dat de planten- en dierenwereld zo spoedig mogelijk geïnventariseerd wordt en de verspreiding van de soorten wordt nagegaan. Het medisch onderzoek door Romeijn heeft geleerd dat framboesia hier schaars is en dat het weinig zin heeft om een zeer dure en grootscheepse framboesia-campagne in het Sterrengebergte te organiseren. Malaria is praktisch onbekend en tuberculose komt er nog niet voor.

In het verhaal over het verloop van de expeditie wordt herhaaldelijk het kadaster genoemd, dat onder leiding van F. L. T. van der Weiden tegelijk met de expeditie in het Sterrengebergte werkte en waarvan de expeditie veel medewerking ontving. Voor een goede kartering van het gebied met behulp van luchtfotografie is het nodig dat van een aantal van punten precieze ligging wordt bepaald. Dit is thans door astronomische plaatsbepalingen bij Mabilabol, Antares en Katem gebeurd. Gedeelten van het door de expeditie onderzochte gebied zijn door het kadasterpersoneel in kaart gebracht. De grens tussen Nederlands-

Nieuw-Guinea en het Australische deel van het eiland (Territory of New Guinea in het noorden; Territory of Papua in het zuiden) loopt van de noordkust af langs de 141ste meridiaan oost van Greenwich naar het zuiden, tot het punt waar deze meridiaan de Fly River bereikt; daar volgt de grens de westelijke oever van de rivier tot $141^{\circ} 1' 48''$ O. L. om vandaar recht naar het zuiden te gaan tot de monding van de Bensbachrivier aan de zuidkust. Zo'n lijn doet het op een kaart heel goed, maar in het terrein is hij niet te vinden. Daarom is overeengekomen dat door astronomische plaatsbepalingen in het terrein de grens zo nauwkeurig mogelijk zal worden bepaald. Aan het kadaster van Nederlands-Nieuw-Guinea valt de eer de beurt om deze plaatsbepalingen in het zeer moeilijk toegankelijke bergland te mogen doen. Van de aanwezigheid van de expeditie, die mogelijk enige helikoptersteun kon geven, maakte het kadaster gebruik om in het Sterrengebte te werken. De mensen die dit werk onder leiding van Van der Weiden verrichten, zijn stuk voor stuk goede rimboelopers. In kleine groepjes met een aantal dragers trekken zij het bos en het gebergte in; onder de meest primitieve omstandigheden bivakkeren zij daar en wachten totdat er enkele heldere nachten komen om de waarnemingen te doen. Dat kan soms maanden duren, zoals op de Antares waar pas na drie maanden de gegevens verkregen werden. De groep die daar werkte kreeg tegen het einde van het verblijf op de Antares met voorradingsmoeilijkheden te kampen, maar men gaf het niet op; het resultaat was dat de mannen vermagerd in Mabilabol terugkeerden, maar de gegevens hadden zij. De waarnemingen geschieden om het uur en de wekker wordt telkens een uur verder gezet, om als hij affloopt te kijken of er een heldere lucht is.

Men hoort weinig over dit kadasterwerk; de mensen timmeren niet aan de weg. Integendeel, zij zwoegen waar geen wegen zijn en hun tochten horen wel tot de zwaarste die er in Nieuw-Guinea worden gemaakt. Geen wonder dat de deelnemers aan de expeditie met bewondering zijn vervuld over de prestaties van de 'jongens' van Van der Weiden. Naast al hun beslommeringen waren zij steeds bereid om de expeditie-deelnemers te helpen.

De dierenwereld van Nieuw-Guinea

SPANJAARDEN, DIE VAN EEN REIS OM DE WERELD TERUGKEERDEN, brachten in 1523 huiden van paradijsvogels mee, welke zij in de Molukken van de vorst van Batjan hadden gekregen. Zo was er nog voordat Europeanen in Nieuw-Guinea voet aan land hadden gezet, in Europa al iets bekend over de dierenwereld van dit eiland. Hoewel er in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw nog tal van reizen langs de kusten van Nieuw-Guinea werden gemaakt, droeg dit slechts weinig bij tot de kennis omtrent de fauna van dit eiland. Deze reizen werden dan ook allerminst ondernomen om er de dierenwereld te onderzoeken. Daarmee begon men pas in de negentiende eeuw. In 1828 maakte Zr. Ms. korvet 'Triton' een reis langs de zuidkust; aan boord bevond zich Salomon Müller, die als lid van de door koning Willem I ingestelde Natuurkundige Commissie zoölogische verzamelingen bijeenbracht. Met grote sprongen ging de kennis omtrent de dierenwereld vooruit in de negentiende en de twintigste eeuw, toen expedities en individuele reizigers de kusten bezochten en later ook het binnenland introkken.

S. Müller en A. R. Wallace, die beiden de Indische Archipel bereisden, kwamen onder de indruk van de veranderingen die zich in de dierenwereld voordoen als men van west naar oost gaat, van de grote verschillen die er bestaan tussen de fauna van Azië aan de ene kant en die van Australië en Nieuw-Guinea aan de andere kant. Dieren die kenmerkend zijn voor Zuidoost-Azië en de daarbij gelegen grote eilanden (Sumatra, Borneo en Java) vindt men niet in Nieuw-Guinea; zo ontbreken in Nieuw-Guinea onder de zoogdieren de roofdieren, insekteneters, apen en halfapen, olifanten, neushoorns, tapirs, runderen, herten¹, varkens², eekhoorns, stekelvarkens, schubdieren; onder de vogels de spechten; onder de reptielen de landschildpadden van de

familie Testudinidae, de moerasschildpadden van de familie Emydidae en de adders van de families Viperidae en Crotalidae; onder de amphibiëen de wormsalamanders, padden (Bufonidae)³ en de boomkikkers van de familie Rhacophoridae; onder de vissen de karperachtigen (Cyprinidae). Daarentegen bezit Nieuw-Guinea dieren, die in Zuidoost-Azië ontbreken; onder de zoogdieren de mierenegels (eierleggende zoogdieren) en buideldieren; onder de vogels de paradijsvogels, honingzuigers, bloemenpikkers en de casuaris; onder de reptielen de schildpadden van de geslachten *Emydura* en *Chelodina* en de rivierschildpad (*Carettochelys insculpta*), de hagedissen van de geslachten *Tribolonotus* en *Lialis*, de kraaghagedis (*Chlamydosaurus kingi*), een aantal geslachten van gifslangen (*Acanthophis*, *Micropephis*, *Pseudechis*, *Oxyuranus*, enz.); kikkers van de families Hylidae en Leptodactylidae; vissen van de familie Melanotaeniidae; zoetwaterkreeften van de familie Parastacidae.

De genoemde voorbeelden, waaraan nog tal van andere zouden zijn toe te voegen, laten duidelijk het grote verschil zien dat er tussen Zuidoost-Azië en Nieuw-Guinea bestaat. Tussen deze twee gebieden strekken zich de eilandenreeksen van de Indische Archipel uit. Reist men van west naar oost, dan verandert de fauna met kleinere of grotere sprongen. Sommige soorten zijn van het vasteland van Azië tot Java doorgedrongen, maar worden niet verder oostelijk gevonden (bijv. de neushoorns en de panter); de tijger heeft het tot Bali gebracht, maar wordt oostelijk daarvan niet aangetroffen. Naarmate men verder naar het oosten komt, neemt het aantal diergroepen van Aziatische herkomst meer en meer af; daarentegen neemt het aantal groepen van Australisch-Nieuw-Guinese herkomst van west naar oost toe. Wallace meende dat er een scherpe grens kon worden getrokken tussen een gebied met een Aziatische fauna en een gebied met een Australische fauna; deze grens, naar hem de Lijn van Wallace genoemd, trok hij tussen Borneo en Celebes in het noorden, tussen Bali en Lombok in het zuiden. Zonder twijfel zijn er vele diergroepen (families, geslachten en soorten) die hier de grens van hun verspreidingsgebied vinden,

¹) In recente tijd is een hertensoort op verscheidene plaatsen in Nederlands-Nieuw-Guinea ingevoerd.

²) Het zgn. wilde varken is in feite een varken dat met de mens naar Nieuw-Guinea is gekomen en dat daar verwilderd is.

³) In het Australische deel van Nieuw-Guinea, bij Lac, heeft men een paddensoort (*Bufo marinus*) ingevoerd.

maar er zijn er ook die deze lijn overschrijden. Veeleer is het zo, dat er zich tussen Azië (met Borneo, Sumatra en Java) aan de ene kant en Australië en Nieuw-Guinea aan de andere kant een overgangsgebied bevindt, waarin de beide dierenwerelden zich hebben gemengd. In de laatste jaren is uit onderzoekingen van dr. D. A. Hooijer gebleken dat een thans uitgestorven geslacht van olifanten op Celebes en Flores voorkwam, dus ten oosten van de Lijn van Wallace.

Wil men de grote verschillen tussen de fauna van Azië en die van Nieuw-Guinea verklaren, dan moet men rekening houden met de wordingsgeschiedenis van deze streken. Bekijkt men een kaart van de Archipel die zich tussen Azië en Australië uitstrekt en waarop de diepte van de zeeën is aangegeven, dan ziet men dat de zee die Borneo, Sumatra en Java van elkaar en van het vasteland van Azië scheidt, zeer ondiep is, nergens dieper dan tweehonderd meter en op de meeste plaatsen veel minder diep; het vasteland zet zich hier als Soendaplat onder de zee voort en op dit Soendaplat liggen de drie genoemde grote eilanden. Zo is ook de zee die Nieuw-Guinea van Australië en van de Aroe-eilanden scheidt zeer ondiep; ook daar zet het vasteland van Australië zich als Sahoelplat onder de zee voort. In het geologisch verleden, toen op het noordelijk halfrond de ijstijden heersten, werden grote massa's water in de vorm van dikke ijskappen op de noordelijke continenten vastgelegd. Zoveel water was op deze wijze aan de zeeën onttrokken, dat de zeespiegel aanmerkelijk lager stond. In het westen van de archipel viel het Soendaplat tussen Azië, Borneo, Sumatra en Java droog en in het oosten gebeurde hetzelfde met het Sahoelplat tussen Australië, Nieuw-Guinea en de Aroe-eilanden. Over het Soendaplat kon de Aziatische dierenwereld (zowel land- als zoetwaterdieren) zich verspreiden en daarbij Borneo, Sumatra en Java bevolken; over het Sahoelplat kon de Australische dierenwereld Nieuw-Guinea en de Aroe-eilanden bereiken.

Tussen Soendaplat en Sahoelplat liggen echter diepe zeeën, die in de ijstijden niet droogvielen en die een hinderpaal vormden voor de verspreiding van allerlei land- en zoetwaterdieren. In dit gebied liggen in het noorden Celebes en de Molukken, in het zuiden de Kleine Soenda-eilanden. Behalve veranderingen in de stand van de zeespiegel tengevolge van de ijstijden, hadden er ook veranderingen plaats door bewegingen in de aardkorst, die in dit gebied verre van stabiel is. Stukken van de zeebodem werden opgeheven, eilanden rezen hoger boven zee en smalle zeestraten vielen droog; zo kregen dicht bij elkaar gelegen ei-

landen verbinding met elkaar, hetgeen diersoorten de gelegenheid gaf om van het ene naar het andere eiland te trekken. Deze verbindingen waren van tijdelijke aard en zij omvatten nooit alle eilanden van de Archipel tegelijk. Bovendien moet men daarbij niet vergeten dat elke soort bepaalde eisen aan zijn omgeving stelt. Zelfs al komt er een verbinding tussen twee eilanden tot stand, dan zal die voor de ene soort wel en voor de andere soort niet bruikbaar zijn. Indien een dergelijke verbinding arm is aan zoet water dan zal zij voor zoetwaterdieren en kikkers die haar eieren in het water leggen toch een belemmering vormen. Het klimaat, de plantengroei en het al of niet aanwezig zijn van zoet water op deze landverbindingen die in het verleden hier en daar, zo nu en dan, zijn gevormd zullen dus sommige dieren in staat gesteld hebben zich verder te verspreiden, terwijl andere soorten er geen gebruik van konden maken (omdat de voor haar noodzakelijke levensvoorwaarden niet vervuld waren). Zo is het te verklaren dat niet de gehele dierenwereld van Zuidoost-Azië verder naar het oosten trok.

Bij de verspreiding van diersoorten geldt geen eenrichtingsverkeer. Als er een verbinding is waarlangs dieren van het westen naar het oosten trekken, dan hebben andere dieren de gelegenheid om daarlangs van oost naar west te gaan. Zo zijn natuurlijk ook dieren uit Australië en Nieuw-Guinea naar het westen getrokken. Van de buideldieren zijn de koekoeken (geslacht *Phalanger*) naar het westen doorgedrongen, in het noorden tot Celebes en de Sanghireilanden, in het zuiden tot Timor. Een geslacht van paradijsvogels heeft de Molukken bereikt; de casuaris komt op Ceram voor; de gifslang *Acanthophis antarcticus* wordt in de Molukken op Ceram, Haroekoe en Obi aangetroffen en heeft zich in het zuidwesten over de Kei-eilanden en Tanimbareilanden verspreid; op het eiland Rotti bij Timor komt een schildpad van het geslacht *Chelodina* voor.

Waarschijnlijk hebben eilanden in het westen en midden van de Archipel meer verbinding met elkaar en daardoor met Azië gehad dan met Nieuw-Guinea; dat verklaart dat de Aziatische dierenwereld verder naar het oosten is opgedrongen dan de Australische dierenwereld naar het westen. Zeker speelt daarbij ook de grotere rijkdom aan soorten van de Aziatische fauna een rol.

In vele opzichten gelijkt de dierenwereld van Nieuw-Guinea op die van Australië en wel speciaal op die van Noordoost-Australië. Vele families, geslachten en zelfs soorten hebben deze gebieden gemeen; zo vindt men de mierenegelsort *Tachyglossus aculeatus* zowel in Austra-

lië als in Nieuw-Guinea; in Noordoost-Australië worden ook paradijsvogels aangetroffen. De kraaghagedis, de schildpaddengeslachten *Chelodina* en *Emydura*, de kikkers van de families Hylidae en Leptodactylidae, de vissenfamilie Melanotaeniidae, de zoetwatervis *Scleropages leichardti* en zoetwaterkreeften van de familie Parastacidae komen in beide gebieden voor. Zonder twijfel is de dierenwereld van Nieuw-Guinea nauw verwant met die van Australië, maar er zijn ook wel verschillen. Zo ontbreekt in Nieuw-Guinea het Australisch vogelbekdier (*Ornithorhynchus paradoxus*) en de Australische longvis (*Neoceratodus forsteri*). De rivierschildpad (*Carettochelys insculpta*) daarentegen komt alleen in Nieuw-Guinea en niet in Australië voor.

Merkwaardig is de zoetwatervisfauna van Nieuw-Guinea. Wie in rivieren zoals de Digoel gaat vissen, waant zich soms in zee als hij ziet wat er gevangen wordt. Talrijke vissengroepen die men in Nieuw-Guinea in het zoete water aantreft zijn uit zee afkomstig, zoals bijv. de zaagvissen, ansjovisachtige vissen, gepen enz. In het Jamoermeer worden zelfs haaien gevonden. Dit geldt niet alleen voor de vissen; in de Digoel bij Tanah Merah vindt men ook zeeslangen (*Enhydrina schistosa*). Hoewel het eiland rijk is aan rivieren en meren, zijn zoetwatervissen er toch schaars. Feitelijk is alleen *Scleropages leichardti* de enige echte zoetwatervis; in het eoceen (vijfenzeventig miljoen jaar geleden) kwam dit vissengeslacht al in het zoete water voor, zoals uit fossiele resten uit zoetwaterafzettingen in Australië is gebleken. De overige vissen hebben alle hun verwanten in zee. Sommige, zoals de vissen van de familie Melanotaeniidae, hebben zich geheel aan het leven in het zoete water aangepast en zij zijn in hun verspreiding ook daartoe beperkt; hun naaste verwanten zijn de koorbaarvissen uit zee. Andere soorten behoren tot geslachten die ook in zee voorkomen en er zijn soorten die zowel in zee als in het zoete water leven.

Verkeerd zou het zijn om te denken dat alle diersoorten gelijkelijk over Nieuw-Guinea verdeeld zijn. De dierenwereld verschilt van plaats tot plaats. In het laagland komen andere dieren voor dan in het gebergte. De dierenwereld van de omgeving van Merauke, waar de regenval gemiddeld per jaar 1500 mm bedraagt en waar een uitgesproken nat seizoen met een droge tijd afwisselt, verschilt van de fauna in gebieden waar tussen de drie en vier meter regen per jaar valt en waar weinig of geen verschil tussen de seizoenen bestaat. Voorts bestaat er een verschil in de dierenwereld tussen de Vogelkop en de rest van Nieuw-Guinea en tussen het gebied ten noorden en dat ten zuiden

van het centrale gebergte. Zo vindt men de rivierschildpad (*Carettochelys insculpta*) en de zoetwaterkreeften (Parastacidae) alleen in rivieren en meren die naar het zuiden afvloeien.

De gifslangen van de geslachten *Pseudechis* en *Oxyuranus* en de schildpadden van het geslacht *Chelodina* worden uitsluitend ten zuiden van het centrale gebergte aangetroffen.

De grote gele paradijsvogel (*Paradisaea apoda*) komt ten zuiden van het gebergte (en op de Aroe-eilanden) voor, de kleine gele paradijsvogel (*Paradisaea minor*) leeft ten noorden van het gebergte.

Veel is in Nieuw-Guinea verzameld en de kennis van de dierenwereld is in deze eeuw buitengewoon sterk toegenomen, maar zeer veel valt er nog te doen, voordat men mag zeggen dat de fauna enigszins volledig bekend is. Na de verspreiding van de soorten in Nieuw-Guinea in grote lijnen te hebben vastgelegd, zal er nog zeer veel detailwerk te verrichten zijn. Dan zal ook nader moeten worden bestudeerd welke eisen de soorten aan hun omgeving stellen, waarom een soort op de ene plaats wel, op de andere niet voorkomt. Dit zal niet altijd eenvoudig zijn uit te maken. Wij kennen dergelijke problemen ook uit andere streken (bijv.: waarom komt de tijger wel op Sumatra en Java voor, maar niet op Borneo, waar hij toch ook voldoende prooidieren zou vinden?) Veel onderzoek zal moeten worden gedaan over dieren die de gezondheid van de mens bedreigen, zoals muskieten die malaria en mijten die scrubtyphus overbrengen. Naarmate het land meer in cultuur wordt gebracht, zullen ook plagen optreden die grote schade aan het gewas kunnen toebrengen. Zo is er in dit land met zijn wonderbaarlijke dierenwereld nog zeer veel te onderzoeken.

Literatuur:

- L. D. Brongersma, Zoölogisch onderzoek in Nieuw-Guinea, Leiden, E. J. Brill, 52 pp., 1954.
- L. D. Brongersma, Nederlands Nieuw-Guinea. De dierenwereld. Schakels NNG 24, 48 pp., 22 fig., 1 kaart, 1956 (uitg. Ministerie v. Overz. Rijksdelen).
- L. D. Brongersma, The Animal World of Netherlands New Guinea. Groningen. J. B. Wolters, 71 pp., 34 fig., 1 kaart, 1958.

Lijst van deelnemers

Dr. L. D. BRONGERSMA *Algemeen en wetenschappelijk leider*
Kltz V G. F. VENEMA *Technisch leider*

WETENSCHAPPELIJKE MEDEWERKERS EN ASSISTENTEN

Dr. A. G. DE WILDE *Physische Anthropologie*
L. E. NIJENHUIS *Bloedgroepen*
Dr. J. POWER *Culturele Anthropologie*
Dr. J. C. ANCEAUX *Taalkunde*

C. KALKMAN *Botanie*
Dr. B. O. VAN ZANTEN *Botanie*

Dr. CHR. B. BÄR *Geologie*
Ir. H. J. CORTEL *Ertsgeologie*
Ing. A. E. ESCHER *Ertsgeologie*
Ir. J. J. REYNDERS *Agrogeologie*
Dr. H. TH. VERSTAPPEN *Geomorphologie*

Dr. W. VERVOORT *Zoölogie*
C. VAN HEIJNINGEN *Zoölogie, technisch hoofdassistent*
J. J. STAATS *Zoölogie, technisch assistent*

F. L. T. VAN DER WEIDEN *Cartografie*

ALGEMENE DIENST

F. M. A. OOSTERMAN *Commissaris van Politie*

GENEESKUNDIGE VERZORGING

T. ROMEIJN, *gouvernementsarts*
Ltz. Arts II o. c. M. O. TISSING

een ziekenverpleger (Detachement Mariniers)
een mantri (Dienst voor Gezondheidszorg)

DETACHEMENT MARINIERS

<i>Eerste luitenant</i>	C. B. NICOLAS, <i>commandant</i>
<i>Sergeant</i>	J. A. DE WIJN
<i>Korporaal</i>	A. L. M. BRIL
<i>Korporaal</i>	A. GOEDHART
<i>Korporaal</i>	A. VAN INGEN
<i>Mariniers</i>	W. BINKHUIJSEN
	H. BOON
	F. BRANDENBURG VAN DEN GRONDEN
	J. G. C. HENDRIKS
	H. J. W. HENDRIKS
	J. A. C. HIRTUM
	J. J. KOEMAN, <i>ziekenverpleger</i>
	O. KOSTER, <i>verbindingsdienst</i>
	R. E. PORTIER, <i>verbindingsdienst</i>
	E. W. ROEM
	J. RUIJGROK
	F. SCHARFF
	A. C. STRAATHOF
	J. TIMMER
	R. J. VLAANDEREN

DETACHEMENT MOBIELE POLITIE

Hoofdagent 1e klasse R. KROON (*commandant*) en D. ROEMPAIDUES,
F. SWABRA, E. KORANO, G. MANSNANDIFOE, J. MAMAJAO,
N. TAUDUFU, R. SOUMILENA, T. MERAWELAJAO, A. JANI,
M. BALAGESE, K. KAISE ALIAS KASUARI, J. SALOHE,
L. G. BASIK-BASIK, A. B. GEBSE, L. TONGKAP,
A. WEFMAJAGAI, B. KAMAGAIMOE, A. KAMAGAIMUWAGAO,
A. KABAKAIMUEPE, R. JURKAIMUGOMUKU

PLAATSELIJK BESTUUR

J. SNEEP	<i>Administratief ambtenaar</i>
W. HERBERTS	<i>Administratief ambtenaar</i> (tot 19 mei 1959)
G. H. DASSELAAR	<i>Administratief ambtenaar</i> (van 19 mei 1959 af)

HELIKOPTERS

D. ZIJLSTRA	<i>Chef-vlieger</i> (tot 26 mei 1959)
W. WARMAN	<i>Chef-vlieger</i> (van 2 juni 1959 af)
L. H. J. VAN DEN BOS	<i>Vlieger</i>
J. MENGE	<i>Vlieger</i>
M. NIERAETH	<i>Chef-mecano</i>
A. BEKKER	<i>Mecano</i>
H. G. HOLLANDER	<i>Mecano</i>

AGGREGAAT EN LICHTVOORZIENING

J. PATTIPHILOHY

MEETMANDOER VAN DE GEOLOGISCHE GROEP

J. WATTIMENA

PLAATSBEPALINGEN DOOR HET KADASTER

Sibil	140°	37'	49''	O.L.
	4°	54'	43''	Z.B.
Antares, bivak 39A	140°	48'	43''	O.L.
	4°	54'	32''	Z.B.
Katem	140°	43'	08''	O.L.
	5°	08'	26''	Z.B.

LIJST VAN ILLUSTRATIES BUITEN DE TEKST

N.B. (1) is boven, c.q. links; (2) is onder, c.q. rechts.

1. Boomhuis in Loemabib (gebied van de Wambons).
2. (1) Luchtfoto van Sibill; links Ok Sibill, midden vliegveld, rechts basiskamp Mabilabol.
(2) De helikopter start (Julianabivak).
3. Sibiller met stenen bijl.
4. Betabib uit de lucht gezien; in het midden het dorp met het iwool; rechts boven een buitenwijk aan het pad naar Mabilabol; links boven een omheinde tuin.
5. Onze landheer: Bomdogi uit Betabib; de man op de achtergrond draagt een ketting van kaurieschelpen.
6. Wasonim, de iwoolbewaarder van Betabib met een ketting van varkenstanden.
7. (1) Sibiller in vol ornaat: rood geverfd, een bosje casuarisveren op het voorhoofd, een stuk schelp op de neus, een ketting van varkenstanden met daaraan een varkensstaart.
(2) Sibiller met een ketting van twee slaganden van varkens met daartussen kaurieschelpen.
8. Mannen met een kamil (haarverlengsel); links uit Kigonmedip, rechts uit Tomkadin (Bonsigi).
9. (1) Herberts betaakt in Mabilabol de daglonen (lucifers) uit.
(2) Romeijn tapt bloed af.
10. (1) Orchideeënsoort uit de Sibilvallei (*Dendrobium spec.*).
(2) Bloemen van *Rhododendron honori*.
11. (1) Huizen in Kasengabib.
(2) 's Avonds om het vuur in Ebadding.
12. (1) Vrouw met baby in Koekding.
(2) Belangstellende toeschouwers; in het draagnet een voorraad bataten.
13. Man uit Ariemkop met kamil; de strengen zijn niet met een laag klei bedekt, zoals bij de kamils van Kigonmedip en Tomkadin (vgl. pl. 8); om de heupen een snoer hondetanden.
14. Groep mannen bij het iwool van Maamding.
15. Een vrouw vangt kikkervisjes in de Ok Sibill.
16. Delek uit Koekding rust uit op een helikopter.
17. (1) Cicade (*Sawda spec.*), $1\frac{1}{2} \times$ vergroot.
(2) Boomkangoeroe (*Dendrolagus dorianus* subsp.), Antares.
18. Familie uit Toemabib (West-Sibil).
19. Dansfeest in Kigonmedip.
20. Antares van het noorden gezien met daarop aangegeven de route van de klimploeg;
▲ bivaks.
21. Tellen.
22. De taalkundige Anceaux in gesprek met een Sibiller.
23. De Iwoolbewaarder van Toelo.

24. Gezin uit de Sibilvallei.
25. (1) Beschilderde vrouwen op bezoek in de polikliniek.
(2) Twee bezoekers in Mabilabol.
26. De marinier Vlaanderen neemt vingerafdrukken.
27. (1) Een groep trekt door de Ok Sibil; geheel rechts Vervoort.
(2) Een dragerscolonne keert terug in Mabilabol.
28. De invloed van de beschaving: een ballpoint als neusversiering.
29. Man uit Tabiem (West-Sibil); een plastic limonaderietje als extra neussieraad.
30. (1) Bloeiende *Mearnsia* spec., Antares, 2300 m.
(2) Bekerplant (*Nepenthes* spec.), Mabilabol.
31. Rotan hangbrug over de Ok Tsjop; boven: de brug wordt hersteld en versterkt; onder: dragers op de brug.
32. Het dal van de Ok Bon gezien vanaf Antares.
33. Na afloop van een tocht; schoenen hangen te drogen.
34. Warman (links) komt terug in Mabilabol na zijn ongeluk op Antares; rechts Brongersma.
35. (1) Mabilabol; de hoge bomen zijn *Araucaria*'s.
(2) Het bezoek van de Gouverneur, v.l.n.r. Z. Exc. Dr. P. J. Platteel, Venema, Mevrouw M. A. Platteel-Laseur.
36. Rustpauze onderweg; de jongen links met koppen van neushoornkevers op de neus; de man rechts met deksel van pindakaaspotje in zijn oorlel.
37. Gezicht op Antares vanuit bivak 36; op de voorgrond een schroefpalm (*Pandanus* spec.).
38. Het mos- of nevelbos op Antares.
39. Frigidairebivak (bivak 40) op Antares.
40. (1) Bij het Julianabivak bewondert een oude Papoea het portret van H.K.H. Prinses Beatrix.
(2) Een kijkje uit de voordeur.
41. Man bij het Julianabivak; een bamboekoker door het neustussenschot en koppen van neushoornkevers op de neus.
42. Papoea's trekken door de Ok Tsjop.
43. (1) De Julianatop uit het oosten gezien.
(2) De ijs- en sneeuwkap van de Julianatop.
44. (1) Op weg naar de Julianatop; voorop Verstappen, daarachter Escher, De Wijn en Tissing.
(2) 9 september 1959, 11.45 uur, de vlag wordt op de top geplant; v.l.n.r. De Wijn, Escher, Verstappen, Tissing; de vijfde klimmer, Ter Laag, nam de foto's.
45. Goede vrienden; Nicolas met twee jongens uit Betabib (het linker jongetje is blind).
46. (1) Uitzicht vanaf Antares; op de voorgrond kandelaberbomen (*Papuaedrus* spec.).
(2) Het Beatrixmeer, 3250 m; op de voorgrond Verstappen.
47. (1) Takkenbrug over de Ok Tsjop.
(2) Verstappen op een hangbrug bij Katem; een aantal verbindingstrengen heeft het begeven.

48. (1) Uitzicht op de Julianatop.
(2) De afdaling; links Escher, rechts Tissing.

De foto's op de platen zijn gemaakt door:

Dr. L. D. Brongersma, 4; 7 (2); 8 (1); 10 (2); 11 (1); 13; 17 (2); 23; 30 (2); 35 (1, 2);
41; 43 (1, 2).

C. van Heijningen, 30 (1).

Mr. J. Klaarenbeek, 8 (2); 12 (2); 21; 24; 26; 28; 33; 34; 36.

P. ter Laag (Kantoor Voorlichting en Radio Hollandia), 2 (1, 2); 3; 7 (1); 9 (2); 22; 25 (2);
27 (1, 2); 40 (1, 2); 44 (1, 2); 45; 46 (2); 47 (1); 48 (1, 2).

Kapt. Marns, C. B. Nicolas, 19 (1, 2).

J. J. Staats, 31 (1); 39.

Ltz. Arts II o.c. M. O. Tissing, 31 (2); 42; voor- en achterzijde omslag.

Kltz. V. G. F. Venema, 25 (1).

Dr. H. Th. Verstappen, 14; 47 (2).

Dr. W. Vervoort, 5; 6; 10 (1); 11 (2); 15; 16; 17 (1); 32; 37; 46 (1).

Dr. A. G. de Wilde, 1; 9 (1); 12 (1); 18; 29; 38.

U.S. Air Force (Archief Topografische Dienst), 20.

De tekstfiguren zijn getekend door H. Heijn en W. C. G. Gertenaar; fig. 13 is van Ir. J. J. Reynders.

Inhoud

Voorwoord	5
Het voorspel	7
Het terrein voor het vliegveld wordt afgekeurd • De voorexpeditie • Mimika gekapseisd • Rupsenplaag • De laatste maanden voor het vertrek	
Tanah Merah	20
In de grote loods heerst commissaris Oosterman • Brongersma gaat naar Sibil • Het wordt een uur en nog geen helikopters	
De Digoel-route	30
Bär en Cortel trekken het oerwoud in • Kloofkamp • Eerste Helikopterlanding in Kawakit • De groep Bär wordt bevoorraad • Bivak 15 op de rand van een diepe kloof • Bivak 16: Landen op een topje van vier bij vier meter • Zigibi • Katem	
Mabilabol	49
Het zilveren huis • De omgeving van het bivak • Officieel begin van de expeditie • De eerste helikopter landt in Mabilabol • De helikoptervliegers krijgen de Biakgriep • Het 'Sibillertje', ons Nieuwsblad • Pouwer en Anceaux hebben volop werk • Handel in kikkers en hagedissen • Twin Pioneer met gebarsten cylinder op het vliegveld van Mabilabol • Drie vliegers en een mecano krijgen geelzucht. De plannen worden herzien • Crediet van een ton extra	
De Sibilvallei	65
Ondergrondse loop van de Ok Sibil • Uiterlijk, kleding en sieraden van de Sibillers • Tellen • Een bezoek aan Kigonmedip • De tuinen • Wat de Sibillers eten • Taal en gewoonten • Oorlog tussen Sagsaga en Lewengbon • Het verhaal over de oorsprong van de mens • De Dicrenwereld • De Flora • De vallei van de Reuzenpisangs • Naar het dal van de Ok Tsjop • De waterscheiding tussen de beide Tenma's	

Katem 104

De Rotan Hangbrug • Tocht langs de Ok Iwoer • Vondst van grote complexen Agathis • Een fossiele krokodillewervel • 'Afttrap helikopters' • Herkomst van het magneetijzererts en zoeken naar goud • Naar het dal van de Ok Denom • Bloedzuigers • De Wilde meet de bevolking bij Katem • Boomhuizen, Roemah tinggi

Kiwirok 128

Sneep met een handelssmissie naar de Kiwirok • De kamil van de Kiwirokers • In Tomkadin zijn de mensen tweetalig • Naar het dal van de Ok Tsjop • Bivak 36, Nimdol • De nieuwe chef-vlieger Warman arriveert in de Sibilvallei • De bevolking in de omgeving van Nimdol wordt geregistreerd • Bi-en trigamic • Bär en Dasselaar naar de Kiwirok

Antares 145

Escher trekt naar de Antares • Bivak 39 aan de Ok Bon • Warman brengt twee en een halve ton aan uitrusting naar de bivaks 36 en 39 • Er is geen water op de westgraat • Andere onderzoekers naar bivak 39 • Het mosbos: een bos uit een sprookje • Magnetiet in grote hoeveelheid • De struikenvegetatie op 3100 m • Escher, Verstappen en Nicolas bereiken de westelijke Antarestop • Op de oostelijke, hoogste Antarestop • Het zoeken naar goud • De planten en dieren van de Antares • Bivak 39a bij een grote grasvlakte • Een helikopter op de Antares verongelukt • Reynders en Brill naar bivak 39 • Speelnesten van priesvogels • De biologen in het frigidairebivak • Verscheidene onderzoekers op de westelijke Antarestop

Tussenspel 179

Bezoek van de Gouverneur • Verkenning van het westelijk deel van de Sibilvallei • De scheepsbouwer C. Verolme stelt zich garant voor het ontbrekende bedrag • Dieven • Een dansfeest in Kigonmedip • Geslachtsnamen • Oorlogvoering • Huwelijk en bruidsprijs • Tuinaanleg • Framboesia • De Wilde naar het westen van de Sibilvallei • Bijzetting van een kinderlijkje • Bezoek van de Franse filmexpeditie

De Julianatop 211

Julianabivak, 1800 m boven zee • Verstappen en De Wijn bereiden de route door het Tsjopdal • Reynders trekt naar Julianabivak • Het tweede dorp Sagsaga • Hoe de papoea's een vogel toebereiden • Het naamloze meer • Interessante amuletten • Klimbivak • In sneeuw en dichte mist naar de top • Het hoogste punt bereikt

De doorsteek	234
<p>Steuncomite in Hollandia opgericht • Dasselaar naar de Ok Bi • Een lijk op een dodenstellage • Bär vertrekt • Bij de verkeerde rivier • De Cessna heeft ze gevonden • Het Boendermakergebergte • Voetbalwedstrijd ten bate van De Doorsteek • Petrus Jondjau verdrinkt in de Sobger • 'Geen teken van Bär' • In Molof en Torowassi is de driekleur gehesen • Bär krijgt koortsaanvallen • Dasselaar loopt door naar Holtekang</p>	
Afscheid	257
<p>Ontruiming van het basisbivak • Loonbelasting in de rimboe • Weersgesteldheid in de Sibilvallei • Vervoort verzamelt bij Tanah Merah • Brongersma met negentien moordenaars uit vissen in de Digoel • Wat er onderzocht werd • Het werk van het kadaster</p>	
De dierenwereld van Nieuw-Guinea	272
Lijst van deelnemers	279
Lijst van illustraties buiten de tekst	282

REGISTER

- A**
- Aardbeving, 210
 Abelmoschus manihot, 241
 Aboeroep, 225
 Acanthophis (antarcticus), 273, 275
 Accipiter cirrocephalus, 160
 Acrochordus granulatus, 267
 Agathis, 108, 109, 239
 Agegoro, 120
 Albino, 156
 Almoen, 117
 Ammoniet, 210, fig. 15
 Amuletten, 227, 248
 Andromeda, 170
 Antares, 115, 145-178, pl. 20, pl. 37, pl. 46 fig. 1
 Aptalabip, 126
 Araucaria (cunninghamii), 51, 92, 96, 97, 159, pl. 35 fig. 1
 Ariemgebergte, 26, 32, 47
 Ariemkop, 59, 67, 73, 105, 111
 A-rivier, 240, 244-246
 Armband, 70, 84, 190, 222, 227
 Aroep, 34, 35, 38
 Arso, 256
 Artamus maximus, 222
 Asterophrys minima, 91
 Atemagabib, 130
 Atemsigin, 143, 213
 Ateriek, 121
 Awot, 62
 Awot mapom, 62
 Awot semitki, 62
 Awot tenna, 178
- B**
- Ballielabib, 204
 Balseminen, 159
 Banamkoelol, 205
 Banoemdol, 213
 Bataten, 68, 80, 105, 198, 241
 Beatrixmeer, 224, 229, pl. 46 fig. 2
 Bekersplant, 96, pl. 30 fig. 2
 Belcniest, 210
 Beschilderung, 68, 105, 117, 190, 191, pl. 7; pl. 25 fig. 1, pl. 12 fig. 1
 Bctabib, 67, 81, 86, pl. 4
 Betelgeuze, 65
 Bi (berg), 170
 Biakgriep, 60
 Bian, 125
 Bianrivier (Boven-), 28
 Biezen, 69, 198
 Bigamie, 80, 138, 197
 Biliminong, 69
 Biloemabol, 213
 Biloeming, 213
- B**
- Binsigin, 145
 Blaasjeskruid, 96
 Blauwtjes, 225
 Bloedgroepen, 89-90
 Bloedzuiger, 118
 Bloemenpikker, 160, 173, 221, 222, 275
 Boelankop, 205, 213, 217, 219, 226, 238
 Boeming, 220
 Boendermakergebergte, 245, 247, fig. 18
 Bogaam, 78, 219
 Boiga irregularis, 62, 160
 Bomakot, 213
 Bondipmakoer, 135
 Boneng, 80
 Bon Makot, 170
 Bonsigi, 73, 130
 Bonsigin, 130
 Boog, 85
 Boomkangoeroe, 94, 161, pl. 17 fig. 2
 Boomkikker, 62, 92, 160, 162, 164, 174
 Boomhuis, 124, 126
 Boomvaren, 96, 172, 229
 Bosbes, 162
 Bosgrens, 229
 Boszwaluw, 221, 222
 Boterbloem, 175, 225
 Boven-Bianrivier, 28
 Brilvogel, 95, 177
 Brug, 106, 108, 215, 223, 240, 254, pl. 31, pl. 47
 Bruidsprijs, 71, 93, 195
 Bufo marinus, 273
 Buideldieren, 70, 72, 81, 94, 161, 164, 273, 275, pl. 17 fig. 2
 Buizerd, 70
 Bijeneeter, 95
 Bijl (Stenen), 73, pl. 3
- C**
- Cacatua galerita, 38, 109
 Carettochelys insculpta, 34, 76, 267, 273, 276, 277
 Carstensztop, 211, 212
 Cascado, 68, 105, 247
 Cassave, 247
 Casuarina, 220
 Casuaris, 273, 275
 Casuarisvoren, 70, 72, 117, pl. 7 fig. 1
 Casuaristivier, 34
 Chalcites lucidus plegosus, 164
 Chamosyna papou, 72
 Chelodina, 273, 276, 277
 Chlamydosaurus kingi, 273
 Cicaden, 62, pl. 17 fig. 1
- C**
- Clans, 195
 Coeergebergte, J. P., 212
 Coix Lacryma-Jobi, 70
 Colocasia esculenta, 80, 198
 Coniferen, 159, 173, 174
 Cophixalus spec., 175
 Corbula erythrodon, 227
 Cordyline, 78
 Crocodylus novae-guineae, 34, 267
 Crocodylus spec., 112
- D**
- Dactylonax, 70
 Dactylopsila, 70, 72, 94
 Damathars, 239
 Dammaropsis kingiana, 159
 Dansfeest, 117, 194, pl. 19
 Dendrobium, 71, pl. 10 fig. 1
 Dendrolagus dorianus, 161, pl. 17 fig. 2
 Denmatta, 185, 213 e.v.
 Dicaeum geelvinkianum, 222
 Dierenwereld, 272
 Digoel, 21, 30 e.v., 266
 Oost Digoel, 37, 67, 112, 153 e.a.
 Digoelgebergte, 26, 50, 65
 Dilmot, 112
 Dirksztop, 65, 87, 216
 Distoechurus pennatus, 94
 Dodaars, 51, 94
 Dodenstellinge, 202, 237
 Doline, 51, 92, 94
 Dood, 83, 202
 Doorsteek, 234
 Dorp, 77, 99, 138, 204
 Draagnet, 69, 70, pl. 12 fig. 2
 Duiven, 95
 Dupetor flavicollis, 94
 Dysenterie, 254, 256
- D**
- E**
- Ebadding, 99, 213, pl. 11 fig. 2
 Ebonatera, 78, 190
 Eetgerei, 81
 Egretta alba, 34, 38
 Egretta intermedia, 94
 Eik, 96
 Emoia cyanogaster, 160
 Emydura, 273, 276
 Enhydryna schistosa, 276
 Entomostraca, 174
 Equisetum, 159
 Ertsen, 156-158
 Eispinding, 213
 Ethnografica, zie armbanden, sieraden, amuletten, halssieraad

Eudromicia caudata, 94
Euphrasia, 175

F

Feest, 190
Fossielen, 112, 126, 210, 226,
227, fig. 15
Framboesia, 68, 89, 131, 183,
200, 270
Frigidaire bivak, 174
Fulica atra novae-guineae, 224

G

Galeocerdo curvier, 227
Garnalen, 92
Geelzucht, 65, 114, 122
Geep, 276
Geesten, 150, 197
Geneseskunst, 76
Gentiaan, 175, 225
Gentiana lorentzii, 175
Gepen, 276
Geslachten, 193
Gifslang, 91, 160, 275, 275, 277
Gletsjer, 212, 231
Gonyocephalus, 75
Gordel, 69
Goud, 87, 116, 158, 170
Goura scheepmakeri, 125
Gouverneur, 180
Granaatkristal, 157
Grandioriet, 155, 157
Grot, 98, 250
Grote Beer, 136, 170

H

Haai, 227, 276
Haften, 93
Hagedissen, 61, 62, 75, 81, 83,
91, 160, 164, 177, 226, 273
Halcyon sancta, 94, 177
Haliastur indus, 34
Halsicraden, 70, 105, 117, 190
Hangbrug, zie brug
Harmsioplanax, 159
Henicopernis longicauda, 70
Hert, 273
Hoffnungsrivier, 130
Holtekang, 256
Honden, 82
Hondetanden, 70, 82, 190, 195,
pl. 13
Honingzuiger, 94, 95, 160, 173,
177, 273
Hoofdtoci, 72, 94, 95, 105,
117, 190
Huidkleur, 68
Huizen, 77, 99, 124, 126, 248, 265
Huwelijk, 194
Hyla, 164
Hylidae, 273, 276

I

Idenburgrivier, 245, 251

Idenburgtop, 212
Ijik, 139
Impatiens, 159
Indoem, 139
Ipomoea batatas, 80, 198
Ischaemum polystachum, 159
Iwool, 71, 73, 78, 219, pl. 4,
pl. 14
Iwoolgemeenschap, 78, 80

J

Jaarvogel, 34, 69
Jafi, 254
Jagoemgebergte, 99, 136
Jobstranen, 70, 73
Joemakot, 213, 238
Joemoekoer, 178
Jongsigin, 143, 236
Jorin, 117, 121
Julianabivak, 214-235
Julianagebergte, 65
Julianatop, 45, 174, 211-233,
pl. 43, pl. 44, pl. 48

K

Kadaster, 60, 122, 124, 159,
177, 270
Kakatoe, 38, 109
Kalebas, 69
Kamil, 72, 133, 241, pl. 8, pl. 15
Kangkak, 204
Kangoeroe, zie Boomkangoeroe
Kannibalisme, 23, 84
Kaoh, 10, 12, 30, 121
Kapandara, 120
Karstverschijnselen, 51, 66, 67
Kasengabib, 67, pl. 11 fig. 1
Kassamgop, 125
Katem, 12, 47, 104-127, 258, 259
Katjang pandjang, 247
Katten, 51
Kaurischelpen, 71, 84, 195, pl. 5,
pl. 7 fig. 2
Kawakit, 25, 30, 34, 259, 264
Keeromrivier, 254
Keladi, 68, 73, 80, 105, 197
Ketting, 71, 105, 117, 190, pl.
5, pl. 6, pl. 7 fig. 1
Kizommedip, 67, 76, 82, 84,
190, pl. 19
Kikkers, 52, 61, 62, 81, 83, 91,
93, 103, 160, 164, 174, 175,
177, 224, 225, 226, 276, fig. 17
Kiwirok, 59, 68, 128-144
Kleding, 69, 105, 190
Klimbamboe, 151, 172
Kloofkamp, 38, 114, 115, 126, 257
Kloofrivier, 245
Kockding, 67, 86
Koekoek, 164
Koemoelsiginabib, 130
Koengolrug, 100
Koeskoes, 275
Koetmon, 237
Kol, 62
Kol Wopwor, 62
Komkommer, 241

Kopalhars, 109
Kouh, 33, 264
Kraaghagedis, 273, 276
Krabben, 93, 160
Kreeften, 92, 93, 264, 273, 276,
277
Krokodil, 34, 112, 251, 267
Kroonduif, 125
Kurtus gulliveri, 267
Kwak, 94

L

Lau-lau, 161, pl. 17 fig. 2
Leeuw (berg), 65
Lengte (lichaams-), 68
Lepel, 81
Lepra, 201
Leptodactylidae, 273, 276
Lewenghon, 85, 86, 137, 183, 201
Lialis, 273
Libellen, 81, 92, 103, 160, 163
Loemabip, 126, pl. 1
Loerie, 34, 72, 95
Luizen, 69, 89
Lycanidae, 225
Lyramorpha edulis, 225
Lyramorpha persimilis, 225
Lijk, 202, 237

M

Maamding, 100, 101, 103, pl. 14
Mabilabol, 49-64, e.a.
Macaranga, 159
Machaerirhynchus nigripectus,
221
Magneetijzererts (magnetiet),
115, 116, 153, 156, 158
Mais, 247
Malaria, 68, 97, 200, 201, 254
Mannenhuis, 71, 73, 78, 219
Marmor, 153, 157
Marjiterivier, 245
Matoel, 241
Mearnsia, pl. 30 fig. 1
Meerkoet, 224
Meerval, 267
Melanotaemidae, 273, 276
Melidectes torquatus, 95, 177
Melidectes belfordi, 160
Melidectes megarhynchus, 95, 160
Merops ornatus, 95
Microeca papuana, 173
Mierpechis (ikaheka), 91, 273
Mierengel, 94, 273, 275
Mierenplant, 97
Mindiptana, 10, 12, 30, 264, 265
Minomabol, 219
Mocjoe, 68, 73, 265
Mol (berg), 220
Molbakon, 215, 219
Mollusken, 164, 224
Molof, 253, 254
Monacella mulleriana, 177
Monggatil, 213, 220
Mosbos, 150, 173, 176, 178,
222, pl. 38
Mosselschelpen, 71, 191

Muizen, 81
Muskieten, 97
Muziekinstrumenten, 75
Myrmecodia, 97
Myrtaceae, 173
Mjten, 119
Myzomela rosenbergii, 173

N

Nangolsigin, 141
Natrix, 91, 160
Neerslag, 260-263, fig. 21, fig. 22
Neophascogale lorentzi, 94, 164
Neopithecus musschenbroekii, 95
Nepenthes, 96, pl. 30 fig. 2
Neusversiering, 71, 72, 223, pl. 36, pl. 41
Neushoornkever, 72, 223
Ngoding, 236, 238
Nimdol, 136 e.v., 157, 177, 178
Ninoti, 261, 265
Nipki, 127
Nothofagus, 96
Nothophox novae-hollandiae, 94
Nycticorax caldonicus, 94
Nyctimystes humeralis, 164
Nyctimystes papua, 164

O

Obroep, 235, 252, 253, 254
Oelam, 124
Oem Boek, 98
Oepi-tenna, 87, 178
Oeteksigin, 136, 148, 177
Ogentroost, 175
Ok Aisiek (Aisiek), 67, 102
Ok Al, 236
Ok Arka, 178
Ok Atem, 67
Ok Baab, 239, 245
Ok Baia, 121
Ok Bétel, 237 e.v.
Ok Bi, 142, 143, 234 e.v.
Ok Bon, 129, 130, 145 e.v., 153, 157 e.v., 170, 177
Ok Bouw, 115
Ok Denom, 124
Ok Etwi, 130, 133
Ok Imoer, 170
Ok Irin, 108, 109, 117, 122
Ok Iwoer, 12, 45, 60, 104, 107 e.v., 145, 153
Ok Joe, 213, 236, 238
Ok Jop, 133
Ok Kair, 47, 124, 125
Ok Katem, 107, 108
Ok Ke, 47, 124, 125
Ok Kombremoga, 124
Ok Mi, 143
Ok Mjek, 121
Ok Mimka, 100, 101, 213
Ok Minam, 146, 157, 159, 162, 165, 171
Ok Nangoel, 141
Ok Noeng, 99
Ok Oegiel, 140
Ok Sib, 239

Ok Sibil, 49, 66, 93 e.a.
Ok Siep (= Waterdieren), 92
Ok Silka, 239, 245
Oksibakon, 138, 139, 178
Ok Tahin, 141, 143, 239
Ok Tak, 140
Ok Taroep, 121
Ok Tenma, 101, 102
Ok Tennam, 157
Ok Tsjop, 98, 129, 136, 166, 170, 213-224, 236, 238, e.a.
Ok Wop, 126, 127
Onweer, 261
Oorversiering, 71
Oorlog, 85-87, 137, 194
Orchidee, 71, 96, 151, 162, 163, pl. 10 fig. 1
Oreocharis arfaki, 160
Oreornis subfrenatus, 173
Oriongebergte, 45, 49, 58, 65, 99 e.v., 129, 136, 183, e.a.
Oxyuranus, 273, 277

P

Paardestaart, 159
Pachycephala lorentzi, 176
Pachycephala soror, 164
Patrijver, 254
Pandanus, 72, 81, 159, 163, pl. 37
Papaja, 247
Papegaai, 34, 95
Papuaedrus, 174, 175, pl. 46 fig. 1
Paradisaea apoda, 72, 95, 277
Paradisaea minor, 277
Paradijsvogel, 70, 72, 95, 96, 177, 272, 273, 275, 276, 277
Paramythia montium, 173
Parastacidae, 273, 276, 277
Parotia carolae, 95, 177
Pasekoelo, 139
Pelipbon, 141
Peltops montanus, 221
Peltops spec., 177
Peniskoker, 69, 241, 247
Peneothello sigillatus, 173
Phalanger, 275
Phyllocladus hypophyllum, 173
Pisang, 81, 98, 117, 241, 247
Pissebedden, 164
Plankton, 163, 177
Platvissen, 267
Podiceps ruficollis novae-hollandiae, 51, 94
Podocarpus, 139, 173
Poeloe Ikan, 264
Pogonomys macrourus, 93, 161
Polygamie, 80, 138, 197
Postzegel, 54
Prielvogels, 171, fig. 13
Prins-Hendriktop, 212
Pristis spec., 267
Pseudapistocalamus nymani, 160
Pseudochis, 273, 277
Pteridophora alberti, 72, 96
Ptilinopus rivoli, 95
Ptiloprora guisei, 173

R

Radioactieve stoffen, 156

Ranunculus, 175
Ranunculus mentiensi, 225
Ras, 88, 89
Rat, 71, 81, 93, 94, 161, 248
Rattus leucopus ringens, 94
Regenval, 7, 14, 54, 59, 260-263, fig. 21, fig. 22
Regenwormen, 174, 219
Registratie (bevolking), 84, 136, 138, 237
Reiger, 34, 38, 94
Reinwardtoena reinwardtsi, 95
Rhododendron, 96, 162, 173
Rhododendron konori, pl. 10, fig. 2
Rhyticeros plicatus, 34, 69
Rivier, zie Ok
Rivierschildpad, 34, 76, 267, 273, 276, 277
Rivierterras, 49, 67, 96, 106, 113, 247
Rode aarde, 68, 69, 85, 105, 117
Roemah tinggi, 34, 124
Roerdomp, 94
Rokje, zie schortje
Rupsen, 13, 14, 81, 197
Van-Rijswijkbivak, 244

S

Sacrale Mannenhuis, 78, 219
Sago, 35, 39, 105, 121, 239, 246
Sagorabip, 126, 127
Sagsaga (Sibilvallei), 85, 137, 183
Sagsaga (Tsjopdal), 220
Sangabe, 134, 140
Satanellus (albopunctatus), 70, 94
Sawda, pl. 17 fig. 1
Saricola caprata, 95
Scheppingsverhaal, 87, 178
Schildpad, 34, 76, 267, 273, 275, 276, 277
Schorpioen (gebergte), 145
Schortje, 69, 190, 198
Schroefpalm, 72, 80, 159, 163, pl. 37
Scleropages leichardti, 267, 276
Selatabo, 105
Senggi, 253, 254
Sepik, 130
Sibilvallei, 49-103, 179-210
Sieraad, 70, 105, 223
Slakken, 98, 164
Stangen, 62, 91, 126, 160, 165, 273, 275, 277
Sneeuw, 1, 211, 228, 230, 231
Sneeuwgrems, 212, 230
Sobger, 130, 143, 236, 239-242, 244-251
Soekmoot, 117
Soegaam of Soegaam, 78, 138
Songgam, 67, 105, 111
Speelangebergte, 246
Speelstenen, 171, fig. 13
Sperwer, 160
Sphenophryne cornuta, 92
Stegonotus modestus, 91
Sterregebergte, 65
Suikerriet, 9, 117
Syna megarhyncha, 94

T

Taal, 82, 105, 135, 240
 Tabak, 128, 135
 Tabiem, 183, 202
 Tachyglossus aculeatus, 275
 Tajesigin, 130
 Taksigin, 140
 Tamal, 50, 65, 67, 79, 96
 Tanah Merah, 20-29, 264 e.v.
 Tapuit, 95
 Tellen, 74, pl. 21
 Temperatuur, 260
 Tenmasigin, 102
 Tennomabee, 213, 219, 236
 Tenoemabesigin, 143
 Tjemara, 220
 Toejeider, 204
 Toelo, 67, 80, 87
 Toemabib, 204, 205
 Tomka, 130, 131
 Tomkadin, 130 e.v.
 Tong, 267
 Torowassi, 254
 Toverij, 85, 93
 Treponema pertenuae, 200
 Tribolonotus, 273
 From, 75
 Tuberculose, 68, 270
 Tuin (bouw), 80, 198, 247, 265
 Turbo marmoratus, 71
 Tjgerhaai, 227

V

Vaatwerk, 81

Vaccinium, 162
 Valentijnebergte, 245
 Van-den Broekrivier, 246
 Van-Rijswijkbivak, 244
 Varken, 81, 99, 192, 197, 272, 273
 Varkensfeest, 193
 Veenmos, 96
 Verolme, C., 185, 186, 235
 Verwantschap, 84
 Vissen, 93, 248, 266, 273, 276
 Vitaminegebrek, 69
 Vleermuis, 98
 Vliegenvangers, 173, 177, 221
 Vlooiën, 101, 131
 Voedsel, 68, 81, 105, 197, 198, 241
 Vrouwenhuis, 78, 138
 Vruchten, zie Pandanus, Pisang
 Vruchtenduiven, 95
 Vuur (maken), 77, 84, 222, 241

W

Wagoembon, 136, 178
 Wallace (Lijn van), 273, 274
 Wambons, 40, 42, 44, 46, 48, 126, 127
 Wanten, 92, 164, 225
 Warip, 138
 Waris, 235, 254, 255
 Waterpokken, 201, 248
 Waterscheiding (Centrale), 128, 130, 140, 143, 236
 Weefstoel, 70
 Weersgesteldheid, 259-263

Wekotsigobi, 126
 Welding, 102
 Wespen, 176
 Wetanding, 124
 Wilakot, 125
 Wilhelminatorp, 211
 Wimpeldrager, 72, 96
 Winding, 117, 121
 Wolfsklauw, 96
 Woropko, 258, 264, 265
 Wot, 75

IJ

Ijs, 1, 213, 251, 232
 Ijvogel, 34, 94, 177

Z

Zaagvis, 267, 276
 Zearend, (Indische), 34
 Zeeslang, 276
 Zelfmoord, 197
 Zending's Luchtvaart Vereniging, 115, 185, 186, 243
 Ziekten, 60, 61, 63, 68, 89, 105, 114, 131, 183, 200, 247, 248, 254, 256, 270
 Zigibi, 44, 45, 47, 125
 Zoerwaterkreeft, 92, 93, 264, 275, 276, 277
 Zonneschijn, 259-261
 Zosterops atrifrons, 177
 Zosterops fuscicapilla, 95

NEDERLANDS-NIEUW-GUINEA

100 200km

FREDERIK HENDRIK
EILAND

WAIGEEO

BATANIA

SORONG

SANSAPOR

MANOKWARI

BIAK

BIAK

SALAWATI

MISOOL

JAPEN

GEELVINK BAAI

FAKFAK

Etnobai

Iamoemeer

Wisselmeren

Carstensztoppen

Wilhelminatop

Baijem

Rouffaerrivier

Lenbucarij

Numberamo

HOLLANDIA

Sentani

Sentanimeer

WARIS

STERREN
GEB.

Julianatop

AGATS

Eilandenrivier

TANAHMERAH

MINDIPTANA

KEPI

Keoh

Diggei

Blon

